
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 105

(ЧАСТИНА І)

КИЇВ – 2012

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 105. Частина I (у двох частинах).

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2012. – 185 с.

У збірнику представлені наукові статті за результатами міжнародної конференції «Перспективи євроінтеграції України: правовий, політичний та економічний аспекти», яка відбулась 12-14 жовтня 2011 року в м.Ларнака (Республіка Кіпр) і була організована Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Маріупольським державним університетом, за підтримки Юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту законодавства Верховної Ради України, Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Київського міжнародного університету, Посольства України в Республіці Кіпр.

Редакційна колегія:

Копійка В.В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скорород Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р. екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

© Інститут міжнародних відносин, 2012.

Гріненко О.О.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ АСОЦІАЦІЇ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Важливе значення в контексті аналізу перспектив довгострокового співробітництва України та Європейського Союзу на сучасному етапі має дослідження концептуальної правової та політичної основи цих відносин, їх структурно-інституційних характеристик, а також низки інших детермінант, які у своїй сумі становлять загал об'єктивних чинників, що визначають як динаміку поступу двосторонньої взаємодії, так і хід інтеграції України до ЄС. Адекватне відображення реальних інтересів і заявлених теоретико-концептуальних настанов сторін, правильне розуміння бачення партнерами діалогу «Україна – ЄС» у світлі, в тому числі, такої практичної інтерпретації цього бачення, як формат «асоціації» на даному етапі є ключовим.

Ключові слова: асоціація, євроінтеграція, східне партнерство.

Важное значение в контексте анализа перспектив долгосрочного сотрудничества Украины и Европейского Союза на современном этапе имеют исследования концептуальной правовой и политической основы этих отношений, их структурно-институциональных характеристик, а также иных детерминант, которые в своей сумме представляют собой объективные факторы, которые определяют как динамику двустороннего взаимодействия, так и ход интеграции Украины в Европейский Союз. Адекватное отображение реальных интересов и заявленных теоретико-концептуальных наставлений сторон, правильное понимание видения партнерами диалога «Украина -ЕС» в свете, в том числе, такой практической интерпретации этого видения, как формат «ассоциации» на данном этапе является ключевым.

Ключевые слова: ассоциация, евроинтеграция, восточное партнерство.

Great value in a context of the analysis of prospects of long-term cooperation of Ukraine and the European Union at the present stage researches conceptual legal and political have bases of these relations, their structurally-institutional characteristics, and also others a determinant which in the sum represent objective factors which define both dynamics of bilateral interaction, and a course of integration of Ukraine in the European Union. Adequate display of real interests and the declared teoretiko-conceptual manuals of the parties, correct understanding of vision by partners of dialogue «Ukraine - EU» in the light of, including, such practical interpretation of this vision as the format of «association» at the given stage is key.

Keywords: association, eurointegration, east partnership.

* кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Водночас, варто зазначити, що відносини України і Європейського Союзу з кожним роком набувають все більшого прагматизму, залишаючи позаду романтику та ілюзії українських євроінтеграторів і «декларативний» оптимізм єврокомісарів з питань зовнішньої політики ЄС. Треба зауважити, що Україні в працях зарубіжних аналітиків поки що відводиться місце як одному із «східних сусідів», а увага приділяється виключно в контексті розвитку власної зовнішньої політики ЄС. Вітчизняні науковці здебільшого зосереджені на дослідженні проблем, що супроводжують процес розбудови відносин між ЄС та українською державою, аналізі нормативних засад Європейської політики сусідства, а також пошуках євроінтеграційних моделей для України.

Компаративний аналіз наукових розробок і досліджень експертів з Євросоюзу та українських політологів виявляє певний дисонанс між концептуальними підходами до бачення ролі України в Європейській політиці сусідства: перші зосереджують увагу, головним чином, на інституціональних проблемах, що постали перед ЄС у процесі реалізації «політики сусідства», другим притаманне прагнення висвітлювати тематику виключно з позицій євроінтеграційної стратегії України. Це призводить до посилення тенденцій критичного оцінювання і песимістичних прогнозів щодо впровадження ЄПС, зокрема поширенню в політологічному науковому дискурсі таких визначень східних сусідів ЄС, як «периферія» і «аутсайтери» [1]. Адекватність цих термінів щодо країн-сусідів Євросоюзу є питанням скоріше внутрішнього сприйняття взаємовідносин з обох боків кордону. Чим є насправді Україна в ЄПС – «провінцією Європи» чи «партнером ЄС» – питання, яке потребує комплексного неупередженого аналізу з огляду на пріоритети і проблеми двох сторін одночасно [2]. Для того щоб визначити особливості процесів підготовки асоціації України з ЄС, необхідно розглянути реальний стан цього процесу відносно України.

Як видається, успішність будь-якої євроінтеграційної політики полягає не в твердженнях та деклараціях про європейський вибір, а в банальному слідуванні принципам та цілям цієї самої політики.

Майбутня Угода про асоціацію між ЄС та Україною має визначити формат двосторонніх відносин у середньостроковій перспективі. На заміну Плану дій Україна-ЄС на 2005-2008 роки, термін чинності якого був продовжений ще на один рік і завершився у 2009, уряд поклав якісно новий документ – Порядок денний асоціації (ПДА).

Цей документ, ухвалений сторонами 24 листопада 2009 року, є практичним інструментом співробітництва між Україною та ЄС.

Порядок денний асоціації визначав і визначає ключові пріоритети реформ, про які так багато говориться. Цим реформам Україна має приділити увагу задля того, щоб повною мірою скористатися можливостями поглибленої співпраці, яку передбачатиме майбутня Угода про асоціацію.

Серед таких напрямів політики – політичний діалог, економічні, безпекові, екологічні пріоритети, дотримання прав людини, розвиток медіа.

Перелік пріоритетів ПДА рік був ухвалений Спільним комітетом на рівні старших посадових осіб 26 січня 2010 р. До цього переліку увійшли 78 пунктів, що належать до визначених у ПДА пріоритетних галузей.

Уряд також ухвалив постанову (№ 66758/147/1-09 від 04.02.2010) [3] стосовно розробки планів із реалізації відповідних пріоритетів. Більшість центральних органів виконавчої влади виконали відповідне урядове доручення.

Особливість цього договору про асоціацію полягає в тому, що за своїм значенням для регіонального співробітництва України та обсягом, в якому має відбуватися європейська

інтеграція України, він виходить далеко за межі всіх договорів, укладених досі ЄС із державами без статусу кандидата на вступ.

Результатом реалізації угоди, ймовірно через 10-15 років, могла б стати інтеграція України до Європейського союзу, яку можна порівняти лише з інтеграцією Норвегії або Швейцарії. Такий договір про асоціацію може стати моделлю для всіх держав-учасниць «Східного партнерства».

ЄС в різному обсязі працює з багатьма державами над укладенням і реалізацією договорів про асоціацію, які передбачають по можливості створення поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі (DCFTA).

ЄС веде нині переговори щодо договору про асоціацію з п'ятьма східними партнерами, більшість з яких передбачає також укладення угод про зону вільної торгівлі (DCFTA). З певного часу ЄС виявляє посилену гнучкість, яка дає можливість відповідній державі-учасниці східного партнерства самій визначати темп, в якому вона бажає рухатися до інтеграції та здійснювати реформи. За підтримки ЄС в рамках цих угод держави-партнери, готові до сталих зусиль, можуть досягати відповідної сумісності з правовими актами, нормами та стандартами ЄС, що крок за кроком приведе їх до економічної інтеграції у внутрішній європейських ринок.

Україна є єдиною державою, яка вже веде переговори щодо укладення угоди про вільну торгівлю (DCFTA). Рада ЄС надала Європейській Комісії у червні 2011 року також мандат на переговори з Республікою Молдова. Тут розраховують на те, що ці переговори проходилимуть простіше, і республіка Молдова зможе завершити їх через два роки. Це могло б стати в нагоді й Україні, бо обидві держави могли б спільно просуватися на шляху до інтеграції в ЄС і тим самим збільшити свій вплив. Паралельно здебільшого міг би також здійснюватися і процес ратифікації. З трьома іншими державами нині йдуть переговори щодо договору про асоціацію.

У процесі вступу до СОТ у 2008 році, який рішуче обстоював Європейський союз, Україна взяла на себе зобов'язання поетапно знизити своє експортне мито, не скасовуючи повністю експортні збори. Водночас, ЄС та Україна домовилися про те, щоб відразу ж після вступу до СОТ скасувати всі експортні збори в угоді про вільну торгівлю між ЄС та Україною. Зобов'язання, взяті в рамках СОТ, забороняють Україні брати участь у митному союзі, створеному Росією, Казахстаном і Білоруссю. Якщо Україна все ж вступить до митного союзу, на неї можуть чекати штрафні санкції, що нівелюють можливі економічні переваги.

Рішення розпочати переговори щодо нового договору про асоціацію ЄС - Україна, який включатиме угоду про зону вільної торгівлі (DCFTA) між ЄС та Україною, було ухвалене ще у березні 2007 року. Відповідні переговори почалися у лютому 2008 року. Визнаючи той факт, що заявка на вступ до ЄС на той момент часу була б безперспективною, Україна звернулася із клопотанням до ЄС розпочати переговори щодо договору про асоціацію, який був би максимально наближеним до договору про вступ [4].

Конкретно це означає, що Україна нині веде переговори про договір, який в разі його цілковитої реалізації після перехідного періоду тривалістю у понад 10 років може призвести до запровадження 80% правового доробку (*Acquis communautaire*), тобто законодавства ЄС. Метою угоди про зону вільної торгівлі (DCFTA) є поетапне усунення торгових бар'єрів та гармонізація правових норм у важливих для торгівлі секторах, до яких, зокрема, належить антимонопольне законодавство та державні закупівлі, а також ветеринарний контроль тварин і рослин, захист тварин і митні процедури та процедури прикордонного контролю.

Відкриття ринків у всіх сферах відбувається поетапно і буде здійснюватися паралельно із поступовим приведенням українського законодавства у відповідність до європейського права, а також інституційними реформами. Те, наскільки відкритим буде ринок ЄС, залежатиме від здійснення економічних та адміністративних реформ в Україні.

Істотну роль у договорі про асоціацію з Україною відіграють положення про торгівлю, проте не менший потенціал для реформ в економіці та суспільстві криється також і в інших його розділах. Окрім розділів «торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», «енергетика», а також «економіка» і «секторальне співробітництво», рівно вагомими є й розділи договору про асоціацію під назвою «політичний діалог і реформи», «юстиція», «внутрішні справи» та «безпека. Розділи «юстиція» та «внутрішні справи» мають своїм змістом, зокрема, також і реалізацію плану дій щодо спрощення візового режиму. Громадяни України називають скасування візового режиму, а тим самим і свободу пересувань, найважливішим завданням у відносинах з Європейським союзом. Тому уряд України отримав неабиякий стимул до якомога швидшого здійснення реформ у сферах правосуддя і внутрішніх справ, пов'язаних із планом дій щодо лібералізації візового режиму. У повідомленні Європейської Комісії про нову орієнтацію у політиці сусідства підкреслено величезне значення мобільності та особистих контактів для зміцнення взаєморозуміння та сприяння економічному розвитку.

Обидві сторони планують завершити переговори до зустрічі на вищому рівні ЄС-Україна у грудні 2011 року. Після цього процедурами ЄС передбачений правовий аналіз всього тексту юридичними службами ЄС та України. Оскільки договір є найбільшим правовим документом, що став предметом переговорів поза рамками процедур вступу, на підписання цього договору можна розраховувати не раніше початку літа 2012 року.

З огляду на те, що в Україні у жовтні 2012 року пройдуть парламентські вибори, українська сторона заявила про своє бажання ратифікувати договір про асоціацію разом із Угодою про створення зони вільної торгівлі як його невід'ємною частиною ще до виборів. Це, з точки зору української сторони, можливо, якщо допустити, що як партії більшості, так і опозиційні партії, у своїй політиці залишатимуться вірними ідеї європейської інтеграції.

Технічною передумовою цього процесу є своєчасний початок Україною перекладу юридичного документа, що налічує понад тисячу сторінок. Парламент України ратифікує лише увесь документ, що й підтвердив головуєчий на переговорах від України Валерій П'ятницький відразу після завершення 16-го раунду переговорів у Брюсселі. Угода про створення зони вільної торгівлі є твердою складовою частиною цього договору. Двох окремих і незалежних договорів не буде; існує лише один загальний пакет - договір про асоціацію - в якому окрім економічних перспектив, які відкриває Угода про зону вільної торгівлі, передбачені також чіткі зобов'язання щодо побудови демократичних структур і правової держави. По-іншому ситуація виглядає з боку ЄС. Питання внутрішнього ринку перебувають у виключній компетенції європейських інституцій, натомість договір про асоціацію потребує ратифікації парламентами 27 держав-членів ЄС та Європейського парламенту. Тому, вже сьогодні намітилися ознаки того, що (як це вже було у випадку укладання угоди про вільну торгівлю з Кореєю) Європейська Комісія на додаток до договору про асоціацію надасть на розгляд Ради ЄС та Європейського парламенту ще й тимчасовий договір, в якому міститимуться питання, що стосуються внутрішнього ринку ЄС.

Якщо вдасться дотриматися такого графіка, а з точки зору загальної політичної волі цей процес в Україні могли б зупинити лише дуже серйозні політичні проблеми, то рада ЄС передасть на розгляд Європейського парламенту і національних парламентів держав-членів ЄС текст договору про асоціацію, перекладений усіма офіційними мовами, що-

найпізніше наприкінці 2013 року. Сама Європейська Комісія вважає, що для перекладу знадобиться не менше 18 місяців часу. В будь-якому разі, європейські інституції мають намір ратифікувати тимчасовий договір з питань торгівлі ще до виборів до Європейського парламенту в червні 2014 року. Якщо із якихось непередбачуваних причин ратифікація до того часу виявиться неможливою, ця процедура, з огляду на європейські вибори та нові вибори Європейської Комісії, затягнеться принаймні ще на один рік, чого прагнуть уникнути обидві сторони.

Після ратифікації договору про асоціацію діалог з Україною відбуватиметься більш активно, ніж досі. Політики, державні службовці та інші важливі представники суспільства регулярно будуть зустрічатися із своїми партнерами в Європі на засіданнях ради і Комітету з питань асоціації, парламентського комітету, а також різноманітних робочих груп. Ця форма структурованого діалогу у свою чергу сприятиме підтримці реформ в Україні.

Разом з тим, все вище перераховане стане можливим, як уже згадувалося вище, за умови відсутності як ми їх назвали «непередбачуваних причин», котрі можуть унеможливити ратифікацію договору. Такі причини останнім часом з'явилися і, як видається, увесь їхній загальний може бути диференційований на дві групи:

1) внутрішньополітична ситуація в Україні, яка, з точки зору ЄС, критично загострилася після проголошення 11 жовтня 2011 р. обвинувального вироку колишньому Прем'єр-Міністрові України Ю.В. Тимошенко українським судом та засудженню її до відбуття покарання у кримінальній справі строком на сім років;

2) намагання України за будь-яких умов зафіксувати у тексті договору з ЄС норму щодо перспектив для України членства у Європейському Союзі.

І перша, і друга проблеми видаються критично важливими для Європейського Союзу. Зокрема, що стосується обвинувачення Ю.Тимошенко, то упродовж 11-15 жовтня (тобто лише протягом п'яти днів з моменту оголошення обвинувального вироку) із критикою цього рішення виступили практично всі лідери держав-членів ЄС [5]. Тональність цих виступів дозволяє припустити, що залишення в силі рішення українського суду щодо обвинувачення Ю. Тимошенко стане серйозною загрозою на шляху успішного завершення переговорів України з ЄС. Навіть більше того, якщо розглядати, наприклад, позицію США [6] (тобто країни, яка хоча й не є членом ЄС, проте справляє надзвичайний вплив на формування так званої «консолідованої позиції» ЄС з ключових питань), то можна зробити висновки, що «ЄС може відмовитися від парафування угоди про асоціацію з Україною» [7]. Більшість у Європарламенті на разі виступає за продовження переговорів щодо Угоди про асоціацію, але пропонує не підписувати її, якщо ситуація в Україні не зміниться [8].

Таким чином, часткова, на перший погляд внутрішньополітична проблема України, з точки зору провідних політичних акторів ЄС, є, насправді, фундаментальною у процесі успішного завершення переговорів між ЄС та Україною.

Інша проблема є не менш актуальною та важливою і зводиться до вона до сформульованої 29 вересня 2011 р. Президентом України В. Януковичем тези про те, що Україна наполягатиме, щоб в угоді з ЄС про асоціацію було передбачено перспективу її членства: «Ми наполягали і будемо наполягати, щоб в цій угоді (про асоціацію) була відображена перспектива вступу України в ЄС, хоча ми добре розуміємо, що під час ратифікації в кожній європейській країні, кожним парламентом, це питання буде дуже чутливим для наших сторін», - сказав В.Янукович під час саміту «Східного партнерства» у Варшаві [9].

На противагу такій принциповій позиції української сторони не менш принциповою виглядає й поки що консолідована відповідь Європейського Союзу. Зокрема, 20 вересня комісар із питань розширення Євросоюзу Стефан Фюле однозначно заявив, що в угоду про

асоціацію не ввійде згодка про перспективу членства України в ЄС або про ст. 49 Європейського договору, який гарантує таку перспективу [10].

Отже, підбиваючи окремі підсумки вищезазначеному, слід звернути увагу на наступне:

1. Укладання договору про асоціацію України та ЄС стане надзвичайно потужною інституціональною основою для подальших відносин двох сторін. Для України ця Угода має фундаментальне значення, оскільки дозволить інтенсифікувати торговельно-економічні, соціальні, політичні та ін. зв'язки з ЄС.

2. Текст Угоди на разі є практично узгодженим і до недавнього часу існувала величезна та цілком реальна перспектива завершити переговорний процес і парафувати Угоду до кінця 2011 року.

3. Унеможливити такий бажаний для України сценарій розвитку подій можуть дві причини: ухвалення обвинувального вироку та засудження у кримінальній справі колишнього Прем'єр-Міністра України Ю. Тимошенко та принциповість позиції України щодо включення до тексту майбутньої Угоди положення про перспективу членства України в ЄС.

4. Таким чином, реальність перспектив щодо закінчення переговорного процесу між Україною та ЄС і парафування Угоди про асоціацію України та ЄС до кінця 2011 року означають на разі не міжнародно-правові чи міжнародно-економічні, а суто політичні аспекти. Варіанти їх вирішення на разі видаються багато варіативними, проте, повторимося, саме вибір якогось із них або детермінує парафування Угоди, або унеможливить його.

Література

1. Brzezinski, Zb. Living with a New Europe // The National Interest. - 2000. - № 60. - P. 16-27.
2. Чуприна О.Б. Історія розвитку інтеграційних процесів в Європі та аналіз їх взаємозв'язку з процесами глобалізації // Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2007. - № 1. - С. 56-62.
3. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN54072.html
4. European Commission: COM(2008) 79 final 2008/0031 (ACC) 2008/0031 (ACC) Proposal for a COUNCIL DECISION on the conclusion of an Agreement in the form of an Exchange of Letters between the European Community and Ukraine concerning the elimination by Ukraine of export duties on trade in goods. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0079:FIN:DE:PDF>
5. Див., наприклад: Лещенко С. Лукашенко – Януковичу: Добро пожаловать в клуб «последних диктаторов Европы» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/4e949b6cd36a5/>
6. США готові працювати з Україною за «демократичною траєкторією» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/12/6660525/>
7. В ЄС поставили умову для угоди з Україною до кінця року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6665016/>
8. Європейці пропонують обміняти асоціацію на зміни [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6665016/http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/12/6662082/>
9. Греція «в цілому» підтримує євроінтеграцію України, але... [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-460467.html>
10. Там само.

Балабанов К.В., Трофименко М.В.***

ІНСТИТУТ ПОЧЕСНИХ (НЕСТАТНИХ) КОНСУЛІВ

The article is dedicated to the issues of institute of honorary consuls, procedures of establishment of the honorary consulate in Ukraine and in the foreign countries. The article is based on analyses of latest scientific researches, articles, Internet publications on the theme. Main rights, privileges, obligations, documents that regulate honorary consulates activities are under consideration in this article. The quantity, the principles and the reasons of establishing of honorary consulate in different cities and regions have been also analyzed.

Сучасні процеси глобалізації, регіоналізації, інтеграції, які найбільш динамічно розвиваються в останні десятиріччя, надзвичайно посилили взаємозалежність країн світу в торговельно-економічному, політичному, освітньому, культурному сенсі. Дипломатичні служби різних країн вимушені реагувати на сучасні виклики. Майже для всіх країн світу характерні обмеженість ресурсів міністерств закордонних справ, впровадження політики економії, неможливість створити дипломатичне представництво в усіх країнах світу. Через вищевказані обставини дуже поширеною практикою дедалі більше стає створення так званих почесних або нештатних консульств акредитуючих країн у країнах перебування. З огляду на це, питання діяльності почесних консульств є дуже актуальним для вивчення.

Існує велика кількість джерел та літератури, присвячених питанням дослідження інституту почесних консулів, однак в українській історіографії ця проблема є маловивченою.

Мета даної статті – проаналізувати сутність інституту почесних консулів, історію його розвитку, нормативне забезпечення діяльності почесних консулів, використання цього інституту у різних країнах, зокрема в Україні, порядок призначення на посаду почесного консула, привілеї та імунітеті, що вони мають.

Предметом цього дослідження є історія розвитку та діяльність інституту почесних консулів. Об'єктом – інститут почесних консулів.

Згідно зі статтею 1 Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. існує дві категорії консульських посадових осіб, а саме штатні та почесні консульські посадові особи [2].

Інститут почесного консула існує давно і пройшов складний шлях становлення. Грецьку «проксенію» і римський «патронат» можна вважати його прообразами. У Середньовіччі використання інституту почесних консулів стало дуже поширеним явищем. Штатні консули, які призначалися акредитуючою державою, з'явилися значно пізніше – в XVII-XVIII століттях.

Першою зарубіжною країною, яка стала використовувати інститут почесних консулів, була Австрія, хоча ця країна в 1825 р. прийняла імперський Указ, згідно з яким консуль-

* ректор Маріупольського державного університету, Почесний консул Республіки Кіпр в Маріуполі, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

** проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

ська посада стала виключно державною. Незабаром, інститут нештатного консула стали використовувати США (1856 р.), Бельгія (1857 р.) та ін. Як правило, нештатні консули призначалися в головних торговельно-промислових центрах. Інститут нештатних консулів в Росії зародився ще в XVIII столітті, в 1902 р. в цій країні нараховувалось 300 нештатних консульств. Причому, нештатні консули того часу не мали права здійснювати нотаріальні дії.

Ще раніше, в 1893 р. з компетенції нештатних консулів Росії були вилучені: функція видачі закордонних паспортів російським підданам; візування паспортів іноземців для поїздки в Росію; засвідчення правильності перекладу юридичних документів.

Після Жовтневої революції 1917 р. згідно з радянським законодавством допускалося призначення почесних консулів. Так, Декрет Ради Народних Комісарів РРФСР від 18 жовтня 1918 р. «Про організацію консульств» допускав призначення нештатних (почесних) консулів, які набиралися з місцевих громадян, хоча в наступних угодах з Польщею, Чехословаччиною, Німеччиною тощо передбачалося створення тільки штатних консульств. Однак, незабаром ставлення радянського уряду до інституту почесного консула кардинально змінилося. Так, в прийнятому в 1921 році загальному положенні про радянські органи за кордоном призначення почесних консулів не передбачалося, хоча не було і відмови від такої можливості. Консульський Статут СРСР 1926 року вже містив пряму відмову від призначення почесних консулів. Аналогічна вимога містилася й в укладених Радянським Союзом міжнародних угодах. Консульський статут 1976 р. допускав можливість виконання деяких консульських функцій нештатними або почесними консулами. У Положенні про нештатного консула, яке було прийнято в доповнення Консульського статуту СРСР від 17 квітня 1988 року, призначення почесних консулів знову стало можливим.

На сьогодні в усьому світі налічується за самими скромними підрахунками більше 10 тисяч почесних консулів [10, с.174]. Особливо широко використовують нештатних консулів скандинавські та латиноамериканські держави. У меншій мірі ними користуються африканські та азійські країни. У Данії, Норвегії, Нідерландах, Швеції, Бельгії їх число становить 75 – 95 % від загальної кількості консулів [9, с.65].

У Данії, яка має більше 450 почесних консулів, генеральні консули і консули призначаються королем, віце-консули – міністром закордонних справ. Кандидатури на посаду нештатного консула підбирає дипломатичне представництво Данії в країні перебування. При призначенні до уваги береться знання особою іноземних мов, особливо датської. Граничний вік нештатного консула – 70 років.

У Швеції, за невеликим винятком, почесні консули є громадянами країни перебування і призначаються, головним чином, з-посеред бізнесменів. Нерідко вони працюють керівниками туристичних агенцій. Їм заборонено видавати паспорти та візи. Граничний вік глав нештатних консульств – 70 років.

Широко використовують інститут почесного консула у ФРН. При призначенні почесних консулів ця країна віддає перевагу громадянам ФРН, які проживають за кордоном. І все ж, допускається призначення на цю посаду іноземців. При цьому при підборі посольством кандидата обов'язково враховуються особисті дані: суспільне становище; фінансовий стан; обізнаність у ситуації в консульському окрузі; володіння німецькою мовою.

На даний час почесні консули ФРН сконцентровані, головним чином, у країнах Європи та Латинської Америки. Призначається почесний консул цієї країни президентом.

Почесні консули Франції, здебільшого, працюють у великих портових містах. У їх функції, насамперед, входять: перевірка та оформлення судових документів французьких морських судів; засвідчення справжності підписів; реєстрація народження і смерті; видача дозволів на в'їзд і перебування у Франції.

Функції почесних консулів Великобританії, головним чином, полягають у спостереженні за експортом та імпортом товарів, у сприянні судноплавству та інформаційній діяльності. Кадровий склад почесних консулів підбирається як з британських підданих, так і з числа іноземців. Нерідко почесними консулами Великобританії є колишні морські офіцери. Нештатні консули Великобританії призначаються з тими ж правами, що і штатні [9, с.72].

Почесними консулами Болгарії призначаються громадяни країни перебування. Особливо це характерно для тих районів іноземної держави, в яких дипломатичні представництва та консульські установи не в змозі ефективно забезпечувати захист інтересів фізичних та юридичних осіб Болгарії, а також в тих районах іноземної держави, де не вигідно утримання штатного консула на посадовому окладі.

Широко використовується інститут почесного консула в Росії. Основним нормативним документом Російської Федерації, що регулює діяльність почесних консулів сьогодні, є Положення про почесного консула Російської Федерації, затверджене 13 жовтня 1998 року [11]. Почесний консул цієї країни виконує свої функції під керівництвом дипломатичного представництва або консульської установи в державі перебування. Він не перебуває на російській державній службі. Почесний консул Російської Федерації призначається Міністром закордонних справ Росії або особою, яка його заміняє. Почесним консулом Росії може бути як російський громадянин, так і іноземець. Це відповідає вимогам багатьох зарубіжних держав. Як правило, при призначенні почесних консулів в зарубіжних країнах перевага віддається громадянам своєї держави, які проживають за кордоном (у країні перебування). Однак, за відсутності таких, на посаду почесного консула можуть бути призначені громадяни країни перебування. Це відображено в законодавстві Бельгії, Франції, Греції, Данії, Швейцарії та ін. Абсолютна ж більшість зарубіжних країн призначає почесних консулів з числа громадян держави перебування.

Діяльність нештатних (почесних) консулів України регулюється Положенням про нештатних (почесних) консулів України, затвердженим Указом Президента України № 150/97 від 17 лютого 1997 року [12].

Згідно зі статтею 2 зазначеного положення почесними консулами України у зарубіжних країнах можуть бути громадяни України, іноземні громадяни, які займають помітне становище в суспільстві держави перебування і мають необхідні особисті якості, бездоганну репутацію, добре знають особливості державного, політичного та суспільного устрою держави перебування, мають вагомий суспільний статус та сталі контакти з представниками урядових, ділових та громадських кіл держави перебування, орієнтуються в законодавстві.

Основними функціями почесного консула України є: захист у державі перебування інтересів України, громадян України, її юридичних осіб у межах, що допускаються міжнародним правом; сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних та наукових зв'язків між Україною та державою перебування, розвитку дружніх відносин між ними іншими шляхами відповідно до положень Віденської конвенції про консульські зносини; з'ясування усіма законними засобами умов та подій у торговельному, економічному, культурному та науковому житті держави перебування, повідомлення про них Уряду України в особі Міністра закордонних справ України, а також надання відомостей заінтересованим особам; надання допомоги та сприяння громадянам України, її юридичним особам [12].

Процедура призначення почесного консула ідентична з процедурою призначення штатного консула. Так, під час призначення почесному консулові видається документ, який має форму патенту (письмове повноваження від міністерства закордонних справ, що призначає почесного консула), що засвідчує його посаду. У консульському патенті вказу-

ється повне ім'я, прізвище, громадянство почесного консула, клас, до якого він належить, консульський округ і місцезнаходження консульської установи. Консульський патент почесного консула підписується Міністром закордонних справ України і керівником Консульського управління Міністерства закордонних справ України та засвідчується гербовою печаткою (стаття 7 Положення про нештатних (почесних) консулів). В різних країнах процедура видачі та оформлення консульських патентів відрізняється залежно від форми державного правління, від існуючих у них правил, традицій, звичаїв тощо.

Консульський округ, що відводиться почесному консулові для виконання консульських функцій, визначається Міністерством закордонних справ України за погодженням з державою перебування.

Почесний консул приступає до виконання своїх функцій після одержання екзекватури (дозвіл держави перебування на виконання консулом своїх функцій) від держави перебування.

На відміну від штатних консулів, почесні консули можуть займатися комерційною діяльністю з метою отримання вигоди. Ще однією умовою для почесних консулів України є неможливість перебування на державній службі України.

За існуючими у більшості країн світу правилами почесний консул повинен за власні кошти організувати роботу почесної консульської установи. Почесний консул також не отримує винагороди за свою діяльність від акредитуючої країни. Саме ці фактори є одними із вирішальних для акредитуючих країн при відкритті почесних консульств. Держава не несе жодних фінансових затрат при відкритті почесних консульств. Це стає особливо актуальним з урахуванням фінансової кризи, режимом економії у багатьох міністерствах, зокрема закордонних справ тощо.

Однак, уявлення про інститут почесних консулів дещо трансформується. Так, згідно з інформацією, опублікованою у тижневику «Кореспондент» у статті «Консульський збір» від 4 жовтня 2008 року, переважна більшість почесних консулів зарубіжних країн в Україні – це відомі бізнесмени, які розглядають свій статус почесного консула тільки як засіб здійснення посередництва у торгівельних угодах, або як дорогу іграшку [1].

За даними Міністерства закордонних справ України за 2011 рік в світі працює 89 почесних консулів України у 61 країні світу, у порівнянні із даними за 2010 рік у світі існувало 97 почесних консульств України. Зокрема, найбільше почесних консулів України у Польщі – 7, США – 5, Італії – 4, Бразилії, Франції та Туреччині – по 3 [13]. Тобто, як ми бачимо із цих даних, найбільше почесних консульств нашої держави створено переважно у країнах, в яких проживають найбільші українські діаспори.

За інформацією щорічника «Україна дипломатична – 2011», веб-сторінок Міністерства закордонних справ України, регіональних представництв МЗС, дипломатичних представництв іноземних країн, в Україні на сьогодні працює 65 почесних консульських установ іноземних країн [14, с.1024-1034]. Найбільше почесних консульств розташовано в Києві – 26, Львові – 12, Одесі – 5, Донецьку – 4. У таких українських містах як Харків, Рівне, Ялта, Дніпропетровськ, Сімферополь, Запоріжжя, Маріуполь, Ужгород, Житомир, Херсон, Чернігів розташовано від 1 до 3 почесних консульств. У Києві почесні консульські установи за окремими винятками створюються через відсутність посольств та місій країн або їх роботу у Києві за сумісництвом. В інших містах України при створенні почесних консульств іноземні країни керуються в основному тісними економічними, культурними зв'язками, наявністю діаспори своїх співвітчизників, які постійно проживають на території України тощо.

Розділ 3 Віденської конвенції про консульські зносини визначає режим, що застосовується по відношенню до почесних консульських посадових осіб та консульських закладів, які очолюють такі посадові особи [2].

Зокрема зазначено, що деякі пільги та імунітети, які надаються штатним службовцям (за умови їх використання тільки для здійснення консульської діяльності), надаються й почесним консулам, а саме: всі пільги необхідні для виконання функцій консула; право на вивішування національного прапора та герба на території консульства, консульської резиденції та на транспорті при здійсненні офіційних поїздок; допомога у придбанні територій та приміщень для консульства та житла; свобода пересування для всіх членів консульства; свобода та недоторканість спілкування; право на стягнення консульських платежів та зборів, їх звільнення від податків у приймаючій країні; більш обмежений захист консульства приймаючою стороною від вторгнення, завдання шкоди, порушення спокою, приниження гідності; звільнення від всіх форм податків по відношенню до нерухомості консульства, крім сплати за комунальні послуги; недоторканість консульських архівів та документів у будь-який час та в будь-якому місці; звільнення від мит та інших сплат на предмети, необхідні для діяльності консульства.

Однак, привілеї та імунітети, які надаються почесному консулу, не поширюються ні на членів його родини, ні на членів сімей консульських співробітників, якщо таке консульство очолюється почесним консулом.

Таким чином, розглянувши все вищезазначене можна зробити наступні висновки.

По-перше, інститут почесних консулів має досить давню історію та пройшов певний шлях свого формування та розвитку.

По-друге, діяльність почесних консулів регламентується достатньою кількістю як міжнародних так і національних документів, в яких закріплені основні процедури з призначення, діяльності, права, обов'язки, привілеї та імунітети почесних консулів.

По-третє, інститут почесних консулів стає дедалі більш поширеним. Різні країни світу все частіше звертаються до такої форми консульських зносин через неможливість утворити дипломатичні представництва у всіх країнах світу, брак фінансових ресурсів та економію коштів на утримання апарату міністерств закордонних справ.

По-четверте, почесні консули не завжди розцінюють свою посаду тільки як спосіб зміцнення міждержавного співробітництва у різних галузях, а керуються тим, що почесним консулам не заборонено займатися комерційною діяльністю. При чому, маючи хоча й обмежені, але досить вагомі привілеї та імунітети, почесні консули можуть успішно реалізовувати свої бізнес інтереси. Хоча, дуже часто почесні консули можуть успішно поєднувати та розвивати всі напрями та можливості співробітництва.

По-п'яте, не зважаючи на обмеженість інформації щодо кількості та діяльності почесних консульств в Україні та України в зарубіжних країнах, можна сказати що мережа почесних консульських установ як в нашій державі, так і України за кордоном є дуже розгалуженою.

Література

1. Бироваш М. Консульський сбор / Максим Бироваш // Корреспондент. 2008. – № 38. – С. 34–36.
2. Венская Конвенция о консульских сношениях (Вена, 24 апреля 1963 года). – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/-cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_047

3. Вуд Д., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол / Джон Вуд, Жан Серре ; пер. с англ. Ю.П. Клюкина, В.В. Пастоева, Г.И. Фомина. – Изд. 2. – М.: Международные отношения, 2011. – 416 с.
4. Гуменюк Б.І. Дипломатична служба: правове регулювання: навчальний посібник / Б.І. Гуменюк. – К.: Либідь, 2007. – 224 с.
5. Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби: навчальний посібник / Б.І. Гуменюк. – К.: Либідь, 2004. – 248 с.
6. Дипломатическая служба: учебное пособие / [Зонова Т.В., Селянинов О.П., Охотский Е.В. и др.]; под ред. А.В. Торкунова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РООПЭН), 2002. – 688 с.
7. Дипломатия иностранных государств: учебное пособие / [Матвеев В.М., Дубинин Ю.В., Терехов В.П. и др.]; под ред. Т.В. Зоновой. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РООПЭН), 2004. – 349 с.
8. Консульський статут України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/127/94/conv>
9. Кунцевич К.Н. Основы консульской службы. / К.Н. Кунцевич. – Минск: Издат-во МИУ, 2008. – 171 с.
10. Лапин Г.Э. Консульская служба: учебное пособие / Г.Э. Лапин – М.: Международные отношения, 2005. – 240 с.
11. Положение о почетном консуле Российской Федерации. Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.businesspravo.ru/Docum/Docum-Show_DocumID_62938.html
12. Положення про нештатних (почесних) консулів України. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nreg=150%2F97>
13. Почесні консули України за кордоном. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/412.htm>
14. Україна дипломатична – 2011: науковий щорічник / [Грищенко К., та ін.]. – Київ, 2008. Вип. 12. – 1040 с.
15. Фельтхэм Р.Дж. Настольная книга дипломата / Р.Дж.Фельтхэм; пер. с англ. В.Е. Улаховича. – 4-е изд. – Мн.: Новое знание, 2004. – 304 с.

УДК: 347.736

Бірюков О.М.*

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БАНКРУТСТВО В УКРАЇНІ НА ЗЛАМІ ВІКІВ

Стаття присвячена важливому аспекту реформи законодавства про банкрутство – перегляду концепції нового закону. Автор статті проаналізував концептуальні засади закону про банкрутство в редакції 1992 і 1999 років, що дало повне уявлення про стан розвитку концепції законодавства про банкрутство та напрямки її удосконалення.

Ключові слова: банкрутство, концепція законодавства про банкрутство, реформа законодавства про банкрутство, споживчі банкрутства, транскордонні банкрутства.

Статья посвящена важному аспекту реформы законодательства о банкротстве – пересмотру концепции нового закона. Автор статьи проанализировал концептуальные положения закона о банкротстве в редакции 1992 и 1999 годов, что дало полное представление о состоянии состояния концепции законодательства о банкротстве и направлениях ее совершенствования.

Ключевые слова: банкротство, концепция законодательства о банкротстве, реформа законодательства о банкротстве, потребительские банкротства, трансграничные банкротства.

This article is devoted to important aspect of the reform of bankruptcy legislation – revision of the concept of the new law. The author did analysis of conceptual provisions of the Law on Bankruptcy of 1992 and 1999, that gave a full vision of the concept of bankruptcy legislation development and directions of its improvement.

Keywords: bankruptcy, concept of bankruptcy legislation, cross-border insolvency, reform of bankruptcy legislation, consumer bankruptcy.

Вступ

В Україні сьогодні відбуваються важливі процесі з удосконалення законодавства про банкрутство. З моменту прийняття у 1999 р. чинного нині закону про банкрутство – Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» – в нього були внесені зміни більше як 35-ма законами. Такі, іноді суттєві, зміни значно змінили конфігурацію цього системоутворюючого закону, що, зрозуміло, вплинуло й на викладення концепції законодавства про банкрутство. У цьому контексті важливим здається проведення аналізу того, яким чином зазначені зміни вплинули на окремі концептуальні аспекти регулювання відносин неспроможності та чи відповідають вони сучасним тенденціям розвитку цієї сфери законодавства.

* доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Концепція законодавства про банкрутство розроблялася в Україні практично з прийняття у 1992 р. першого у цій сфері регулювання суспільних відносин закону. На усіх етапах удосконалення закону, а відповідно і його концепції, учені намагалися обґрунтувати внесення окремих змін. У таких випадках законодавець достатньо адекватно реагував на виклики становлення в країні ринкових відносин.

Вітчизняна правова наука у сфері банкрутства представлена найкращими вітчизняними фахівцями у цій сфері знань, серед яких є Микола Тітов, В'ячеслав Джуно, Борис Поляков, Вікторія Радзивілюк, Борис Грек, Олександр Удовиченко, Ілля Новосельцев, а також Грацієла Пронська, Валентин Щербина, Оксана Вінник, Анатолій Жуков та ін. У наукових працях зазначених науковців наводилися численні пропозиції з реформи законодавства про банкрутство та вдосконалення концепції цієї важливої сфери законодавства.

Аналізуючи основні праці наукової скарбниці досліджень з питань банкрутства, мимоволі виникає питання: чи у повному обсязі були використані дослідження в процесі становлення і реформування законодавства України про банкрутство? Враховуючи те, що сьогодні знову лунають пропозиції щодо перегляду концепції цієї сфери законодавства, зробимо припущення, що, мабуть, не весь наявний науковий матеріал найкращих фахівців у сфері банкрутства в країні, як науковців, так і суддів був використаний належно.

У контексті сучасної реформи законодавства про банкрутство сьогодні виникла необхідність повернутися до концепції законодавства про банкрутство. Тим більше, що нещодавно з'явилися повідомлення про схвалення урядом України нової концепції закону про банкрутство [1]. Аналізу становлення і розвитку сучасної концепції законодавства про банкрутство присвячена ця стаття.

1. Концепція закону про банкрутство 1992 року

Україна стала однією з перших колишніх республік Радянського Союзу, в якій було прийнято спеціальних закон у сфері банкрутства. Закон України «Про банкрутство» був прийнятий 14 травня 1992 р. [2] Практично з прийняття перших законів у сфері неспроможності почалося будівництво систем правового регулювання відносин неспроможності на пост радянському просторі [3, р.246].

Українські вчені, які досліджують інститут банкрутства, відзначали значний вплив законодавства про приватизацію на зміст закону про банкрутство 1992 р. На час розробки зазначеного закону приватизація стояла на першому місці і це не могло не вплинути на основні положення цього закону. Законодавці ставили тоді за мету шляхом використання цього законодавства, яке пропонувало більш простий спосіб зміни власників, допомогти швидкому роздержавленню майна [4, с.31].

Закон встановлював порядок та умови визнання боржників банкрутами з метою задоволення вимог кредиторів тільки юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Таким чином, коло осіб, у відношенні яких могли бути порушені процедури банкрутства, був звужений [5, р.588] – у це коло не входили фізичні особи, а також некомерційні організації.

Найсуттєвішою особливістю Закону 1992 р. було те, що він був спрямований передусім на ліквідацію неспроможних боржників з метою задоволення претензій кредиторів. В цьому проявлявся так званий про-кредиторський режим регулювання відносин неспроможності. Закон практично не містив заохочень щодо обрання не ліквідаційної процедури. Практика застосування закону підтверджувала складність проведення санації боржника. Для проведення санації боржника від санатора вимагалось перебирання на себе усіх боргів боржника.

Стосовно концепції першого в Україні у сфері банкрутства закону дослідники називали такі недоліки: правові засоби для розв'язання проблем заборгованості підприємства вважалися недостатніми (закон будувався на відверто про-кредиторській моделі), реорганізаційна процедура (санация) видалася неефективною, не передбачалося ніяких засобів збереження майна (мораторій було введено тільки пізніше), не передбачалося залучення незалежних професійних осіб для надання послуг у справі про банкрутство (розпорядником майна частіше виступав представник обслуговуючого банку).

Практика застосування закону про банкрутство в Україні свідчила про суттєві недоліки та прогалини в регулюванні відповідних відносин, а також недосконалість багатьох правових конструкцій та неефективність передбачених судових процедур. Все це не дало можливості використовувати усі переваги даного інституту приватного права для розв'язання приватними особами проблем заборгованості.

Вітчизняні учені пропонували перемістити баланс захисту інтересів сторін у справі про банкрутство у бік боржника. Вже тоді у багатьох країнах світу про-боржниковий режим банкрутства розглядався як орієнтир для перегляду відповідного законодавства.

2. Концепція закону про банкрутство 1999 року

З прийняттям у 1999 р. нової редакції закону про банкрутство було зроблено важливий крок до створення правових засад для подальших ринкових перетворень. Закон про банкрутство у новій редакції, вже під назвою Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», був побудований на іншій, порівняно зі старим законом, концептуальній основі [6, р.27].

Останні тенденції розвитку законодавства про банкрутство у багатьох країнах світу знайшли свій відбиток на певних концептуальних положеннях нового закону. Наприклад, принцип захисту у справах про банкрутство інтересів не тільки кредиторів, а й боржника був викладений у преамбулі нового закону. В законі робиться наголос на тому, що він спрямований насамперед на відновлення платоспроможності боржника, а вже після того, коли вжиті заходи не дали результатів, боржник мав визнаватися банкрутом з метою повного або часткового задоволення претензій кредиторів.

Вперше на законодавчому рівні було передбачено функціонування спеціального державного органу для регулювання відносин неспроможності. В законі визначено основні функції і повноваження уповноваженого державного органу з питань банкрутства. Діяльність цього органу спрямована, в першу чергу, на попередження банкрутства, а також на забезпечення ефективної реалізації процедур банкрутства відносно державних підприємств та підприємств, частка державної власності в яких перевищує двадцять п'ять відсотків.

Положення законодавства про банкрутство щодо підвідомчості залишилися без змін – зазначена категорія справ розглядається господарськими судами, а при розгляді справ про банкрутство застосовуються господарське процесуальне законодавство. Необхідно зазначити, що під впливом світових тенденцій в системі господарських судів були створені судові палати з розгляду справ про банкрутство, які розглядають тільки таку категорію справ. Це дозволяє більш кваліфіковано здійснювати провадження у таких справах спеціально підготовленими суддями.

Згідно з Законом 1999 р. банкрутами можуть бути визнані не тільки підприємницькі юридичні особи, але й деякі некомерційні організації, включаючи споживчі кооперативи і благодійні та інші фонди. Таким чином, коло суб'єктів банкрутства (осіб, у відношенні яких можуть бути розпочаті процедури банкрутства) в новому законі було розширено.

Крім того, процедури банкрутства згідно з новим законом також можуть бути ініційовані відносно фізичних осіб – підприємців.

Новим у порівнянні зі старим законом також є те, що в законі чітко визначені особи, які беруть участь у справі про банкрутство. Крім сторін учасниками у справі про банкрутство є арбітражний керуючий (розпорядник майном, керуючий санацією, ліквідатор), власник майна боржника, у тому числі державний орган, уповноважений управляти майном – державним підприємством, та представник працівників підприємства. Пізніше до цього кола осіб було додано представника акціонерів чи учасників боржника.

Законом встановлено, що арбітражний керуючий виконує свої функції за наявності спеціального дозволу (ліцензії). Необхідно зазначити, що програма підготовки фахівців у справах про банкрутство почала працювати в Україні наприкінці дев'яностих років минулого століття.

Закон встановлює, що кредитори – нерезиденти можуть брати участь у справах про банкрутство, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, укладеними Україною.

Згідно зі змінами до чинного закону, прийнятими у 2003 р., усі кредитори у справі про банкрутство поділені на конкурсних і поточних [7].

Закон містить певні так звані фільтри. Підставою для порушення провадження у справі про банкрутство відповідно до нового закону є неможливість особи виконати грошові зобов'язання протягом трьох місяців після виникнення грошової вимоги. Крім того, справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника в сукупності складають не менш трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати.

Боржник сам може подати заяву в суд, але при наявності майна, якого вистачить для покриття судових витрат. Таке нагадує схожу вимогу старого німецького Конкурсного уложення 1877 р. і Закону Німеччини про неспроможність 1994 р.

Законом встановлені певні особливості застосування процедур банкрутства відносно окремих категорій учасників майнового обороту. До таких категорій осіб закон відносить містоутворюючі, особливо небезпечні, сільськогосподарські підприємства, страхові організації, торговців цінними паперами, громадян – підприємців, боржників, які ліквідуються власниками та боржників, місцезнаходження яких не відомо, а також банки. Законодавець таким чином врахував особливості ведення економічної діяльності окремими категоріями підприємців.

Спрощений порядок здійснення провадження у справі про банкрутство застосовується у разі ліквідації відсутнього боржника [8]. В такому разі заява про порушення справи про банкрутство може бути подана кредитором незалежно від розміру його вимог до боржника та строку виконання зобов'язань, а господарський суд у двотижневий строк з дня постановлення ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство виносить постанову про визнання відсутнього боржника банкрутом і призначення ліквідатором ініціюючого кредитора за згодою останнього. Розгляд такої справи відбувається без застосування процедури розпорядження майном.

Світова практика свідчить про те, що учасники у справі про неспроможність іноді звертаються до такої форми врегулювання боргів як мирова угода. Як зазначають учені, застосування такої процедури у межах провадження у справі про банкрутство надає тимчасову допомогу підприємцеві і не вирішує складних проблем, що з'явилися у кризовій ситуації [9, р.238].

Законом встановлені процесуальні строки, що звужує можливості суддів зволікати з розгляду справ у суді. Новим порівняно з Законом 1992 р. стало обов'язкове уведення на

перших стадіях розгляду справи про банкрутство мораторію, яке виконує надзвичайно важливі функції щодо збереження майна боржника з метою його подальшого використання або реалізації для задоволення вимог кредиторів [10, с.48].

Крім позитивних рис нового закону про банкрутство концептуального характеру, можна також й вказати на певні недоліки. Впевнені, усунення наведених нижче недоліків може стати предметом вивчення розробниками законодавчих пропозицій у процесі удосконалення концепції законодавства про банкрутство і спеціального закону.

Нормативний матеріал в законі викладений недостатньо системно, в тексті існують певні неузгодженості, зустрічається дещо різне трактування специфічної юридичної термінології, що свідчить про недоліки юридичної техніки. Наприклад, законодавець використовує в законі дві конструкції: «оздоровлення фінансового положення боржника» і «відновлення платоспроможності», і не ясно, чи є це одним і тим самим або це різні юридичні категорії.

Деякі особливості нового закону дають підстави говорити про те, що розробники недостатньо розібралися з економічною та юридичною суттю процедур банкрутства. Загальновідомо, що платоспроможність є економічним поняттям, тому воно якщо і використовується в текстах таких законів, то для визначення поняття неспроможності. Саме неспроможність є юридичною категорією, після визнання якого починаються негативні юридичні наслідки для учасників цих правовідносин. Тому, в законі необхідно чітко встановити вимогу про визнання юридичного факту неспроможності особи виконати свої майнові зобов'язання із наявного у нього майна.

Слід також мати на увазі, що специфіка цього закону полягає у тому, що він природно складається із матеріальних і процесуальних норм. Враховуючи цю ознаку закону про банкрутство, важливими вважається залишення у тексті закону тільки тих процесуальних норм і процедурних правил, які не можна перенести до спеціальних законів – процесуальних кодексів. Це створить необхідні передумови для логічного розмежування зазначених сфер правового регулювання, що створить умови для уникнення або зменшення виникнення конфліктів між нормами відповідних законів.

Викликає здивування і те, що цей закон вводить у правову систему України в обхід цивільного законодавства нових суб'єктів права – містоутворюючі підприємства. Крім того, занепокоєння викликають положення закону, які конфліктують з окремими нормами інших законів, а також порушують певні принципи, закладені, наприклад, у Конституції України. Мова йде про можливість встановлення місцевими органами самоврядування заборони на застосування процедур банкрутства на певних територіях відносно окремих категорій суб'єктів підприємницької діяльності (комунальних підприємств).

Сьогодні необхідною частиною відповідних законів багатьох країн світу є положення про транскордонні банкрутства. Актуальність введення таких положень у текст закону про банкрутство вважається зрозумілою. Крім того, приведення чинного законодавства у тому числі й у цій сфері правового регулювання, до світових стандартів є частиною міжнародних зобов'язань України, зокрема перед Європейським Союзом. Крім цього, сьогодні стає актуальним введення у національне законодавство країн з розвинутими ринковими відносинами так званих споживчих банкрутств. Це є вимогою сьогодення, і Україна має реагувати на виклики часу адекватно.

Висновки

Відомі фахівці з питань банкрутства і судді системи господарських судів, такі як Микола Тітов, В'ячеслав Джунь, Борис Поляков, Олександр Удовиченко, зверталися до роз-

робки сучасної концепції законодавства про банкрутство. Численні пропозиції були запропоновані зазначеними ученими у своїх дисертаційних дослідженнях. Видані ними монографії сьогодні складають той дослідницький фонд, який поки що не використаний до кінця, а підняті у них проблеми залишаються актуальним й сьогодні. Перевага законодавчих пропозиції згаданих учених полягає у тому, що як судді вони знають усі тонкощі розгляду такої категорії справ, якими є справи про банкрутство. Наука своє слово висловила, настав час законодавцю взяти усе найважливіше і реалізувати у тексті закону у новій редакції.

В Україні не існує багатого досвіду правового регулювання відносин, пов'язаних з визнанням учасників цивільного обороту неспроможними. Концепція відповідного законодавства розроблялася разом із становленням цього правового інституту та його удосконаленням. Тут слід визнати, що науковці не встигають за законодавцем і часто аналізують зміни вже після їх впровадження у чинне законодавство. Однак вважаємо, що ніколи не пізно удосконалювати концепцію цієї важливої для країни з ринковою економікою сфери законодавства.

У багатьох країнах світу процес удосконалення законодавства про банкрутство стає практично постійним. Така тенденція стає помітною і в Україні. В цих умовах досить легко захопитися ідеєю створення ідеального закону. Однак, це важко зробити без бачення того, яким має бути закон. Впевнені, якщо вивчати усі дослідження, проведені вітчизняними науковцями, то можна знайти багато корисного для розробки сучасної концепції ефективного законодавства про банкрутство.

Використані джерела

1. Кабмін одобрив нову концепцію закону о банкрутстве [Електронний ресурс] // Украинский бизнес ресурс. – 2010, 25 листопада. – Режим доступу: <http://ubr.ua/laws-and-business/legislation-news/kabmin-odobril-novuu-konceptiu-zakona-o-bankrotstve-68898>.
2. Про банкрутство: Закон України від 14.05.92 р. № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.
3. Biryukov A. Recent Bankruptcy Law Developments in Ukraine : From Socialist Traditions to Market Oriented Format / Alexander Biryukov // Contemporary Issues on Public International and Comparative Law / Centus Nweze, ed. – USA, Florida, Lake Mary: Vandeplass Publ. Co., 2009. – P. 453–473.
4. Тітов М.І. Законодавство про банкрутство (проблеми і перспективи) // Право України. – 1995. – № 11. – С. 31-38.
5. Biryukov A. Bankruptcy and Legislative Reform in Ukraine (англ. мовою) // Review of Central and East European Law. – 2001. – No. 4. – P. 581–600.
6. Biryukov A. Ukraine's recent bankruptcy reform analyzed // Global Insolvency and Restructuring Review. – 2001. – March/April. – С. 26–28.
7. Більше про конкурсних кредиторів див.: Поляков Б.М. «Франкенштейн» в процедурі банкрутства? Соотношение статуса конкурсного кредитора и залогового кредитора на разных этапах процедуры банкротства // Юридическая практика. – 2005, 22 листопада. – № 47(413)
8. Артюх Ю. Банкрутство отсутствующего должника по-новому // Юридическая практика. – 2002, 17 септембля. – № 38 (248).
9. Schiessl Maximilian. On the Road to a New German Reorganization Law – A Comparative Analysis of the Draft Propose by the Insolvenzrechtskommission and Chapter 11 of the Bankruptcy Code // American Bankruptcy Law Journal. – 1988. – No. 62. – P. 238-257.

10. Степанов О. Мораторій на задоволення вимог кредиторів: окремі проблеми правозастосування // Право України. – 2004. – № 10. – С. 48-53.

Гуменюк А.Г., * Денисенко К.Ю. **

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ: МІСЦЕ УКРАЇНИ

The article covers the issues of Ukraine's integration into the European humanitarian space. The authors focus their attention on education, culture and information as the most important factors of integration.

Key words: integration, Europe, education, culture, Ukraine, European Union, information.

У статті розглядаються питання інтеграції України в загальноєвропейський гуманітарний простір. Автори зосередили свою увагу на освіті, культурі та інформації, які є найбільш важливими факторами інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, Європа, освіта, культура, Україна, ЄС, інформація.

В статье рассматриваются вопросы интеграции Украины в европейское гуманитарное пространство. Автора сосредоточили свое внимание на образовании, культуре и информации, которые есть наиболее важными факторами интеграции.

Ключевые слова: интеграция, Европа, образование, культура, Украина, ЕС, информация.

1. Окремі аспекти загальноєвропейської гуманітарної інтеграції.

Поряд з політичною та економічною інтеграцією у Європейському Союзі на даний час активно відбуваються й процеси, спрямовані на створення загальноєвропейського суспільства, а відтак і спільного європейського гуманітарного простору. Це означає, що поряд із співробітництвом у політичній, економічній, правовій та інституційній сферах пріоритетності набувають спільні політики неекономічного блоку в європейській освітній, мовній, культурній, інформаційній та інших сферах.

У відповідності з одним з існуючих на сьогодні підходів, ідея об'єднання європейських країн безпосередньо пов'язана з метою подолання так званих «націоналізмів» європейських націй, які стали причиною останніх двох світових війн. Для того щоб більше ніколи в історії не перетворитися на епіцентр світових війн та запобігти будь-яким зіткненням на національному або етнічному ґрунті, Європа повинна була об'єднатись та створити загальноєвропейську спільноту, члени якої б не бачили «чужого» один в одному. Цілком зрозуміло, що для цього такі націоналізми та національні ідентичності громадян європейських держав-націй повинні бути розмитими, а з часом у об'єднаній Європі по-

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

винен був бути вихованим такий індивід, який би володів загальноєвропейською ідентичністю, та відчував свою приналежність не тільки до власної нації, а й до спільноти більшої ніж національна - європейської. Заходи, спрямовані на досягнення цієї мети, сьогодні є стрижнем нееконімічної, тобто гуманітарної, політики ЄС. Ця ціль є двигуном сучасного процесу формування спільного загальноєвропейського гуманітарного простору та створення спільних європейських ідей, змістів, символів, значень тощо, які повинні об'єднати громадян країн-членів ЄС, та створити спільне європейське суспільство. Нова ідентичність, якою має володіти громадянин об'єднаної Європи згодом отримала назву «європейської ідентичності».

Сьогодні в Україні існує певна плутанина стосовно розуміння понять «європейськість» та «європейська ідентичність». Вона пов'язана в першу чергу з тим, що ці поняття можуть розумітися двояко. Вони можуть означати або ж приналежність до Європейського Союзу, як наднаціонального об'єднання 27 суверенних держав Європейського субконтиненту, які сьогодні претендують на те, аби створити потужне, здатне конкурувати на міжнародній арені політичне об'єднання, або ж приналежність до європейської культури (на протигагу культурам Азії, Африки тощо). Європа як культурний чи географічний регіон не має однозначної межі. Тому питання кордону Європи є часто питанням політичних переконань. З такої точки зору «європейськість» та «європейська ідентичність» є предметом особистого суб'єктивного вибору та уподобань і не пов'язана з Європейським Союзом. В той же час, переважна більшість дослідників вважають, що з введенням громадянства ЄС поняття «європейський», «європейськість», «європейська ідентичність» позбулися свого розмитого описаного вище значення і використовуються у зв'язку з усім, що пов'язано саме з Європейським Союзом та громадянством ЄС. Європейцями є громадянами ЄС, тобто особи, які мають паспорт з надписом «the European Union».

Проведений аналіз ситуації свідчить про те, що не дивлячись на офіційно оголошений євроінтеграційний курс, приєднання України до європейського гуманітарного простору відбувається надзвичайно повільно. Гуманітарна частина Плану дій Україна-ЄС на 2005-2008 рр. передбачала обмежену кількість кроків, які можна було б вважати механізмами створення європейської ідентичності. У зазначеному документі переважали економічна та юридична сторони співробітництва. Співпраці у соціокультурній сфері увага практично не приділялася. Моніторинги свідчать, що навіть мінімально визначене гуманітарне співробітництво залишилося нереалізованим. За оцінками експертів Центру ім. Олександра Розумкова, що зазначені у частині Плану дій Україна-ЄС на 2005-2008, значна кількість запланованих заходів виконані лише частково або не виконані взагалі. Більшість заходів, що позначені як такі, що виконані, обмежуються формальним підписанням різного роду договорів та створенням міжвідомчих комісій. До свого завершення наближаються домовини між Україною та ЄС про створення асоціації - нового посиленого базового договору, який повинен сприяти подальшому всебічному наближенню України до Європейського Союзу в політико-безпековій, торговельно-економічній, гуманітарній, правовій, галузевих сферах, що відповідає довгостроковим національним інтересам України та очікуванню українських громадян.

Зважаючи на вищевикладене доцільним є більш детальний розгляд можливих шляхів розширення співробітництва України з ЄС у гуманітарній сфері, зокрема в сферах формування загальноєвропейського освітнього, культурного та інформаційного просторів.

2. Інтеграція України в європейський освітній простір

Під поняттям «Загальноєвропейський освітній простір» на даний час розуміють інтеграцію систем освіти європейських країн з метою підвищення конкурентоздатності освітніх послуг та забезпечення нагальних потреб сучасного суспільства. Основою формування загальноєвропейського простору вищої освіти на даний час є Болонський процес [1].

Болонський процес (Bologna process) - це міжурядова європейська реформа, що має на меті створення в період до 2010 року так званого «Європейського простору вищої освіти» («The European Higher Education Area» («ЕНЕА»)) [2]. Фундаментальними засадами цього простору є взаємовизнання освітніх ступенів і кваліфікацій, прозорість (зрозумілість дипломів і ступенів через створення спільної триступеневої структури освіти) і європейська співпраця у сфері гарантії якості освіти [3]. Відтак, реформа є сукупністю інструментів гармонізації національних освітніх систем в Європі. Ця реформа має на меті полегшення мобільності студентів, викладачів, знань і технологій в європейських країнах через взаємовизнання університетських дипломів та періодів навчання поміж учасниками Болонського процесу, а також загальноєвропейську гармонізацію принципів та результатів освітніх послуг та підвищення ефективності працевлаштування дипломованих спеціалістів у всіх країнах ЄС. Крім того, як це було зазначено в Стратегії Європейського простору вищої освіти в глобальному аспекті, Європейський простір вищої освіти має бути відкритим до світу, тобто уможливлювати мобільність студентів, дослідників і викладачів, а також сприяти справедливому доступу до якісної вищої освіти [4]. Так, реформа покликана продемонструвати ефективність моделі не тільки для країн-членів Європейського Союзу, а й для нинішніх та потенційних кандидатів на вступ до ЄС (країн західнобалканського регіону та Туреччини), а також для країн-сусідів Союзу (країни Південного Середземномор'я та пострадянського блоку) [5].

Поряд з політичною та економічною інтеграцією у Європейському Союзі на даний час активно відбуваються й процеси, спрямовані на створення загальноєвропейського суспільства, а відтак і спільного європейського гуманітарного простору. Це означає, що разом із співробітництвом у політичній, економічній, правовій та інституційній сферах пріоритетності набувають спільні політики нееконічного блоку в європейській мовній, культурній, інформаційній та освітній сферах.

Україна стала учасником Болонського процесу в 2005 році. Починаючи з травня 2005 року в системі вищої освіти України запроваджено важливі кроки з реалізації положень Болонського процесу та підготовлено План дій щодо їхнього впровадження до 2010 року. Саме цей термін визначений всіма країнами-учасниками Болонського процесу як період створення Європейського простору вищої освіти.

За останній час у системі вищої освіти України успішно здійснено низку важливих практичних кроків з реалізації вимог Болонського процесу та її подальшої модернізації, а саме:

- урядом затверджено новий перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, котрий адаптовано до потреб галузей економіки та до європейських вимог;
- прийнято ряд урядових рішень, зокрема, з питань заснування нових академічних стипендій та надання одноразової адресної грошової допомоги випускникам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів;
- проведено важливі заходи щодо скорочення і упорядкування мережі вищих навчальних закладів, насамперед, подано Кабінету Міністрів України проект постанови

щодо передачі відомчих вищих навчальних закладів у підпорядкування Міністерства освіти і науки України;

- створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти;

- запроваджено двохциклову систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр), що дає можливість перейти найближчим часом до трьохциклової системи вищої освіти як у Європейському просторі вищої освіти;

- з 2006/2007 навчального року у всіх вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється у відповідності з рекомендаціями Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS);

- розроблено рекомендації та здійснюються організаційні заходи щодо запровадження додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement);

- розроблено механізми залучення студентської молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя студентів у всіх його проявах.

Крім цього, з часу приєднання України до Болонського процесу було затверджено план дій із забезпечення якості вищої освіти та підготовлено поправки до Закону України «Про вищу освіту» відповідно вимог і рекомендацій Болонського процесу. Україна стала урядовим членом Європейського реєстру із забезпечення якості та було створено робочу групу із розроблення національної рамки кваліфікацій із вищої освіти.

І в подальшому Україна повинна ще зробити чимало «домашньої роботи» у цьому напрямку, а саме: повинна бути розроблена національна рамка кваліфікацій, що узгоджується із загальною рамкою кваліфікацій ЄПВО; запроваджена інноваційна інституційна структура, трициклова система і спільні ступені; запроваджені програми для іноземних студентів, що узгоджуються із структурованими університетськими програмами Європейського простору вищої освіти; розроблені національні рамки кваліфікацій впродовж життя; створені механізми визнання попереднього навчання; запроваджено додаток до диплома європейського зразка формату EU/CoE/UNESCO; повинні створюватися національної агенції із забезпечення якості відповідно до вимог Європейської мережі із забезпечення якості (ENQA); поліпшитися зовнішня і внутрішня мобільність; повинна забезпечуватися портативність студентських грантів і позик; справедливий доступ до вищої освіти; повинні розроблюватися програми з врахуванням вимог працедавців; надаватися сприяння культурним цінностям і демократичним ідеалам тощо.

На сьогодні також передбачається й реалізація пріоритетних завдань з модернізації структури вищої освіти України, які є надзвичайно важливими для її подальшого розвитку. Найголовнішим з них є забезпечення якості вищої освіти України, гармонійний розвиток особистості студента, формування не тільки компетентних фахівців, а й високодуховних молодих людей, патріотів України.

Зрозуміло, що всі дії щодо модернізації вищої освіти можуть бути позитивними, якщо будуть знаходитись у правовому полі. Зрозуміло і те, що наша законодавча база – Закон України «Про вищу освіту» [6] починає поступово відставати від потреб вищої освіти, економіки та суспільства і рано чи пізно почне уповільнювати самі освітні реформи. Тому модернізація структури вищої освіти України вимагає й змін у системі законодавчого і нормативно-правового регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації, які сприятимуть розвитку національних культурних цінностей, демократії і гуманізму як основних чинників функціонування громадянського суспільства.

Формування національної системи кваліфікацій вищої освіти, яка гармонізуватиме із системою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, сприятиме подальшій її сертифікації в європейських та світових структурах. Це, в свою чергу, забезпечить взаємне визнання на європейському та міжнародному рівні документів про освіту та навчання, запровадження нового додатку до диплома європейського зразка, конкурентоспроможність випускників на національному та міжнародному ринках праці і надання освіти високої якості. Вирішення цих завдань також сприятиме задоволенню особистісних потреб студентів у здобутті вищої освіти та розширенню їх компетентності, створенню і розвитку належних умов для здійснення інноваційних наукових досліджень та підвищенню мобільності студентів, наукових і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Модернізація структури вищої освіти передбачає й проведення ряду реформ. При цьому проводити їх необхідно виважено, щоб зберегти національні надбання та запобігти руйнації національної системи вищої освіти. Реформування вищої освіти, по-перше, передбачає оптимізацію мережі вищих навчальних закладів. Сьогодні в Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 920 вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та форм власності. Вони підпорядковані 28 міністерствам і відомствам, 10 з яких мають у підпорядкуванні лише один заклад. Такої практики немає жодна європейська країна. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що у країнах з ідентичними демографічними показниками середня кількість студентів в одному університеті становить, наприклад, в Іспанії – 22 тис., в Італії – 23 тис., у Греції – 14 тис. студентів, у Словенії – 8 тис. студентів, а в Україні – лише 6,5 тис. осіб.

Формування оптимальної мережі передбачає визначення типів доуніверситетських і університетських навчальних закладів. Зокрема, доуніверситетські - професійні коледжі (діючі ПТУ) і коледжі та університетські заклади - університети, академії. У професійних коледжах передбачається підготовка кваліфікованих робітників та фахівців тільки за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста. У коледжах здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста та бакалавра. В університетах і академіях здійснюватиметься підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, магістра та доктора, а також підготовка та перепідготовка наукових, науково-педагогічних працівників шляхом їх навчання в аспірантурі та докторантурі.

По-друге, модернізація структури вищої освіти передбачає й запровадження національної системи кваліфікацій, що узгоджуватиметься із напрямками освіти та підготовки Європейського простору вищої освіти.

По-третє, запровадження трьохциклової системи освіти: бакалавра, магістра та доктор філософії (PhD), що є також серйозною проблемою для України зважаючи на традиційне існування в Україні двох наукових ступенів (кандидат наук, доктор наук), а також те, що ці ступені в Україні можна отримати не тільки в університетах, але і в науково-дослідних установах різного підпорядкування.

Модернізація національної системи кваліфікацій також зумовлена й необхідністю забезпечення взаємозв'язку між ринком освітніх послуг та ринком праці, приведення обсягів та якості професійної освіти і навчання у відповідність до потреб роботодавців, підвищення ролі соціальних партнерів, суб'єктів господарювання в реалізації стратегії навчання впродовж життя [7].

Наступними елементами інтеграції України до Загальноєвропейського освітнього простору є її участь в запроваджених ЄК основних освітніх програмах, які спрямовані на

зміцнення академічної мобільності (взаємних обмінів викладачами, студентами, дослідниками, працівниками адміністрації університетів), реформування освіти та більшу інтеграцію освітніх систем країн із середини та з-поза меж ЄС. Серед таких програм ЄК можливо виділити наступні:

1. «Erasmus Mundus» – це міжнародна програма співпраці і мобільності у сфері вищої освіти, яку ініціювала і фінансує Європейська Комісія. Організаційну підтримку впровадження програми здійснює «Education, Audiovisual and Culture Executive Agency». Головною метою програми «Erasmus Mundus» на даний час є підвищення якості європейської вищої освіти і сприяння міжкультурному розумінню через співпрацю із третіми країнами. Конкретніше, в центрі уваги цієї програми знаходиться створення, підтримка і розвиток 1-2 річних міжнародних магістерських програм на базі традиційних європейських навчальних закладів.

2. У грудні 2006 року Європейська Комісія вперше оголосила новий конкурс в рамках освітньої програми «Erasmus Mundus» – Вікно зовнішньої співпраці («Erasmus Mundus – External Cooperation Window»). Як повідомляє Представництво ЄК в Україні, мета конкурсу полягає в зміцненні співпраці між інституціями вищої освіти та в уможливленні обміну студентів, дослідників та академічного персоналу між державами-членами ЄС та країнами, які не входять до Союзу. Україна на даний час входить до числа можливих країн-бенефіціарів програми [8].

3. «TEMPUS» («Trans-European mobility scheme for university studies» – Транс'європейська схема мобільності для університетських студій) – це програма ЄС, спрямована на модернізацію вищої освіти у країнах-партнерах західнобалканського регіону, Східної Європи, Центральної Азії, Північної Африки та Близького Сходу. Програму було засновано 1990 року спеціальним рішенням Ради ЄС. Відтоді її було оновлено кілька разів: «TEMPUS II», «TEMPUS IIbis», «TEMPUS III» та «TEMPUS IV». Україна приєдналася до програми ще 1993 року [9].

4. 30 листопада 2007 року Європейська Комісія оголосила про створення нового фінансового механізму, що сприятиме розвитку обмінів між дослідницькими інституціями ЄС та країн, що не входять до Союзу. Механізм, що має назву «Міжнародна схема обміну дослідницьким персоналом» («International Research Staff Exchange Scheme» - «IRSES»), фінансуватиме взаємні обміни персоналом дослідницьких організацій з держав ЄС та інших країн світу. До числа його бенефіціарів входять 29 країн світу, зокрема й Україна [10].

Зважаючи на те, що відповідальність за надання освітніх послуг в ЄС лежить власне на країнах-членах Союзу, а інституції ЄС виконують тільки допоміжну функцію з координації їх діяльності, важливими передумовами участі України у формуванні Загальноєвропейського освітнього простору є співробітництво з інституціями країн-членів ЄС, які мають змогу надавати освітні послуги закордонним громадянам, зокрема громадянам України. Так, зокрема, такими інституціями у прикордонних з Україною країнах-членах ЄС Республіці Польща та Угорській Республіці є Європейський колегіум польських і українських університетів (Люблін), Центральноєвропейський університет Угорщини, а також Стипендіальна програма Вишеградської четвірки, Стипендіальна програма імені Лейна Кіркланда, Стипендія Польського Уряду для молодих науковців тощо.

Інтеграція України до Загальноєвропейського простору вищої освіти передбачає не лише можливість участі українських університетів в європейських освітніх програмах, подорожей українських студентів до країн ЄС, вивчення мов держав-членів ЄС тощо. Вона також повинна передбачати й розуміння головних принципів, основних засад, на яких ґрунтувалася і ґрунтується європейська освіта.

Підводячи певні підсумки вищевикладеного, можливо зазначити головне, чим є те, що Болонський процес не повинен заважати головному – формуванню самобутності студента. Тому й нам потрібно не просто «інтегруватися» в загальноєвропейський простір, а саме працювати в ньому. Якщо цього не зрозуміємо, постійно будемо наздоганяти Європу.

3. Участь України у створенні загальноєвропейського культурного простору.

Значний потенціал для України відкриває налагодження багатосторонніх культурних зв'язків з Європейським Союзом. Унікальна культурно – історична спадщина дає можливість виходу України на європейський та світовий культурний ринок. Проте, нестача державного регулювання (в першу чергу, грошей) призводить до того, що різні досягнення лишаються поза увагою міжнародної спільноти. Якщо раніше Україна просувала на міжнародні ринки високоякісну кінцеву наукову продукцію, то сьогодні вона «експортує» самих вчених. Протягом лише 1995-2004 рр. науковий потенціал країни зменшився на 5600 науковців вищої кваліфікації. З України від'їжджають, в першу чергу, спеціалісти, які проводять фундаментальні і перспективні прикладні дослідження. Це висококваліфіковані фахівці старшого покоління з великим досвідом, які створили власні наукові школи, а також перспективні молоді вчені. Тим самим під загрозу ставиться зв'язок поколінь і майбутнє вітчизняних наукових шкіл. Також, як було зазначено в інтерв'ю з Героєм України, прямою української опери Євгенією Мирошниченко у «Дзеркалі тижня», «сотні, а той тисячі наших високопрофесійних музикантів, отримавши освіту на батьківщині, масово виїждять за кордон: удома «немає місць» [11]. Водночас, за підтримки зарубіжних спонсорів реалізуються програми підготовки українських вчених за кордоном і спільні наукові проекти. Наукові структури мають обмежений доступ до світових джерел інформації. Коштів не вистачає навіть на передплату вітчизняної наукової періодики [12].

Інтеграція культури України з європейським культурним простором багато у чому залежить від активності головного державного органу - Міністерства культури. Багато рішень цієї установи приймаються із запізненням. Наприклад, створення культурно-інформаційних центрів України за кордоном Міністерство культури лише планує в загальних пріоритетних напрямках міжнародного культурного співробітництва. Відсутність культурно-інформаційних центрів України обмежує доступ до інформації стосовно культурних можливостей країни, зменшує туристичний потік, робить державу менш помітною на міжнародній арені. Європейській культурній інтеграції сприяє також міжнародне співробітництво нарівні функціонування одиниць самоуправління: міста, області, місцевих влад.

Розвиток культури країни – це, по-перше, чергова генерація культурно-компетентних, соціально-адекватних та професійно-конкурентоспроможних громадян і, по-друге, що найголовніше, - це національний престиж, котрий важливіший будь-яких золотовалютних резервів, військово-економічної могутності та ін.

Зміна політичних, економічних і соціальних умов життя, глибокі соціально-культурні перетворення спричинили трансформацію глобальних ціннісних орієнтацій суспільства. Україна, проголосивши незалежність, розпочала цивілізований процес створення правової суверенної держави, ядром якої поряд з економікою та політикою виступає культура [13].

На практиці визначається низка проблем, які мають бути вирішені як на регіональному, так і державному рівні – для забезпечення ефективного використання культурного потенціалу регіонів. Ці проблеми виразно постають при визначенні основних загроз розвитку культури:

- Відсутність загальнодержавної політики, суспільного розуміння пріоритетності духовно-культурної сфери над економікою і політикою, що призвело до втрати інтелектуального, духовного потенціалу нації, її моральної деградації, зневіри, цинізму;
- Низький рівень професіоналізму працівників сфери, пов'язаний із відставанням навчальних програм профільних навчальних закладів від завдань практики;
- Недостатнє теоретичне переосмислення і практичне вдосконалення форм і методів фінансового забезпечення розвитку культури шляхом поєднання бюджетних і позабюджетних ресурсів, грошових коштів, отриманих внаслідок комерційної діяльності;
- Практична відсутність пошуку та впровадження на основі маркетингових досліджень нових економіко-організаційних моделей масових закладів культури, орієнтованих на найбільш повне задоволення потреб споживачів.

Однією з причин зниження інтересу з боку держави з цих питань є фактично різні соціальні умови споживання культурних благ у регіональному розрізі. Під час трансформаційних процесів у країні з'являються не тільки нові відносини між суб'єктами і закладами, а новий зміст, нові пріоритети. У нових умовах розвитку культури відбуваються значні зміни в системі цінностей, норм і принципів культурного життя. Сьогодні перспективи функціонування сфери культури пов'язуються з тим, наскільки вдало вона зможе включитися до економічних, політичних, національних реалій, увійти до міжнародного товариства тощо.

Останнім часом викликає підвищений інтерес серед науковців та практиків найрізноманітнішого профілю культурно-природна спадщина. Зумовлено це, насамперед, зростанням важливості гуманітарної складової суспільного життя, посиленням міжнародного співробітництва в гуманітарній сфері. До спадщини останнім часом прийнято відносити всю сукупність пам'яток та визначних об'єктів історії, культури та природи, включаючи й «живу» традиційну культуру народів. Культурною та природною спадщиною загалом прийнято визначати систему матеріальних та духовних цінностей, створених і збережених попередніми поколіннями, що представляє виключну важливість для збереження культурного та природного генофонду Землі і її подальшого розвитку [14].

Учасники Європейського форуму культурної спадщини, організованого європейською Федерацією культурної спадщини «Europe Nostra» у співпраці з Європейським комітетом із соціальних та економічних справ у Брюсселі дійшли висновку, що особливу увагу варто звернути на культурну спадщину регіонів, оскільки культурна спадщина є значним ресурсом у реалізації двох пріоритетів Європейського Союзу – забезпечення економічного зростання та сталого розвитку.

«Культура 2000» - це програма Європейського комітету, який підтримує однорічні проекти співпраці, спрямовані на створення та зміну спільної європейської культурної мережі. Метою цієї програми є узгодженість політики міжкультурного співробітництва з іншими напрямками політики ЄС, сприяння транснаціональному міжкультурному обміну, формування спільного культурного простору Європи, загальноєвропейської культурної спадщини, збереження культурного розмаїття в Європі, розвиток інноваційних форм культурного вираження. Для реалізації концепції європейського громадянства передбачається визнання культури як чинника європейськості в доктринах зовнішньої і внутрішньої політики європейських країн та в процесах подальшої інтеграції Європи.

Соціокультурний вимір Рамкової програми «Культура 2000» виявився у прозорості доступу європейської спільноти до політичних рішень регіональної та місцевої влади у сфері міжкультурного співробітництва, у підтримці культурних потреб молоді та соціально незахищених верств населення, у поєднанні культурної політики з політикою зайнятості, політикою експорту культурної продукції тощо [15].

Політика культурної дипломатії має втілення у теорії і практиці України, з огляду на пріоритети зовнішньої політики та полікультурність внутрішньої спільноти. Політика міжкультурного співробітництва, залежно від доктрини зовнішньої та внутрішньої політики, відображає геополітичні пріоритети держави.

Політика міжкультурного співробітництва України на глобальному та регіональному рівнях в рамках міжурядових організацій свідчить про трансформацію політичних інститутів і політичної культури держави і суспільства, відповідає викликам сучасної доби та інтеграційним процесам у Європі. Реалізація культурної політики міжкультурного співробітництва України має сформувані системні принципи, що відповідають світовим і європейським засадам сучасної культурної політики, враховуючи особливості української ситуації, зважаючи на те, що культурна політика формує імідж України у світі і є однією з ключових форм присутності країни у світовій спільноті.

Процеси глобалізації породжують питання щодо можливих загроз для розвитку культурної різноманітності України, зокрема, загрози уніфікації культурних цінностей, або відчуження і маргіналізації самотніх культур від цивілізаційного прогресу, оскільки культура є найбільш чутливою сферою, яка потребує плюралізму з метою взаємного збагачення національних культур і світової (європейської) культурної спадщини. Такі перспективи зменшують окремі етнокультурні спільноти України до культурного відчуження від світових процесів, тому серед принципів здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави необхідним є принцип діалогу самотніх культур, вільний обмін культурними здобутками, тобто прагматична політика міжкультурного співробітництва [16].

В Україні є розуміння того, що необхідно виконати дві умови як політичні установки, які сприятимуть пом'якшенню наслідків культурної глобалізації, сприяти утвердженню політики діалогу культур і цивілізацій, гарантувати розвиток полікультурності українського суспільства як складову культурної дипломатії. Політика міжкультурного співробітництва на зовнішньому і внутрішньому напрямі діяльності держави має стати засобом побудови культурної демократії, тобто засобом подолання нерівності між спільнотами, що мають ресурси для подальшого збереження і розвитку своїх мов і культур, і спільнотами, обмеженими у своїх культурних правах. Такий підхід до збереження культурного різноманіття є важливим для права генерувати «символи майбутнього», пропагувати культуру толерантності, і нарешті для того, щоб пізнати безмежні можливості, які надають нові форми комунікації і вираження. Культурна самотність має важливе значення для збереження культурної різноманітності України, яка пізнає нові обрії суверенності. Саме діалог між такими самотностями є основою для досягнення консенсусу між різними культурами в Україні, а не інструментом зіткнення національних самотніх культур, тобто пріоритетом є формування політики міжкультурного взаєморозуміння.

Політика міжкультурного співробітництва Європейського Союзу почала формуватися з 1951 року в контексті внутрішньої політики європейських співтовариств та загальної інтеграційної ідеї регіональної організації, яка полягає у збереженні та розвитку культурної ідентичності та самотності європейських держав-членів ЄС. Проблеми міжкультурного співробітництва входять до компетенції Європейської Ради ЄС, відповідальної за ключові питання політики інтеграції ЄС, Генерального Директорату з питань освіти і культури Європейської комісії ЄС, яка виконує представницьку роль щодо захисту інтересів держав-членів на основі права законодавчої ініціативи та Європейського парламенту, який має законодавчі, бюджетні та контролюючі функції.

Схвалення державами-членами ЄС Маастрихтського договору продемонструвало новий рівень політики міжкультурного співробітництва у процесі європейської інтеграції,

поглиблення ідеології європейської ідентичності та самобутності, об'єднання в рамках європейського культурного середовища полікультурного (європейські етноси, національні меншини, мігранти) європейського співтовариства [17].

Ст. 151 Маастрихтського договору визначає правову основу діяльності ЄС у сфері культури, яка включає такі питання, як сприяння розквіту культур держав-членів, повага до їх національного та регіонального розмаїття, збереження їх спільної спадщини, розповсюдження знань та розуміння культурної історії європейських народів, підтримка сучасного культурного розвитку на основі новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, поглиблення співробітництва між державами-членами і третіми країнами, а також з міжнародними організаціями-суб'єктами міжнародних відносин.

Основними напрямками подальшого розвитку сфери культури в контексті інтеграційних процесів у європейський простір мають стати:

- необхідність створення якісно нової системи нормативного регулювання сфери культури, яка забезпечить необхідні гарантії її ефективного функціонування;
- необхідність приділення більшої уваги питанням культурного розвитку молоді і, зокрема, питанням формування світогляду, моральної свідомості;
- прискорення інтеграції української культури зі світовою, для чого необхідно розвивати міжнародні культурні зв'язки, створювати для цього відповідні служби.

Передумовою належного розвитку країни з ринковою економікою є динамічна рівновага між розвитком сфери послуг (включаючи культурні послуги) і ростом економіки. Для забезпечення цієї динамічної рівноваги забезпечується пропорційність між видатками на розвиток культури і темпами росту національного доходу. В Україні, на жаль, у деяких випадках при визначенні напрямів інвестицій з урахуванням їх ефективності доводиться вибирати між капіталовкладенням в соціально-культурну та матеріальну сфери [18].

Зовнішня культурна політика є невід'ємною складовою державної політики України на міжнародній арені. Традиційно культурне співробітництво України будується на двосторонніх зв'язках з різними державами світу. Однак обсяги і форми культурних зв'язків з різними країнами навіть в межах європейського простору є нерівнозначними, оскільки на них впливають такі чинники, як стан договірно-правової бази, матеріально-фінансові можливості та предметна зацікавленість учасників культурних обмінів. Тому перед Україною постає завдання розробити структурований підхід до культурного співробітництва між Україною та розширеним Євросоюзом, розвивати міжкультурний діалог і сприяти розширенню культурних, мистецьких, освітніх та наукових обмінів, підвищення доступності культури для населення, популяризації спільної європейської культурної спадщини. Іншим важливим завданням є зміцнення та посилення європейської ідентичності на основі спільних цінностей, включаючи свободу самовираження, демократичне функціонування ЗМІК, дотримання загальних прав людини, у тому числі прав етнокультурних меншин, сприяння культурному та мовному розмаїттю як основи громадянського суспільства в Європі без розподільних кордонів. Для реалізації цих завдань слід розробити та впровадити відповідними державними установами (Міністерством культури та туризму України, Міністерством закордонних справ України, Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності) низку заходів, зокрема, розробити, план реалізації відповідних «культурних дорожніх карт», сформувати робочі групи з таких напрямків діяльності: збереження культурної спадщини, сучасне мистецтво, кінематографія, книговидавництво і бібліотечна справа; архіви тощо, організувати спеціалізовані наукові заходи (конференції, круглі столи) із залученням науковців, відомих діячів культури і мистецтва, фахівців

із різних аспектів культурного співробітництва, представників відповідних відомчих структур України та європейських органів державної влади, ініціювати відповідні соціально-культурні проекти із залученням позабюджетних джерел фінансування [19].

Отже, зміцнення культурних зв'язків має стати потужним чинником протидії спрабам встановити нові розподільчі кордони в Європі, сформувати панорамне сприйняття України як держави, в якій поважають історичні традиції вітчизняної культури і водночас розвивається динамічне культурне життя в умовах різноманіття та свободи творчості, культурного і мовного плюралізму. Важливим результатом такої міжкультурної взаємодії може стати також формування в українському суспільстві позитивного і об'єктивного сприйняття об'єднаної Європи.

Культура являється генератором багатьох економічних та суспільно-інтеграційних процесів. Розв'язання проблем сучасного світу, таких як глобалізація, інформаційне суспільство, створення нових робочих міст. Перед якими стоїть також Європа, багато у чому залежатиме від спільної європейської культури. Саме тому участь України у процесі культурного співробітництва в Європі надзвичайно важлива.

4. Інформаційна складова гуманітарних інтеграційних процесів в Європі.

Рушійним фактором інтеграції України в європейський гуманітарний простір є участі у процесах пов'язаних з прискореною інформатизацією, революцією в галузі комунікацій, електронної економіки, інших високих технологій. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на існуючу модель соціально – економічного розвитку європейських країн і розглядає євроінтеграційний курс як реалізацію цієї моделі в Україні. Зусилля зосереджуються на суттєвому поглибленні та розширенні практичного співробітництва України з ЄС за всіма напрямками для забезпечення сприятливих умов у контексті розширення ЄС та формування європейського інформаційного суспільства. Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). УПС передбачає співробітництво з політичних, торговельних, економічних, гуманітарних питань побудови інформаційного суспільства [20].

11 червня 1998 р. Президент України затвердив Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, а 14 вересня 2000 р. Програму інтеграції України до ЄС, яка є головним інструментом підготовки нашої держави до інтеграції в ЄС. Вона реалізується на основі щорічних планів дій. Заява Президента України щодо вступу нашої країни до Європейського Союзу означає для України і прийняття Стратегії ЄС, яка у 2001 році у Лісабоні визначила пріоритетом для ЄС створення до 2010 конкурентоздатної економіки, заснованої на знаннях. Серед завдань цієї ж Стратегії є розвиток інформаційного суспільства - сучасної моделі постіндустріального розвитку, на яке у бюджеті ЄС окремим рядком передбачається більш ніж 5 млрд. € (щорічно ця сума збільшується на 18%).

У ході Ялтинського саміту Україна - ЄС (7 жовтня 2003 року) Євросоюз фактично визнав готовність сторін розвивати подальші відносини Україна - ЄС, враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави, що було зафіксовано у Спільній заяві за результатами саміту. Під час саміту було підписано Угоду про відновлення Угоди між Україною та ЄС про наукове та технологічне співробітництво та ухвалено Спільну заяву щодо співпраці у сфері супутникової навігації «ГАЛІЛЕО». Важливим підсумком саміту стало також переведення у практичну площину обговорення концепції «Ширша Європа – сусідство» як механізму, покликаного надати нову якість відносинам між Україною та Європейським Союзом, сприятиме залученню України до внутрішнього ринку ЄС та участі європейських програмах побудови глобального інформаційного суспільства.

Реалізація програми європейської інтеграції України за напрямком «Інформаційне суспільство» передбачає запровадження досвіду європейських країн у використанні інформаційних і комунікаційних технологій в суспільно-політичній, соціально-економічній та культурній сферах і в приватному секторі. В межах науково-технічного співробітництва з ЄС Україна брала участь у програмі «INTAS» яка надає українським вченим можливість працювати у мережі провідних центрів та інтеграційних проектах розвитку у сфері науки і технологій. Вагомим здобутком стало заснування асоціації Національної науково-дослідницької мережі України [UNREN], яка забезпечує інтеграцію національних науково-освітніх мереж до загальноєвропейської науково-дослідної та освітньої мережі GEANT. Враховуючи досвід і потужність наявного в Україні науково-технічного потенціалу, є підстави сподіватися на збільшення темпів розвитку індустрії інформаційних технологій, конкурентоспроможності на ринку з тим, щоб у наступні п'ять років перетворити її на ефективну та прибуткову галузь [21].

Щодо Ради Європи, то уже у 1999 р. нею було ухвалено «Декларацію стосовно європейської політики у сфері новітніх інформаційних технологій», у якій намічені конкретні інструменти пришвидшення руху усіх 44 країн-учасниць з Україною включно до Глобального інформаційного суспільства.

Змістом співробітництва України з Радою Європи в галузі інформаційної політики на сучасному етапі можна назвати такі три елементи:

1. Реформування законодавства та імплементація нового законодавства у відповідності до стандартів Ради Європи в області прав людини, верховенства права та демократичних принципів.

2. Розбудова толерантного, демократичного суспільства, що базується на верховенстві права та правах людини, включаючи Європейські стандарти стосовно соціальних прав та прав національних меншин, тендерної рівноправності, освіти та свободи медіа шляхом навчання професійних груп таких, як судді, прокурори, журналісти та міліція, та через зміцнення нових демократичних інституцій.

3. Боротьба проти корупції та організованої злочинності, об'єднання зусиль для зміцнення ефективного функціонування верховенства права через сприяння дотриманню прав людини, кращі знання та практику серед професійних груп та інституцій в Україні. також шляхом покращення якості нормативних документів.

Упродовж 2002-2005 рр. відбувалися постійні консультації на рівні міністрів щодо впровадження європейських стандартів у Концепцію національної інформаційної політики України та чинне законодавство держави. Зміни у політичній владі вплинули на співробітництво України з Радою Європи, наслідком яких стало проведення 10 березня 2005 року в Україні 7-ї Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері ЗМІК та нових комунікаційних послуг [22].

У першій частині Конференції, головна тема якої: «Інтеграція та різноманіття: нові межі європейської політики засобів масової інформації та комунікацій», було розглянуто різні підтеми: «Свобода висловлювань та інформації під час кризових ситуацій», «Культурне та медійне різноманіття під час глобалізації», «Права людини, правове регулювання у сфері ЗМІК та нових комунікаційних послуг в інформаційному суспільстві».

Результатом 7-ї Європейської міністерської конференції з питань політики у сфері ЗМІК стало прийняття міністрами європейських країн Політичної декларації, чотирьох проектів Резолюцій, одна з яких стосувалася ЗМІК в Україні, та Плану дій з проблем ЗМІК.

Важливим документом Ради Європи є спрямована на гармонізацію кримінального законодавства країн-учасниць «Конвенція щодо кіберзлочинності» від листопада 2001 р. 3

метою покращання доступу країн-учасниць до кіберінформації й кіберпослуг Рада Європи рекомендувала національним урядам до реалізації низку заходів, спрямованих на інтенсифікацію інформаційного обміну, посилення Інтернет грамотності громадян та їх виховання в дусі культурної толерантності, інформаційної відкритості органів державної влади, доступу громадян до публічної інформації тощо. У зазначених документах йдеться також про трансфер інформаційних технологій з планетарної Півночі на Південь. 7 вересня 2005 р. Верховна Рада України ратифікувала, а 25 вересня 2005 р. Президент України підписав закон про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність.

Конвенцію прийнято у зв'язку із занепокоєнням країн тим, що комп'ютерні мережі та електронна інформація можуть бути використані при кримінальних правопорушеннях. А докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися та передаватися по цих мережах. Крім комп'ютерного хакерства та вірусів, положення Конвенції регламентують (віртуальну) дитячу порнографію і здійснене за посередництва комп'ютерів шахрайство. Правоохоронні органи країн, які ратифікують Конвенцію, отримають нові повноваження щодо заволодіння даними, перехоплення комунікацій і запитів про трансграничну співпрацю [23].

З метою організації протидії «комп'ютерному тероризму», в тому числі поширенню через глобальні та національні мережі зв'язку ідеології тероризму, пропаганди насильства, війни і геноциду Постановою Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2001 р. було розроблено із урахуванням рекомендацій Парламентської Асамблеї Ради Європи заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом. Зокрема, це підготовка проектів Законів України «Про моніторинг телекомунікацій», «Про захист інформації в мережах передачі даних», «Про регулювання українського сегменту мережі Інтернет». Актуальність проблем комп'ютерного тероризму для України подвійна: з одного боку, держава фінансово неспроможна переобладнати свої критичні об'єкти і управління атомними електростанціями, підприємствами хімічної промисловості тощо, з метою їх недосяжності для інтелектуальних диверсантів. З іншого боку, інформаційна структура, яка формується нині, повинна мати надійний захист від несанкціонованих втручань.

Щодо Єврокомісії, то в її межах діє відповідний підрозділ, який не лише відстежує хід реалізації програм і планів, що стосуються побудови інформаційного суспільства в межах ЄС та країн, що є потенційними кандидатами для вступу до ЄС (зокрема, Плану дій «Електронна Європа»), але й напрацьовує «глобальний контекст», спрямований на подолання «інформаційного провалля», й «цифрової нерівності», що утворилося між найрозвиненішими країнами світу й тими, що пізніше розпочали свій рух до інформатизації.

Світовий досвід свідчить про різноманітні шляхи вирішення проблем інформатизації. Більшість країн світу пріоритетним напрямком державної політики визначили побудову інформаційного суспільства та розробили національні концепції та програми інформатизації. У свою чергу, це підтвердив Всесвітній саміт з інформаційного суспільства під егідою ООН, який відбувся в два етапи, перший - в грудні 2003 р. в Женеві, а другий - в листопаді 2005 р. в Тунісі. В роботі саміту брали участь делегації з 170 країн, голови держав з 50 країн та представники міжнародних організацій. Напередодні цього саміту Міжнародний союз електрозв'язку (International Telecommunication Union) оприлюднив показники інформаційного розвитку країн світу (у долях від одиниці). Україна із показником 0,43 потрапила до списку країн із середнім рівнем доступу до інформаційних ресурсів, який відкриває Білорусь (0,49) й замикає Вірменія (0,30) [24].

В центрі уваги Всесвітнього саміту були глобальні проблеми інформаційного суспільства, зокрема викорінення «цифрового розриву» та «інформаційної нерівності». Це

була перша зустріч на вищому рівні, на якій вирішувалися питання, пов'язані з глобальними процесами інформатизації.

На саміті були прийняті Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства глобальне завдання в новому тисячолітті» та План дій. Ці документи консолідували загальне бачення та розуміння інформаційного суспільства, його мети та завдань. В них йшлося про відповідальність і роль держави, бізнесу та громадянського суспільства у цих процесах, а також про те, що недостатньо виголосити наміри, і навіть недостатньо надати матеріальні можливості для використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, необхідно створити атмосферу сприяння використанню цих технологій, залучити людей до них, заохотити їх це робити.

Декларація принципів як головне завдання затвердила подолання «цифрової нерівності» та використання потенціалу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в цілях розвитку. Держави-учасниці саміту з метою скорочення «цифрового розриву», забезпечення широкого доступу населення всіх країн до інформаційно-комунікаційних технологій висунули пропозицію щодо управління мережею Інтернет на міжнародному рівні на багатосторонній, прозорій та демократичній основі.

Принципи і механізми, які було узгоджено на саміті, відкривають нову сторінку в процесі інтернаціоналізації регулювання Інтернету. В найближчі роки планується забезпечити національні інтереси та права різних держав в управлінні власними Інтернет-ресурсами, що буде сприяти розвитку Глобального інформаційного суспільства.

Україна на саміті представила «Національну стратегію розвитку інформаційного суспільства України», розроблену з урахуванням інтересів держави, громадського сектору, бізнесу та наукових кіл України. Стратегія виходить з глобального характеру розвитку інформаційних процесів та наявних реалій України, орієнтує на зміну поглядів на соціально-економічний розвиток суспільства та створення умов для забезпечення лідерства України щодо розвитку інформаційного суспільства у регіоні Східної Європи та Центральної Азії.

Україна має увійти до світового інформаційного співтовариства, як держава, що в змозі відстоювати своє я в інфраструктурі та індустрії інформаційних потоків, які невпинно зростають. Перспективи інтеграції до глобальної інформаційної інфраструктури значною мірою залежать від ставлення суспільства до специфічного інформаційного ресурсу. Саме така залежність зумовлює дисбаланс, нерівномірність соціально-економічного розвитку країн світу та створює в геополітичному плані напругу та протистояння.

Усвідомлення вирішальної ролі інформаційного ресурсу державами, що прагнуть інтегруватися у світове інформаційне співтовариство у найближчому майбутньому, стає важливою передумовою здійснення інтеграційних процесів. Становлення інформаційного суспільства супроводжується потужним соціальним замовленням на ринку інформаційних послуг. Створюються всі умови для придбання засобів інформатизації та користування послугами по доступним цінам. Кінцевою метою такої політики повинен стати такий же попит на засоби інформатизації, який існує на телефонний зв'язок. Нове інформаційне середовище стає природним середовищем для людей.

Європейська інтеграція, співробітництво з європейськими міжнародними організаціями сприяють розробленню стратегії і програми інформаційного суспільства для України, створенню сучасних інформаційних магістралей, розвитку ринку електронної комерції та інформаційних послуг і усвідомленій участі суспільства в політичних процесах XXI століття.

Висновки

З часів набуття Україною державної незалежності перед нею настало грандіозне завдання чіткого визначення своєї зовнішньополітичної стратегії. Сьогодні це визначення набрало конкретного змісту у декларуванні європейського вибору, тобто усвідомленням європейської інтеграції як фактора сприяння державній незалежності, політичній стабільності, інтелектуальному прогресу. Отже, проголошуючи певну орієнтацію своєї зовнішньої політики, держава тим самим чітко визначається в тенденціях розвитку своєї внутрішньої політики [25; 26; 27]. Тому вирішення проблеми геополітичної, гуманітарної орієнтації Україна вимагає вироблення українсько-центричної світоглядної моделі, яка не лише не суперечить євроцентристському баченню світу, але й в цілому (зберігаючи при цьому свою національну особливість) збігається з нею.

На жаль, не всі і всюди усвідомлюють, що наповнення реальним змістом ідейно-теоретичних конструкцій європейського дому стає можливим не тільки шляхом законодавчого оформленого втілення ринкових реформ, але й шляхом такої соціалізації індивіда, яка сприятиме здійсненню цих реформ на практиці. Тобто, процес державотворення стає успішним лише тоді, коли є соціально сприятливий громадянин, спроможний виконувати потрібну для суспільства роботу. Звідси виникає необхідність у дієвій системі освіти, ефективному культурному та інформаційному забезпеченню.

Отже, модернізація українського суспільства за європейським зразком – це не лише ринкові реформи, це і реформування таких важливих соціальних галузей як освіта і культура, інформаційна складова, адаптація законодавства України, зокрема, і в гуманітарній сфері, зі сучасною європейською системою права, яка забезпечить розвиток політичної, економічної, інтелектуальної та культурної активності громадян України, а також створить сьогодні необхідні передумови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС.

Підводячи підсумок вищевикладеного, можна зробити такі висновки. Таким чином, курс на європейську інтеграцію України залишається одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України, не дивлячись на певні структурні зміни, що відбулись в українському суспільстві після виборів 2010 р. Цей курс ще раз задекларовано і закріплено на законодавчій базі [28]. Реалізація цього курсу потребує докорінних соціально-економічних перетворень, кінцевим результатом яких має бути побудова реального демократичного суспільства в Україні, яке базується на європейських політичних цінностях та традиціях. В цьому сенсі гуманітарна сфера є не менш важливою, ніж чиста економіка. Адаптація українського освітянського та інформаційного просторів до європейських стандартів а також української культурної спадщини із збереженням її унікальної ідентичності є складним, але водночас виконуваним завданням, вирішення якого приведе Україну в майбутньому до повноцінної європейської інтеграції.

Посилання

1. Конвенція з визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, Португалія, 11 квітня 1997 р.
2. A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area. Bologna Working Group on Qualifications Frameworks. Published by: Ministry of Science, Technology and Innovation, Bredgade 43, DK-1260 Copenhagen K, 2007.
3. Доповідь А.Раухваргерса, Президента міжурядового комітету Лісабонської конвенції про визнання на офіційному Болонському семінарі «Удосконалення системи взаємного визнання кваліфікацій в Європейському просторі вищої освіти» (Рига, Латвія,

- грудень, 2004 р.) Improving the recognition of qualification and study credit points – background report presented at the Bologna seminar of recognition, Riga, Latvia, 2004 // Internet: http://www.aic.lv.rigaseminar/documents/Background/_AR_fin.pdf.
4. Bologna Seminar Council of Europe Higher Education Forum on Qualifications Frameworks. Directorate General IV: Education, Culture and Heritage, Youth and Sport. Council of Europe Headquarters, Strasbourg, 11 – 12 October, 2007.
 5. Зона європейського вищого образования. Совместная декларация европейских министерств образования (г. Болонья, Италия, 19.06.1999г.). Болонский процесс и его значение для России. Ред. Пурсиайнен К., Медведев С.А., М.2005.
 6. Закон України «Про Вищу освіту» <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
 7. Ключевые компетенции для обучения в течение всей жизни. Рекомендации Парламента и Совета Европы от 18 декабря 2006 г. «О ключевых компетенциях обучения в течение жизни» (2006/962/ЕС).
 8. Програма ЄС «Erasmus» - http://ec.europa.eu/education/programmes/llp/erasmus/index_en.html
 9. Програма ЄС «Tempus» - http://ec.europa.eu/education/programmes/tempus/index_en.html
 10. International Research Staff Exchange Scheme» http://cordis.europa.eu/fp7/mariecurieactions/irses_en.html
 11. Дзеркало тижня. - №39, - 18-24 жовтня, 2008. – С. 1.
 12. Лещенко Л. Международное культурное сотрудничество как составная часть европейской интеграции. //Актуальні проблеми МВ. – Вип. 62 (Частина I), 2006. – С. 80
 13. Романенко Ю.В. Перспективи культурного співробітництва між Україною та ЄС. //Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 63 (Частина II), 2006. – С. 229
 14. Камінський Є.Є. Вплив нової геополітики глобальних держав на міжкультурне співробітництво // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 8-14.
 15. Ковальчук Т.І. Культурна політика Європейського Союзу як одна із детермінант європейської інтеграції // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 227-231.
 16. Кривонос Р.А. Гуманітарні аспекти світової політики як предметне поле наукового дослідження. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 78-91.
 17. Кучмій О.П. Європейська політика міжкультурного співробітництва// Європейські комунікації: політичні, економічні, правові, дипломатичні, суспільні та культурні аспекти. – К., 2006. – С. 341-359.
 18. Франсуа Матарассо, Чарльз Лендрі. Як утримати рівновагу? Двадцять одна стратегічна дилема культурної політики / Культурна політика в Європі: вибір стратегії й орієнтири. Збірка матеріалів. Укладачі: Є.І. Кузьмін, В.Р.Фірсов. – М.: «Видавництво Ліберія», 2002. – С. 240.
 19. Гуцал С.А. Стратегічні завдання іміджевої політики України в державах ЄС. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 263 – 269.
 20. Миронова О.І. Інтеграція України у світовий інформаційний простір. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 584.

21. Савлук Г.І. Україна в міжнародній системі передачі даних. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 596.
22. Заблоцька Л.Г., Федорова А.Л., Шинкаренко Т.І. Політико-правові аспекти діяльності Ради Європи: навч. посібник. - К.: Фенікс, 2007. – С. 224.
23. Коваленко Л.А. Охорона даних: нормативна база і досвід ЄС. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, м. Луцьк, 15-16 травня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 601.
24. Шинкаренко Т.І. Роль Ради Європи і Європейського Союзу в активізації міжкультурного діалогу. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип.75.- Ч.2. – К., 2008. – С. 137 – 141.
25. Матеріали круглого столу «Формування українського гуманітарного простору – шлях до національної консолідації». – Національний інститут стратегічних досліджень. 16.11.2006 р. <http://www.niss.gov.ua/Table/161106/htm>.
26. Матеріали круглого столу «Проблеми та перспективи входження України в європейський інтелектуальний простір». Національний інститут стратегічних досліджень. 19.06.2008 р. <http://www.niss.gov.ua/Table/Zd190608/index.htm>.
27. Матеріали круглого столу «Нова гуманітарна політика України». Національний інститут стратегічних досліджень. 28.05.2010. - <http://www.niss.gov.ua/Table28052010/index.htm>.
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 рр. від 2.07.2008 №594.

*Шпакович О.М.**

ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В роботі розглядається сучасний стан відносин України з Європейським Союзом, зокрема, правові передумови для застосування положень права Євросоюзу у правопорядку України. Проводиться аналіз Конституції України та інших законодавчих актів щодо статусу актів міжнародних організацій у внутрішньому правопорядку країни. Особлива увага приділена вивченню практичного досвіду Європейського Союзу у здійсненні гармонізації законодавства, оскільки його вивчення є дуже важливим для України у напрямку поступової інтеграції у Євросоюз.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, гармонізація, міжнародний договір, принцип субсидіарності.

В работе рассматривается современное состояние отношений Украины с Европейским Союзом, в частности, правовые предпосылки для применения положений права Евросоюза в правопорядке Украины. Проводится анализ Конституции Украины и других законодательных актов о статусе актов международных организаций во внутреннем правопорядке страны. Особое внимание уделено изучению практического опыта Европейского Союза в осуществлении гармонизации законодательства, поскольку его изучение является очень важным для Украины в направлении постепенной интеграции в Евросоюз.

Ключевые слова: Европейский Союз, интеграция, гармонизация, международный договор, принцип субсидиарности.

This paper considers the current state of relations between Ukraine and the European Union, including the right conditions for the application of EU law in the law of Ukraine. The analysis of the Constitution of Ukraine and other legislative acts regarding the status of acts of international organizations in internal law of the country. Particular attention is paid to the study of practical experience in the implementation of European Union harmonization laws because its study is very important for Ukraine in the direction of gradual integration into the European Union.

Key words: European Union, integration, harmonization, international treaty, the principle of subsidiarity.

Завдяки первинному членству України в Організації Об'єднаних Націй та подальшій участі в універсальних та регіональних організаціях, після здобуття незалежності, всі зусилля України були спрямовані на набуття членства в міжнародних організаціях.

* кандидат юридичних наук, доцент, докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Новий Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року, стаття 11 зазначає, що Україна як європейська позаблокова держава здійснюватиме відкриту зовнішню політику і прагнутиме співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від держав, груп держав чи міжнародних структур [5].

Однією з основних засад зовнішньої політики визначається забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі.

Інтеграція України у Євросоюз вимагає створення у внутрішньому правопорядку відповідних приписів для її здійснення.

Правові передумови для застосування положень права Євросоюзу у правопорядку України створює Конституція країни, а також інші законодавчі акти. Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, які були схвалені Верховною Радою, є частиною внутрішнього законодавства країни. Це положення Конституції надає нормам схвалених Верховною Радою України міжнародних договорів статус норм національних законів.

З іншого боку, ст. 9 Конституції України створює засади для безпосереднього застосування норм міжнародних договорів у національному правопорядку України. При цьому треба звернути особливу увагу на те, що положення ст. 9 Конституції України не надають нормам міжнародних договорів, безумовного пріоритету по відношенню до норм національного права [3, с.479].

Положення ст. 18 Конституції України, в яких підкреслюється, що у своїй зовнішньополітичній діяльності Україна керується загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, теж не вирішують проблему стосовно примату міжнародно-правових норм, оскільки тут немає чіткого посилання на пріоритет міжнародно-правових приписів, з одного боку, а з іншого, - вони стосуються тільки міжнародних звичаєвих норм. Однак, на відміну від ст. 9 Конституції України, ст. 18 цього документу нічого не говорить про включення загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права у внутрішній правопорядок України [3, с.480].

Крім того, ані Конституція України, ані інші законодавчі акти взагалі не згадують акти міжнародних організацій, хоча їх значення у правовому регулюванні міжнародного співробітництва постійно зростає.

Треба зауважити, що надання певним міжнародним договорам (схваленим Верховною Радою) статусу національних законів за відсутності посилання на пріоритет перших по відношенню до других створює низку проблем, пов'язаних з застосуванням норм цих договорів у внутрішньому правопорядку України. Зокрема, одним з наслідків надання такого статусу нормам міжнародних договорів може стати призупинення дії таких норм після ухвалення національного закону, положення якого суперечать цим нормам міжнародної угоди, що створює загрозу порушення Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань. З такою проблемою стикаються усі країни, які дотримуються дуалістичного підходу до співвідношення міжнародного та внутрішнього права, включно з державами-членами Євросоюзу. Для вирішення питання забезпечення дії норм права Євросоюзу у внутрішніх правопорядках, як цього вимагає право європейських інтеграційних об'єднань, переважна більшість цих країн вимушена була внести до своїх конституцій відповідні зміни, насамперед такі, що закріплюють пріоритет права Євросоюзу по відношенню до норм внутрішнього права. Це саме роблять й країни-претенденти на вступ до європейських інтеграційних об'єднань.

Надання положенням міжнародних договорів статусу національних законів створює передумови для безпосереднього застосування положень міжнародних договорів у внутрішньому правопорядку України.

Уже в процесі набуття своєї незалежності Україна зробила певні кроки, які змінили традиційний радянський підхід до міжнародного права як інструменту для регулювання відносин між державами, для застосування якого потрібне санкціонування з боку держави. Були ухвалені фундаментальні правові акти, спрямовані на затвердження пріоритету міжнародного права і створення правових засад для застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку. Зокрема, у Декларації про державний суверенітет України, схваленої 16 липня 1990 р., визнавалася перевага загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішнього права. Дещо чіткіше питання пріоритету загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права урегульовані у ст. 18 Конституції України. Але на відміну від положень багатьох конституцій європейських держав, які стосуються загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (наприклад, ст. 24 Основного закону ФРН, ст. 11 Конституції Італії та ін.), у законодавстві України мова не йде про включення цих принципів і норм у внутрішнє право.

Положення про перевагу норм міжнародного права були розвинуті у ухваленому у 1992 р. Законі України «Про дію міжнародних договорів на території України». У вступній частині цього документу був закріплений загальний принцип примату міжнародного права над внутрішнім законодавством. Статус міжнародних договорів у внутрішньому законодавстві був підтверджений у Законі України «Про міжнародні договори України» 2004 р. Але в цьому законодавчому акті більш чітко викладені положення щодо примату міжнародного права [3, с.482].

Конституція України закріпила лише положення цих актів про включення частини міжнародних угод у національне законодавство, але нічого не говорить про примат міжнародних норм по відношенню до норм внутрішнього права, а також про порядок застосування положень міжнародного права у внутрішньому правопорядку України.

І все ж, незважаючи на відсутність у Конституції України положень про пріоритет міжнародного права по відношенню до норм внутрішнього права, вона разом з Законом України «Про дію міжнародних договорів території України», іншими законодавчими актами закладає такі засади для дії положень міжнародних звичаєвих та договірних норм у внутрішньому правопорядку країни, які фактично означають відхід від радянського підходу до співвідношення міжнародного та внутрішнього права і наближають Україну до інших європейських демократій.

У державах-членах Євросоюзу, які дотримуються дуалістичного підходу до співвідношення міжнародного і внутрішнього права, доктрина посиляється на загальний принцип права *lex posterior*. Проте в Україні, як ми вже відмічали, теж практично існує дуалістичний підхід до співвідношення міжнародного і внутрішнього права, але поки що не має нормативно-правових актів, або судових рішень, або вже визнаної доктрини, які б вказували на те, що колізії між нормами міжнародних угод, які стали частиною внутрішнього законодавства та нормами національних законів будуть вирішуватися шляхом застосування правила *lex posterior* [3, с.483].

Одним з ефективних способів забезпечення виконання Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань може стати безпосереднє застосування міжнародно-правових норм національними судовими установами. Одним з аргументів за включення національних судових установ у процес застосування положень міжнародних угод у внутрішньому пра-

вопорядку може бути той, що європейський вибір України передбачає необхідність враховувати практику, яка існує у державах-членах Євросоюзу і свідчить про ключову роль національних судів цих держав у забезпеченні захисту прав, наданих нормами права європейських інтеграційних об'єднань.

Доктрини примату та прямої дії положень права європейських інтеграційних об'єднань означають, що забезпечувати ефективність дії права Євросоюзу повинні всі органи держав-членів, але головну роль у цьому процесі відіграють національні суди, оскільки переважно вони, а не судові установи ЄС, здійснюють юридичний захист прав фізичних та юридичних осіб шляхом прямого застосування положень права європейських інтеграційних об'єднань. Тим самим національні суди виступають одним з правових гарантів реалізації основних завдань та цілей європейської інтеграції [1].

Радянська доктрина та практика допускали можливість застосування національним судовими органами норм міжнародного права при розв'язанні суперечок в судовому порядку, зокрема, у таких сферах, як забезпечення дії міжнародних угод з перевезень пасажирів та вантажів.

На можливість застосування судами положень міжнародних угод націлює й ст. 9 Конституції України. В Конституції також закріплене поняття прямої дії її положень (ст. 8 Конституції України). Проте поки що не створений відповідний механізм такого застосування.

Створення правових передумов для інтеграції України у Євросоюз вимагає вирішення на національному рівні й проблеми вибору способів реалізації Україною своїх міжнародних зобов'язань. Радянська доктрина та практика у питаннях застосування міжнародно-правових норм завжди розділяла сфери дії міжнародного та внутрішнього права. Вважалося, що норми міжнародного права створюють права та обов'язки насамперед для держав, тоді як норми внутрішнього права регулюють поведінку фізичних і юридичних осіб. Тому для дії норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку їх треба трансформувати у внутрішнє право [3, с.485].

В Україні іде процес вироблення оптимального підходу до вирішення проблеми щодо дії міжнародних договорів у внутрішньому правопорядку. Запропоновані законодавством країни різні підходи до вирішення цього питання потребують подальшого удосконалення та, можливо, універсалізації.

Інтеграція України у Євросоюз вимагатиме вдосконалення правових засад, які б забезпечували реалізацію Україною своїх міжнародно-правових зобов'язань, включно з тими, що впливають з положень про співробітництво з європейськими інтеграційними об'єднаннями. Зокрема, цей процес вимагатиме подальших кроків на шляху приведення у відповідність з європейським конституційним та іншим законодавством українських законодавчих актів, які створюють засади для дії права Євросоюзу у внутрішньому правопорядку країни. Головна увага повинна бути зосереджена на механізмі застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку. Все це дозволить створити дієвий національний механізм імплементації норм міжнародного права, який наблизить Україну до досягнення її стратегічної мети – інтеграції у Євросоюз.

Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу є однією з важливих умов поглиблення співпраці нашої країни з європейськими інтеграційними об'єднаннями та їх державами-членами. Вона створює необхідні передумови для переходу до наступних стадій інтеграції включаючи членство України в Євросоюзі.

Укладання Україною Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), а також ухвалення інших документів, які визначають правові засади співпраці між Євросоюзом та

Україною, створило належні передумови для гармонізації українського законодавства з правом Євросоюзу.

Гармонізація, яка була передбачена УПС, та іншими документами, що регулюють співробітництво України з Євросоюзом, має як спільні риси, так і суттєві відмінності від аналогічного процесу, здійснюваного на рівні співтовариства та у відносинах ЄС з третіми країнами. Спільною для них є загальна мета всякої гармонізації, яка полягає у створенні уніфікованого правового середовища для суб'єктів ринкових відносин.

Гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу закладає правові засади для появи правового середовища, наближеного до вже існуючого у державах-членах Євросоюзу, і тим самим допомагає залучити бізнесменів з держав-членів європейських інтеграційних об'єднань до більш активної діяльності в Україні. Така присутність повинна сприяти економічному розвитку країни, а також залученню іноземних інвестицій в українську економіку. Тим самим гармонізація об'єктивно прискорює інтеграцію України до Євросоюзу. І це визначає особливу зацікавленість України у процесах гармонізації свого законодавства з правом Євросоюзу.

В Європейському Союзі накопичений чималий практичний досвід здійснення гармонізації законодавства. Вивчення такого досвіду є дуже важливим для України, оскільки може допомогти їй у просуванні до поступової інтеграції у Євросоюз.

В установчих договорах про Євросоюз передбачається необхідність гармонізації національного законодавства з правом Євросоюзу, а також визначаються її галузі та механізми. Зокрема, основними правовими формами реалізації заходів щодо гармонізації національних законів та підзаконних актів країн-членів у сфері кримінального права є рамкові рішення. Рамкові рішення адресуються тільки державам-членам. Як і директиви, рамкові рішення є обов'язковими по відношенню до очікуваного результату, але держави-члени зберігають за собою право вибору форм і методів їх реалізації.

Ще однією правовою формою гармонізації є конвенції. Їх готує Рада Євросоюзу і подає на розгляд окремих держав-членів, які можуть їх ухвалити відповідно до своїх конституційних процедур.

Треба зазначити, що в установчих документах про Європейський Союз та інших документах, які створюють правові засади для регулювання європейської інтеграції, використовуються різні терміни для визначення процесу приведення національного законодавства у відповідність з правом Європейського Союзу. Зокрема, такими термінами є «зближення», «гармонізація».

Як свідчить практика реалізації права Євросоюзу, обидва терміни вживаються як синоніми. Проте більш поширеним є застосування терміну «гармонізація», який, на думку багатьох фахівців з права Євросоюзу, адекватніше за інші терміни віддзеркалює суть процесу створення гомогенного правового середовища в межах європейських інтеграційних організацій відповідно до моделей, запропонованих інститутами Європейського Союзу [4, с.138-139].

Гармонізація законодавства не вимагає від держав-членів ухвалення однакових правових актів. Йдеться насамперед про те, щоб держави-члени застосовували схожі закони чи інші правові акти. У цьому зв'язку важливе значення може мати питання стосовно підходу до моделювання актів з гармонізації: чи в такому акті будуть об'єднуватись кілька національних законів, чи основою стане якийсь національний закон, чи це будуть нові положення, які не матимуть аналогів у національному законодавстві. В межах Євросоюзу перевагу було віддано останній з трьох моделей. Тому не є випадковим, що основними правовими актами, за допомогою яких здійснюється гармонізація в Євросоюзі, є директиви. Але це не означає, що повністю було відкинуто інші дві моделі.

Гармонізація на рівні Євросоюзу охоплює закони, нормативні постанови та адміністративні акти, які справляють безпосередній вплив на створення та функціонування спільного ринку. З цього випливає, що практично гармонізація може охоплювати переважну більшість сфер співпраці держав-членів у межах Євросоюзу.

Сфери застосування директив можна поділити залежно від того, яка процедура використовується при їхньому ухваленні. Зокрема, переважна більшість директив, що приймається одностайно використовуються для ухвалення правових заходів з гармонізації поза механізмами створення внутрішнього ринку як території без внутрішніх кордонів, на якій гарантується вільне пересування осіб, капіталу, товарів і послуг. Проте переважна більшість директив, які стосуються створення та функціонування внутрішнього ринку приймаються більшістю голосів держав-членів. Запровадження такої процедури призводить до важливих правових наслідків у регулюванні інтеграційних процесів. З одного боку, тим самим значною мірою посилюється роль Європейського парламенту у здійсненні гармонізації в цій сфері, оскільки він може накладати вето на правові акти, в яких не враховані його зауваження. З іншого боку, ухвалення правових актів більшістю голосів заохочує держави-члени шукати компромісні рішення, які б враховували інтереси всіх учасників, а не займали жорстку позицію і чекати поки опинишся у меншості [4, с.140].

Перехід ухвалення директив у деяких сферах співпраці більшістю голосів, супроводжується наданням державам-членам можливостей відходити від положень щодо гармонізації у чітко визначених випадках і при дотриманні певних процедур.

Установчі договори про Євросоюз та судова практика Євросоюзу визначили обставини, які дозволяють не застосовувати заходів з гармонізації законодавства: необхідність захисту суспільної моралі, громадського порядку та державної безпеки тощо; а також захист навколишнього середовища та умов праці.

Передбачені також певні випадки тимчасового незастосування заходів з гармонізації.

Невиконання державою-членом заходів з гармонізації може призвести до звернення до Суду Євросоюзу зі скаргою на державу-порушницю з боку Комісії або іншої держави-члена.

Загальні положення стосовно основних засад гармонізації та механізмів її здійснення дістали свій подальший розвиток у рішеннях Суду Євросоюзу та актах інститутів Євросоюзу. Це насамперед стосується удосконалення правових засобів гармонізації та вимог до її здійснення.

З початку діяльності європейських співтовариств гармонізація здійснювалась головним чином шляхом ухвалення директив, в яких закріплювались розроблені до деталей базові моделі поведінки, і у держав-членів практично не залишалось свободи вибору при ухваленні актів з їх імплементації. Це так звана базова форма гармонізації.

Окрім встановлення технічних стандартів у сфері промисловості базові директиви стосувались також маркування, паркування та стандартів безпечного споживання продуктів харчування, косметики і фармацевтичних виробів, механічних виробів тощо. Така гармонізація себе не виправдала, оскільки, з одного боку, підготовка директив з виписаними до деталей стандартами вимагала багаторічних узгоджень на рівні держав-членів, а з іншого, – дуже непросто йшов процес реалізації державами-членами положень уже ухвалених директив. Зокрема, розробка директив щодо стандартів у галузі освіти та професійної підготовки зайняла більше 10 років [4, с.141].

З часом з'явився такий підхід, як вибіркова гармонізація. Її особливості полягають у тому, що інститути Євросоюзу приймають директиви, в яких державам-членам дозволяється мати більш суворі стандарти, ніж ті, що встановлені цими документами. І, навпаки,

деякі директиви дозволяють державам-членам використовувати нижчі стандарти, ніж ті, що діють на рівні Євросоюзу. Такі стандарти стосуються переважно невеликих національних виробників, які збувають свою продукцію на місцевих ринках.

Вибіркова гармонізація здійснюється головним чином шляхом взаємного визнання та встановлення мінімальних стандартів.

Гармонізація через взаємне визнання національних стандартів, які стосуються виробництва і реалізації товарів та надання послуг, призводить до того, що контроль за їх дотриманням обмежується країною походження. Завдяки цьому усувається необхідність у дублюванні в інших країнах-членах, на територію яких надходять такі товари чи де надаються послуги від виробників і провайдерів з країни походження, а це в свою чергу призводить до його спрощення та здешевлення. З іншого боку, підвищується відповідальність національних контрольних установ країн походження за свою діяльність та посилюється рівень довіри між державами-членами.

Основними сферами, в яких здійснюється гармонізація шляхом взаємного визнання національних стандартів є фінансові послуги, визнання кваліфікації, технічні стандарти.

Порівняно новим способом, який прийшов на зміну базовій гармонізації, стала мінімальна гармонізація. Її поява пов'язана з так званім «новим підходом» до запровадження гармонізованих технічних стандартів на рівні Євросоюзу, який у свою чергу був обумовлений необхідністю ліквідувати появу все нових перешкод на шляху вільного пересування товарів та надання послуг у вигляді великої кількості технічних бар'єрів, що з'явилися в результаті швидкого розвитку нових технологій, а також спроб держав-членів використати цей об'єктивний фактор для того, щоб обмежити конкуренцію для національних виробників та провайдерів послуг з боку конкурентів з інших держав-членів [4, с.142].

Пріоритетними сферами для здійснення мінімальної гармонізації є виробництво будівельних матеріалів, електричного устаткування та ін.

Мінімальна гармонізація дає державам-членам можливість самим вирішувати, яким чином досягти встановленої мети, використовуючи правові інструменти, що надає у їх розпорядження національне право. Вона не забороняє країнам-членам користуватися для власних потреб більш високими стандартами, але це не повинно перешкоджати доступу на їх територію імпортованих товарів та послуг, які відповідають гармонізованим мінімальним стандартам. Тобто мінімальна гармонізація не є перепоною для подальшого наукового і технічного прогресу.

Серед основних принципів гармонізації, які склалися в результаті рішень Суду ЄС та ухвалення законодавчих актів Євросоюзу, можна виділити принцип прозорості, взаємної довіри, контролю у країні походження та єдиної ліцензії.

Принцип прозорості ґрунтується на зобов'язанні держав-членів інформувати Комісію ЄС про запровадження нових вимог щодо якості, безпеки, маркування та пакування якогось продукту. У свою чергу Комісія ЄС інформує про це інші країни-члени.

Принцип взаємної довіри впливає з положень установчих договорів та їх тлумачення Судом ЄС. Посилаючись на ці положення, Суд ЄС обґрунтував примат права Євросоюзу по відношенню до національного права. Зокрема, держави-члени у випадках порушення права Євросоюзу з боку інших держав-членів не повинні використовувати як засіб протидії таким правопорушенням аналогічні заходи у відповідь [4, с.144].

Крім того, дотримання положень права Євросоюзу повинно забезпечуватись у державах-членах на всіх рівнях усіма органами та фізичними і юридичними особами.

Певні обмеження на розширення сфер гармонізації встановлює принцип субсидіарності. Принцип субсидіарності визначає засади розподілу компетенції між європейськими

інтеграційними організаціями та державами-членами. Закріплення цього принципу в установчому документі дозволило встановити певні обмеження на подальше неконтрольоване розширення компетенції європейських інтеграційних організацій за рахунок її звуження у держав-членів [4, с.145].

Одним з дієвих інструментів розширення компетенції європейських інтеграційних організацій була і все ще залишається гармонізація, оскільки при її здійсненні дуже важко було встановити чіткі кордони між сферами, охопленими гармонізацією, та тими, яких вона не зачіпає. Наприклад, гармонізація у сфері охорони навколишнього середовища почала здійснюватися ще до того, як ця сфера співробітництва була включена в установчі договори про європейські співтовариства.

Отже, в європейських інтеграційних організаціях гармонізація національного права країн-членів з правом Євросоюзу охоплює насамперед сферу функціонування внутрішнього ринку ЄС. Основними способами гармонізації тут виступають взаємне визнання державами-членами діючих національних стандартів, імплементація в національному праві положень директив, застосування в країнах-членах Євросоюзу загальноєвропейських стандартів.

Окрім цього, слід пам'ятати, що при проведенні гармонізації національного законодавства з правом Євросоюзу треба враховувати наступне:

- країна, яка проводить гармонізацію сама вибирає що, як і коли гармонізувати;
- країну, що займається процесом гармонізації, відповідні структури не завжди інформують про зміни у ЄС, а це може викликати невідповідність національних норм нормам права ЄС та знизити ефективність впровадження положень права ЄС в національному правопорядку такої країни;
- країна, яка добровільно здійснює гармонізацію не завжди може враховувати усі юридичні тонкощі відповідного документу Євросоюзу, включаючи чітке розуміння правової термінології, яка використовується в документах, причини його ухвалення та особливості його реалізації, що також негативно впливає на процес зближення.

Таким чином, необхідно поширювати знання про євроінтеграційні процеси, підвищувати рівень поінформованості суспільства через заохочення університетів, кафедр, викладачів до викладання дисциплін з європейського права, проводити науково-теоретичних дискусії та громадські обговорення актуальних тем і проблем щодо сучасних феноменів європейської інтеграції.

Джерела

1. Кравчук І.В., Парапан М.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 320 с.
2. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). – Київ: Академ-Прес, 2002. – 425 с.
3. Право Європейського Союзу: підручник / за ред. В.І.Муравйова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 704 с.
4. Вступ до право Європейського Союзу: підручник / В.І.Муравйова. – К., 2009. – 257 с.
5. <http://zakon1.rada.gov.ua>

*Забара І.М.**

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ІНФОРМАЦІЙНІ МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ

Інформаційна діяльність, міжнародно-протиправне діяння держави, кваліфікація поведінки держави, порушення міжнародного зобов'язання, відповідальність держав, відшкодування шкоди.

Информационная деятельность, международно-противоправное деяние государства, квалификация поведения государства, нарушение международного обязательства, ответственность государств, возмещение вреда.

Information activities, the internationally wrongful act of states, attribution of conduct to a State, breach of an international obligation, responsibility of States, reparation for injury.

Важливим аспектом міжнародної інформаційної діяльності держави, як суб'єкта міжнародного права, є діяльність пов'язана з формуванням, використанням інформаційних ресурсів, застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій. Вона здійснюється на основі створення, отримання, збору, накопичення, зберігання, використання та поширення інформації.

Протиправна інформаційна діяльність може завдати значної шкоди, що викликає побоювання щодо дій, які можуть мати, як результат, негативні наслідки, межею яких є загрози національній та міжнародній безпеці. Особливою проблемою, за цих умов, постають питання відповідальності держави за міжнародну інформаційну діяльність.

В доктрині міжнародного права питання відповідальності суб'єктів за інформаційні міжнародно-протиправні діяння досліджувалось у контексті з загальнотеоретичними питаннями розвитку інституту міжнародно-правової відповідальності.

Особливу увагу проблемі відповідальності держави за інформаційну діяльність приділили О.Г. Днепровський, О.В. Ермишина, О.І. Зябкин, Ю.М. Колосов, К. Кристиан, С.А. Малінін, К. Норденстренг, В. Сеїдов, В. Сивцев, У. Риверс, О.В. Собакина, М. Таишофф, У. Шрамм, Н. Юдина та інші.

Серед розглянутих авторами були питання щодо кваліфікації протиправних діянь за інформаційну діяльність, відповідальності за поширення протиправної інформації. Певною мірою були дослідженні нормативно-правові підстави відповідальності за інформаційну діяльність.

Проте залишаються нерозглянутими питання щодо ознак, особливостей відповідальності держав, видів і форм відповідальності, які суттєво впливають на формування режиму міжнародно-правової відповідальності держав за інформаційну діяльність.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Метою статті є дослідження режиму міжнародно-правової відповідальності держав за протиправну інформаційну діяльність.

У зв'язку з цим варто розглянути загальні і особливі положення щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння.

За загальним правилом, юридична відповідальність суб'єкта міжнародного права настає за міжнародно-правове діяння [1].

«Елементами міжнародно-протиправного діяння, на думку І.І. Лукашука, є: а) поведінка, яка відповідно до міжнародного права присвоюється суб'єкту міжнародного права, тобто вважається ним вчиненою; б) поведінка, яка представляє собою порушення даним суб'єктом його обов'язку, за міжнародним правом» [2, с.86]. Варто додати, що зазначена поведінка держави розглядається автором в якості суб'єктивного та об'єктивного елементів міжнародно-протиправного діяння суб'єкта міжнародного права.

Комісія міжнародного права ООН визначає «елементи міжнародно-протиправного діяння держави» наступним чином: «міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли будь-яка поведінка, що полягає в дії або бездіяльності: а) вчиняється державою у відповідності з міжнародним правом; та б) є порушенням міжнародно-правового зобов'язання цієї держави» [3].

Із зазначеним збігається і позиція О.В. Єрмішиної, яка зазначає, що відповідальність держави «може виражатися у порушенні загальної норми права, наприклад, при веденні пропаганди війни або інших агресивних дій на території іноземної держави, та у порушенні більш конкретного міжнародного зобов'язання» [4, с.27].

На нашу думку, термін «міжнародно-правове діяння», який вживає Комісія міжнародного права, може розглядатись як синонім терміну «міжнародне правопорушення», вживаному наукою міжнародного права [5, с.468]. При цьому термін «елементи міжнародно-протиправного діяння держави» (суб'єктивний і об'єктивний) синонімічно відповідає терміну «протиправна поведінка».

«У науці міжнародного права, як зазначає В.Г. Буткевич, ознаками міжнародного правопорушення вважають об'єктивні складові елементи, а саме: а) об'єкт правопорушення; б) протиправну поведінку, що проявляється в певних діях або утриманні від дій суб'єкта міжнародного права; в) шкоду (збиток), заподіяну внаслідок протиправної поведінки; г) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою (утриманням від дій) та битком (шкодою), який виник; д) вину правопорушника» [6, с.468]. Тож, вартим буде розглянути кожен зазначений елемент.

Об'єкт розглядається в доктрині як певні норми, блага, ситуації (права, честь та гідність іноземної держави, мир і безпека держав і народів, добросусідські відносини між державами тощо) [7, с.220].

Протиправна поведінка в інформаційній діяльності (дії або утримання від дій) може полягати у транскордонному поширенні інформації, що протирічить принципам і нормам міжнародного права (пропаганді війни, підбуренні населення іноземної держави та втручанні у внутрішні справи держав, поширенні неправдивої та перекрученої інформації [8], закликів до повалення існуючого ладу та уряду, пропаганді геноциду [9] та расової дискримінації [10], тощо). До цього варто додати і утримання суб'єкта від дій зокрема, за неприйняття заходів у відношенні своїх засобів інформації щодо запобігання поширення зазначеної інформації та покарання винних.

Вважаємо за необхідне звернути увагу і на зобов'язання держави, пов'язані з боротьбою з кримінальними злочинами в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Так, Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у

боротьбі із злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 року [11] покладає на державу зобов'язання щодо визнання у відповідності з національним законодавством в якості кримінальних злочинів:

а) здійснення неправомірного доступу до комп'ютерної інформації, що охороняється законом, якщо це потягло знищення, блокування, модифікацію або копіювання інформації, порушення роботи ЕОМ, системи ЕОМ або їхньої мережі;

б) створення, використання або поширення шкідливих програм;

в) порушення правил експлуатації ЕОМ, системи ЕОМ або їхньої мережі особою, що має доступ до ЕОМ, системи ЕОМ або їхньої мережі, що потягло знищення, блокування або модифікацію інформації ЕОМ, що охороняється законом, якщо це спричинило суттєву шкоду або тяжкі наслідки;

г) протизаконне використання програм для ЕОМ та баз даних, що є об'єктами авторського права, так само як і присвоєння авторства» [12].

В свою чергу, положеннями Конвенції про кіберзлочинність 2001 року [13] на державу покладаються зобов'язання щодо вживання законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за наступні, класифіковані за групами злочини:

перша група передбачає кримінальну відповідальність за вчинення правопорушень проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання у дані, втручання у систему, зловживання пристроями) [14];

друга група передбачає відповідальність за правопорушення, пов'язані з комп'ютерами (підробка, пов'язана з комп'ютерами; шахрайство, пов'язане з комп'ютерами) [15];

третья група містить правопорушення пов'язані зі змістом інформації (правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією) [16];

четверта група містить правопорушення, пов'язані із порушеннями авторських і суміжних прав [17];

п'ята група містить правопорушення, пов'язані з діями расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи [18].

Крім того, у зв'язку з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, в якості протиправної поведінки держави в інформаційній діяльності можна, на нашу думку, розглядати і інші дії, а саме:

- використання інформаційних технологій і засобів для здійснення ворожих дій і актів агресії;

- цілеспрямований деструктивний вплив у інформаційному просторі на критично важливі структури іншої держави;

- неправомірне використання інформаційних ресурсів іншої держави без згоди з державою, в інформаційному просторі якої розташовані ці ресурси;

- дії в інформаційному просторі з метою підризу політичної, економічної і соціальної систем іншої держави, психологічна обробка населення, що дестабілізує суспільство;

- використання міжнародного інформаційного простору державними і недержавними структурами, організаціями, групами і окремими особами у терористичних, екстремістських та інших злочинних цілях;

- використання інформаційної інфраструктури для поширення інформації, що розпалює міжнаціональну, міжрасову і міжконфесійну ворожнечу, расистських і ксенофобських писемних матеріалів, зображень або будь-якого іншого подання ідей або теорій, які пропагують, сприяють або підбурюють до ненависті, дискримінації або насиллю проти будь-

якої особи або групи осіб, якщо в якості приводу до цього використовуються фактори, засновані на расі, кольорі шкіри, національному або етнічному походженні, а також релігії;

- маніпулюванні інформаційними потоками в інформаційному просторі інших держав, дезінформація та приховування інформації з метою викривлення психологічної психологічного та духовного середовища суспільства, (...);

- використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів на шкоду основним правам і свободам людини, що реалізуються у інформаційному просторі;

- протидія доступу до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, створення умов технологічної залежності у сфері інформатизації на шкоду іншим державам;

- інформаційна експансія, набуття контролю над національними інформаційними ресурсами іншої держави» [19].

Отже, складається доволі широкий перелік, що підпадають під категорію «протиправної поведінки» («елементів міжнародно-протиправного діяння держави»), що тягне, як наслідок, завдання шкоди (збитків).

Шкода, завдана такою протиправною поведінкою впливає на міжнародний правопорядок і завдає збитків. Збитки завдані традиційними засобами інформації, як правило, є нематеріальними (зазіхання на обмеження інформаційного суверенітету держави, честь і гідність держави тощо).

Крім того, у зв'язку з протиправним використанням інформаційно-комунікаційних технологій, шкода, на нашу думку, може бути і матеріальною (майнові втрати, пов'язані із знищенням або пошкодженням інформаційно-комунікаційної інфраструктури тощо).

Причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою суб'єкта міжнародного права та шкодою (збитками) повинен давати можливість з'ясувати причетність суб'єкта до заподіяної шкоди.

Стосовно останнього складового елемента – *вини*, погляди розділилися. Незважаючи на концепції, запропоновані представниками доктрини, вина не зазначається в числі елементів міжнародно-правового діяння, визначених Комісією міжнародного права.

Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності за протиправну інформаційну діяльність є держави і міжнародні організації [20, с.544; 21, с.482]. Поширюючи інформацію, вони можуть діяти тільки через свої органи (інформаційні агентства, агентства радіомовлення, телевізійного мовлення, інформаційні центри з поширення друкованої, візуальної та звукової продукції) [22, с.32-40]. У зв'язку з цим виникає питання щодо визначення кола органів, які діють від імені суб'єкта міжнародного права, та відповідальності, яка на покладається на суб'єкта у зв'язку з їхньою діяльністю.

Безпосередню відповідальність за дії своїх засобів інформації несе держава. Як правило, такі засоби інформації не виступають як самостійні учасники міждержавних відносин. Дії засобів масової інформації не можуть розглядатись як дії самостійних учасників міждержавних відносин.

Розглядаючи питання відповідальності держав за міжнародну діяльність національних засобів масової інформації, варто виділити кілька аспектів проблеми відповідальності. Відмінність між ними полягає у підставах відповідальності держави за інформаційну діяльність зокрема, за діяльність державних, контрольованих державою і приватних засобів інформації. Такою, що заслуговує на увагу є позиція О.Г. Днепровського, який виокремлює три аспекти: перший - відповідальність держав за діяльність державних засобів інформації, другий аспект - відповідальність держав за діяльність засобів масової інформації, що не є офіційно державними, але знаходяться під безпосереднім керівництвом або прямим контролем держав, і третій аспект - відповідальність держав

за діяльність приватних засобів масової інформації, що знаходяться під їхньою юрисдикцією [23, с.80-87].

У зв'язку поширенням інформаційно-комунікаційних технологій, варто додати і інші аспекти зокрема, відповідальність держав за міжнародні зобов'язання, пов'язані з боротьбою з кримінальними злочинами в сфері інформаційно-комунікаційних технологій, а також відповідальність держав за діяльність і використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, що порушує міжнародний мир і безпеку. Вважаємо, що кожен аспект потребує окремого розгляду.

Відповідальність держав за діяльність державних засобів інформації виникає з факту порушення норми міжнародного права.

В разі, якщо відбувається порушення державним інформаційним органом міжнародно-правових норм поширення інформації у міжнародних відносинах, це тягне, як наслідок, міжнародно-правову відповідальність держави.

При цьому, як зазначав І.І. Лукашук, за загальним правилом, «в міжнародно-правових відносинах суб'єкту присвоюється тільки поведінка його органів, а також осіб і утворень, що діють за його вказівкою, під керівництвом або контролем таких органів» [24, с.109]. Такий підхід відповідає позиції Комісії міжнародного права, що знайшла закріплення у статті 4 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [25].

Як правило, відповідальність держав за діяльність державних засобів інформації настає у певних випадках зокрема, коли це стосується поширення інформації щодо пропаганди війни, втручання у внутрішні справи держав, закликів до повалення існуючого ладу (або уряду), пропаганди расизму, геноциду тощо. Такі порушення державними органами інформації розглядаються як міжнародні протиправні діяння, за що держава повинна нести відповідальність.

Відповідальність держав за діяльність підконтрольних державі засобів масової інформації є такою, що прирівнюється і розглядається як відповідальність держави за діяльність державних засобів інформації.

Умовою для покладення відповідальності є особливий фактичний зв'язок між державою, як суб'єктом міжнародного права, і засобом інформації. При цьому, «такий зв'язок може бути двох видів. По-перше, він має місце коли відповідне протиправне діяння здійснюється за вказівкою суб'єкта. По-друге, коли воно здійснюється під керівництвом або контролем суб'єкта. В обох випадках зв'язок повинен бути достатньо реальним» [26, с.131]. Такий підхід віддзеркалює положення статті 8 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [27].

При цьому самим складним питанням при визначенні і покладанні відповідальності на державу буде встановлення такого фактичного зв'язку щодо безпосереднього керівництва або прямого контролю держави над засобом інформації, про що зазначалося в доктрині [28]. Керівництво і контроль державою, на відміну від безпосередніх вказівок від неї, як зазначає І.І. Лукашук, «носить загальний характер і тому визначення його буває досить складним. Мається на увазі ситуація, коли держава керує або здійснює контроль за конкретною операцією, частиною якої є відповідна протиправна поведінка» [29, с.133].

На актуальності питання відповідальності держав за діяльність підконтрольних засобів масової інформації наголошувалося у зв'язку із їхнім втручанням у внутрішні справи держав, поширенням закликів до повалення існуючого уряду тощо. Прикладом може слугувати діяльність американської ТНК «International Telephone and Telegraph Co.» з організації військового перевороту у Чилі у 1973 році.

Варто додати, що і надання засобів комунікації та програмного забезпечення з метою поширення інформації (щодо втручання у внутрішні справи держав, закликів до пова-

лення існуючого ладу та уряду) може розглядатися, на нашу думку, як міжнародне протиправне діяння, за що держава повинна нести відповідальність. Тематика «Twitter- та Facebook- революцій» (надання можливості користування міжнародною соціальною мережею Facebook, глобальним соціальним сервісом Twitter (у тому числі з арабським інтерфейсом artwitter.com), You Tube, сателітними мережами (у першу чергу «Аль Джазіра»), йорданськими мережами Jeeran, Maktoob, Watwet) набуває вагомого значення, враховуючи, наприклад, достатньо швидке створення протестних настроїв та організацій акцій протесту на Близькому Сході у 2011 році [30, с.22-24].

Відповідальність держав за міжнародну інформаційну діяльність приватних засобів масової інформації, що знаходяться під її юрисдикцією є актуальним, складним і дискусійним аспектом проблеми відповідальності.

Погляди на можливість покладання відповідальності на державу за інформаційну діяльність фізичних і юридичних осіб різняться.

Ряд представників доктрини, прихильників концепції «абсолютної свободи інформації» її заперечує, посилаючись на те, що переважна кількість засобів масової інформації є приватними і покладення відповідальності на державу за цих умов є неможливим [31].

Інші наполягають на тому, що держава повинна нести відповідальність проте, не за факт поширення інформації приватним засобом інформації, а за неприйняття заходів щодо запобігання таких дій та покарання винних [32].

Варто додати, що Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (у редакції 2001 року), розроблені Комісією міжнародного права, не містять положень щодо відповідальності приватних осіб (крім особливих випадків, коли поведінка приватних осіб розглядається як власна поведінка держави).

При цьому варто зазначити, що в доктрині переважно зверталася увага на питання відповідальності за діяльність традиційних засобів масової інформації (радіомовлення, телевізійне мовлення, поширення друкованої, візуальної та звукової продукції).

Вважаємо, що в умовах глобалізації діяльність фізичних осіб може нанести не меншої шкоди і іншими засобами поширення інформації, ніж традиційні засоби. Мова йде про поширення інформації за допомогою Інтернет. Зокрема, несанкціоноване поширення інформації, що впливає на міжнародну і національну безпеку. Достатньо згадати, у зв'язку з цим, оприлюднення фізичною особою офіційних секретних документів на веб-порталі WikiLeaks. Розміщена на сайті, та поширена іншими засобами, інформація (250 тисяч із заявлених 3 млн. документів) містила державні таємниці цілої низки держав і здатна була здійснити значний вплив на розвиток міжнародних відносин. «При цьому, одномоментне охоплення пресою, радіо і телебаченням склало, за різними підрахунками, від 2,5 до 3 млрд. [осіб] - ... половину населення планети [33]».

У зв'язку з цим питання відповідальності держави за міжнародну інформаційну діяльність приватних засобів масової інформації, як і окремих фізичних осіб, що знаходяться під її юрисдикцією, набуває значної ваги.

Необхідно визнати, що питання залишається неврегульованим в міжнародному праві. При цьому практика багатьох держав пішла саме шляхом покладення відповідальності на приватних осіб на підставі норм національного права (наприклад, проти засновника сайту WikiLeaks, Д. Асанжа, було порушено кримінальні справи у кількох державах світу саме за порушення норм національного права). Варто погодитись з думкою про те, що «розвиток техніки передачі інформації потребує подальшої розробки проблеми відповідальності держав за міжнародну діяльність засобів масової інформації, що знаходяться під юрисдикцією держави» [34, с.87].

Підсумовуючи, варто зазначити, що питання відповідальності за шкоду, завдану при здійсненні інформаційної діяльності, мають важливе значення, оскільки здатні впливати на репутацію, довіру, авторитет держави у міжнародних відносинах.

Відповідальність держав за міжнародні зобов'язання, пов'язані з боротьбою з кримінальними злочинами в сфері інформаційно-комунікаційних технологій впливає з положень Угоди про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі із злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 року та Конвенції про кіберзлочинність 2001 року.

Вона може полягати у недотриманні державою зобов'язань щодо прийняття законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності винних осіб відповідно до її внутрішнього законодавства у сфері інформаційно-комунікаційних технологій; визначення повноважень і процедур, з метою конкретних кримінальних розслідувань або переслідувань.

Відповідальність держав за діяльність і використання інформаційно-комунікаційних технологій і засобів, що порушує міжнародний мир і безпеку може покладатися за доволі специфічне використання державою інформаційно-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах.

Особливою проблемою постає інформаційна війна, як засіб проведення зовнішньої політики держави. Не можна не зауважити, що окремі автори розглядаючи інформаційну війну з позицій Статуту ООН, наголошують на тому, що вона є своєрідним застосуванням сили і носить протиправний характер [35, с.567-600].

Важливим і неврегульованим є і питання щодо розробки та застосуванні «інформаційної зброї» («кібернетичної зброї», «психологічної зброї», «психотропної зброї»). Вважається, що метою застосування інформаційної зброї завжди є вирішення стратегічних задач і спрямовується вона, як правило, проти критично важливих структур держави (об'єктів військової та цивільної інфраструктури, державного управління, технологічно небезпечних підприємств), а також суспільної свідомості.

Варто відмітити, що проблемам заборони інформаційних війн, а також розробки і використання інформаційної зброї значної уваги приділяють міжнародні організації (ООН, ЄС, СНД, ШОС, ОЕСР), які на сьогодні зосередилися на пошуку загальних підходів до вирішення правових проблем міжнародної інформаційної безпеки.

У зв'язку з цим заслуговують на увагу позиції окремих держав щодо врегулювання цього питання. Зокрема, запропонований Російською Федерацією у вересні 2011 року проєкт «Конвенції про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки», а також ініціативи низки держав щодо внесення відповідних змін у Конвенцію про кіберзлочинність 2001 року.

Таким чином, питання відповідальності держави за інформаційну діяльність вже на зводиться тільки до відповідальності за діяльність державних, контрольованих державою і приватних засобів інформації. Воно набуває нового змісту у зв'язку з поширенням та протиправним використанням інформаційно-комунікативних технологій і засобів.

Реалізація міжнародно-правової відповідальності відбувається у конкретних видах і формах.

Для інформаційної діяльності суб'єктів міжнародного права властивою є політична (нематеріальна) відповідальність, як один з видів міжнародно-правової відповідальності.

«Відповідальність, за міжнародну інформаційну діяльність, як зазначає О.В. Єрмішина, звичайно не сполучена із застосуванням санкцій до держави-порушниці міжнародних норм. Вона носить переважно позитивний характер, виступає в якості політичної

вимоги виконати певні міжнародні зобов'язання – вимоги не пов'язані з відшкодуванням завданої шкоди при порушенні норм міжнародного права» [36, с.25].

Відшкодування за шкоду, заподіяну суб'єктами міжнародного права за інформаційну діяльність відбувається у формі сатисфакції [37]. Так, «відповідальність держави за передачу протиправної інформації може передбачати, в першу чергу, припинення таких передач, визнання їхньої міжнародної протиправності, офіційне вибачення перед потерпілою державою, притягнення до відповідальності осіб, що здійснили таку передачу» [38, с.28]. Варто додати, що за шкоду заподіяну честі, гідності, репутації держави такого роду інформацією, можливим є ще і інші заходи зокрема, «запевнення в тому, що подібні акції не повторяться у майбутньому; визнання неправомірності вчинення дій; дезавування дій представника держави; виявлення пошани і належних почесей прапора потерпілої держави та виконання гімну в урочистій обстановці; видання спеціального нормативного акту для забезпечення виконання відповідних зобов'язань» [39, с.485].

У випадках, коли відбувається поширення неправдивої або перекрученої інформації, яка може заподіяти шкоди міжнародним відносинам, можливим є спростування такої інформації.

Право на спростування неправдивої або перекрученої інформації передбачено міжнародним правом - у 1952 році ООН було прийнято Міжнародну конвенцію про міжнародне право спростування.

Сторони, укладаючи Конвенцію, виходили з того, що є «недоцільним встановлювати міжнародний порядок перевірки правильності повідомлень, який міг би потягнути покарання за опублікування неправдивих та перекручених відомостей», за цих умов «для попередження опублікування повідомлень такого роду або для зменшення заподіяної ними шкоди перш за все необхідно сприяти широкому поширенню інформації...», при цьому, «дієвим способом досягнення цього є надання державам, яких безпосередньо стосується будь-яке повідомлення, ..., можливості забезпечити відповідне широке опублікування їхнього спростування», враховуючи, що «законодавство деяких держав не передбачає права спростування, яким можуть користуватися іноземні уряди, і тому бажано встановити таке правило у міжнародному масштабі» [40], зазначивши про це в преамбулі.

Для реалізації права держави на спростування опублікованих неправдивих або перекручених відомостей Конвенція передбачає кілька процедур. Зокрема, держава може реалізувати своє право на спростування шляхом надання своєї версії тим фактам і тим державам, на території яких були опубліковані або поширені відомості, що можуть завдати шкоди їм міжнародним відносинам або їм національному престижу і гідності [41], з одночасним наданням можливості державі-порушниці виправити відповідне інформаційне повідомлення [42].

В другому випадку передбачається реалізація державою права на спростування через ООН. В цьому разі спростування відбувається шляхом оголошення Генеральним секретарем ООН відповідних фактів всіма засобами інформації, що знаходяться у його розпорядженні [43].

У випадках протиправного використання державою інформаційно-комунікаційних технологій у міжнародних відносинах, на нашу думку, можливим може бути відшкодування у формі компенсації, оскільки вона передбачає відшкодування потерпілій державі майнових втрати, пов'язані із знищенням або пошкодженням її інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

Розглянувши питання відповідальності держави за інформаційні міжнародно-протиправні діяння варто зазначити наступне.

Режим міжнародно-правової відповідальності держави за інформаційну діяльність має особливості, викликані характером міжнародних інформаційних відносин.

Конвенційні та доктринальні джерела розглядають питання відповідальності держави, як суб'єкта міжнародного права, виключно з позицій поширення інформації традиційними засобами інформації (радіомовлення, телевізійне мовлення, поширення друкованої, візуальної та аудіо продукції). При цьому міжнародно-правова відповідальність передбачається виключно за поширення протиправної, неправдивої або перекрученої інформації.

На формування режиму міжнародно-правової відповідальності значним чином впливає розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також загрози, пов'язані із використанням таких технологій і засобів у цілях, які несумісними з підтримкою міжнародної безпеки. Переважна більшість таких відносин не є врегульованими нормами міжнародного права.

На нашу думку, вартими є подальші дослідження окремих аспектів режиму міжнародно-правової відповідальності за інформаційну діяльність суб'єктів міжнародного права, зокрема пов'язаних із протиправним використанням державами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і засобів.

Література

1. Стаття 1 Статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния. Резолюция ГА ООН 56/589 от 12 декабря 2001 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56589.pdf>; Пункт 1 статті 3 Проектов Статей об ответственности международных организаций, принятый Комиссией международного права (редакция 2008 года). Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Шестидесят третья сессия Дополнение № 10 (A/63/10). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/intorg_responsibility.pdf.
2. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 86.
3. Стаття 2 Статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния. Резолюция ГА ООН 56/589 от 12 декабря 2001 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56589.pdf>.
4. Ермишина Е.В. Международный обмен информацией: правовые аспекты. – М.: Международн. отношения, 1988. – С. 27.
5. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – С. 468.
6. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – С. 468.
7. Моджорян Л.А. Основные права и обязанности государств. М., 1965. – С.220.
8. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_229.
9. Стаття 3 Конвенції про попередження злочину геноциду та покаранні за нього 1948 року.
10. Стаття 4 Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форма расової дискримінації 1966 року.

11. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі із злочинами у сфері комп'ютерної інформації була прийнята 1 червня 2001 року.
12. Стаття 3 Угоди про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі із злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 року.
13. Конвенція про кіберзлочинність була прийнята Радою Європи 23 листопада 2001 року.
14. Статті 2, 3, 4, 5, 6 Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року.
15. Статті 7, 8 Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року.
16. Стаття 9 Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року.
17. Стаття 10 Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 року.
18. Статті 3, 4, 5, 6, 7 Додаткового протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28 січня 2003 року.
19. Конвенция об обеспечении международной информационной безопасности (концепция) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea6297f9c325787a0034c255/542df9e13d28e06ec3257925003542c4!OpenDocument>.
20. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 109.; Международное право. Особенная часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 544 с.
21. Проте, як зазначає В.Г. Буткевич «не виключена міжнародна відповідальність для (...), інших суб'єктів міжнародного права і навіть фізичних осіб» (див. дод.: Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – С. 482.)
22. Віднесення Інтернет до засобів масової інформації носить дискусійний характер (див. Черкес М.Е. Правовое регулирование деятельности в Интернете. Монография. Часть I. – Одесса: Латстар, 2002. – С. 32-40.
23. Днепроvский А.Г. Правовые проблемы нового международного информационного порядка. – М.: Наука, 1989. – С. 80-87.
24. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 109.
25. «Поведінка будь-якого органу держави повинна розглядатися як діяння цієї держави у відповідності з міжнародним правом незалежно від того, здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або інші функції, незалежно від положення, яке він займає в організації держави, і незалежно від характеру як органу центральної влади або адміністративно-територіального поділу держави». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/83
26. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 131.
27. «Поведінка особи або групи осіб розглядається як діяння держави за міжнародним правом, якщо ця особа або група осіб фактично діє за вказівками або під керівництвом і контролем цієї держави при здійсненні такої поведінки». [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/83
28. Ушаков Ю.А. Основания международной ответственности государств. – М.: Междунар. отношения, 1983, – С. 71; Днепроvский А.Г. Правовые проблемы нового международного информационного порядка. – М.: Наука, 1989. – С. 83; Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 133.

29. Лукашук И.И. Право международной ответственности. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 133.
30. Зінько С. Роль новітніх медіа в акціях протесту на Близькому Сході // Зовнішні справи. 2011. №3 – С. 22-24.
31. Варто додати, що попередня редакція п.1 ст.11 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння визначала, що «Поведінка особи або групи осіб, що не діють від імені держави, не повинна, відповідно до міжнародного права, розглядатись як діяння держави».
32. Така концепція опосередкованої (похідної) відповідальності держави була обґрунтована в загальнотеоретичних роботах Л. Оппенгейма, Д.Б. Левіна, Л.А. Моджорян, М.О. Ушакова, І.І. Лукашука, а також у роботах з міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин - Ю.М. Колосова, Б.А. Цєпова, Р. Пінто, М. Таїшофф, Е.В. Собакіної, О.В. Єрмішиної, О.Г. Дніпровського.
33. Закревский Н. WikiLeaks: игры в компромат по правилам госдепа? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/70703>.
34. Дніпровский А.Г. Правовые проблемы нового международного информационного порядка. – М.: Наука, 1989. – С. 87.
35. Morth T. Considering our Position: Viewing Information Warfare as a Use of Force Prohibited by Article 2(4) of the U.N. Charter // Case Western Reserve Journal of International Law 1998. P. 567-600.
36. Ермишина Е.В. Международный обмен информацией: правовые аспекты. – М.: Международный. отношения, 1988. – С. 25.
37. Стаття 37 Статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния. Резолюция ГА ООН 56/589 от 12 декабря 2001 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/docs/56/a56589.pdf>; Стаття 40 Проектов Статей об ответственности международных организаций, принятый Комиссией международного права (редакция 2008 года). Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Шестьдесят третья сессия Дополнение № 10 (A/63/10). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/intorg_responsibility.pdf.
38. Ермишина Е.В. Международный обмен информацией: правовые аспекты. – М.: Международный. отношения, 1988. – С. 28.
39. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – С. 485.
40. Міжнародна конвенція про міжнародне право спростування 1952 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/081/55/IMG/NR008155.pdf?OpenElement>.
41. Пункт 1 статті 2 Міжнародної конвенції про міжнародне право спростування 1952 року.
42. Пункт 2 статті 3 Міжнародної конвенції про міжнародне право спростування 1952 року.
43. Стаття 4 Міжнародної конвенції про міжнародне право спростування 1952 року.

Білоцький С.Д.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання видобутку та використання альтернативних джерел енергії в ЄС. Таке її активне поширення не в останню чергу є наслідком вжитих на рівні інтеграційного об'єднання гармонізаційних заходів. Крім того, ЄС бере активну участь в діяльності міжнародних організацій, що опікуються проблемами альтернативної енергетики: ІРЕНА, ДЕХ, ДЕС і т.п.

Ключові слова: міжнародне право, право ЄС, відновлювані джерела енергії, міжнародне енергетичне право.

Статья посвящена исследованию правового регулирования добычи и использования альтернативных источников энергии в ЕС. Такое ее активное распространение не в последнюю очередь является следствием употребленных на уровне интеграционного объединения гармонизационных мероприятий. Кроме того, ЕС активно участвует в деятельности международных организаций, которые заботятся проблемами альтернативной энергетики: ИРЕНА, ДЭХ, ДЭС и т.п.

Ключевые слова: международное право, право ЕС, возобновляемые источники энергии, международное энергетическое право.

Article is devoted to research of legal regulation of extraction and use of alternative energy sources in EU. Its such active distribution not in the last instance is a consequence used on level of integration association гармонизационных of actions. Besides, EU actively participates in activity of the international organisations which care problems of alternative power: IRENA, TEC, TEU, etc.

Keywords: international law, EU right, renewed energy sources, the international power right.

Використання палива та енергії становить особливу потребу для розвиненого людського суспільства. Особливо це помітно в північній частині земного шару – в Європі і Північній Америці, де енергія використовується як для повсякденної людської діяльності, так і в промислових потребах.

Починаючи з цього моменту європейське інтеграційне об'єднання – тоді Економічне Співтовариство, зараз – Союз (ЄС) почали приділяти найактивнішу увагу розвідці місцевих джерел енергії. Одним з шляхів стала розробка атомної енергетики і розбудова атомних реакторів (найактивніші – Франція і Німеччина), іншим шляхом пішли Скандинавські та південноєвропейські країни – розробка відновлюваних джерел енергії. Аналогічна си-

* кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

туація протягом останніх років спостерігається і в Україні: стрімкий розвиток альтернативних видів енергії, поясненням якому може бути поступове підвищення цін на традиційні енергетичні ресурси [1, с.16].

Загалом всі існуючі джерела відновлюваної енергії можна розділити на кілька типів:

- Відновлювана енергія, яка потім використовується для виробництва електроенергії. До таких джерел енергії відносяться водні джерела, а також різні джерела, що походять з землі: біоенергія в твердому, рідкому стані і у вигляді газів, інші види природних газів, що походять з земної кори, а також сюди відносять вітряну енергію (вітроенергетика) і перетворення сонячної енергії в електричну (фотовольтаїка).

- Відновлювана енергія, що отримується за рахунок перетворення тепла від різних природних джерел: тепло від біомаси, енергія сонця, геотермальна енергетика і тепло від різних природних явищ.

- Природні джерела палива: паливо, що отримується з біомаси (біомаса), рослинних жирів, природний газ, а саме водень і метан [4].

Від початку питання альтернативної енергетики на теренах ЄС регулювалися виключно на національному рівні у державах-членах, але вже в 1986 р. у рамках європейських інтеграційних об'єднань на засіданні Ради Міністрів ЄС серед інших енергетичних завдань була позначена необхідність сприяти відновлюваній енергетиці. Отримане технологічне лідерство країн-членів було підтримано П'ятою рамковою програмою ЄС з захисту навколишнього середовища (1998-2002 рр.) [5], у якій технології відновлюваної енергетики відводилася центральна роль. З програмою ALTENER Рада Міністрів ЄС вперше прийняла спеціальний фінансовий документ, що стосується сприяння відновлюваній енергетиці. Європейський парламент постійно підкреслював роль відновлюваної енергетики і настійно рекомендував ЄС проводити в життя дії з підтримки відновлюваної енергетики. Там було визначено три ключові цілі енергетичної політики: підвищення конкурентоспроможності, надійність енергопостачання і заходи по захисту навколишнього середовища. Сприяння відновлюваній енергетиці визначається як важливий фактор досягнення цих цілей [6].

Первинне право ЄС закладає найзагальніші засади діяльності ЄС в енергетичній сфері. Згідно ст. 4 п. 2 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС) енергія разом з транс'європейськими мережами відноситься до спільної компетенції ЄС і держав-членів. Гармонізація законодавства держав-членів в енергетичній сфері здійснюється переважно через ст. 115 ДФЄС, що передбачає проведення заходів з метою забезпечення функціонування внутрішнього ринку.

Реалізуючи свою компетенцію в межах внутрішнього ринку щодо енергетики ЄС діє на основі ст. 194 ДФЄС. Згідно неї сама діяльність ЄС в енергетичній сфері має враховувати потреби в першу чергу відновлюваних джерел енергії: «потреби у збереженні й поліпшенні якості навколишнього середовища». Серед перерахованих нижче чотирьох основних принципів функціонування енергетичного ринку два пов'язані з відновлюваними джерелами: «забезпечити надійність енергопостачання в Союзі та сприяти енергетичній ефективності й економії енергії, а також розвитку нових і поновлюваних видів енергії».

За загальним правилом гармонізаційні заходи в сфері енергетики мають прийматися Європейським парламентом і Радою ЄС згідно зі звичайною законодавчою процедурою. Такі заходи ухвалюються після консультації з Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів. Якщо ж гармонізаційні заходи будуть мати по суті, податковий характер, то їх буде встановлювати Рада, яка діє одностайно згідно зі спеціальною законодавчою процедурою і після консультації з Європейським парламентом (п. 3 ст. 194 ДФЄС).

Заходи ЄС в галузі енергетики безпосередньо пов'язані також зі свободою руху товарів і послуг, екологічною політикою ЄС, а оскільки енергетика є сферою природних монополій, то ще й з конкурентною політикою ЄС. В той же час договори згідно ст. 106 ДФЄС дали можливість використовувати альтернативну процедуру для енергетичної сфери. Вона дозволяє Комісії видавати директиви і регламенти самостійно. Ця процедура може застосовуватися до служб що мають загальноекономічний характер. Раніше її вже було успішно використано для застосування заходів з лібералізації ринку телекомунікацій.

ЄС підходив до розбудови гармонізаційних актів в рамках свого вторинного права з питань відновлюваних джерел, як і в багатьох інших сферах, спочатку через розробку актів «м'якого права», що мали б змалювати проблему та намітити перспективні шляхи її вирішення на основі спільної стратегії. Такими актами за звичай є Білі та Зелені книги. Так, у 1997 р. Європейське Співтовариство розробило Білу книгу «Відновлювані джерела енергії: Стратегія і план дій Співтовариства» [8]. Метою Білої книги було досягнення до 2010 р. мінімального об'єму енергії, що отримується з відновлюваних джерел в 12%. Це мало загалом сприяти збільшенню робочих місць в ЄС, зменшенню залежності від імпорту енергоносіїв та покращенню стану з викидами CO₂.

Для досягнення передбачених цілей вбачалося розробити план дій, який мав заохотити розвиток відновлюваних джерел енергії в ЄС без надмірного фінансового тягара шляхом здійснення таких пріоритетних заходів:

- недискримінаційного доступу до ринку електроенергії;
- податкових та фінансових заходів;
- нових ініціатив щодо біоенергії для транспорту, тепло- та електроенергії і, зокрема, конкретних заходів щодо збільшення частки ринку біопалива, заохочення використання біогазу та розвитку ринків твердої біомаси;
- сприяння використанню відновлюваних джерел енергії (таких, як сонячна енергія) в будівельній галузі, зокрема, у модернізації та будівництві нових споруд.

Для покращення зв'язків між ЄС та державами-членами на рівні Співтовариства було створено робочу групу, з метою забезпечення більш тісної співпраці між Комісією та державами-членами, оскільки заходи, вжиті на рівні Співтовариства, щодо використання відновлюваних джерел енергії стосуються, серед іншого, оподаткування, енергетичної ефективності і інших політик в таких областях, як навколишнє середовище і сільське господарство.

Особлива увага мала бути приділена в рамках держав-членів пропаганді серед населення використання відновлюваних джерел енергії.

Видана Європейською Комісією 2001 р. Зелена книга «До Європейської стратегії безпеки енергоспоживання» [9] вказала на виникнення тоді нової залежності ЄС окрім нафтової – від постачання природного газу, і відповідно пропонувала ряд заходів, що мали сприяти зменшенню такої залежності. На одному з перших місць, поряд з збільшенням енергоефективності знаходилося використання відновлюваних джерел енергії, і зокрема доведення рівня їхнього використання до 20 % к 2020 року. Сприяти цьому мало прийняття відповідних гармонізаційних актів.

Першим гармонізаційним актом спрямованим на узгодження діяльності держав-членів в царині відновлюваних джерел стала Директива 2001/77/ЄС від 27 вересня 2001 р. «Стимулювання надходжень електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, на внутрішній ринок електропостачання» [10]. Зокрема, директива встановила, що варто розуміти під такими джерелами. Під відновлюваними джерелами енергії директива розуміє альтернативні джерела енергії, не пов'язані зі спалюванням пального (вітер, сонце,

хвилі та інші джерела гідроенергії, джерела геотермальної енергії і т.п.). Варто вказати, що предмет директиви обмежено лише виробленням електроенергії з відновлюваних джерел, а не інших видів альтернативного палива. Крім того, не регулювалося використання альтернативних паливних матеріалів.

На держави-члени покладено обов'язок підготувати та опублікувати доповіді (першу – на п'ять років, другу – на десять), що мають висвітлювати національні цілі в галузі виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії, а також розробити конкретні заходи щодо розвитку такого виробництва на основі принципів транспарентності та недискримінації (національні індикативні плани).

Метою директиви було збільшення частки відновлюваних джерел енергії при виробництві електроенергії на внутрішньому ринку електроенергетики ЄС (на 2010 р. – 21 %, на відміну від передбачених у Білій книзі 12 %). Згідно директиви від держав-членів вимагається заохочувати розширення споживання електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел на основі «національних індикативних планів», які визначаються з урахуванням базових значень, викладених у директиві, та відповідають зобов'язанням відповідно до Кіотського Протоколу.

Крім того, на держави-члени покладено обов'язок забезпечувати можливість перевірки походження електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, шляхом надання «гарантій походження». Держави-члени мають здійснити оцінку чинної національної законодавчої бази на предмет зменшення перешкод на шляху до збільшення обсягів виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії.

Оператори систем електропередавання та розподілу повинні забезпечувати пріоритетність диспетчеризації електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел.

Іншому аспекту використання відновлюваної енергетики на території ЄС – використанню відновлюваних джерел в якості палива для транспорту, було присвячено Директиву 2003/30/ЄС від 8 травня 2003 р. «Стимулювання використання біопалив або інших відновлюваних видів палива на транспорті» [11].

Саме транспорт, що споживає енергоресурси, одержувані державами-членами переважно ззовні, є найбільш незахищеним щодо цього сектором економіки. Використання енергії для потреб транспорту також значно впливає на стан навколишнього середовища. У цьому зв'язку принциповим питанням є перехід транспортної інфраструктури на більше надійні джерела енергії. Одним з них є біопаливо.

Головним завданням директиви є заохочення використання біопалива та інших видів відновлюваного палива як заміни дизельного палива на транспорті з метою виконання зобов'язань у сфері боротьби зі змінами клімату, забезпечення надійного постачання екологічно чистого палива та заохочення використання джерел відновлюваної енергії [12, с.790-791].

Директива в ст. 2 визначає, що треба розуміти під біопаливом: «рідке або газоподібне паливо, зроблене з біомаси, природних відходів сільського або лісового господарства і пов'язаних з ними виробництв».

На спільному ринку має продаватися мінімально встановлена частка біопалива, для цього мають бути також визначені національні індикативні плани. Базовими значеннями таких планових показників є 2% та 5,75% від енергетичного еквіваленту всього бензину та дизельного палива для транспорту, розміщеного на ринках держав-членів, відповідно до 31 грудня 2005 та 2010 рр.

Держави-члени повинні вести моніторинг наслідків використання біопалив у дизельних паливних сумішах в обсязі, вищому за 5%, в неадаптованих транспортних засо-

бах, і вживати заходів до забезпечення дотримання законодавства ЄС щодо стандартів на викиди.

З метою узгодження діяльності в рамках обох напрямів підтримки відновлюваних джерел Комісія розробила спільну Директиву 2009/28/ЄС [13], що від 1 квітня 2010 р., змінила ст. 2, п. 2 ст. 3 і ст.ст. 4-8 Директиви 2001/77/ЄС, а від 1 січня 2012 р. повністю Директиви 2001/77/ЄС і 2003/30/ЄС.

Першою особливістю директиви 2009/28/ЄС стало її застосування окрім держав-членів ЄС, і до держав-членів Європейського економічного простору (ЄЕП) (Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн). Це має особливе значення, враховуючи, що енергетика не вважалася за угодою сферою, що відносилася до спільної компетенції сторін ЄЕП. По-друге, нова директива поєднала і узгодила термінологічний перелік використаний в обох директивах. Умовно її можна визначити, як директиву ЄС, щодо використання альтернативної енергії, своєрідний кодифікаційний акт в цій сфері.

Директива 2009/28/ЄС встановила принцип «20-20-20»: до 2020 р. економію на 20% споживання первинної енергії, викидів парникових газів, а також збільшення на 20% частки використання відновлюваних джерел енергії (на транспорті – до 10 %). Досягнення загального показника в 20% є середнім показником по ЄС, і кожна держава, що входить до складу ЄС, одержала свої власні цільові показники. Директива є частиною пакету «енергетика і зміни клімату», що забезпечує законодавчі основи для діяльності ЄС з метою зменшення парникових газів. Він закликає до енергоефективності, споживання енергії з відновлювальних джерел, поліпшення енергопостачання та економічного стимулювання динамічного сектору, в яких Європа подає приклад іншому світу.

З цією метою до червня 2010 р. було розроблено національні плани з виробництва відновлюваних джерел енергії. Причому в подальшому держави в рамках виконання планів зможуть обмінюватися квотами на виробництво відновлюваних джерел, хоча це і не поширюється на транспорт. Такий квотний принцип походить з міжнародного екологічного права, варто згадати квоти запроваджені в рамках Кіотського протоколу. Крім того, Комісія має погодити соціальні і природоохоронні критерії з основними країнами-постачальниками біопалива («критерії відповідності принципам сталого розвитку»). Лише відповідаючи таким критеріям можна розраховувати на знижки на акцизи для біопалива. Ці критерії розділені на дві основних категорій: 1) пов'язані з викидами парникових газів і 2) що мають відношення до землекористування.

Критерій зниження викидів парникових газів встановлює мінімальний рівень викидів CO₂ або інших газів в еквіваленті при застосуванні біопалива, включаючи викиди при виробництві, переробці та транспортуванні палива, а також викиди, пов'язані зі зміною структури землекористування (якщо, наприклад, для виробництва біопалива на полі будуть вирубані зелені насадження з великим запасом вуглецю). Такий обсяг викидів порівнюється потім з викидами при використанні викопного палива, в результаті чого виходить коефіцієнт економії за рахунок використання біопалива. У декількох видів біопалива цей показник значно нижче 50%, тобто парникових газів вони викидають більше половини від рівня викидів викопних видів палива. Таке співвідношення може здатися дивним. Адже кількість газів, що викидаються від згоряння біопалива, фактично дорівнює кількості двоокису вуглецю, що було накопичено в біомасі. Тобто, такі види біопалива як би нейтральні по відношенню до двоокису вуглецю, проте посадка і переробка біомаси можуть бути енергоємними. Директивою встановлені мінімальні рівні даного коефіцієнта економії – від 35 зараз до 50% в 2017 р. і 60% в 2018 році. При цьому для діючих переробних підприємств передбачені винятки. Таким чином, до 2020 р. застосування знайдуть тільки ті види біопалива, коефіцієнт економії яких складе 50-60%.

Другий критерій відноситься до земель, що використовуються для виробництва біопаливної сировини. Певні види земель не можуть бути використані при вирощуванні рослин для виробництва біопалива. До таких земель відносяться особливо охоронювані природоохоронні території, луки з високим рівнем біорізноманіття або землі з великими запасами вуглецю. Цей критерій відноситься, крім іншого, до земель, які за станом на січень 2008 р. класифікувалися як водно-болотні угіддя, торфовища чи ліси. Це означає, що сировина, вироблена на землях, очищених від тропічних лісів до 2008 р., могла б використовуватися для виробництва біопалива, однак будь-які землі, очищені після зазначеної дати і, зокрема, після набуття чинності Директивою 2009/28/ЄС не можуть бути використані для цієї мети.

Директива 2009/28/ЄС також зачіпає питання, пов'язані з можливим соціальним впливом виробництва біопалива, вводячи відповідний механізм моніторингу, наприклад можливого впливу на продовольчі ціни. Однак соціальних критеріїв, яким повинні слідувати конкретні виробники біопалива, не встановлено [3].

Продовжив своє існування механізм гарантій походження, причому було передбачено, що надані гарантії буде унормовано і їх буде визнано в усіх державах-членах. Він також може бути використаний для надання споживачам інформації про склад різних джерел електроенергії.

Директива враховує також енергію з біопалива та біорідин. Останні повинні сприяти скороченню, принаймні на 35% викидів парникових газів. Біопаливо та біорідини виробляються з використанням сировини, яка походить ззовні або зсередини ЄС. Для того щоб скористатися фінансовою підтримкою, виробники відновлюваного палива повинні бути кваліфіковані відповідно до критеріїв цієї директиви.

Директива 2009/28/ЄС встановлюючи критерії відповідності принципам сталого розвитку порушує положення статті III ГАТТ-1994 (національний режим), відповідно до яких країни-члени СОТ зобов'язані створювати рівні умови як для товарів, що виробляються вітчизняними виробниками, так і для аналогічних товарів, що поставляються по імпорту. В той же час, дана Директива може бути обґрунтована вимогами статті XX ГАТТ-1994 (загальні винятки), що допускає обмеження торгівлі для захисту життя чи здоров'я людей, тварин або рослин. Різний режим обігу товарів, які розглядаються як аналогічні (наприклад, біопаливо, яке виготовляється з пальмової олії, для виробництва якої були очищені ділянки тропічного лісу в Малайзії, і європейське рапсове масло), може відповідати правилам СОТ у тому разі, якщо відсутня фактична дискримінація за ознаками походження товару. Крім того, Директива застосовується в рівній мірі як до імпортованого біопалива, так і до біопалива виробництва ЄС [3].

На додаток до Директиви 2009/28/ЄС було прийнято Директиву 2009/30/ЄС від 23 квітня 2009 р. «Про внесення змін до Директиви 98/70/ЄС про паливні стандарти» [15]. Її головна мета полягає в сприянні більш широкому використанні добавок біоетанолу в бензинах і впровадженні механізму звітності по зниженню емісії парникових газів від моторних палив. Відповідно мають бути встановлені більш жорсткі екологічні вимоги до ряду паливних параметрів.

В рамках ЄС і за його участі створено кілька інституційних механізмів, в сфері енергетики, що серед іншого регулюють використання відновлюваної енергетики. Органи, що діють виключно в рамках ЄС засновуються на основі гармонізаційних актів. Так, Директивою 2009/28/ЄС передбачене створення спеціального комітету з оцінки дотримання принципу стійкого виробництва біопалива, а Директива 2009/30/ЄС створила спеціальний Комітет для моніторингу координації енергетичних, соціальних і екологічних аспектів ви-

робництва біопалива. Завданням останнього є встановлення критеріїв стійкого виробництва біопалив.

Своєю чергою на основі міждержавних угод за участю ЄС створено окремі міжнародні організації в енергетичній сфері, що регулюють в тому числі і питання відновлюваних джерел енергії. Зокрема, в 1994 р. ЄС ініціював створення специфічного механізму регулювання щодо надання сприяння довгостроковому співробітництву в області енергетики на основі взаємодоповнюваності і взаємної вигоди – Договору до Енергетичної Хартії (ДЕХ) [16]. Іншою організацією за участю ЄС в енергетичній сфері став Договір про енергетичне співтовариство (ДЕС) [17]. В 2005 р. угоду було підписано, і до кінця 2006 р. її було ратифіковано Договірними сторонами. Згідно угоди створено організацію до складу якої увійшли ЄС (представляє Комісія) та дев'ять країн Південно-Східної Європи (Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія, Хорватія і Косово) до яких в 2011 р. приєдналася Україна та Молдова – Договірні сторони. 14 країн-членів ЄС стали Учасниками договору, що дає їм змогу брати участь у роботі всіх інституційних органів організації. Низка країн має статус спостерігача (Грузія, Туреччина, Норвегія). Вони можуть брати участь в роботі органів, але не мають права голосу. Специфічний статус мають Донори: установи та організації (юридичні особи), що погодилися координувати свою допомогу заради створення регіонального ринку енергії.

Серед завдань ДЕС є «заохочення використання відновлюваних джерел енергії» (ст. 2 п. 1d). В межах організації передбачається, що Договірні сторони (т.т. держави Південно-Східної Європи разом з Молдовою і Україною) мають імплементувати в своє національне законодавство *aque communitare* ЄС в енергетичній і кількох пов'язаних сферах (за угодою «запровадження Договірними Сторонами нормативно-правової бази Європейського Співтовариства з енергетики, навколишнього середовища, конкурентної політики та відновлюваних джерел енергії») (ст. 3a). Від початку ДЕС накладав на Договірні Сторони обов'язок подати Європейській Комісії план впровадження Директив 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС протягом одного року з дати набрання чинності ДЕС.

Відповідно зараз Україна, як член цієї організації має виконувати вимоги ратифікованої угоди. Відповідно, профільні Закони України «Про альтернативні джерела енергії» (2003 р.) та «Про електроенергетику» (1997) мають бути приведені у відповідність з нині чинною Директивою ЄС 2009/30/ЕС, оскільки дослідники вже давно вказують на їхній декларативний характер в сфері відновлюваних джерел енергії [18, с.41].

В 2009 р. ЄС та його держави-члени стали учасниками першої спеціалізованої міждержавної організації універсального рівня з питань відновлюваної енергії – Міжнародної агенції з відновлювальних джерел енергії (ІРЕНА). Задача ІРЕНА полягає у загальному заохоченні застосування і використання всіх форм відновлюваних джерел енергії [19, с.43-46].

Окремим проектом став заснований за допомогою «діагональних» угод проект Desertec – створення величезної пов'язаної системи альтернативних джерел енергії, що розробляється знову ж таки ЄС. Він має охопити системою сонячних та вітрових станцій територію азійських та африканських держав-сусідів ЄС. Більша частина проекту буде розміщена в пустелі Сахара.

В липні 2009 р. було підписано Меморандум про проект Desertec, згідно якого передбачено створення спільного консорціуму проекту, на інвестування якого планується витратити близько 400 млрд. доларів, які виділять дванадцять німецьких компаній [20].

Таким чином, ми можемо стверджувати про наявність в рамках енергетичного права ЄС групи норм, які всебічно регулюють питання використання альтернативної енергетики. Яку можна вважати підгалуззю енергетичного права ЄС, що об'єднує в своєму

складі регулювання електроенергетичних та біопаливних аспектів. Крім того, ЄС бере активну участь в формуванні інституційного механізму регулювання в цій сфері. Союз не лише виступає учасником кількох договорів пов'язаних з регулюванням використання відновлюваної енергії: ДЕС та ДЕХ, але й разом з державами-членами є стороною безпосередньо спрямованої на регулювання альтернативної енергетики міждержавної організації ІРЕНА. Також за активної участі ЄС створено проект Desertec, що має в найближчому майбутньому забезпечити автономність ресурсного забезпечення ЄС. Треба зауважити, що саме використання таких джерел відновлюваної енергії, як біопаливо, виступає загрозою для таких аспектів сталого розвитку, як стабільне вирощення продовольства та безпеки земель.

Список використаної літератури

1. Оберкович С. Зеленая энергия / С. Оберкович // Юридическая практика. – 2011. – № 35 (714). – С. 16-17.
2. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата. Принят 11 декабря 1997 года. [Електронний ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/kyoto.shtml.
3. Лендл А., Шаус М. Соответствует ли Директива ЕС о возобновляемой энергии обязательствам в СОТ? [Електронний ресурс] / Лендл А., Шаус М. – Режим доступа: <http://trade.ecoaccord.org/bridges/0510/6.htm>.
4. Альтернативні та відновлювальні джерела енергії. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geoteplo.com.ua/public/191-alternative-renewable-energy.html>.
5. № 182/1999/ЕС. Concerning the fifth framework programme of the European Community for research, technological development and demonstration activities (1998 to 2002). Of 22 December 1998. [Електронний ресурс] / Європейський Союз. – Режим доступа: http://www.zingsnis.lt/drugs/4istatymine%20baze/eu_dokumentai/d340.htm.
6. Голикова С. Энергия будущего ЕС — возобновляемые источники энергии / С. Голикова [Електронний ресурс] // Экологические системы. – №12. – 2005. – Режим доступа: http://esco-ecosys.narod.ru/2005_12/art10.htm.
7. Право Європейського Союзу. Особлива частина. Навчальний посібник. / Під ред. М.Р. Аракеяна, О.К. Вишнякова. – К. : Істина, 2010. – 527 с.
8. COM(97)599 final. Communication from the Commission. Energy for The Future: renewable sources of energy. White Paper for a Community Strategy and Action Plan. 26/11/1997. [Електронний ресурс] / Європейський Союз. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/energy/library/599fi_en.pdf.
9. COM/2000/0769 final. Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply. [Електронний ресурс] / Європейський Союз. – Режим доступа: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2000&nu_doc=769.
10. Directive 2001/77/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the promotion of electricity from renewable energy sources in the internal electricity market / Європейський Союз // Official Journal. – 2001. – L 283. – P. 33-40.
11. Directive 2003/30/EC of the European Parliament and of the Council of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport / Європейський Союз // Official Journal. – 2003. – L 123. – P. 42-46.

12. Право Европейского Союза: Учебник для вузов. 2-е изд. / Под. ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристъ, 2009. – 1054 с.
13. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance) / Європейський Союз // Official Journal. – 2009. – L 140. – P. 16-62.
14. Соглашение о Европейском экономическом пространстве (1992 г.). [Электронный ресурс] / Європейський Союз. – Режим доступа: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/eea/eeep.htm>.
15. Directive 2009/30/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 amending Directive 98/70/EC as regards the specification of petrol, diesel and gas-oil and introducing a mechanism to monitor and reduce greenhouse gas emissions and amending Council Directive 1999/32/EC as regards the specification of fuel used by inland waterway vessels and repealing Directive 93/12/EEC (Text with EEA relevance) / Європейський Союз // Official Journal. – 2009. – L 140. – P. 88-113.
16. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї (1994 р.) [Електронний ресурс] / ДЕХ. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?page=1&nreg=995_056.
17. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства / ДЕС // Офіційний вісник України від 06.05.2011. – 2011 р., № 32, / № 1, 2011, ст. 1 /, стор. 136, стаття 1368.
18. Кишко О.Б. Перспективы развития правового регулирования энергосбережения и использования возобновляемых источников энергии / О.Б. Кишко // Энергетическое право. – 2008. – №2 (11). – С. 41-42.
19. Солнцев А.М., Симонян А.С. Международное сотрудничество в сфере использования возобновляемых источников энергии / А.М. Солнцев, А.С. Симонян // Энергетическое право. – 2011. – №1 (16). – С. 43-46.
20. Сайт Desertec. [Электронный ресурс] / Desertec. – Режим доступа: <http://www.desertec.org/>.

*Невара Л.М.**

ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Україна на порозі підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом постає перед визначальним вибором: або ЄС або Росія. Сьогодні невідомо, який шлях обере Україна, тому варто присвятити чергове дослідження підставам, перспективам та наслідкам можливого членства України в ЄС та вірогідність підписання Угоди про асоціацію.

Ключові слова: Угода про асоціацію, реадмісія, безвізовий режим.

Украина на пороге подписания Договора об ассоциации с Европейским Союзом становится перед важным выбором: либо ЕС либо Россия. Сегодня неизвестно, какой путь выберет Украина, поэтому стоит посвятить очередное исследование основания, перспективам и последствиям возможного членства Украины в ЕС и вероятность подписания Договора об ассоциации.

Ключевые слова: Соглашение об ассоциации, реадмиссия, безвизовый режим.

Ukraine on a threshold of signing of the Contract on association with the European Union becomes before an important choice: either EU or Russia. Today it is not known, what way will be chosen by Ukraine, therefore it is necessary to devote the next research of the basis, to prospects and consequences of possible membership of Ukraine in EU and probability of signing of the Contract on association.

Keywords: the Agreement on association, readmission, a visa-free regime.

Формально основний зовнішньополітичний вектор України – інтеграція з Європейським Союзом. Цій темі присвячені основні розробки науковців, як теоретиків, так і практиків, політологів, політиків, економістів, працюючих у зовнішньополітичній сфері та інших українських фахівців протягом принаймні останніх п'ятнадцяти років. Протягом цього періоду зовнішній орієнтир не змінювався, не зважаючи на те, хто був Президентом, і які політичні програми ці особи підтримували. Метою України залишається членство в Європейському Союзі. Та наразі про це поки що мова не йде, або якщо ми і можемо казати про членство в ЄС, то це питання не сьогодні, а поки що невизначеної перспективи. На сьогодні можна казати лише про можливе підписання Угоди про асоціацію та участі в Зоні вільної торгівлі. Та з огляду на всі складні питання та подекуди невизначеність поточних моментів у відносинах України з Європейським Союзом безперечно не може виникати питання, для чого взагалі Україні потрібен Європейський Союз і, також, навіщо ж Європейському Союзу потрібна Україна? Хто виграє від потенційного членства України

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Мицик В.В.

в ЄС? Це питання доволі болюче для України і не має наразі конкретної відповіді. Але на порозі можливого підписання Угоди про асоціацію варто ще раз поставити це питання і спробувати проаналізувати сьогодишню ситуацію, навіть не претендуючи на те, щоб надати вичерпні відповіді на ці питання.

Останнім часом в засобах масової інформації чи не кожного дня подається інформація про взаємовідносини України з Європейським Союзом, проте більшість з них останнім часом мають далеко неоптимістичні перспективи з огляду на дилему, що постає перед Україною: Європейський Союз чи Росія? Серед останніх спроб розібратися в цій ситуації, на нашу думку робить вдалі спроби Надія Степула, яка багато уваги приділяє взаємовідносинам України та Європейського Союзу [1].

Основне волевиявлення має залишатися за громадянами України, які тримають також стійку симпатію до проросійських орієнтирів. Причому останні тенденції останніми роками превальювали, тоді як протягом останнього року прихильників європейської інтеграції стало помітно більше. Наразі кількість висловлювань стосовно подальшого зовнішньополітичного руху нашої країни є приблизно однаковою. Такі дані надані Центром Разумкова станом на жовтень 2011 року [2].

Проблема отримує нової актуальності на порозі грудневого саміту Україна – Європейський Союз. Невідомо, відбудеться парафування цього року та взагалі, чи буде на цьому саміті Президент України.

Але треба розуміти, що євроінтеграція не є панацеєю, хоча можна припустити, що, безумовно, найшвидший, найкоротший та найефективніший шлях до модернізації країни [2].

Щоб краще зрозуміти проблему, варто ще раз, з самого початку навести підстави для можливого членства України в Європейському Союзі, вимоги ЄС до України та документи, на яких це ґрунтується.

Основними документами, що регламентують співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, є План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, затверджений на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (18 червня 2007 р., м. Люксембург), та План-графік його імплементації, затверджений на засіданні Підкомітету № 6 «Юстиція, свобода та безпека» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (10 квітня 2008 р., м. Київ).

З метою належного правового забезпечення співробітництва у візовій сфері та з питань реадмісії 18 червня 2007 р. між Україною та ЄС підписано Угоду про спрощення оформлення віз та Угоду про реадмісію.

29 жовтня 2008 р. у м. Брюссель офіційно започатковано безвізовий діалог між Україною та ЄС, що триватиме на рівні експертів та Старших посадових осіб з метою визначення умов запровадження безвізового режиму короткострокових поїздок громадян нашої держави до ЄС.

Важливим кроком у захисті прав громадян України на свободу пересування і підтримання родинних зв'язків стала робота з укладення двосторонніх угод між Україною та Польщею, Угорщиною, Словаччиною про правила місцевого прикордонного руху для мешканців прикордонних районів. Переговорний процес щодо укладення такої угоди з Румунією триває.

У контексті розбудови взаємодії у сфері управління кордонами 11 червня 2007 р. підписано Робочі домовленості про оперативне співробітництво між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Європейським агентством з менеджменту оперативного співробітництва на зовнішніх кордонах держав-членів ЄС (FRONTEX). На-

лагоджено роботу з Місією Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова (EUBAM), започатковано практичну роботу між МВС України та Європейським поліцейським офісом (EUROPOL), а також між МОЗ України та Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності (EMCDDA).

У ході візиту делегації Адміністрації Державної прикордонної служби України до м. Варшава (Республіка Польща) 24-28 травня 2010 р. було підписано План співпраці між АДПСУ та FRONTEX на 2010-2012 рр.

План дій у сфері ЮСБ та План-графік його імплементації охоплюють співробітництво по 15 ключових напрямках, зокрема таких, як: міграція, притулок, управління кордонами, візи, безпека документів, боротьба з організованою злочинністю та тероризмом, боротьба з відмиванням грошей, включаючи протидію фінансуванню тероризму, боротьба з торгівлею людьми, наркотиками, корупцією, правове співробітництво у цивільних та кримінальних справах тощо.

Аналіз виконання спільних заходів, визначених Планом-графіком, проводиться щорічно у рамках засідання Підкомітету № 6 (останнє відбулося 28 травня 2010 р. у м. Київ). Підсумки співробітництва між Україною та ЄС у сфері ЮСБ розглядалися 9 червня 2010 р. у м. Брюссель на міністерському засіданні Україна - ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки, за результатами якого було відзначено важливість подальшого поглиблення та розширення співпраці із зазначених питань, ухвалено висновки засідання та погоджено алгоритм подальших дій щодо запровадження безвізового режиму для короткострокових поїздок громадян України до ЄС.

У ході засідання також обговорювались питання судової реформи, стан виконання угод між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз та про реадмісію осіб, боротьби з корупцією, питання управління міграцією, кордоном, боротьби з організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми, відмиванням коштів, прогресу України на шляху ратифікації Конвенцій Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї щодо уповноважених органів нагляду та транскордонних потоків даних, про заходи щодо протидії торгівлі людьми.

Чергове міністерське засідання Україна - ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки планується провести у червні 2011 р. у м. Київ.

Угоду між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз було укладено 18 червня 2007 р. (набрала чинності з 1 січня 2008 р.)

Положеннями Угоди встановлено преференції для всіх категорій громадян України в частині, що стосується візового збору (35 євро) та тривалості візових процедур (10 діб у звичайних випадках, 2 доби – у термінових), а також спрощення візових процедур для окремих категорій громадян України. Це, зокрема, стосується уніфікації документів, що підтверджують мету поїздки, критеріїв видачі багаторазових віз. Було також скасовано візові вимоги для власників дипломатичних паспортів. Право на безоплатне отримання шенгенських віз отримали 14 категорій українських громадян.

П'ятирічні багаторазові візи вправі отримувати дружина/чоловік, батьки та діти громадян України, які мають дозвіл на перебування в державах-членах ЄС, бізнесмени, журналісти, офіційні особи центральних та місцевих органів влади, конституційного та верховного судів, постійні члени офіційних делегацій.

Однорічні багаторазові візи видаються діячам науки, культури, спортсменам, професійним перевізникам, членам екіпажів поїздів, учасникам програм обміну між містами-

побратимами. У разі використання протягом останніх двох років однорічних багаторазових віз, зазначені категорії громадян матимуть право на отримання багаторазових віз терміном дії від 2 до 5 років.

Безкоштовні візи отримують дружина/чоловік, батьки та діти громадян України, які мають дозвіл на перебування в державах-членах ЄС, учні, студенти, громадяни, які подорожують з гуманітарною метою, інваліди та супроводжуючі особи, спортсмени та супроводжуючі особи, журналісти, професійні перевізники, члени екіпажів поїздів, пенсіонери, діти віком до 18 років та залежні особи віком до 21 року, члени офіційних делегацій, представники центральних та місцевих органів влади, учасники програм обміну між містами-побратимами.

Ключовим елементом Угоди є Положення про перспективу запровадження безвізового режиму для громадян України.

З метою моніторингу виконання положень Угоди створено Спільний комітет експертів з реалізації Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз (СВК), засідання якого відбуваються двічі на рік у м. Київ та м. Брюссель. 9 квітня 2008 р. у м. Київ відбулося перше засідання СВК, 28 листопада 2008 р. у м. Брюссель – друге, 6 травня 2009 р. у м. Київ – третє, 25 листопада 2009 р. у м. Брюссель – четверте засідання.

29 квітня 2010 р. у м. Київ відбулось п'яте засідання СВК, в ході якого було обговорено рекомендації щодо внесення змін і доповнень до Угоди.

Під час засідання також було відзначено досягнення певних позитивних результатів з імплементації Угоди. Українська сторона внесла обґрунтовані пропозиції щодо додаткових заходів, які має здійснити сторона ЄС для того, щоб громадяни України змогли повною мірою скористатися перевагами Угоди.

Сторони домовились продовжити діалог з питання внесення змін та доповнень до Угоди.

Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб, ратифікована Верховною Радою України 15 січня 2008 р., регулює процедури, пов'язані з ідентифікацією та поверненням громадян третіх країн та осіб без громадянства, які незаконно в'їхали на територію України або держави-члена ЄС, до держав їхнього походження або постійного проживання. Документом передбачені звичайна і прискорена процедури реадмісії, визначаються документи, що підтверджують походження нелегального мігранта, встановлюються часові рамки виконання запитів щодо реадмісії.

Важливість Угоди про реадмісію осіб обумовлена необхідністю спільної протидії нелегальній міграції. У цьому контексті особливого значення набуває належне управління міграційними процесами як на інституційному, так і на законодавчому рівнях. ЄС, у свою чергу, висловив готовність надати Україні фінансові ресурси з метою підтримки у виконанні Угоди. Відповідне зобов'язання ЄС зафіксоване у Спільній декларації стосовно технічного та фінансового забезпечення як додатку до Угоди.

На виконання домовленостей, досягнутих за результатами саміту Україна – ЄС 9 вересня 2008 р. (м. Париж), 29 жовтня 2008 р. (м. Брюссель) було офіційно започатковано безвізовий діалог між Україною та ЄС.

Ця подія стала важливим кроком до подальшого поглиблення відносин з Євросоюзом у міграційно-візовій сфері та у питанні забезпечення права громадян України на свободу пересування.

30 жовтня 2008 р. у м. Брюссель відбулась перша зустріч на рівні Старших посадових осіб у рамках безвізового діалогу Україна – ЄС, за підсумками якої досягнуто таких ключових результатів:

- безвізовий діалог Україна – ЄС здійснюється за чотирма основними напрямками: безпека документів, у т.ч. впровадження біометричних даних, боротьба з нелегальною міграцією, у т.ч. реадмісія, громадський порядок та безпека, зовнішні зносини;

- за вказаними напрямками створюються чотири спільні робочі групи, що узгоджуватимуть відповідні рекомендації на основі порівняльного аналізу законодавства України з нормами та стандартами ЄС, вироблятимуть методологію визначення умов запровадження безвізового режиму;

- за результатами засідань робочих груп готуються спільні доповіді Старших посадових осіб, які оцінюють прогрес у безвізовому діалозі та окреслюють плани на перспективу.

Перший етап безвізового діалогу на рівні експертів проходив у грудні 2008 р. – травні 2009 р. (8-9 грудня 2008 р., м. Київ – засідання Робочої групи № 1 «Безпека документів, у т.ч. впровадження біометричних даних»; 25-26 березня 2009 р., м. Київ – Робочої групи № 3 «Громадський порядок та безпека»; 7 травня 2009 р., м. Київ – Робочої групи № 2 «Нелегальна міграція, у т.ч. реадмісія»; 12 травня 2009 р., м. Брюссель – Робочої групи № 4 «Зовнішні зносини»).

18 травня 2009 р. у м. Брюссель відбулась друга зустріч на рівні Старших посадових осіб України та ЄС, під час якої сторони підсумували результати безвізового діалогу за останні 6 місяців, що знайшло своє відображення у першому звіті Старших посадових осіб. Зазначений звіт було презентовано ЄК на засіданні Україна-Трійка ЄС на рівні міністрів юстиції та внутрішніх справ 3 червня 2009 р. у м. Люксембург.

У рамках згаданого засідання сторона ЄС наголосила на необхідності подальшого динамічного розвитку безвізового діалогу. Також сторони домовилися про перехід до наступного «операційного» етапу безвізового діалогу шляхом проведення виїзних місій в Україну експертів ЄС.

Протягом жовтня-листопада 2009 р. у м. Київ перебували чотири місії експертів ЄС, які здійснювали детальний аналіз ситуації в Україні у сфері безпеки документів, боротьби з нелегальною міграцією, забезпечення громадського порядку тощо. Зустрічі на рівні експертів України та ЄС проходили у форматі засідань робочих груп відповідно до визначених напрямів: 12-14 жовтня 2009 р. – засідання Робочої групи № 2; 19-22 жовтня 2009 р. – Робочої групи № 3; 27-28 жовтня 2009 р. – Робочої групи № 1; 11 листопада 2009 р. – Робочої групи № 4.

Робота у рамках експертних засідань була підсумована 19 листопада 2009 р. у м. Брюссель під час третьої зустрічі на рівні Старших посадових осіб України та ЄС. Результати безвізового діалогу були відображені у спільній доповіді, представлений на розгляд саміту Україна – ЄС 4 грудня 2009 р. у м. Київ.

19 травня 2010 р. у м. Брюссель відбулась чергова зустріч Старших посадових осіб, за результатами якої було досягнуто згоди щодо початку предметної роботи задля подальшого просування до запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС, вироблено відповідні рекомендації.

Під час міністерського засідання Україна – ЄС з питань юстиції, свободи та безпеки (9 червня 2010 р., м. Брюссель) були схвалені рекомендації Старших посадових осіб стосовно переходу до повномасштабного операційного етапу безвізового діалогу на основі Плану дій щодо запровадження безвізового режиму для короткострокових поїздок громадян України до ЄС.

За останній час у безвізовому діалозі Україна - ЄС було досягнуто суттєвих результатів.

На Саміті Україна-ЄС, що відбувся 22 листопада 2010 р. у м. Брюссель, Україна першою з країн поза межами Балкан отримала від Євросоюзу План дій щодо запровадження

безвізового режиму для короткострокових поїздок українських громадян до держав Євросоюзу.

МЗС вважає це спільним досягненням України та ЄС і яскравим свідченням готовності Євросоюзу до подальшого поглиблення відносин з Україною в усіх сферах. Це також означає позитивну оцінку Євросоюзом реформаторських зусиль української влади, результатів виконання Програми реформ Президента України В.Ф.Януковича.

Цього року Україна досягла відчутного прогресу у відповідних сферах. У цьому контексті слід відзначити прийняття законодавства щодо захисту персональних даних, приєднання до низки важливих конвенцій Ради Європи, розробку державної політики у сфері інтегрованого управління кордонами, управління міграцією, боротьби з корупцією, наркоманією та незаконним обігом наркотиків, започаткування роботи із запровадження паспортів з біометричними даними. Правоохоронні органи України продемонстрували високі результати у боротьбі з нелегальною міграцією, організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків.

План дій розроблено за логікою та філософією «дорожніх карт», що декілька років тому були надані ЄС балканським країнам (Сербії, Македонії, Чорногорії, Албанії, Боснії і Герцеговині) і вже привели їх до скасування візового режиму з Євросоюзом.

План дій для України містить перелік конкретних критеріїв, що мають бути імплементовані в нашій державі перед запровадженням Євросоюзом безвізового режиму. Йдеться про такі напрями, як: підвищення безпеки документів, що посвідчують особу, у т.ч. впровадження біометричних даних; міграційна політика, у т.ч. боротьба з нелегальною міграцією; посилення громадського порядку та безпеки тощо.

Таким чином, План дій створює належні рамки для продовження цілеспрямованої роботи з адаптації політики та практики України у відповідних сферах до європейських норм та стандартів. При цьому, швидкість наближення до кінцевої мети запровадження безвізового режиму залежить від того, якими темпами в нашій державі проводитимуться відповідні реформи.

Література

1. Надія Степула. - <http://eu.prostir.ua/news/251013.html>
2. razumkov.org.ua
3. <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/7955.htm>
4. Чуприна О.Б. Історія розвитку інтеграційних процесів в Європі та аналіз їх взаємозв'язку з процесами глобалізації // Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2007. - № 1. - С. 56-62.
5. В ЄС поставили умову для угоди з Україною до кінця року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/10/13/6665016/>

*Крулько І.І.**

УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ВИРОБЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті здійснений комплексний аналіз впливу і ролі органів державної влади у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Крім того, через призму повноважень Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України розглянуто і проаналізовано інституційні механізми, які були створені з метою ефективного здійснення процесу адаптації законодавства.

В статье осуществлен комплексный анализ влияния и роли органов государственной власти в процессе адаптации законодательства Украины к законодательству ЕС. Кроме того, через призму полномочий Президента Украины, Кабинета Министров Украины и Верховной Рады Украины рассмотрено и проанализировано институциональные механизмы, созданные в целях эффективного осуществления процесса адаптации законодательства.

The article presents the comprehensive analysis of the impact and role of public authorities in the process of adaptation of Ukrainian law system to the one of EU. In addition, through the prism of authority of the President of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine and Verkhovna Rada of Ukraine considered and analyzed the institutional mechanisms that were created for the effective implementation of the legal adaptation process.

Ефективне здійснення процесу інтеграції України до Європейського Союзу, як і процесу адаптації законодавства, неможливе без створення дієвої системи органів державної влади, які забезпечуватимуть реалізацію цього процесу. Досвід здійснення адаптації національного законодавства до права ЄС доводить, що тільки співпраця всіх гілок влади та чітка регламентація їх дій надасть можливість у порівняно короткі строки наблизити національне законодавство до законодавства ЄС.

Однією із засад зовнішньої політики України, відповідно до статті 11 Закону України про засади внутрішньої і зовнішньої політики є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [6].

Реалізація цієї амбітної мети щодо вступу до ЄС можлива лише після приведення українського законодавства у відповідність до законодавства Європейського Союзу. В Ук-

* здобувач відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник: проф. Мицик В.В.

раїні, яка знаходиться на стадії здійснення адаптації внутрішнього законодавства, основними інституціями, які складатимуть надбудову цього процесу є:

- 1) Президент України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Верховна Рада України.

Вплив Президента України на процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС

Активна участь Президента України у процесі адаптації законодавства України до права ЄС обумовлена кількома складовими:

- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України [1];
- видає у межах своїх повноважень укази та розпорядження, у тому числі в рамках здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю;
- є суб'єктом законодавчої ініціативи;
- підписує закони.

Варто зазначити, що початок процесу адаптації законодавства України та його розвиток можна напряму зв'язати з підписанням Президентом України у 1994 році Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС.

Крім того, 11 червня 1998 р. Президент України затвердив Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [10], а 14 вересня 2000 р. - Програму інтеграції України до ЄС [11], яка стала головним інструментом підготовки нашої держави до інтеграції в ЄС. Дана Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу реалізувалася на основі щорічних планів дій і передбачала досягнення Україною у середньостроковій перспективі Копенгагенських критеріїв членства в ЄС.

Згідно з Указом Президента України від 30 серпня 2002 року утворено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, яку очолював Президент України, функції якої полягали в координуванні діяльності органів державної влади у процесі інтеграції України до ЄС. При Президентові України діяла також Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, відповідно до Указу Президента України від 30 серпня 2000 року. У той же час, обидва ці консультативно-дорадчі органи ліквідовані відповідно до Указів Президента України №1661/2005 від 29 листопада 2005 року та №340/2006 від 03 травня 2006 року «з метою впорядкування системи органів з координації заходів щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, усунення дублювання у цій сфері» [14].

На думку автора, ліквідація зазначених консультативно-дорадчих органів при Президенті України була обумовлена зміною повноважень Президента України у зв'язку з внесенням змін до Конституції України від 8 грудня 2004 року. В той же час, враховуючи визнання Конституційним Судом України від 30 вересня 2010 року неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» та повернення Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року, видається за доречне створення при Президентові України дорадчого органу, який здійснював би контроль за реалізацією курсу на європейську інтеграцію, в тому числі щодо проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

У рамках здійснення функцій суб'єкта законодавчої ініціативи, Президентом був поданий до Верховної Ради України проект закону про Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, який вже став законом.

Варто звернути увагу і на той факт, що після прийняття Верховною Радою України проекту закону «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», який був розроблений і поданий Кабінетом Міністрів України, Президент України скористувався правом вето і 24 грудня 2003 року повернув цей проект на розгляд парламенту з своїми пропозиціями. Необхідно відмітити, що Президент України, накладаючи вето на цей важливий документ, не заперечував необхідності його ухвалення, зокрема у Пропозиціях Президента України було відзначено: «Жодним чином не заперечуючи проти необхідності затвердження Загальнодержавної програми – акта, що має сприяти створенню передумов для підготовки національного законодавства до набуття Україною членства ЄС, змушений звернути увагу на деякі положення Програми, що викликають зауваження» [25].

Важливим повноваженням Президента України, що неабияк впливає на процес адаптації законодавства України є право утворювати, ліквідувати та реорганізовувати за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Так, Мінекономіки було трансформовано у Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, одним з основних завдань якого є забезпечення процесу інтеграції України до ЄС. Сьогодні це Міністерство знову носить назву Міністерства економіки України.

Таким чином, Президент України, як Глава держави, здійснює значний вплив на процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС. У той же час, його активність у цьому процесі залежала в різний час від зміни конституційних повноважень Президента України.

Кабінет Міністрів України та його роль у процесі адаптації

Якщо розглядати вплив Кабінету Міністрів України у процесі адаптації законодавства, то його роль нарівні з Верховною Радою України є ключовою.

Кабінет Міністрів України уособлює собою виконавчу гілку влади і відповідно до своїх повноважень забезпечує розробку законодавчих актів, які спрямовані на реалізацію процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Крім того, Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Законів України та Указів Президента України, які спрямовані на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС.

Важлива роль Кабінету Міністрів України полягає у реалізації євроінтеграційної політики України шляхом проведення переговорів з представниками Європейського Союзу, зокрема щодо Угоди про асоціацію, яка матиме визначальний вплив на процес інтеграції України до ЄС, визначатиме нове коло зобов'язань України, в тому числі й щодо адаптації законодавства. Цю функцію Кабінет Міністрів України здійснює через Міністерство закордонних справ України та Міністерство економіки України.

У той же час у процесі адаптації законодавства Кабінет Міністрів України надає доручення щодо розробки законопроектів міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади.

Згідно з Указом Президента України від 9 лютого 1999 р. «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади», функції з планування роботи

щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, координації нормотворчої діяльності органів виконавчої влади та контролю за цією діяльністю реалізує Міністерство юстиції України.

При Міністерстві юстиції України було створено Центр європейського та порівняльного права - спеціальну установу, покликану забезпечити науково-експертний, аналітичний, інформаційний та методологічний супровід адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Для регламентації безпосереднього процесу адаптації законодавства як складової нормопроектної роботи центральних органів виконавчої влади рішенням третього засідання Міжвідомчої координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС від 5 листопада 1999 затверджено «Положення про порядок організації роботи центральних органів виконавчої влади з адаптації законодавства України до законодавства ЄС», предметом регулювання якого було планування роботи з адаптації законодавства та розроблення проектів нормативно-правових актів України.

З цією метою в структурі кожного міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади згідно з Положенням, передбачено створення структурного підрозділу (або виділення окремих працівників), відповідальних за процес адаптації законодавства України до законодавства ЄС у міністерстві, іншому центральному органу виконавчої влади.

Згідно із Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Загальнодержавної програми, крім питань, віднесених до компетенції Верховної Ради України, а також затверджує після погодження з Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції щорічний план заходів з виконання Програми [4].

24 грудня 2004 року Урядом було прийнято рішення щодо утворення Державного департаменту на базі Центру європейського та порівняльного права, який і займався організацією роботи в сфері адаптації законодавства всі попередні роки [19]. Структура Державного департаменту створена таким чином, щоб забезпечити виконання покладених на нього завдань, а саме: координацію роботи, пов'язаної з виконанням Програми, проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на відповідність законодавству ЄС та підготовку рекомендацій щодо їх вдосконалення, а також створення та функціонування загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права.

Зазначеною постановою Кабінету Міністрів України також було утворено Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС та затверджено склад Ради та Положення про неї, в якому визначені основні завдання та функції Координаційної ради.

Координаційну раду очолює Прем'єр-міністр України. Голова Координаційної ради має двох заступників, якими є Перший віце-прем'єр-міністр України та Міністр юстиції. До складу Координаційної ради входять за посадами Перший Віце-прем'єр-міністр, 17 керівників центральних органів виконавчої влади, Секретар ради – заступник Міністра юстиції, а також за згодою Голова Національного банку України, Голова Комітету Верховної Ради з питань Європейської інтеграції та Голова Ради підприємців України при Кабінеті Міністрів України.

Основною функцією Координаційної ради є забезпечення взаємодії органів державної влади та недержавних інституцій в процесі виконання Програми. На практиці це означає, що двічі на рік керівники органів виконавчої влади повинні звітувати Прем'єр-міністру України про проведену роботу у сфері адаптації законодавства, а також про втілення в життя адаптованого законодавства.

Крім того, Координаційна рада щороку готує доповідь про стан виконання Програми, яка не пізніше 1 березня оприлюднюється на пленарному засіданні Верховної Ради України. Організаційне забезпечення роботи Координаційної ради здійснює Міністерство Юстиції України.

Якщо проаналізувати роботу органів державної влади щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, то у період з 2005-2010 років робота зроблена досить значна. Це впливає з Доповіді про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [26].

Відповідно до завдань першого етапу Програми протягом 2010 року здійснено заходи щодо:

- перекладу на українську мову актів *acquis communautaire*;
- проведення порівняльно-правових досліджень відповідності законодавства України *acquis communautaire*;
- створення механізму перевірки проектів законів та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*;
- створення загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права;
- навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань права ЄС;
- розроблення та затвердження спільного з ЄС механізму підготовки планів-графіків адаптації та моніторингу їх виконання.

У цьому контексті важливо звернути увагу, що за період 2005-2010 років «із загального обсягу актів *acquis communautaire*, що становить понад 100 тис. сторінок, на українську мову вже перекладено близько 70 тис. сторінок» [26]. У той же час, актуальною проблемою залишається низький рівень мовної підготовки та знань у галузі європейського права з боку тих осіб в Україні, які займаються законотворчою роботою, а також тих, на кого покладається реалізація адаптованих актів законодавства.

Координаційною Радою з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу 9 березня 2010 року ухвалено Прогресивний план адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Це зроблено у зв'язку з необхідністю організації процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Важливо відзначити, що з метою перевірки законодавчих актів на предмет відповідності законодавству ЄС, Міністерство юстиції готує відповідні висновки щодо всіх урядових законопроектів. Що стосується законопроектів, які розроблені народними депутатами України, то тут існує механізм міжінституційної співпраці між Міністерством юстиції та Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції. «Зокрема, протягом 2010 року Міністерством юстиції було надано 143 експертних висновки щодо законопроектів, які надійшли до Міністерства юстиції від Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції» [26]. На думку автора, такий формат міжінституційної співпраці є досить дієвим і впродовж кількох років довів свою ефективність.

Парламентський вимір процесу адаптації

В процесі інтенсифікації взаємовідносин України з ЄС значно зростає роль Парламенту, що вимагає активізації роботи як профільних комітетів, так і Верховної Ради в цілому. Успішне просування євроінтеграційним шляхом залежить від здійснення Верховною Радою України ефективної роботи в кількох напрямках:

- Законодавче забезпечення процесу інтеграції України до ЄС;
- Співпраця з органами виконавчої влади та неурядовими організаціями;

- Парламентський вимір співробітництва між Україною та ЄС.

У процесі реалізації законодавчого забезпечення інтеграції України до ЄС, Верховна Рада стане визначальним органом, адже від ефективної роботи парламенту залежатиме здійснення адаптації законодавства України шляхом прийняття законів.

На перший погляд, здавалося б, що законодавче забезпечення процесу інтеграції України до ЄС вичерпується ратифікацією міжнародних договорів, що визначають певні напрямки співробітництва між договірними сторонами, наприклад, Угода про партнерство і співробітництво, яка була укладена 16 червня 1994 році в Люксембургу, ратифікована Верховною Радою 10 листопада 1994 року і набрала чинності лише 1 березня 1998 року, яка до цього часу залишається базовим правовим актом, що визначає взаємовідносини між Україною та ЄС.

Крім ратифікації міжнародних договорів, важливим аспектом у роботі Верховної Ради на шляху європейської інтеграції є прийняття законодавчих актів, які спрямовані на адаптацію законодавства України до права Європейського Союзу. Крім того, до повноважень Верховної Ради України, зокрема, віднесено забезпечення проведення експертизи внесених всіма суб'єктами права законодавчої ініціативи законопроектів на їх відповідність *acquis communautaire* на всіх етапах розгляду законопроектів. На думку автора, виконання цього завдання і має стати одним з пріоритетів у роботі парламенту, що позитивно відіб'ється не тільки на стані виконання положень Угоди про партнерство і співробітництво, але і значно удосконалив внутрішнє законодавство України.

Необхідно відзначити, що в цьому напрямку Верховна Рада України досягла певних успіхів. Зокрема, 21 листопада 2002 року Законом України схвалено Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [3], на основі якої урядом розроблена Програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. 18 березня 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [4].

На даному етапі адаптація законодавства здійснюється в рамках виконання Угоди про партнерство та співробітництво. Для ефективного виконання цього завдання у Верховній Раді України створений Комітет Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції, однією з функцій якого є проведення експертизи законопроектів на відповідність їх праву Європейського Союзу та підготовка відповідних висновків. Щодо здійснення співпраці Верховної Ради України з органами виконавчої влади, то у цьому напрямі цікавою є, зокрема, міжінституційна співпраця між Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та Міністерством Юстиції України щодо підготовки висновків по законопроектах, про що йшлося вище.

Варто відзначити, що важлива роль у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС відведена співробітництву з неурядовими організаціями, що полягає у створенні дорадчих та консультативних органів. Зокрема, при Комітеті Верховної Ради України з питань європейської інтеграції створено Науково-експертну раду, яка надає допомогу у підготовці експертних висновків щодо відповідності законопроектів *acquis communautaire*.

Одним з дієвих механізмів перевірки стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС з боку Верховної Ради є проведення парламентських слухань. Парламентські слухання щодо співробітництва України та ЄС проводились двічі: 11 грудня 2001 року та 20 листопада 2002 року. За результатами цих слухань Постановами Верховної Ради України були схвалені Рекомендації, в яких, на рівні законодавчого органу, був за-

кріплений курс України на європейську інтеграції та членство в ЄС, який є «невід'ємним елементом внутрішніх реформ, спрямованих на економічне зростання, підвищення рівня життя народу, розвитку демократії, становлення громадянського суспільства...» [8].

Парламентський вимір співробітництва України з ЄС здійснюється в рамках існування Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, який створений відповідно до статті 90 Угоди про партнерство і співробітництво і «є форумом, на якому зустрічаються члени Українського та Європейського парламентів для обміну думками» [2], а також має право подавати рекомендації Раді з питань співробітництва між Україною та ЄС. Засідання Комітету проводяться раз на рік, почергово у Києві та Брюсселі.

За результатами роботи на засіданні Комітету приймаються заключні заява та рекомендації, які відображають дійсний стан взаємовідносин між сторонами та сприяють розвитку взаємовідносин між Україною та ЄС.

Загалом, хотілося б відзначити підвищення активності та ролі Верховної Ради України в процесі європейської інтеграції, про що красномовно свідчить інтерес представників Європейського Союзу до діалогу саме з парламентарями. Це насамперед пов'язано з тим, що Верховна Рада України демонструє беззаперечне прагнення України інтегруватися до Європейського Союзу та закликала ЄС до переходу «на якісно новий рівень – від партнерства до асоціації, а також визнання Європейським Союзом кінцевої мети нашої співпраці – повноправного членства України в ЄС» [7].

В той же час, варто зазначити, що впродовж кількох скликань Верховної Ради України, починаючи з четвертого скликання, у парламенті сформувалася чітка проєвропейська більшість, що закладає впевненість на просування України шляхом європейської інтеграції та здійснення ефективної адаптації національного законодавства до законодавства ЄС.

Список використаної літератури

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30;
2. Закон України «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» від 14.05.94 // Відомості Верховної Ради України - 1994, № 46;
3. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21.11.2002 № 228-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003, № 3;
4. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України - 2004, № 29;
5. Закон України «Про внесення змін до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 14.01.2009//Відомості Верховної Ради України - 2009, № 23;
6. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 // Відомості Верховної Ради України, 2010, N 40, ст. 527;
7. Постанова Верховної Ради України від 20 червня 2002 року «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав - членів Європейського Союзу»;
8. Постанова Верховної Ради України від 28 листопада 2002 року «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом»;

9. Указ Президента України від 24 лютого 1998 року N148/98 Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента N1104/99 від 02.09.99 N587/2000 від 12.04.2000);
10. Указ Президента України від 11 червня 1998 року N615/98 Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента N587/2000 від 12.04.2000 N8/2001 (8/2001) від 11.01.2001);
11. Указ Президента України Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу від 14.09.2000 № 1072/2000// Офіційний вісник України. – 2000, № 39;
12. Указ Президента України від 30 серпня 2000 року N1033/2000 Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 1329/2000 (1329/2000) від 11.12.2000);
13. Указ Президента України від 14 вересня 2000 року N1072/2000 «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу»;
14. Указ Президента України від 29 листопада 2005 року «Про ліквідацію Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України»;
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 1998р. N852 «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»;
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 1998 р. N1074 «Питання діяльності Української частини Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)» (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №1289 (1289-2000-п) від 21.08.2000);
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. N1496 «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»;
18. Постанова Кабінету Міністрів України №716 від 15 травня 2003 р. «Про утворення Центру європейського та порівняльного права»;
19. Постанова Кабінету Міністрів України №1742 від 24 грудня 2004 р. «Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства» із змінами від 13 травня 2009р.;
20. Наказ Міністра Юстиції України N 53/5 від 01 листопада 2000 року «Про затвердження Положення про Центр порівняльного права при Міністерстві юстиції України»;
21. Послання Президента України до Верховної Ради України від 30 квітня 2002 року Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки;
22. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (ратифіковано Законом України від 10.11.1994 (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, N 46, ст.415);
23. Звернення Верховної Ради України до парламентів, урядів та громадськості держав - членів Європейського Союзу, (схвалено Постановою ВРУ від 20.06.2002 № 20-IV);
24. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament «Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours», COM(2003) 104 final of 11.3.2003 // http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0104en01.pdf;
25. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15183;
26. <http://bestbuydoc.com/uk/doc-file/1283/>

*Настечко К.О.**

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Дана стаття про укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в контексті євроінтеграції України.

Ключові слова: Угода про асоціацію, Україна, ЄС, євроінтеграція.

Данная статья про заключение Соглашения про ассоциацию между Украиной и Европейским Союзом в контексте евроинтеграции Украины.

Ключевые слова: Соглашение про ассоциацию, Украина, ЕС, евроинтеграция.

This article is about conclusion on Agreement on Association between Ukraine and European Union in the frameworks of eurointegration of Ukraine.

Key word: Agreement on association, Ukraine, EU, eurointegration.

Дослідженням питань євроінтеграції України присвячені праці наступних вчених: питання інтеграції в сфері економіки були предметом дослідження М.Емерсона, В. Мартінюка, О.Усенко, О.Шумило та інших; В.Семчик досліджував питання інтеграції із сільськогосподарських питань, Ю.Шемшучко - питання інтеграції із екологічних питань та інші.

Метою статті є дослідження наслідків укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та визначення наслідків впливу прийняття даної угоди на подальший розвиток двосторонніх відносин між Україною та Європейським Союзом.

Верховенство права для Європейського Союзу – основоположний принцип та один із критеріїв членства у спільноті ЄС. Тому визначення основоположних правових засад є дуже важливим під час формування позитивного іміджу країни. Враховуючи те, що на порядку денному ще залишається остаточне узгодження Угоди про асоціацію ключовими інституціями ЄС, Україні слід зважено підійти до всіх своїх кроків у цій сфері.

Угода про асоціацію має стати новою плановою угодою між Україною і Європейським Союзом, що готується на заміну Угоди про партнерство та співробітництво.

Переговори про укладення нової угоди на заміну Угоди про партнерство та співробітництво було розпочато 5 березня 2007.

Протягом 2007-2009 було проведено 12 раундів переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у рамках 3 робочих груп:

1. з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики;
2. з юстиції, свободи та безпеки;
3. з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу.

* кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Назва угоди була попередньо узгоджена міністрами закордонних справ Європейського Союзу 22 липня 2008 у Брюсселі на засіданні Ради Євросоюзу. Із пропозицією надання назви угоді («Угода про асоціацію») виступила Франція.

У Спільній заяві щодо Угоди про асоціацію Україна-ЄС, схваленій на саміті Україна ЄС у м. Париж 9 вересня 2008 року було зазначено, що Угода про асоціацію має:

- оновити спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС,
- сприяти поглибленню стосунків у всіх сферах,
- посилити політичну асоціацію й економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків.

Слід відмітити, що поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС сприятиме створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі з масштабним наближенням регуляторного законодавства України до стандартів ЄС.

Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему технічного регулювання у відповідність до вимог Європейського Союзу, оскільки головними перешкодами торгівлі з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри у торгівлі - вимоги до безпечності та якості продукції, її характеристик, процедури оцінки відповідності.

Угода про асоціацію з ЄС не є угодою щодо вступу України в ЄС у найближчі роки.

Слід відмітити, що основна дискусія між Києвом та Брюсселем полягає у наявності чи відсутності пункту про перспективу членства України в Євросоюзі в угоді про асоціацію. Без наявності такого пункту дана угода може залишитися декларацією.

Угода про асоціацію України з ЄС має стати визнанням факту, що Україна є частиною Європи і країна має право на вступ до ЄС, виконавши низку вимог і стандартів.

Як свідчить практика торговельних переговорів ЄС, процес укладання інтеграційних угод є надзвичайно складним та тривалим: від двох років для відносно нескладної за змістом угоди з Ізраїлем до приблизно семи років з країнами, що розвиваються [1]. З огляду на вищезазначене не може не викликати занепокоєння факт штучного пришвидшення переговорного процесу за рахунок глибини та якості угоди, обґрунтованості переговорних позицій та вимог, прийняття вимог партнерів без адекватного бюджетного, інституційного і ресурсного забезпечення їх виконання. Для України зазначений процес ускладнюється ще й тим, що переговори розділені на два взаємопов'язані блоки. Угода про асоціацію включає переговори про політичний діалог, юстицію та внутрішні справи, інституційне забезпечення та політику співпраці — секторальне економічне співробітництво (екологічна політика, транспорт, оподаткування, сільське господарство та розвиток), переговори щодо якого йдуть окремо від безпосередньої ЗВТ+. При цьому варто акцентувати на ключовій відмінності українського проекту угоди, яка з часом може стати її «доданою вартістю». Мова йде про включення до розділів про секторальне співробітництво детального переліку норм відповідного галузевого спільного доробку ЄС, які Україна зобов'язується імплементувати у власне національне законодавство. Так, в угодах з країнами центрально-східної Європи (далі - ЦСЄ) розділи економічної співпраці лише фіксували включення сфер до такого співробітництва без юридичного зобов'язання щодо його здійснення, тоді як в українському проекті передбачається винесення в окремі додатки графіку прийняття специфічних галузевих директив ЄС [2, с.6].

Слід визначити, що для Європейського Союзу занепокоєння головним чином викликає не стільки сам процес перенесення норм *acquis* у національне законодавство, скільки адміністративна спроможність України впровадити та проконтролювати виконання відповідних зобов'язань, оскільки імплементация та гармонізація вітчизняного законодав-

ства із правилами та нормами ЄС технічно неможливе без докорінної перебудови органів регулювання та контролю [2, с.9]. Проблема інституцій в країнах Східної Європи, зокрема Україні, набагато складніша та потребує більш комплексного підходу до розв'язання у порівнянні з тією, що мали країни ЦСЄ на початковому етапі їх інтеграції з ЄС. О.Усенко пише, що аналізуючи як офіційні документи Єврокомісії [3], так і близькі до офіційного Брюсселю джерела [4] логічним видається висновок, що питання нарощування інституційної спроможності виконувати угоду про асоціацію буде об'єктом прискіпливої уваги ЄС, зокрема шляхом використання різноманітних існуючих програм допомоги і, ймовірно, в межах нових ініціатив, що засвідчує, наприклад, ініціатива Програми комплексного інституційного розвитку.

Інституційні реформи здійснюються за рахунок підвищення рівня гармонізації регуляторного режиму зі спільним доробком ЄС — *acquis communautaire*, що веде до створення однакових правових засад функціонування суб'єктів підприємницької діяльності на єдиному внутрішньому ринку. Таким чином, гармонізація законодавства третіх країн із *acquis*, що за останнє десятиліття набула загальноєвропейського характеру, встановлює глибину торговельної та економічної інтеграції з ЄС і виступає індикатором готовності країни до поглиблення взаємодії [5, с.64].

Що стосується структури самого документу, то за структурою Угода про асоціацію складатиметься з таких розділів: (1) преамбула; (2) загальні цілі та принципи; (3) політичний діалог та реформи, політична асоціація, конвергенція у сфері зовнішньої і безпекової політики; (4) юстиція, свобода та безпека; (5) економічне та секторальне співробітництво, розвиток людського потенціалу; (6) поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (далі - ЗВТ); (7) загальні, інституційні та прикінцеві положення.

Слід відмітити, що в основі економічної інтеграції знаходиться створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ Україна – ЄС:

1. **Всеохоплююча ЗВТ** – означає лібералізацію торгівлі не лише товарами, але й лібералізацію торгівлі послугами, вільний рух капіталу.

2. **Поглиблена ЗВТ** – означає поступову конвергенцію з ЄС у регуляторних та інших сферах (стандарти, оцінка відповідності, санітарні та фітосанітарні правила, конкурентна політика, державні закупівлі, тощо).

Слід зазначити, що відсутність положення про європейську перспективу України в Угоді про асоціацію з Євросоюзом може поставити під загрозу ратифікацію цього документа.

Необхідно вказати й про інші небезпеки, які існують при підписанні Угоди про асоціацію. Принципово важливими для України є проблеми квот на сільськогосподарську продукцію, адаптація до європейських норм і стандартів (включаючи авторське право й найменування окремих видів продукції), енергетична політика й безвізовий режим. Якщо ці питання розглядати в рамках переговорів про створення зони вільної торгівлі, то рішення буде знайдено у взаємних компромісах (наприклад, збереження квот на експорт українського зерна до ЄС в обмін на підвищення квот на експорт м'яса).

На нашу думку, одним із найважливіших питань при укладанні угоди про асоціацію є дотримання основних демократичних прав і свобод, у центрі яких — права людини. Комплекс демократичних норм — це основна базова цінність для ЄС, дотримання яких є важливим критерієм оцінки рівня країни, стану її готовності до подальшого розвитку, взаємного поступального руху пов'язаного із розвитком країн Євросоюзу.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що при укладанні Угоди про асоціацію слід дотримуватися політичних, нормативних й правових чинників, які не віддільні від економічних і торговельних аспектів, дотримання прав та свобод людини в суспільстві.

Необхідно усвідомити, що підписання цього документа стратегічно означає включення України в сферу нормативного впливу ЄС, що матиме наслідком подальше реформування політичної, економічної сфер, а також сфери безпеки.

Необхідно також відмітити важливість узгодження сільськогосподарських питань під час підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. З метою продовження тісної співпраці в галузі АПК і більш широкого використання можливостей співробітництва з Європейським Союзом за пропозицією Мінагрополітики в Угоді про Асоціацію, на відміну від попередньої угоди, передбачено розділ «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості». На нашу думку, таке включення дозволить значно посилити рівень розвитку сільського господарства в Україні.

Література

1. Семінар із зовнішньої торгівлі ЄС та України (26—27 листопада 2007 р., Європейська Комісія, Брюссель). — Брюссель, 2007. — 23 с.
2. Mayhew A. The EU-Ukrainian Summit, the Association Agreement and New Practical Instrument: implications for Ukraine, 31.01.2009 [Under contract «dvisory services for EU — Ukraine, Sida ref: 2007.002743»] / A. Mayhew ;SIPU report for the Swedish International development Agency (SIDA). — [S. 1.], 2009. — 18 p. — REF: SIPU/JMWEN ASS. 02.
3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. {SEC(2008) 2974} COM/2008/0823 final from 03/12/2008 [Електронний ресурс] / Comission of the European Communities. Brussels, 2008. — 29 p. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008: 0823:FIN: EN:PDF>
4. Перспективи поглибленої вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною: [звіт підготовлено на виконання контракту 2005/S 89-085795 Генерального директорату з питань торгівлі Європейської Комісії щодо економічної можливості, основних економічних наслідків угоди про вільну торгівлю між Європейським Союзом та Україною] / Майкл Емерсон (директор проекту); Центр європейських політичних досліджень (CEPS), Інститут світової економіки, Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). — Б. м.], 2006. — 178 с.
5. Усенко О.О. Моделі інтеграційної взаємодії Європейського Союзу з третіми країнами / О.О. Усенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2006. — № 6 (29). — С. 63—68.

Буквич А.В.*

КОЛІЗІЙНИЙ МЕТОД РЕГУЛЮВАННЯ КЛІРИНГОВО-РОЗРАХУНКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ACQUIS ЄС ВІДПОВІДНО ДО ДИРЕКТИВ 98/26 ЄС

The world experience shows that applying of new technologies and modern financial instruments as operation guarantee for the capital markets is impossible without cooperation of market's components as the settlement finality and depositary systems are. Thus, the analysis of existing mechanisms of settlement system functioning is the main goal of this Article.

Key words: settlement finality payments; depositary system; capital markets.

Мировой опыт показывает, что использование новых технологий и современных финансовых инструментов для обеспечения функционирования фондового рынка не возможно без построения взаимодействия системного комплекса взаимосвязанных институтов рынка капитала, которыми выступает депозитарная и расчетно-клиринговая деятельность. Таким образом, анализ существующих механизмов функционирования расчетно-клиринговой деятельности было поставлено как цель данной статьи.

Ключевые слова: расчетно-клиринговая деятельность; депозитарная система; рынок капитала.

Світовий досвід свідчить, що використання новітніх технологій та сучасних фінансових інструментів для забезпечення функціонування фондового ринку неможливе без налагодження взаємодії системного комплексу взаємопов'язаних інститутів ринку капіталу, яким виступає депозитарна та розрахунково—клірингова діяльність. Таким чином, аналіз існуючих механізмів функціонування розрахунково-клірингової діяльності було поставлено за мету дослідження даної статті.

Ключові слова: розрахунково-клірингова діяльність; депозитарна система; ринок капіталу.

Метою дослідження є знаходження оптимальної колізійної норми для визначення права, що застосовується до правовідносин, які виникають в рамках розрахунково-клірингової діяльності трансакцій з цінними паперами та дослідження механізму розрахунків в трансакціях з цінними паперами. Відповідні дослідження мають не лише наукове, але і практичне значення, оскільки результатом дослідження є також внесення пропозицій до законодавства України з даного питання. В рамках мети було поставлено завдання зробити порівняльний аналіз Директиви ЄС 98/26 ЄС про остаточний розрахунок в платіж-

* аспірант кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: проф. Кисіль.В.І.

них системах та системах розрахунків з цінними паперами (19 травня 1998 року) і законодавства України у відповідній сфері. Актуальність даного дослідження обумовлена збільшенням обсягу трансакцій з цінними паперами в рамках системи непрямого володіння цінними паперами, як результат необхідністю пошуку зручних та швидких способів розрахунків для обох сторін трансакцій та законодавче відображення таких способів у праві Європейського Союзу та України. Обрана тема є не достатньо розробленою в Україні і, як правило, згадується лише в контексті дослідження директив Європейського Союзу у сфері регулювання цінних паперів. Таким чином, новизна дослідження полягає в удосконаленні та адаптації вже існуючого механізму розрахунково-клірингової діяльності права ЄС до сучасного стану правовідносин між сторонами трансакцій з цінними паперами та розробка пропозицій щодо удосконалення законодавства України у відповідній сфері.

Кліринг та розрахунки є процесами, за допомогою яких здійснюються торгівельні операції між двома сторонами і які гарантують, що кожна сторона угоди отримає очікуваний результат від виконаної трансакції. Предметом такої угоди може бути купівля-продаж цінних паперів і в такому випадку використання клірингового механізму буде свідчити, що цінні папери доставлені за призначенням, а платіж здійснено. Як правило, кліринг та розрахунки залишаються непоміченими для кінцевого інвестора, але саме ці процеси є основою операцій на ринку цінних паперів [1]. Механізм цього процесу розпочинається з укладання контракту купівлі-продажу цінного паперу. Після підтвердження деталей укладення угоди та відповідних зобов'язань, інформація про угоду надсилається до клірингової палати, яка аналізує одержану інформацію та повідомляє брокера та/або дилера про результат такого аналізу. Після успішної звірки умов угоди здійснюється розрахунок, як правило, шляхом зарахування зустрічних зобов'язань між брокерами та/або дилерами обох сторін щодо конкретного цінного паперу. Взаємозалік зустрічних вимог спрощує процес відповідних розрахунків. Таким чином, мета системи клірингу та розрахунків – надійна торгівля. Ризики мінімізуються за рахунок системи «поставки проти платежу» відповідно до якої поставка цінних паперів відбувається одночасно з переказом коштів. Відомо, що принцип «поставка проти платежу» вважається ефективним механізмом забезпечення виконання зобов'язань по трансакції. Він покладений в основу багатьох міжнародних документів та є основою виконання зобов'язань за законодавством України.

Як відомо, розрахунково-клірингова діяльність в рамках трансакцій з цінними паперами в останні роки почала досить активно розвиватись. Така діяльність забезпечує фундамент функціонування ринку цінних паперів. Значною мірою процедури обліку, клірингу та розрахунків визначають дієвість та ефективність фондового ринку і допомагають забезпечити цілісність ринку, знизити рівень ризику та заощадити значні кошти [2]. Ще в 1990 році в звіті «Ламфалуссі» дана проблема була показана як основна та займала значну частину даної доповіді. На підставі звіту ЄС було розроблено ряд документів, основним із яких є Директива 98/26 ЄС, основний документ, яким регулюється здійснення розрахунково-клірингової діяльності в ЄС.

Директива 98/26 ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу про незворотність розрахунків у платіжних системах та системах розрахунків по цінних паперах (далі – «Директива») була прийнята 19 травня 1998 року. Директива розроблялась та приймалась на основі звіту «Ламфалуссі» за 1990 рік, який був направлений головам правлінь центральних банків Групи G-10 «десяти країн».

Важливо, що в Директиві містяться відповідні норми, які стосуються права, що має застосовуватись до конкретного аспекту правовідносин, які виникають між сторонами з

приводу розрахунків за цінними паперами на певній стадії трансакції. Такими статтями, які містять відповідні колізійні норми, є стаття 8 та 9 відповідно. Варто зауважити, що в Директиві визначені окремі колізійні норми в залежності від типу правовідносин, що склалися між сторонами. Наприклад, Maisie Ooi у своїй роботі «Shares and other securities in the conflict of laws rules» говорить про досить обмежену кількість колізійних норм, які можна застосовувати до відповідних правовідносин визначених в Директиві. Дійсно, в Директиві містяться лише дві колізійні норми, в статті 8 та 9 (2). Колізійна норма статті 9 застосовується до заставодержателів майнового забезпечення по відношенню до цінних паперів. Зазначено, що у випадках, коли цінні папери (включаючи права на цінні папери) надаються як майнове забезпечення учасникам та/або центральним банкам держав-членів ЄС і їх право (або право будь-якої названої особи, агента або третьої сторони, що діє від їх імені) щодо цінних паперів в передбаченому законом порядку записується в реєстрі, рахунковій або центральній депозитній системі, розташованій в державі-члені ЄС, визначення прав таких осіб як заставодержателів майнового забезпечення по відношенню до цих цінних паперів визначається законодавством цієї держави-члена ЄС. Друга колізійна прив'язка Директиви міститься в статті 8 відповідно до якої, у випадку, якщо процедури банкрутства розпочаті проти учасника системи, права та обов'язки, що виникають за участі такого учасника або у зв'язку з нею, визначаються законодавством, яке регулює діяльність системи.

Нижче я пропоную розглянути окремо кожен з двох колізійних прив'язок та визначити особливості застосування відповідних колізійних норм порівнюючи їх з Гаазькою Конвенцією, що застосовується до деяких прав на цінні папери, які знаходяться у володінні посередника.

Для того, щоб детально дослідити кожен з колізійних норм, необхідно визначити контекст їх застосування. Колізійні норми Директиви застосовуються лише до правовідносин в рамках системи в розумінні Директиви. В Директиві під системою слід розуміти формальну угоду або домовленість, яка відповідає трьом основним ознакам визначеним в Директиві. По-перше, така угода має бути підписана між трьома та більше учасниками, не враховуючи можливої участі агента з питань розрахунків, центрального контрагента, клірингового центру або непрямого учасника, яка має загальні правила та стандартизовані угоди для виконання платіжних доручень між учасниками. По-друге, така угода має регулюватись обраним учасниками системи законодавством держави-члена ЄС, проте, учасники можуть обрати тільки законодавство держави-члена ЄС, де знаходиться керівний орган, принаймні одного із учасників. По-третє, така домовленість не має порушувати інші, більш суворі умови виконання подібних трансакцій, що закладені у національному законодавстві і доведені до відома Комісії державою-членом, законодавство якої застосовується, після того, як така держава-член переконується в адекватності правил системи по відношенню до *acquis* ЄС.

В залежності від вищезгаданих умов, держава-член може визначити як систему таку офіційну домовленість, діяльність якої полягає у виконанні доручень на переказ коштів, і яка в обмеженому обсязі виконує доручення стосовно інших фінансових механізмів, якщо така держава-член вважає, що таке призначення є виправданим з точки зору системного ризику. Положення Директиви не перешкоджають учаснику чи третій стороні застосовувати будь-яке право або вимогу, що виникають з відповідної операції, які вони можуть мати по закону, щодо відновлення доручення на переказ, яке ввійшло в систему, наприклад, у випадку шахрайства чи технічної помилки, поки це не призводить ні до неттингу, ні до переміщення доручення на переказ у системі. Відповідно в преамбулі Ди-

рективи 98/26 зазначено необхідність забезпечення заборони відміни доручення після певного моменту часу, визначеного правилами системи.

В той же час предмет Директиви 98/26 не обмежується механізмом створення системи для здійснення розрахунків в межах самої системи. Відповідна Директива охоплює і заставу, що надається у зв'язку з операціями центральних банків держав-членів, які діють як центральні банки, у тому числі з операціями з монетарної політики. В контексті розуміння визначення права, що застосовується до застави цінних паперів, важливо дослідити поняття застави, яким оперує відповідна Директива. Так, відповідно до статті 2 Директиви «застава» означає усі активи, які можуть бути реалізовані та які надаються в заставу, угоди репо або подібні їм, чи інші механізми, з метою забезпечення прав і обов'язків, які потенційно виникають у зв'язку із системою, або надаються центральним банкам держав-членів чи майбутньому Європейському центральному банку. Відповідно до Директиви, держава-член ЄС може також в індивідуальному порядку обрати в якості системи таку формальну угоду між двома учасниками, не рахуючи центрального контрагента, клірингового центру або непрямого учасника, у разі, коли ця держава-член ЄС вважає цей вибір виправданим в силу системного ризику. По-друге, як можна побачити із змісту статті 9 (1) та (2) застосування колізійної норми при наданні забезпечення може бути можливе лише за умов визначених у відповідній статті 9 Директиви.

Щодо колізійного регулювання, визначеного в Директиві, то з першого погляду колізійна норма визначена в статті 9 Директиви є досить простою та зрозумілою. Так, відповідно до статті 9 на права учасників на заставу та на права центральних банків держав-членів або майбутнього Європейського центрального банку на заставу, надану їм, не впливає процедура банкрутства по відношенню до учасника або партнера центральних банків держав-членів чи майбутнього Європейського Центрального Банку, який надав відповідну заставу. Отже, якщо цінні папери, у тому числі права на цінні папери, надаються в якості застави учасникам та/або центральним банкам держав-членів чи майбутньому Європейському центральному банку і якщо їх право стосовно цих цінних паперів є юридично зареєстрованим в реєстрі, рахунку або централізованій депозитарній системі, розміщеній у державі-члені, визначення прав таких суб'єктів як держателів застави по відношенню до таких цінних паперів повинно визначатись законодавством такої держави-члена. Таким чином, дане положення як основна колізійна прив'язка щодо визначення обсягу прав заставодержателів цінних паперів закріплює норму, що відсилає до права держави, у якій здійснюється облік прав на цінні папери, що виступають предметом застави. Як загальне правило, даний принцип відповідає підходу щодо колізійно-правового регулювання обігу бездокументарних цінних паперів, який закріплено у Гаазькій Конвенції з цінних паперів, що застосовується до певних прав на цінні папери, які знаходяться у володінні посередника («Гаазька Конвенція»), проте з деякими застереженнями, що будуть дослідженні нижче [3]. Варто зауважити деякі обмеження застосування відповідної статті, а саме: положення статті 9 застосовується тільки до системи реєстрації, обліку чи централізованої системи депозитів, яка свідчить про наявність прав на поставку чи переказ відповідних цінних паперів; застава повинна бути ізольована від впливу законодавства щодо неплатоспроможності, яке застосовується до неплатоспроможності учасника.

Відповідну колізійну норму Директиви 98/26 можна сформулювати таким чином, що права власника майнового забезпечення визначаються правом держави-члена, де ведеться облік прав на майнове забезпечення у вигляді цінних паперів. Визначити місце ведення обліку не є складним. Більше того, завдання знаходження місця полегшується, оскільки фактично це є принципом PRIMA, оскільки як правило такий облік ведеться посередником

власника майнового забезпечення. Виникає питання щодо основної відмінності PRIMA в розумінні Директиви та в розумінні Гаазької Конвенції з цінних паперів. Спільним є те, що і Директива, і Гаазька Конвенція з цінних паперів беруть за основу місцезнаходження посередника. Проте, існує основна відмінність у формулюванні основної прив'язки, або факту, що пов'язує сторони угоди рахунку в цінних паперах. Якщо, ми говоримо про Директиву, то основним фактором визначення колізійної прив'язки є «місцезнаходження рахунку», в той час коли Гаазька Конвенція такий фактор визначає як право обране сторонами, яким врегульований договір рахунку в цінних паперах. За відсутності такого фактору застосовуються інші фактори визначення права в межах колізійної прив'язки Гаазької Конвенції. Так, можна говорити про появу двох окремих прив'язок в рамках PRIMA, а саме *lex creation (intermediary)* та *lex creation (system)*. Таким чином, враховуючи різні форми прив'язки PRIMA, важливо визначити, який саме підхід норми закладений в статті 9 (2) Директиви. Наприклад, Maisie OoI визначає власні підходи принципу PRIMA для цілей застосування статті 9 (2) Директиви. Наприклад, прив'язка якою сторони самі визначають право, яким будуть регулюватись їх відносини, що, як правило, є правом посередника та право, відповідно до якого було зроблено запис про відповідне майнове забезпечення у вигляді цінних паперів. На думку Maisie OoI стаття 9 (2) Директиви є різновидом *lex creations*, що являє собою форму відмінну від PRIMA (*intermediary*) [4].

На думку деяких науковців принцип визначений в Директиві є більш прийнятним. Так, наприклад, на думку Maisie OoI фактор, який пов'язує сторони угоди та посередника є більш зрозумілим і у більшості випадків призводить до вибору права однієї держави або однієї системи. З іншого боку, в Гаазькій Конвенції обрано велику кількість пов'язуючих факторів, які закладені в субсидіарних прив'язках, застосування яких може призвести до вибору права декількох держав, що є досить складним та незручним механізмом для визначення права, що застосовується до прав на цінні папери.

Проте, безумовно є противники підходу визначеного в Директиві. Пропоную зупинитись на деяких контраргументах. По-перше, виконання зобов'язань може бути забезпечене в різний спосіб, і не завжди є очевидним, що права позичальника на цінні папери обліковуються саме у безпосереднього посередника позичальника. Також, з розвитком інформаційних технологій, не можливо точно визначити, де саме знаходиться рахунок в цінних паперах, більше того, цілком можливо, що місце ведення обліку (реєстрації) самих цінних паперів не є місцем обліку прав на відповідні цінні папери. По-друге, не зважаючи на загальноприйнятий підхід, що норма визначена в Директиві призводить до вибору єдиного права, стаття 9 (2) не надає впевненості даному загальноприйнятому твердженню. По-третє, не зрозуміла сфера застосування даної колізійної прив'язки. Не менш важливим є те, що у Директиві не виключене зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави, що є недопустимим в новітніх міжнародних документах, оскільки це ускладнює застосування відповідних колізійних прив'язок. Далі я пропоную розглянути на конкретних прикладах контраргументи до підходу визначення права, закладеного в Директиві.

Варто зауважити, що відповідна стаття 9 (2) не розповсюджується на всі правовідносини, без виключення. Існує принаймні три виключення на які відповідна норма щодо вибору права не розповсюджується, а саме: (а) майнове забезпечення щодо цінних паперів записується в реєстрі, рахунковій або централізованій депозитарній системі в країні не члені ЄС. Варто зазначити, що загальним рекомендованим правилом є закріплення положення, що запис про зберігання цінних паперів має співпадати з місцем розташування посередника. Такий висновок можна зробити з пункту 20 преамбули Директиви. Фактично даний пункт є юридичним закріпленням положення, яким резюмується співпадіння місце

ведення реєстрації та місцезнаходження посередника. Один із провідних науковців з даного питання *Maisie Ooi* зазначає, що відповідні положення є лише «попередньою кваліфікацією» застосування статті 9 (2) Директиви. Таким чином, для вирішення проблеми застосування права, варто знайти місцезнаходження відповідного запису по рахунку в цінних паперах, та застосувати право країни запису для визначення природи прав на цінні папери та чинність права власності на цінні папери, що зберігаються на рахунку в цінних паперах. У випадку, якщо визначити право власності на цінні папери та природу відповідних прав не можливо, тоді статтю 9 (2) застосовувати не можна. В такому випадку, колізійна норма визначається відповідно до традиційного підходу англосаксонської системи права, а саме *lex rei sitae*. Наступними виключеннями є визнання недійсним забезпечення державою, в якій зроблено запис про майнове забезпечення та у випадку коли держава суду є державою учасницею, в якій розміщені цінні папери або існують права на них.

У таких випадках застосування статті 9 (2) Директиви має бути досліджено більш детально. Варто зауважити, що перше та друге виключення є результатом імперативної норми, що міститься в статті 9 (2) та розкриває основні вимоги щодо застосування відповідної статті. Варто зазначити, що у подібних випадках також застосовується колізійна прив'язка *lex situs* або *lex incorporations*.

Щодо невирішених питань в Директиві варто зазначити про відсутність будь-якої згадки щодо виключення зворотного відсилання у застосуванні колізійних норм Директиви. Як відомо, виникнення зворотного відсилання при застосуванні колізійних норм спричиняє ряд проблем. Питання виключення зворотного відсилання є настільки очевидним, що у доктрині склалась теорія про «презумпцію виключення зворотного відсилання». Більше того, на думку *Maisie Ooi* структура побудови колізійних норм Директиви є такою, що розумне застосування таких колізійних норм виключає можливість виникнення *renvoi*. Так, колізійні норми Директиви відправляють лише до права держави-члена, які в свою чергу адаптували уніфіковане застосування колізійних та матеріальних норм по даному питанню. Отже, всі держави-члени будуть застосовувати єдині колізійні норми, уніфіковане застосування яких не може призвести до виникнення зворотного відсилання. Проте науковці не повністю виключають застосування зворотного відсилання відповідно до доктрини. Так, наприклад, *Maisie Ooi* використовує термін «випадкове застосування», який полягає у непередбачуваних ситуаціях застосування права визначеного в статті 9 (2), що тягне за собою визнання майнового забезпечення недійсним. Для уникнення негативних наслідків, до яких може призвести застосування зворотного відсилання, необхідно або взагалі виключити даний інститут, або закріпити в Директиві обмеження на його застосування.

Важливо також провести аналіз першої частини статті 9 Директиви, яка визначає права на майнове забезпечення у випадку початку процедури банкрутства проти учасника системи або контрагента центральних банків держав-членів ЄС або майбутнього Європейського центрального банку, який надає майнове забезпечення. Перша частина статті 9 містить посилання на матеріальну норму права відповідно до якої таке майнове забезпечення в результаті банкрутства учасника використовується для задоволення прав на відповідне майнове забезпечення. Основна мета даної норми забезпечити задоволення прав учасника системи щодо відповідного майнового забезпечення. Питання вибору права в даній статті можна тлумачити двозначно, оскільки прямої відповіді на питання, яке право застосувати при процедурі банкрутства норма не дає. В свою чергу стаття містить норму «від заперечення». Відповідно, виникає питання, яку колізійну норму застосувати: або право системи, оскільки така норма, як правило, застосовується при процедурі банкрут-

ства, або, відповідно, право держави-члена, де міститься запис про майнове зобов'язання, оскільки така колізійна норма застосовується до майнового забезпечення. Відповідно до офіційного тлумачення норми можливо застосовувати дві колізійні норми, оскільки статтею не визначено точне їх застосування.

В контексті застосування колізійних норм при процедурі банкрутства заслуговує на увагу стаття 8 Директиви. Із статті можна зробити висновок, що у випадку процедури банкрутства, що розпочалась проти учасника відповідної системи, права та обов'язки, що можуть виникнути в результаті процедури, визначаються правом відповідної системи. Не зважаючи на визначення відповідної колізійної норми, як основної при визначенні права, що має застосовуватись до прав та обов'язків в Директиві, в доктрині існують деякі суперечки щодо однозначності при застосуванні відповідної норми. Так, на думку деяких авторів, право системи навряд чи можна назвати правом, що має найбільш тісний зв'язок з учасником [5]. Наприклад, в країнах англосаксонської системи права, право системи дійсно визначається як найбільш тісний зв'язок з транзакцією та учасником, тобто фактично *lex proper*. Прихильники застосування права системи серед переваг зазначають про відсутність складнощів у застосуванні права системи, оскільки сторони обрали право системи на більш ранньому етапі і відповідно документи сторін вже адаптовані до права системи.

Стаття 8 Директиви покликана замінити застосування законодавства з питань банкрутства держави, де була розпочата відповідна процедура, тобто виключити застосування *lex concursus* та замінити застосуванням правом системи. Серед переваг застосування *lex concursus* можна назвати надання кожної зі сторін можливості знати заздалегідь ті процедури, які будуть застосовуватись при банкрутстві будь-якої сторони транзакції. Оскільки застосування права держави, де розпочата процедура банкрутства, викликає незручності для сторін пов'язані із вивченням законодавства такої іншої сторони.

Більш суттєве питання виникає з приводу обсягу прав, які визначаються правом системи у випадку банкрутства однієї зі сторін. Наприклад, давайте порівняємо формулювання статті 9 (1) Директиви з питань банкрутства 1346/2000 від 29 травня 2000 року та відповідну статтю 8 Директиви. В статті 1346/2000 Директиви з питань банкрутства зазначено, що «...наслідки процедури банкрутства щодо прав та обов'язків сторін з приводу розрахунків та фінансових ринків регулюється правом держави члена в рамках відповідної системи» [6].

Тобто, різниця полягає в тому, що стаття 9 (1) Директиви з питань банкрутства застосовує право системи для визначення визначеного коло прав та обов'язків, а саме тих, що виникають з приводу розрахунків та фінансових ринків. В той час як стаття 8 Директиви містить посилання на «права та обов'язки» без аналогічного уточнення. Подібний принцип закріплений і в нормативно-правових актах Англії, що є підтвердженням закріплення відповідного підходу вузького тлумачення прав та обов'язків держав англосаксонської системи права.

Цікаво, що деякі автори після дослідження відповідної норми пишуть про те, право системи виникає на противагу принципу PRIMA, і не є його різновидністю. Так, Maisie Ooi в своїй книзі «Shares and other securities in the conflict of laws rules» пише наступне: «...таким чином, буде не коректно говорити, що право визначене в Директиві для застосування в непрямій системі володіння цінними паперами, є правом безпосереднього посередника або PRIMA».

Підсумовуючи проблемні питання висвітлені в Директиві, можна зауважити, що питання вибору права в Директиві є досить складним та багатоступеневим процесом, який

потребує детального аналізу відповідних статей Директиви. В доктрині навіть узвичаїлась думка про те, що вибір колізійної норми в Директиві є «фрагментарним». Наприклад, норма статті 9 (2) не завжди призводить до вибору єдиного права для визначення прав та обов'язків сторін трансакції. На противагу стаття 8 містить досить зрозумілий механізм, але застосовується лише до вузького кола питань, які стосується визнання неспроможності та банкрутства. Виникають проблеми і при пред'явленні вимог декількома сторонами на одне майнове забезпечення, оскільки в статті 9 (2) не міститься вирішення відповідної проблеми.

Загалом, Директива 98/26 стала надійним підґрунтям у формуванні правової основи для платіжних систем і систем розрахунків за цінними паперами. Впровадження відповідної Директиви виявило можливість обмеження системних ризиків, внутрішньо властивих таким системам, що виникають внаслідок різного впливу законодавств кількох держав.

1. Ю.В. Безручко, О.М. Вінник, М.О. Глотов, О.В. Кологойда. Правове регулювання ринку цінних паперів та інвестиційних фондів в Європейському Союзі та в Україні. – К.: Центр Учбової Літератури, 2007. – С. 83.
2. Хоружий С. Про деякі проблеми ринку цінних паперів//Фінансові ризики. – 2000. – №2.
3. Виговський О. Правове регулювання застави цінних паперів у законодавстві ЄС//Цінні папери України.-2006.-№26.- С.18
4. Maisie Ooi, Shares and other securities in the conflict of laws rules, Oxford University Press, 2003.
5. Maisie Ooi, The choice of a Choice of Law Rule, Intermediated Securities, Legal Problems and Practical Issues, Oxford, Hard Publishing, 2010
6. Директива з питань банкрутства (увійшла в силу 31 травня 2002 року), параграф 12.110.

*Шелудченкова А.С.**

ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Статтю присвячено аналізу існуючих міжнародно-правових доктрин функціонування ЄС. Головну увагу приділено федералістським поглядам. Аналізується сучасний стан засадничих договорів ЄС в світлі їхньої відповідності федералістським поглядам.

Ключові слова: міжнародне право, право ЄС, Європейській Союз, федералізм у міжнародному праві.

Статья посвящена анализу существующих международно-правовых доктрин функционирования ЕС. Главное внимание уделено федералистским взглядам. Анализируется современное состояние основоположных договоров ЕС в свете их соответствия федералистским взглядам.

Ключевые слова: международное право, право ЕС, Европейской Союз, федерализм в международном праве.

Article is devoted to the analysis existing international legal doctrine of functioning of EU. The main attention is given to federalistic views. The current state of basic contracts of EU in the light of their conformity to federalistic sights is analyzed.

Keywords: international law, the right of EU, European the Union, federalizm in international law.

Однією з найбільш популярних в західній доктрині міжнародного права є федералістська теорія [1-3; 4, с.507]. Нового дихання вона отримала з набуттям чинності Лісабонським договором, що наділив Європейській Союз (ЄС) додатковими «державницькими» рисами. В українській науці цьому явищу приділяють недостатню увагу, тому хотілося б розглянути ці погляди на юридичну природу ЄС.

Федералізм був особливо популярним в Європі до кризи 1965/66 рр., коли його за пропозицією Ш. де Голля було замінено на конфедеративні засади [5, с.61-62]. Зараз федералізм в ЄС особливо чітко проявляється в інтеграції з політичних процесів, в яких взаємодіють наддержавні органи і призначені державами представники (Комісія та Рада). Федеральні елементи можна побачити в фінансовій організації ЄС, в європейській структурній політиці чи в валютному союзі. Зауважують на існування «двійки» у вигляді наднаціональних ЄЦБ, Комісії, Парламенту та Суду та такої, що представляє держави-члени Ради, що відповідає федеральним і земельним управлінським органам на рівні федеративних держав [6].

* здобувач кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Муравйов В.І.

Федеративна держава має і іншу назву – «складна держава», оскільки федерація є союзною державою, частини якої володіють ознаками державності [7, с. 18-19]. Федеральний державний устрій є унікальним, оскільки, по-перше, така держава неоднорідна, а по-друге, різноманітна. Це визначають багато чинників: відмінність у національно-етнічному складі населення, історичні процеси, географічне положення і т.д. [8, с.7]. Проте, не дивлячись на це можна виділити ряд ознак, які характерні для більшості федерацій: територія федерації складається з територій окремих суб'єктів, які називаються по-різному. У союзній державі верховна законодавча, виконавча і судова влада належить федеральним державним органам. Компетенція між федерацією і її суб'єктами розмежовується федеральною конституцією. Суб'єкти федерації володіють правом прийняття власної конституції, мають свої законодавчі, виконавчі і судові органи. У більшості федерацій існує єдине союзне громадянство і громадянство федеральних одиниць. При федеральному державному устрої в парламенті є палата, що представляє інтереси членів федерації. Основну загальнодержавну зовнішньополітичну діяльність у федераціях здійснюють союзні державні органи. Вони офіційно представляють федерацію в міждержавних відносинах.

Вбачають, що ЄС організовано на федеральних засадах і засновано як федерація – на основі багатоступінчастої системи розділення керування між центральною владою і регіонально організованими одиницями [9, с.66-69]. Проте в ст. 4-5 Договору про Європейській Союз (ДЄС) (Лісабон)) не згадано федеративну якість, як принцип Союзу. В той же час ЄС має поважати національну ідентичність держав-членів (п. 2 ст. 4 ДЄС (Л.)), а також те, що будь-яка компетенція, не надана Союзу договорами, належить державам-членам (п. 1 ст. 4 ДЄС (Л.)) [11], що відповідає засадничим принципам побудови федеративних держав.

Важливим елементом федералізму ЄС вбачають також в принципі субсидіарності, згідно якого Союз в сферах, які не відносяться до його виняткової компетенції, діє лише тоді і в такій мірі, в якій цілі передбачуваної дії не можуть достатнім чином бути досягнуті державами-членами на центральному, регіональному або місцевому рівні, але, зважаючи на масштаби або наслідки передбачуваної дії, можуть бути краще досягнуті на рівні Союзу, причому контрольні функції з його застосування виконують національні парламенти (п. 3 ст. 5 ДЄС (Л.)).

Історично з федералістичних позицій була побудована декларація Р. Шумана (1950 р.): «Спільне управління виробництвом вугілля і сталі відразу забезпечить створення загальної бази для економічного розвитку, як першого кроку до європейської федерації» [10, с.355-359]. Такі ж федералістичні ідеї проявлялися і в преамбулах Договору про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ДЄСЄСВ) (1951 р.) та Договору про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ДЗЄЕС) (1957 р.) – «усе більш тісний союз народів Європи». Далі федеративна ідея («єдиний європейський уряд») зумовила статус Верховного органу в ДЄСЄСВ і до певної міри Комісії ЄС в ДЗЄЕС. Причому діяльність останньої під керівництвом її першого голови В. Халштейна була спрямована на як можна швидше втілення секторальної інтеграції і на подальший перехід до спільної федерації [12, с.727-738]. Тоді ж виникла перша з федералістських теорій стосовно Співтовариств – парціальна (частково втілена федерація) [13, с.62-71; 14, с.36-39; 15, с.103-128; 16, с.40-45]. Вона відображала політичні уявлення про «інституційну інтеграцію» і укладання ДЄСЄСВ (1951 р.) розглядалося, як передумова неминучої реалізації європейської федерації в подальших договорах. Від тоді ж і пішли уявлення про різного роду «державність» європейських інтеграційних об'єднань. В парціальній теорії Європейське співтовариство вугілля та сталі (ЄСВ) кваліфікувалося як «парціальна дер-

жава» [17, с.25], «державно-правове утворення» [18, с.3955-3960], «предметно обмежений державно-правовий союз» [19, с.256], «державоподібне утворення» [20, с.115], «державоподібний союз» [21, с.29] і ін.

В зв'язку з тим, що ЄЕС і Євратом не втілили цих «державницьких» сподівань висувається друга гіпотеза – функціональний федералізм, яка полягала в тому, що через властиві їм особливості Європейські співтовариства закономірно розвиваються на шляху до федеративної державності [22, с.1697].. В цілому підхід став більш зваженим: Співтовариства в існуючому вигляді більш не пов'язувалися з державою [23, с.43]; визнається, що вони втілюють в собі лише квазіфедеральні риси [24, с.209; 25, с.373-378]. У вказаному сенсі оцінюється встановлення союзного громадянства, єдиної валюти і так далі.

На підтвердження федеративної структури ЄС наводяться наступні аргументи: 1) наявність певного розмежування компетенції між державами-членами і ЄС; 2) існування федеральних законодавчих (Рада і Парламент) і судових органів (Суд); 3) особливості системи правових актів ЄС, коли регламент прирівнюється до федерального закону, а директива – до рамкового федерального законодавства; 4) верховенство і пряма дія права ЄС; 5) високий рівень взаємозв'язку між ЄС і державами-членами в процесі правотворчості. При цьому підкреслюється, що широкий об'єм компетенції Європейських співтовариств має на увазі здійснення ними завдань, що традиційно входять у владні повноваження суверенної держави [26, с.38-43].

В свою чергу торкаючись питання компетенції, як елемента федеративної основи ЄС, С.Ю. Кашкін вказує, що компетенція Союзу усе більш нагадує федеральну схему. Виділяються питання, що відносяться до виняткової компетенції ЄС, в необхідних випадках йому надається додаткова компетенція, куди входять повноваження, що мають на увазі, і сфери просунутої співпраці. В результаті виникає широка сфера спільних повноважень, тоді як залишкова компетенція надається державам-членам [27]. Проте здається навпаки, чітко виділяється компетенція Союзу та спільна з державами, а все інше і не досить «залишкове» залишається в держав-членів (п. 1-2 ст. 4 ДЄС (Л.)).

Вразливість функціонального федералізму полягає в двох обставинах. Конституції держав-членів виходять з обмеження національного суверенітету на основі взаємності і заперечують відторгнення суверенітету як повністю, так і частково. Допускається передача лише окремих повноважень, а не всій їх сукупності (ст. 20(1) Конституції Данії). По-друге, при цьому національні конституції держав-членів вживають поняття на кшталт «міждержавні установи», «міждержавні утворення», що з юридичної точки зору виключає ідентифікацію з державою¹. Ще одним важним елементом функціонального федералізму стало встановлення системи розмежування компетенції між ЄС і державами-членами. За допомогою залучення державно-правових критеріїв виділяється виключна, спільна (конкуруюча) і додаткова компетенція, що зараз є термінологією ДЄС і ДФЄС [28, с.48].

Третю гіпотезу становив кооперативний федералізм – взаємопроникнення і взаємодія різних владних рівнів в цілях підвищення загальної ефективності європейської інтеграції. В рамках вказаної концепції, наприклад, отримує пояснення участь регіонів у формуванні і проведенні інтеграційної політики.

Четверта гіпотеза – наднаціональний федералізм, будується на уявленнях про те, що можуть існувати різні системи, організовані на федеральних засадах – на розділенні владних повноважень між центральною владою і владою суб'єктів, що входять в об'єднання.

¹ В той же час в ст. 23 Основного закону ФРН, мова йде про передачу повноважень ЄС без вказівки на його правову природу.

Через неадекватне розуміння терміну наднаціональність дана гіпотеза об'єднує послідовників різних правових течій [24, с.12-13].

Останнім часом для позначення федералістичних тенденцій в ЄС стали використовувати термін «багаторівнева модель» (Mehrebenenmodell) [29, с.841]. Її суть полягає в тому, що ЄС це європейський дім, в якому держави-члени створюють перший поверх, а ЄС – другий виступаючи спільним дахом миру, який сприяє цінностям і благополуччю народів, що живуть на першому поверсі. Якщо ця ієрархічна система буде змішана вся система фактично впаде. В свою чергу право ЄС вбудовується в національне право як в федеративній державі співвідноситься право створене на рівні федерації та її суб'єктів [30, с. 943].

Як зауважує Д. Сидяньські, [31, с.34-78], федерація, як форма територіального устрою Європи, може вирішити проблеми суверенітету ЄС, «обійшовши держави зверху і знизу». Не дивлячись на спірність ідеї про доцільність створення єдиної Європи саме на базі об'єднання європейських регіонів (а не держав), ймовірно, загальна характеристика федеральної держави сформульована ним вдало.

З розробленням Конституції для Європи активізувалися прихильники федеративної тенденції, які вбачали, що з її прийняттям формується новий тип державних союзів, який називають федерацією національних держав або федерацією держав і народів. Яка виступає, в якості сплаву державних і міжнародних властивостей, що створюють в результаті такого процесу багатопільову інтеграційну конструкцію для більш ефективного рішення проблем комплексного соціально-економічного управління в масштабах полікультурного, міжетнічного і багатомовного «загальноєвропейського простору», що являє собою унікальну якісно нову «єдність в різноманітті» [32, с.23-24].

Істотною відмінністю ЄС від більшості федерацій, є те, що Союз було засновано не народами держав-членів, а представниками цих держав. Ця обставина визначає і об'єм владних повноважень, переданих Союзу, оскільки саме Союз отримав частину повноважень держав-членів, а не навпаки. Відповідно за такою логікою державоподібним утворенням є не суб'єкти Союзу як федерації (т.т. держави), а сам Союз [33].

Знову ж таки, як приклад спільної території ЄС та суверенітету ЄС згадується передача державами-членами до спільного використання 200 мильних економічних зон в Атлантичному океані і Північному та Балтійському морях і спільна участь з цією метою як ЄС так і держав-членів в Конвенції з морського права (1982 р.) [34, с.43]. Проте тут важко казати також про суверенітет ЄС над цими територіями, оскільки вони з т.з. міжнародного права не входили до території держав-членів, а лише ними використовувалися для розробки природних ресурсів і копалин з переважним правом на це перед іншими державами (ст. 55, 58 Конвенції з морського права), а згідно принципу права, що «ніхто не може передати прав якими сам не володіє» суверенітет на ці території не міг бути переданий ЄС. Відповідно суверенітет ЄС в цьому випадку був юридичною фікцією.

Таким чином федералістські погляди на ЄС мають доволі багато прихильників в західній доктрині міжнародного права. Проте нам здається, що їхні погляди на ЄС як федеративне утворення не мають під собою правових підстав, а обґрунтування існування подібних до федерації рис в Союзі не свідчать про федеративні засади ЄС, оскільки з правової точки зору він досі немає власного суверенітету, а вся його діяльність продовжує регулюватися міжнародними договорами, вихід за межі яких інститутам ЄС заборонено.

1. Heckel K. Der Föderalismus als Prinzip überstaatlicher Gemeinschaftsbildung / K. Heckel. - Berlin : Duncker & Humblot GmbH, 1998. – 243 s.

2. Hertel W. Supranationalität als Verfassungsprinzip. Normativität und Legitimation als Elemente des Europäischen Verfassungsrechts / W. Hertel. – Berlin : Duncker & Humboldt, 1999. – 282 s.
3. von Bogdandy A. Supranationaler Föderalismus als Idee und Wirklichkeit einer neuen Herrschaftsform. Zur Gestalt der Europäischen Union nach Amsterdam / A. von Bogdandy. – Baden-Baden : Nomos, 1999. – 432 s.
4. Nettesheim M. Die konsoziative Föderation von Europäischer Union und Mitgliedstaaten / M. Nettesheim. // Zeitschrift für europarechtliche Studien. – Vol. 5. – 2002. – S. 507-539.
5. Oppermann T. Die Europäische Union // Europarecht. 4. Auflage / Oppermann T., Classen C.D., Nettesheim M. – München: C.H. Beck, 2009. – S. 65-66.
6. Giscard d'Estaing V. Dans cinq ans, l'an 2000. / V. Giscard d'Estaing. – Paris, 1995. – 122 p.
7. Тепс Д. Конституционные основы федерализма. / Д. Тепс. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 204 с.
8. Чиркин В.Е. Современное федеративное государство. / Чиркин В.Е. – М.: Издательство МНИМП., 1997. – 128 с.
9. Schroeder W. Grundkurs Europarecht. / W. Schroeder. – München : Verlag C.H. Beck, 2009. – 430 s.
10. Mosler H. Die Entstehung des Modells supranationaler und Gewaltenteilender Staatenverbindungen in den Verhandlungen über den Schumann-Plan. Festschrift für W. Hallstein. / H. Mosler. – Frankfurt am Main, 1966. – S. 355-359.
11. Европейский Союз. Основопологающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. / под ред. Кашкина С.Ю. – М.: Инфра-М, 2008. – 704 с.
12. Hallstein W. The EEC-Commission. International Community Law Quarterly. / W. Hallstein. – Brussel, 1965. – 748 p.
13. Bindschedler R.L. Rechtsfragen der europäischen Einigung. / R.L. Bindschedler. – Basel, 1954. – S. 271.
14. Klein K.H. Die Übertragung von Hoheitsrechten. / K.H. Klein. – Berlin, 1952. – S. 316.
15. von Puttkamer E. Der Entwurf eines Vertrages über die Satzung der Europäischen Gemeinschaft / E. von Puttkamer // Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. – 1953-1954. – Bd. 15. – S. 103-128.
16. Schlochauer. H.-J. Rechtsformen der europäischen Ordnung / H.-J. Schlochauer. // Archiv des Völkerrechts. – 1955-1956. – S. 40-45.
17. Ophiils C.F. Europas partieller Bundesstaat / C.F. Ophiils // Die Gegenwart. – 1951. - № 14. – S. 20-45.
18. Steindorf E. Schumann-Plan und europäischer Bundesstaat / E. Steindorf. // Europa Archiv. – 1951. - № 10-11. – S. 3955-3960.
19. Mosler H. Die Wendung zum supranationalen Gedanken im Schumanplan / H. Mosler. // Recht, Staat und Wirtschaft /H. Wandersleb (Hrsg.). – Dusseldorf, 1951. – S. 250-266.
20. v. d. Heydte F.A. Schumann-Plan und Völkerrecht / F.A. v. d. Heydte. // Festschrift für R. Laun. – Hamburg, 1953. – S. 110-125.
21. Friedlander E. Das Wesen des Übernationalen. / E. Friedlander. – Hamburg, 1954. – S. 229.
22. Ophuls C.F. Quellen und Aufbau des Europäischen Gemeinschaftsrechts / C.F. Ophuls // Neue Juristische Wochenschrift. – 1963. – S. 1690-1705.
23. Hallstein W. Die Europäische Gemeinschaft. / W. Hallstein. – Dusseldorf, 1973. – 324 S.
24. Martens J. Die Rechtsstaatliche Struktur der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. Europarecht. / J. Martens. - 1970. - S. 232.
25. Левин И.Д. Современная буржуазная наука государственного права. / И.Д. Левин. – М., 1960. – 432 с.

26. Hofmann H. Die Entstehung des modernen souveränen Staates. / H. Hofmann. – Köln, 1967. – 436 S.
27. Кашкин С. Конституция для Европы: принципиально новый этап развития конституционализма / С.Ю. Кашкин. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ka3.html>.
28. Муравйов В.І. Вступ до права Європейського Союзу. Підручник. 2 вид. / В.І. Муравйов. – К., 2010. – 227 с.
29. Groß T. Die Verwaltungsorganisation als Teil organisierter Staatlichkeit / T. Groß // Grundlagen des Verwaltungsrechts. Methoden - Maßstäbe - Aufgaben - Organisationen / W. Hoffmann-Riem u.a. (Hrsg.). – Bd. 1. – München: Beck Juristischer Verlag, 2006. - S. 840-876.
30. Kirchhof P. Der europäische Staatenverbund / P. Kirchhof // Europäisches Verfassungsrecht. Theoretische und dogmatische Grundzüge. 2. Auflage. / Von Bogdandy Armin, Bast Jürgen (Hrsg.). – Heidelberg : Springer, 2009. – S. 1009-1045.
31. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы: От Европейского сообщества к Европейскому союзу / Пер. с франц. / Д.Сиджански – М., 1998. – 356 с.
32. Stephanou C. Reformes et mutations de l'Union europeenne. / C. Stephanou. – Bruxelles-Paris : LGDJ, 1997. – 270 p.
33. Литвинова С. К вопросу о природе Европейского Союза / С. Литвинова. – 2001. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1153784>.
34. Streinz R. Europarecht. 8. Auflage. / R. Streinz. – Heidelberg : C.F. Müller Verlag, 2008. – 501 s.

Спектор О.М.*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ (АВС) ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання, що стосуються запровадження в Україні системи альтернативного вирішення спорів як невід'ємної складової європейської інтеграції України. Робиться висновок про взаємний вплив двох процесів: європейська спрямованість України як передумова формування системи альтернативного вирішення спорів та формування системи альтернативного вирішення спорів як необхідна складова відповідності юридичному критерію членства в ЄС.

Ключові слова: альтернативне вирішення спорів, переговори, медіація, омбудсмен, європейська інтеграція, Європейський Союз, адаптація законодавства, директива, *acquis communautaire*.

Статья посвящена рассмотрению вопросов, касающихся формирования в Украине системы альтернативного разрешения споров как неотъемлемой составляющей европейской интеграции Украины. Делается вывод о взаимном влиянии двух процессов: европейская ориентация Украины как условие формирования системы альтернативного разрешения споров и формирование системы альтернативного разрешения споров как необходимая составляющая соответствия юридическому критерию членства в ЕС.

Ключевые слова: альтернативное разрешение споров, переговоры, медиация, европейская интеграция, Европейский Союз, адаптация законодательства, директива, *acquis communautaire*.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Прагнення України до повноправного членства у міжнародних інституціях, зокрема – Європейському Союзу, зайняття нею гідного місця у світовому співтоваристві вимагає слідування сучасним правовим тенденціям, у тому числі, щодо забезпечення захисту прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб, розширення можливостей такого захисту та надання права вибору способу захисту, у тому числі – на умовах альтернативності. Зазначене обумовлює своєчасність та актуальність розгляду питання формування в Україні системи альтернативного вирішення спорів у контексті європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Окремі питання, пов'язані зі створен-

* аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Притика Ю.Д.

ням та правовим регулюванням системи альтернативного вирішення спорів розглядаються у працях О.А. Брижинського, Д.Л. Давиденка, І.Ю. Захар'ящевої, Ю.С. Коляснікової, В.І. Коротенка, А.Н. Кузбагарова, М.Є. Меднікової, О.І. Носиревої, О.Ю. Скворцова тощо.

Однак аналіз юридичної літератури показує, що питання стосовно формування в Україні системи альтернативного вирішення спорів в контексті європейської інтеграції України сьогодні залишаються не розглянутими.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є розгляд автором питання формування в Україні альтернативного вирішення спорів як складової європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Виникнення на світовій карті унікального наднаціонального утворення – Європейського Союзу, як закономірний результат історичного розвитку, заклало засади глобальних інтеграційних процесів. Слід зазначити, що інтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні на Європейському континенті, у жодній зі сфер не можуть розглядатися як результат механічного з'єднання. Саме в Західній Європі був уведений у науковий лексикон термін «інтеграція» (від лат. *integratio*), що означає відновлення цілого, возз'єднання. Використання таких понять як «міжнародне співробітництво» або навіть «європейське співробітництво», не відбивало суті нових занароджених явищ. Поняття «інтеграція» також не слід ототожнювати з терміном «міждержавне співробітництво», що засноване на принципах міжнародного права, оскільки під «інтеграцією» розуміється насамперед вихід за межі такого співробітництва, аж до створення єдиної структури, що відрізняється наднаціональними (наддержавними) рисами [1, с.5].

Сьогодні в колі європейських інтеграційних процесів, завдяки своєму геополітичному положенню та кардинальним політичним і економічним змінам останніх років, опинилася і Україна.

Звичайно, одного прагнення будь-якої країни до членства в Європейському Союзі не є достатнім, для цього вимагається відповідність низці критеріїв, про які йдеться далі.

Так, стаття 49 Договору Європейський Союз від 7 лютого 1992 року визначає дві групи вимог членства:

- держава повинна бути європейською, що включає не стільки географічне місцезнаходження, скільки культуру, політичні та правові традиції;
- шанування демократичних принципів.

Щодо України, то при вирішенні питання її членства в Європейському Союзі, треба мати на увазі ще і додаткові критерії членства в ЄС, які було сформульовано для країн Центральної та Східної Європи на Копенгагенському засіданні Європейської Ради в червні 1993 року - «копенгагенські критерії», а саме:

- 1) досягнення стабільності інституцій, котрі гарантують демократію, верховенство права, права людини, дотримання і захист прав меншин («політичний критерій»);
- 2) існування функціонуючої ринкової економіки, а також здатність витримувати конкурентний тиск та дію ринкових сил у межах ЄС («економічний критерій»);
- 3) спроможність взяти на себе зобов'язання, що випливають з членства, у тому числі дотримуватись цілей політичного, економічного та монетарного союзу шляхом приведення національної системи законодавства у відповідність до *acquis communautaire* («юридичний критерій»).

Саме у контексті відповідності юридичному критерію має розглядатися питання запровадження в Україні системи альтернативного вирішення спорів (АВС).

Приведення національної системи законодавства у відповідність до *acquis communautaire* головним чином стосується питання адаптації національного законодавства до

законодавства Європейського Союзу. Нагадаємо, що 11 червня 1998 року було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, 16 серпня 1999 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а 18 березня 2004 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу».

Як зазначається у зазначеному Законі, адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Закон також визначає *acquis communautaire* (*acquis*) як правову систему Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ, а адаптацію законодавства як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*.

Особлива роль у забезпеченні процесу адаптації та гармонізації національних законодавств належить директивам ЄС. Директива ЄС може бути визначена як тип законодавчого акта Європейського Союзу, що зобов'язує державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей. Щодо альтернативного вирішення спорів, то провідне місце на сьогодні тут займає Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах». Слід зазначити, що 21 лютого 2011 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект закону про медіацію (реєстраційний номер 8137).

Проект Закону передбачає:

- медіацію як позасудовий, швидкий та ефективний спосіб вирішення спорів;
- допустимість та принципи проведення медіації;
- вимоги до осіб-медіаторів, порядок їх сертифікації, права та обов'язки сторін медіації, особливості залучення інших учасників медіації;
- початок, порядок проведення медіації та її припинення;
- повноваження та відповідальність організацій, що забезпечують проведення медіації;
- правовий статус об'єднання медіаторів та їх повноваження.

Прогнозуючи соціально-економічних наслідків прийняття проекту Закону, його розробники зазначили: «Правове врегулювання процедури медіації надасть можливість сторонам за добровільною згодою, на основі спільних інтересів, не звертаючись до формальної системи судочинства, швидко та ефективно вирішувати спори шляхом проведення переговорів та досягнення взаємопорозуміння.

Медіація надасть можливість сторонам заощадити кошти, пов'язані з оплатою послуг юристів, та дозволить зменшити обсяг роботи для суддів, які зокрема через надмірну навантаженість судовими справами не завжди вирішують їх швидко, ефективно та справедливо.

Вищезазначені положення сприятимуть розвитку громадянського суспільства та формуванню культури цивілізованого вирішення спорів на засадах взаємних інтересів та згоди» [2].

Слід також зазначити, що сама спрямованість України на інтеграцію до європейського простору є однією з необхідних передумов запровадження в Україні альтернативного ви-

рішення спорів, оскільки, як слушно зазначає В.Самохвалов, «сьогодні демократичне суспільство готове та здатне вирішувати конфлікти, обминаючи державні суди шляхом використання примирних процедур та третейського розгляду. З їх допомогою спори вирішуються набагато швидше, потребують менших фінансових витрат, крім того, третейські суди та інші процедури альтернативного вирішення спорів здатні значно розвантажити державну судову систему» [3, с.11-12]. Так, зокрема, у країнах Європи 80% спорів, що перебувають у провадженні суду і передаються на медіацію, вирішуються без судового розгляду [4, с.180]. Так саме і інститут омбудсмена є невід'ємною частиною правової системи більш ніж у 100 країнах, в тому числі і в країнах Європейського співтовариства [5, с.35]. У 1992 році на основі Маастрихтського договору було запроваджено інститут Європейського захисника громадянських прав. Таким чином, слід погодитись з І.Бережною, що умови євроінтеграції України, членство у СОТ все рівно з часом примусять її налагодити роботу альтернативних методів вирішення спорів [6].

Висновки. Запровадження альтернативного вирішення спорів є невід'ємною складовою процесу європейської інтеграції України. Особливістю формування альтернативного вирішення спорів в Україні є те, що в контексті європейської інтеграції воно має розглядатися як двосторонній процес. З одного боку, створення системи АВС є складовою підготовчого процесу до вступу до Європейського Союзу, а саме – частиною досягнення відповідності «юридичному критерію» членства в ЄС. Зокрема, значним кроком у приведенні національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС має стати прийняття поданого на розгляд Верховної Ради України проекту закону про медіацію. З іншого боку, європейська спрямованість України сама собою створює необхідні передумови для розвитку в Україні альтернативного вирішення спорів, оскільки у європейських країнах накопичений багатий досвід у сфері АВС.

Використана література

1. Право Европейского Союза / Н.Р.Мухаева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 159 с.
2. Пояснювальна записка до проект Закону України «Про медіацію», реєстраційний номер 8137 від 21.02.2011 року [Електронний ресурс]. - Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39689 09.06.2011 р. Загол з екрану.
3. Самохвалов В. Тенденції розвитку інституту третейського суду як актуальний напрям розбудови альтернативного судочинства в Україні / В. Самохвалов // Проблеми альтернативного судочинства в Україні: Матеріали Першого львівського міжнародного форуму. – Львів: ЛДІНТУ ім. В. Чорновола, 2008. – 210 с.
4. Бондаренко-Зелінська Н. Медіація: можливість запровадження в цивільному процесі України / Н. Бондаренко-Зелінська // Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого Львівського міжнародного форуму (Львів, 26-29 травня 2009 року) / відп. за випуск І.І.Дутка. – Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В.Чорновола, 2009. – 221 с.
5. Гамзунов, А. Повышение качества обслуживания клиентов через использование института омбудсмена / А. Гамзунов // Банковский вестник. - 2006. - № 8. - С. 34-37.
6. Бережная И. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> 20.11.2010 р. Загол. з екрану.

Миськів Л.І.*

МЕХАНІЗМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ УКРАЇНИ

This research is dedicated to the analysis of the mechanism of legal framework for the educational activities of higher educational establishments of Ukraine at national, regional and local (directly at the university) levels.

Keywords: higher education, level of management, regulatory support, educational activities.

Предлагаемое исследование посвящается анализу механизма нормативно-правового обеспечения воспитательной деятельности высших учебных заведений Украины на государственном, региональном а также локальном (непосредственно в высшем учебном заведении) уровнях.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, рівень управління, нормативне забезпечення, виховна діяльність.

Мета дослідження. Вищий навчальний заклад України є безпосереднім суб'єктом реалізації державної освітньої політики, основні принципи діяльності якого знаходять своє відображення у Конституції України, Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Перелік нормативно-правових актів, відповідно до яких здійснюється виховна діяльність у ВНЗ не вичерпується вищевказаними законами, адже механізм нормативно-правового забезпечення виховної діяльності у ВНЗ здійснюється на трьох рівнях: державному, регіональному та безпосередньо вищим навчальним закладом. Мета даного дослідження полягає у аналізі нормативно-правового забезпечення виховної діяльності ВНЗ на державному, регіональному, локальному рівнях, а також механізму взаємодії цих трьох рівнів.

Ступінь вивчення даної тематики. Аспекти реформування освіти, аналіз процесу управління вищою освітою та її якістю, питання стандартизації та фінансування знаходять відображення у працях таких дослідників як: Андрущенко В. [1], Антошкіна Л. [2], Баран М.П. [3] Бойко Є. [4], Вікторов В. [5], Журавський В. [6], Курко М.Н. [7] Кремень В. [8], Сидоренко О. [9], Стефанчук Р. [10], Опришко В. [11]. Зважаючи на ґрунтовні напрацювання вчених, варто зауважити, що механізм нормативно-правового забезпечення виховної діяльності ВНЗ не був окремим предметом досліджень науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація положень та завдань нормативно-правових актів, національних програм здійснюється на трьох основних рівнях: державному, регіональному та локальному (вищим навчальним закладом). Характеризуючи державний рівень механізму нормативно-правового забезпечення виховної діяльності ВНЗ, зроблено висновок, що він по суті відображає державний механізм управління освітньою сферою у державі в цілому. Саме тому, варто звернутись до позицій вчених, які вка-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського міжнародного університету

зують на те, що «сучасна система управління освітою відноситься до порівняно нового інституту адміністративного-державного управління. Інститут адміністративно-державного управління прийнято розглядати, як здійснення державної політики через систему адміністративних установ» [12, с.26]. Крім того Андречук С.К. визначає державне управління освітою як «організовану самостійну частину загального процесу державного управління, яка включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих, координуючих, контролюючих і мотивованих впливів на сферу вищої освіти» [13, с.6].

Отже, Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у галузі вищої освіти, видає постанови та розпорядження Міністерству освіти і науки, молоді та спорту; Міністерствам та відомствам у підпорядкуванні яких, знаходяться ВНЗ. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту реалізує державну освітню політику, здійснюючи контроль за виконанням законодавства про вищу освіту, національних програм та концепцій навчально-виховного спрямування; визначає нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення ВНЗ, здійснює організацію і контроль за навчально-виховною, навчально-методичною та науковою діяльністю ВНЗ, шляхом видання наказів та листів, розробок програм, затвердження концепцій, тощо. Які адресовані Міністерствам та відомствам у підпорядкуванні яких, знаходяться ВНЗ; державним комітетам, агентствам, комісіям; місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування. Аналіз завдань міністерства, дозволяє зробити висновок, про доцільність розширення кола завдань даного виконавчого органу у питаннях прогнозування та визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку виховного потенціалу вищої школи. Адже, основна частина наказів, листів та програм направлена на регулювання навчально-методичної діяльності ВНЗ, питань фінансування, вступних кампаній і т.д.

Так, Курко М.Н. досліджуючи такий напрям державного регулювання освітянської сфери, як впровадження в життя освітніх та наукових програм відродження і розвитку національної культури, української мови та мов національних меншин, національно-культурних традицій корінних народів, наголошує на тому, щоб це питання спеціально уповноважений орган державної виконавчої влади у сфері освіти тільки координував і контролював, а організаційне його вирішення вбачається доцільним покласти а місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [7, с.116]. Дотримуючись позиції вченого, варто зауважити, що такому перерозподілу повноважень, повинен передувати законодавчо закріплений механізм організаційного забезпечення та внесення змін у відповідні законодавчі акти у частинах повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. «Доцільно Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України контролювати своєчасність забезпечення навчальних закладів по всій території України документами про вищу освіту, а також забезпечити контроль за виходом цих документів на місцях. Так, протягом останніх років має місце затримка у видачі, наприклад, дипломів бакалаврів у різних навчальних закладах» [7, с.116]. Підтримуючи позицію Курко М.Н. варто вказати на те, що вирішення цієї проблеми прописане в самому Законі України «Про вищу освіту», у п. 2 розділу XIII «Відповідальність за порушення законодавства про вищу освіту».

Враховуючи положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [14] компетенція місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, щодо здійснення державної політики у галузі освіти полягає у встановленні, не нижче визначених Міністерства освіти молоді та спорту України мінімальних нормативів, обсяги

бюджетного фінансування ВНЗ; організації системи освіти, що є комунальною власністю та забезпеченні фінансування витрат на їх утримання; забезпеченні розвитку мереж закладів освіти та установ, організації системи освіти, зміцненні їх матеріальної бази, господарському обслуговуванні; здійсненні соціального захисту працівників освіти та студентської молоді, створенні умов для їх виховання, навчання і роботи відповідно до нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення; визначенні обсягу і розробці пропозицій щодо державного замовлення на підготовку робітничих кадрів для регіону. Дійсно місцеві органи управління освітою, як складова механізму реалізації державної освітянської політики створюються за для безпосереднього забезпечення освітньо-виховних процесів у певній адміністративно-територіальній одиниці. Даний суб'єкт управлінської діяльності підпорядкований місцевим органам державної виконавчої влади, органам місцевого самоврядування та державним органам управління освітою у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Серед основних напрямів діяльності місцевих органів управління освітою слід виділити наступні: нагляд та контроль за діяльністю ВНЗ комунальної форми власності, розробка проектів державних навчально-виховних програм та впровадження їх діяльність ВНЗ, визначення потреб та розроблення пропозицій, щодо формування регіонального замовлення на педагогічні кадри, тощо. На обласні, районні, міські, районні у містах ради покладено завдання забезпечення фінансування ВНЗ комунальної форми власності. Крім того, даних суб'єктів забезпечення здійснення державної політики у сфері освіти уповноважено створювати при таких ВНЗ навчально-наукові виробничі комплекси, інститути, філії та коледжі.

Досліджуючи механізм адміністративно-правового забезпечення виховного процесу на регіональному рівні, зауважимо, що даний напрямок управління освіти у цілому є не у повній мірі вивченим, а питанням забезпечення виховного процесу ВНЗ на цьому рівні окремої уваги приділено не було. Хоча регіональне управління освітянськими процесами є одним із основних складових реалізації державної політики і потребує детального аналізу адже, регіон це обов'язкова складова вертикалі управління освітою в цілому. І як підкреслює Курко М.Н. «основною метою зазначених органів у сфері освіти має бути всебічний розвиток членів територіальних громад, їх розумових і фізичних здібностей, формування їх високих моральних якостей, підготовка кваліфікованих фахівців для всіх сфер життєдіяльності суспільства» [7, с.127].

Поступна О.В. досліджуючи питання удосконалення механізмів державного управління вищою освітою на регіональному рівні пропонує власну концепцію управління вищою освітою в регіоні і зазначає, що «з метою вдосконалення організаційної структури державно-громадського управління вищою освітою на регіональному рівні необхідно розширити горизонтальні зв'язки шляхом створення додаткових центрів, які б функціонували на громадських засадах. Такими центрами можуть бути: центр науково-педагогічної підтримки; інформаційно-консультативний центр; регіональний центр психологічної підтримки студентів; центр сприяння міжнародному співробітництву, тощо» [15, с.13]. Як бачимо, дослідник акцентує увагу на конкретних напрямках розвитку освітянської сфери, але оминаючи, один із ключових елементів, які потребують детального аналізу - це виховні процеси у регіоні, їх організація та дослідження, розробка програм та вдосконалення існуючих. Крім того, сама пропозиція створення центрів на громадських засадах не вирішить проблем регіонального розвитку освіти, в тому числі і у навчально-виховній сфері взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із вищими навчальними закладами. По суті, такі громадські центри будуть дублювати існуючі державні органи на які законодавством покладені відповідні повноваження.

Так, зрозумілим є те, що виховна діяльність ВНЗ здійснюється у відповідності із нормативно-правовою базою державного та регіонального рівня (постанови та розпорядження, накази та листи, програми та статuti, нормативи, вимоги, критерії тощо). Крім того, вищий навчальний заклад також реалізує механізм адміністративно-правового забезпечення виховної діяльності. Отже, ректор ВНЗ видає обов'язкові для виконання усіма структурними підрозділами накази та розпорядження («Про затвердження структури ВНЗ», «Про затвердження штатного розпису ВНЗ», «Про відрахування із ВНЗ», «Про проведення конкурсу художньої самодіяльності у ВНЗ», «Про заохочення чи накладення дисциплінарного стягнення» тощо). Повноваженнями керівника ВНЗ передбачено створення робочих та дорадчих органів, таких як ректорат, деканат, приймальна комісія, тощо. Діяльність даних суб'єктів забезпечення вирішення основних питань функціонування ВНЗ визначається безпосередньо керівником ВНЗ у відповідності із статутом закладу і знаходить своє відображення у відповідних наказах та розпорядженнях.

Колегіальні органи, як провідний суб'єкт функціонування ВНЗ здійснюючи свої завдання використовують такі форми управлінських актів як: ухвали, подання, звернення. Вищим колегіальним органом громадського самоврядування є загальні збори (конференція) трудового колективу, на які законом покладено значний і вагомий важіль у забезпеченні виховної діяльності навчального закладу. Адже прийняття статуту ВНЗ, визначення претендента на посаду керівника закладу, затвердження правил внутрішнього розпорядку закладу, затвердження положення про органи студентського самоврядування є основою функціонування усієї виховної системи ВНЗ. Не зважаючи на те, що рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер, варто віднести їх до колегіальних органів ВНЗ. І якщо розглядати місце даних органів у механізмі реалізації адміністративно-правового забезпечення виховної діяльності у навчальному закладі, то безперечно це одне із провідних, без якого реалізація демократичного стилю функціонування ВНЗ неможлива. Вчена рада ВНЗ, як колегіальний орган має досить широку компетенцію у сфері навчально-виховного процесу. Це перш за все подання до загальних зборів закладу проекту статуту ВНЗ, ухвалення навчальних планів та програм, ухвалення рішень, що стосуються організації навчально-виховного процесу, тощо. Повноваження Вченої Ради факультету визначені Законом України «Про вищу освіту», крім того законом передбачено можливість створення вчених рад інших структурних підрозділів. Ухвали, подання, звернення колегіальних органів ВНЗ мають два вектори, один з яких направлений керівнику ВНЗ – ухвали колегіальних органів реалізуються шляхом видання наказу ректора; крім того колегіальний орган має право подання пропозицій, щодо змін, доповнень у діяльність ВНЗ; звернення щодо розгляду питань, які вважають за необхідне розкрити, тощо. Інший вектор ухвал та рішень адресований структурним підрозділам ВНЗ, які в свою чергу мають право так би мовити організаційних пропозицій, щодо розгляду певних аспектів діяльності ВНЗ.

Досліджуючи механізм нормативно-правового забезпечення виховної діяльності вищих навчальних закладах України, звертається увага на позиції науковців, які займаються проблематикою законодавчого регулювання освітньої сфери. Так, Огаренко В.М. [16, с.10] зазначає, що при всій прогресивності нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи освіти, для них характерна суперечливість, неоднозначність тлумачення, не контрольованість виконання низки положень. Вчений визначає основні принципи розвитку й удосконалення законодавчо-нормативної бази системи освіти, до їх переліку відносить наступні: забезпечення єдності, системності і наступності в нормативних документах різного статусу і рівня;

розробку законодавства, що припускає розподіл повноважень у прийнятті законодавчо-нормативних актів між органами законодавчої, виконавчої влади й органами управління системою освіти; кодифікацію законодавчо-нормативних актів у галузі освіти за основними об'єктами правовідносин; широку соціальну базу нормативних актів; контроль за виконанням положень нормативно-правових актів.

Отже, аналіз трьох рівнів механізму нормативно-правового забезпечення виховної діяльності дозволяє зробити висновок про:

- доцільність розширення кола завдань Міністерства освіти молоді та спорту у питаннях прогнозування та визначення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку виховного потенціалу вищої школи. Адже, основна частина наказів, листів та програм направлена на регулювання навчально-методичної діяльності ВНЗ, питань фінансування, вступних кампаній тощо;

- недостатність досліджень теоретичних положень регіонального рівня управління освітою, а також питань забезпечення виховної діяльності ВНЗ на даному рівні.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. – 498 с.
2. Антошкіна Л.І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти. автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.02.03. «організація управління, планування і регулювання економікою» / Л.І. Антошкіна – К., 2006 – 34 с.
3. Баран М. П. Нормативно-правове забезпечення управління розвитком вищої школи за роки незалежності України / М. П. Баран // Університетські наукові записки. – 2008. – № 4 – С. 324-330.
4. Бойко Є. Сучасний стан і напрямки реформування системи вищої школи Є. Бойко // Фінанси України / – Київ, 1999. – № 9 – С. 45 – 51
5. Вікторов В. Г. Управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз): Монографія / В. Г. Вікторов – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 286 с.
6. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
7. Курко М.Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : монографія / М.Н. Курко. – Х. : Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2010. – 376 с.
8. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Кремень В. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
9. Сидоренко О.Л. Приватна вища освіта: шляхи України у світовому вимірі. / О.Л. Сидоренко – Х.: Основа, 2000. – 256с.
10. Стефанчук Р. Сучасні проблеми юридичної освіти і науки / Р. Стефанчук // Юридична освіта в Україні, 2009. - № 1, С. 15-17
11. Опришко В. Освіта – це новаторство / В. Опришко // Юридична освіта в Україні / Опришко В. – 2009. – № 1, С. 21–25
12. Новіков Б.В. Основи адміністративного менеджменту / Новіков Б.В., Сініок Г.Ф., Круш П.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2004 – 26 с.
13. Андрейчук С.К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управ. спец: 25.00.01 «теорія та історія державного управління» / С.К. Андрейчук. – Львів, 2007. – 19 с.

14. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. // [Електронний Ресурс] – Режим доступу: <http://www.osvita.com>
15. Поступна О.В. Механізм державного управління вищою освітлю на регіональному рівні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.02 – «механізми державного управління» / О.В. Поступна. – Харків, 2010. – 19 с.
16. Огаренко В. М. Державне регулювання розвитку вищих навчальних закладів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук ступеня докт. держ. управ. наук: 25.00.01. «механізми державного управління» / В.М. Огаренко – Київ, 2005. – 36 с.

Федько К.О.*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Every sphere of law has same problems of conceptual apparatus. Administrative and legal regulation of cultural property is one of the main aspects, which is devoted to this article. The article discusses the definition of cultural values and problems of its use in practice. The analysis of the definitions which are in legal acts, the doctrine of the author gives some additions and corrections to the definition of cultural property under the laws of Ukraine. In majority countries protecting and establishing of legal regime trafficking in cultural property is one of the priorities of the cultural heritage.

Административно-правовое регулирование культурных ценностей является одним из главных аспектов, которому посвящена данная статья. В статье рассматривается вопрос определения культурных ценностей и проблематика использования его на практике. В результате проведенного анализа определений существующих в правовых актах, доктринах автор предполагает собственное видение дополнений и корректив относительно определения культурных ценностей в законодательстве Украины. Охрана и установления правового режима оборота культурных ценностей является одним из приоритетных направлений сохранения культурного наследия большинства ведущих стран мира.

Ключові слова: культурні цінності, критерії визначення культурних цінностей, види культурних цінностей, законодавство про культурні цінності.

В Україні не існує належного наукового та законодавчого підґрунтя для регулювання обігу культурних цінностей про що свідчить відсутність ґрунтових наукових досліджень та законодавчого забезпечення регулювання обігу культурних цінностей. На нашу думку, проблематика здійснення ефективного контролю за обігом культурних цінностей полягає у відсутності однозначного визначення «культурної цінності» як правової категорії, адже саме нечітке визначення поняття «культурної цінності» ускладнює контроль та державне регулювання обороту культурних цінностей в Україні.

Проблема визначення об'єкту культурної цінності є однією із головних причин незаконного обігу цих речей, що в свою чергу зумовлює необхідність розробки та вдосконалення адміністративно-правового регулювання даної категорії. Саме тому, мета нашого дослідження вбачається в аналізі нормативно-правових актів щодо визначення культурних цінностей, а також дослідженні критеріїв за якими предмет культурних цінностей можна віднести до цієї категорії речей.

* здобувач Київського міжнародного університету
Науковий керівник: доц. Миськів Л.І.

Ступінь вивчення даної тематики. Варто констатувати той факт, що питанню регулювання правового статусу культурних цінностей в Україні приділено, на нашу думку, значно менше уваги ніж в інших країнах. Так, прикладом може бути Російська Федерація у якій дослідженню та вдосконаленню правової бази регулювання культурних цінностей присвячено праці таких російських науковців як М.М. Богуславський, А.В. Карпенко, Е.Н. Хазов, які розкривають окремі аспекти правового регулювання відносин що пов'язані із культурними цінностями у сфері публічного права. Певна наукова діяльність спостерігається також і у галузі кримінального права, підґрунтям для якої безпосередньо виступають наукові дослідження таких вчених як В.Г. Беспалько, Н.І.Кузнецова, що розглядають питання незаконного обігу культурних цінностей, а також реституції культурних цінностей тощо. Неменшої уваги приділяють культурним цінностям і у цивільному праві Російської Федерації, роботи науковців С.Г. Долгов, А.П.Сергеев, дослідження А.В.Головзіна розкривають питання обігу культурних цінностей. Правовий акт, що регулює відносини, які пов'язані із культурними цінностями є Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» 1999 року [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика даного дослідження вбачається у відсутності загального підходу до культурних цінностей як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Доцільним вбачається сформулювати конкретне визначення поняття культурних цінностей.

Російські вчені намагаються за допомогою критеріїв визначення, а також певних категорій надати змістовне та чітке визначення поняттю культурних цінностей. Так, російський вчений Васнев О.Г. у своїх дослідженнях розділяє «культуру» та «цінності» як окремі одиниці, зауважуючи на тому, що для надання змістовного тлумачення цього поняття необхідно пізнати сутність цих двох визначень [13]. Дослідник зауважує на першоджерело, що містить визначення поняття культури, а саме філософське визначення, яке під культурою розуміє «культуру розуму», вкладаючи у поняття культури обробку та культивування [13]. На відміну від багато значущого визначення культури, поняття «цінність» містить в собі більш чітке та деталізоване визначення, а саме: цінність - це суб'єктивне значення, зміст, яким наділяється об'єкт [13, с.18]. Щоб здобути статус цінності, певний об'єкт повинен мати для когось певний сенс (зміст), а також повинен бути зафіксований у будь-якій формі. Але необхідно розуміти, що цінність може бути як матеріальна, валютна так і духовна [13, с.18]. Історично склалося, що культурні цінності завжди були і залишаються предметом відносин у різних сферах суспільного життя.

Так, правовою наукою культурні цінності визначаються лише як матеріальні речі. Саме тому, проблематика визначення поняття культурної цінності складається у відсутності чітко сформованих критеріїв, за якими предмети відносять до цієї категорії.

Так, російські вчені Щерба С.П та Приданов С.А. вбачають неможливим поділ культурних цінностей за критеріями оскільки вважають, що об'єктивних критерії не існує та це питання вирішується суто індивідуально [6]. Александров Е. у своїх працях розуміє культурні цінності як мінімум у двох значеннях, а саме у філософському та правовому. Вчений зауважує на тому, що не всі культурні цінності в їх філософському розумінні можуть піддаватися впливу правових норм та дотримується позиції, що з правової точки зору до культурних цінностей необхідно відносити не лише матеріальні предмети, але і будь-які предмети духовної творчості не залежно від того мають вони матеріальних субстант чи ні [1, с.10]. На підставі цієї думки науковець наголошує на тому що до міжнародних актів, які регулюють відносини, пов'язані із культурними цінностями доречним відносити правові акти, які регулюють обмін публікаціями, а також акти що містять норми

авторського права тощо. Така позиція не знайшла свого практичного застосування і була розкритикована вченими. Так, Сергеев А.П. критикує Александрова Е. вбачаючи таке тлумачення некоректним, оскільки жодна конвенція, яку Александров Е. намагався впровадити у той перелік актів, що регулюють відносини із культурними цінностями взагалі не містять норм, які б тлумачили визначення речей цієї категорії.

Аналіз досліджень вчених дає можливість говорити про те що науковці відокремлюють певні критерії за якими можна відносити речі до культурних цінностей, але у той самий час не вважають за необхідне сформулювати конкретний перелік критеріїв, який би став правовим підґрунтям для визначення «культурної цінності» як правової категорії.

У доктрині також існують протиріччя стосовно того чи відносять до культурних цінностей природні об'єкти та комплекси. Як приклад, можна навести науковця Хазова Е.Н, який вважає що потрібно відносити до культурних цінностей природні об'єкти, оскільки вони з певним перебігом часу перетворені людиною [8]. Існують й протилежні вчених Васильєв М.В. та Савельєва І.В. вважають не доречним включення таких об'єктів до категорії культурних цінностей, підтверджуючи факт орієнтації цивільно-правових норм на товарно-грошові відносини [3]. Якщо культурні цінності розглядати у рамках цивільно-правових відносинах позиція вчених обґрунтована, але якщо такі відносини формуються у межах кримінального права, на нашу думку, не можливо зводити лише до товарно-грошових відносин. Слушним видається зауваження науковця Хазова І.Б. на тому, що до культурних цінностей можуть належати природні об'єкти, які модернізовані людиною, оскільки саме унікальність є підтвердженням історичного значення (цінності) предмета. Такої ж думки притримується Сергеев А.П., який вказує, що культурні цінності носять конкретно-історичний характер, а також повинен бути унікальним, що втілює у собі риси творця [4, с.3]. Не можуть вважатися культурними цінностями речі, які були створені промисловим шляхом з подальшим випуском широким тиражем. Саме за цими критеріями А.П.Сергеев вбачає що у правових нормах необхідно закріпити визначення культурних цінностей як унікальних речей людської діяльності, що мають історичне, наукове значення для суспільства [8].

У доктрині існують певні розбіжності з приводу застосування таких визначень як культурна спадщина, культурна цінність та антикваріат [13, с.24]. Ці три предмета безумовно пов'язані між собою, але мають свої відмінності. Культурні цінності входять до складу культурної спадщини, яка має більших ширше значення ніж культурні цінності. Культурна спадщина дуже важлива для повноцінного існування суспільства. Саме культурна спадщина є однією із важливих чинників розбудови Української держави, яка базується на засадах поваги до історії народу та держави, формування цілісного культурного середовища, а також сприяє підвищенню рівня культури суспільства. Об'єкти культурної спадщини складається із нерухомих речей, а також майнових комплексів[7, с.7]. Культурна цінність в цьому випадку є більш ширшим визначенням, оскільки більшість культурних цінностей є рухомими речами. Якщо культурні цінності та культурну спадщину можна ототожнювати, завдяки тому, що вони здобули статус цінності протягом певного часу та мають для суспільства велике значення, оскільки є пам'яткою історії та культури, то стосовно поняття антикваріату, а саме визначення тотожності між вищезазначеними об'єктами стає під сумнів.

Антикваріат - є видом культурних цінностей, при цьому регламентується, що такий предмет повинен бути створений не менше 50 років тому[13, с.24]. Аналіз понять «антикваріат», «антиквар», представлених в різних словниках дає підстави виділити дві загальні ознаки [13, с.24]:

- характер старовини предметів (часовий чинник);
- характер цінності предмета (матеріальна та інша цінність).

У дослідженнях вчених висловлюється думка проте що предметами антикваріату являються «предмети історії і культури минулого, які мають різну матеріально та іншу культурну цінність, унікальність, рідкісність і неповторність [13, с.25]. Антикваріат, виступаючи як пам'ятник історії і культури, перебуваючи під охороною держави; як об'єкти, що володіють історичної, художньої, наукової та іншої культурної значимістю, що можуть бути віднесені до категорії пам'яток; як предмети старовини, не визнані пам'ятками, але мають певну цінність і значимість для організацій, об'єднань і громадян» [13, с.25]. Наголошуємо на тому, що законодавча невизначеність поняття антикваріату створює труднощі в оцінці предметів у шанувальників мистецтва.

Звертаємо увагу на недоліки вітчизняного законодавства у сфері надання визначення поняттю культурним цінностям. Парадоксальним є той факт, що культурні цінності є безпосередньо предметом цивільного обігу та поняття культурні цінності повинне міститися у Цивільному кодексі, але не зрозуміло з яких причин цей правових документ не містить його визначення. На відміну від Цивільного кодексу України Митний кодекс України п.11 статті 1 містить поняття культурних цінностей «культурні цінності - об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [9].

Загальновідомим міжнародно-правових актом, що містить визначення поняття культурної цінності є Гаазька конвенція 14 травня 1954 «Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» [12]. Це - перший міжнародний документ, який передбачає охорону рухомих та нерухомих культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Крім того, як відзначається у дослідженнях вчених і, саме цим актом вперше був введений термін «культурні цінності». Це визначення є загальноприйнятим у різних країнах світу у тому числі й в Україні. Загальний зміст даного визначення може дещо різнитися в залежності від історичних особливостей, традицій певної держави.

Враховуючи положення Конвенції, до культурних цінностей відносяться речі наступних категорій, а саме: цінності, рухомі та нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва та історії, релігійні та світські, археологічні місця, архітектурні ансамблі, твори мистецтва, книги та інші предмети мистецтва, а також історичного та археологічного значення, наукові колекції або вагомі колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей, будівлі, головним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також сховища, які призначені для збереження у випадку збройного конфлікту рухомих цінностей, центри, в яких містяться значна кількість культурних цінностей [12]. Визначення поняття «культурні цінності» у різних міжнародних актах та за законодавством України майже збігаються і лише дещо деталізує перший варіант такого визначення у Гаазькій Конвенції ЮНЕСКО 1954 року.

У правових джерелах панує думка з приводу того, що перелік категорій не є достатнім та досконалим методом визначення які саме речі можна відносити до культурної цінності. Одним із таких вчених є Е.Н. Хазов який вказує на той факт, що метод переліку категорій не може спонукати виробленню єдиного універсального критерію для визначення поняття культурної цінності [8]. Також вчений зауважує на тому що у всіх міжнародно-правових актах, які безпосередньо контролюють ті чи інші питання із культурними цінностями взятий характер саме предмету, а не його вік, хоча він повинен бути одним із основних критеріїв визначення [8].

Вище вказане дозволяє зробити висновки про необхідність виділення певних критеріїв за якими речі можна відносити до культурних цінностей. Такої ж думки дотримуються російські вчені такі як Е.Н.Хазов, А.П. Сергеев, О.Г. Васнев, які наголошують на виділенні певних критеріїв, а саме: річ повинна містити властивість культурного багатства, повинна бути унікальною, мати певний віковий ценз, містити комерційну цінність, бути історично та духовно значущою для суспільства, а також мати матеріальну цінність та охоронятися державою тощо. На нашу думку, до основних критеріїв варто віднести унікальність речі, загальнодержавне значення предмету, а також матеріальну цінність. Під унікальністю розуміється праця людини над будь-яким предметом, що містить в собі відображення творця та являється рідкою, ексклюзивною та оригінальною. Але разом із цим критерієм необхідно враховувати ще й значимість для суспільства. Кожна унікальна річ, повинна мати для суспільства історичний, а також духовний ценз. Предмет повинен бути матеріальний, а саме не можна відносити до речей цієї категорії духовні цінності.

Підводячи підсумки викладеного варто зазначити:

По-перше, культурні цінності – це особливий об’єкт правового регулювання, до якого не можна застосовувати автоматичні загальні положення щодо правового регулювання рухомих речей. Наведені приклади дають підстави говорити проте, що неможливо поділити культурні цінності лише на два види.

По-друге, до об’єктів, які можуть бути культурними цінностями необхідно застосовувати критерії відбору, які саме речі можуть представляти для суспільства цінність. На нашу думку, необхідним вбачається нормативно-правовим актом встановити та розтлумачити критерії поділу речей, які можуть бути культурними цінностями.

По-третє, для здійснення відбору речей, які викликають сумнів щодо приналежності до культурних цінностей необхідно створити мистецтвознавчу експертизу, яка й буде виконувати функції відбору речей, а також розробляти методики та заповнювати прогалини у правовій базі щодо визначення та охорони культурних цінностей.

На основі висновків про природу поняття культурних цінностей як рухомих і нерухомих речей пропонуємо авторське тлумачення даного поняття: культурні цінності являють собою річ, яка створена працею людини, зареєстровані в установленому порядку, що володіє властивостями оригінальності, а також має виняткове значення з точки зору історії народів України, її культури та науки.

Список використаних джерел

1. Александров Е. Международно-правовая защита культурных ценностей и объектов. – София, 1978. – 142 с.
2. Богуславский М.М. Культурные ценности в международном обороте. Правовые аспекты. – М.: Юрист, 2005, – 425 с.
3. Васильева М.В., Савельева И.В. Памятники истории и культуры как объекты правовой охраны// Советское государство и право.- 1985. – №10, С. 105-111
4. Сергеев А.П. Гражданско-правовая охрана культурных ценностей в СССР: Автореф. Дис..доктора. юрид. наук. – Л.: ЛГУ, 1990. – 20 с.
5. Философский энциклопедический словарь. — М., 1983. — 566 с.
6. Приданов С.А., Щерба С.П. Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование. М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 520 с.
7. Джамбатов АЛ. Гражданско-правовой режим объектов культурного наследия: Автореф. дисс, ... канд. юрид. наук. -Краснодар, 2005 — 28 с.

8. Хазов Е.Н. Международно-правовая защита национально-культурного достояния народов: монография/ Е.Н. Хазов, В.Е. Хазова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 159 с.
9. Митний кодекс України. Коментар основних положень/ Упоряд. М.І.Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2007 – 115с.
10. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 року// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, – N 25, С. 192
11. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 року// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, – N 48, 405 с.
12. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта от 14 мая 1954 года// Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. XIX М., 1960. – 620 с.
13. Васнев Олег Геннадьевич. Правовое регулирование оборота культурных ценностей: дис. канд. юрид. наук : - Краснодар, 2006. – 184 с.

*Мирошниченко О.П.**

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ЕС И УКРАИНЫ)

Every sphere of law has same problems of conceptual apparatus. Administrative and legal regulation of cultural property is one of the main aspects, which is devoted to this article. The article discusses the definition of cultural values and problems of its use in practice. The analysis of the definitions which are in legal acts, the doctrine of the author gives some additions and corrections to the definition of cultural property under the laws of Ukraine. In majority countries protecting and establishing of legal regime trafficking in cultural property is one of the priorities of the cultural heritage.

Административно-правовое регулирование культурных ценностей является одним из главных аспектов, которому посвящена данная статья. В статье рассматривается вопрос определения культурных ценностей и проблематика использования его на практике. В результате проведенного анализа определений существующих в правовых актах, доктринах автор предполагает собственное видение дополнений и корректив относительно определения культурных ценностей в законодательстве Украины. Охрана и установления правового режима оборота культурных ценностей является одним из приоритетных направлений сохранения культурного наследия большинства ведущих стран мира.

Ключові слова: культурні цінності, критерії визначення культурних цінностей, види культурних цінностей, законодавство про культурні цінності.

Актуальность темы исследования. Среди актуальных общетеоретических проблем, которые имеют важное научно-практическое значение, существенное место занимает экологическая функция государства, направленная на охрану природы, обеспечение рационального использования природных ресурсов и экологической безопасности. На современном этапе развития общества, в период экономических реформ и бурного индустриального роста, произошло резкое ухудшение качества окружающей природной среды, что заставило большинство стран, в том числе и Украину, задуматься о проблемах экологии и важности их незамедлительного решения. В этой связи повышается значимость экологической функции государства, реализация которой способствует достойному существованию человека в экологически благоприятной, пригодной для жизни окружающей среде и, в конечном счете, выживанию человечества как биологического вида.

Как верно отмечается в международно-правовой литературе, в настоящее время экологическая функция наполняется новым содержанием, теперь в нее по праву включается

* доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского международного университета

охрана природы, рациональное использование природных ресурсов, экологическая безопасность, защита экологических прав граждан [1].

Кроме того, актуальность обозначенной темы не в последнюю очередь обусловлена потребностью использовать опыт других государств, в частности европейских, в решении экологических проблем. Практика многих демократических стран показывает, что любое государство обладает реальными возможностями обеспечивать необходимый уровень охраны окружающей среды, экологических прав и свобод граждан. Наиболее ценным представляется анализ осуществления экологической функции на уровне государств-членов Европейского Союза (далее - ЕС), как имеющих положительные результаты в осуществлении экологической политики на уровне всей Организации в целом и каждого государства-члена в частности.

Немаловажным является тот факт, что ЕС имеет положительный опыт кодификации экологического законодательства, которая, к сожалению, отсутствует в отечественной правовой системе.

Касаемо Украины, следует отметить, что конституционно-правовое закрепление экологической функции государства является сравнительно новым явлением, которое лишь в последние годы становится предметом специального изучения [2].

Проблемы охраны природы и природопользования исследовались в основном представителями тех отраслей права, которые непосредственно связаны с охраной окружающей природной среды, и, как правило, не связывались с анализом соответствующей функции государства. Как известно, лишь с начала 1970-х гг. экологическая функция государства начинает рассматриваться в теории государства и права, конституционном праве как самостоятельная. Иными словами, экологическая функция государства начала выделяться и исследоваться в данном аспекте лишь в последние десятилетия, что связано с прогрессирующим ухудшением состояния окружающей среды и не только Украины. Эта функция объективно выходит за пределы одного государства.

С начала 1990-х гг. в Украине стала формироваться новая экологическая политика, ориентированная на развитие экономических методов регулирования природопользования. Среди важнейших направлений государственной экологической политики следует отметить институциональные преобразования с целью формирования нового правового и экономического механизма регулирования взаимодействия государственных органов различных уровней и природопользователей, включения экологических требований в процедуру оценки социально-экономической эффективности управленческих решений [3].

Нынешнюю экологическую ситуацию в Украине можно охарактеризовать как кризисную, которая формировалась в течение продолжительного периода в связи с небрежным отношением к объективным законам развития и воспроизведения природно-ресурсного комплекса Украины.

Кроме того, актуальность обозначенной темы обуславливается и тем, что сегодня сложились объективные предпосылки для развития международно-правовых отношений между Украиной и Европейским союзом. С начал 1990-х гг. стали налаживаться отношения между нашей страной и ЕС, и сегодня международная обстановка как никогда благоприятствует углублению связей между Украиной и ЕС в различных областях сотрудничества. Расширения экологического сотрудничества между нашей страной и ЕС требует неуклонно ухудшающаяся экологическая обстановка в Европе. Со вступлением граничащей с нашей страной Польшей в 2005 г. в Европейский Союз возросло количество общих экологических проблем Украины, государств-членов ЕС и Европейского союза в целом.

Таким образом, **целью данного исследования** является провести сравнительный анализ теории и практики реализации экологической функции государства на примере Украины и стран ЕС и на этой основе выявить положительный опыт, выработать рекомендации по осуществлению данной функции государства.

Проблематике правового регулирования экологической политики в рамках ЕС посвящены научные труды таких украинских и зарубежных ученых, как: О.Л.Дубовик, М.М.Бирюкова, П.А. Калиниченко, А.Я.Капустина, С.Ю. Кашкина, Ю.М.Колосова, Л. Кремера, Г.Винтера, Н.Р. Малышевой, В.Сперанской, Г.И.Тункина, Н.А.Ушакова, О.Н. Хлестова, С.В.Черниченко, В.А. Чичварина, Ю.С. Шемшученка, М.Л. Энтина. и др.

Однако, как верно отмечается в международно-правовой доктрине, многие вопросы, связанные с формированием и функционированием эколого-правового механизма, повышением его эффективности пока не нашли своего достаточно полного освещения в научной литературе, а ряд их вообще не привлек к себе внимание учёных. В первую очередь это относится к экономико-правовому регулированию природопользования, рассматриваемому сегодня в качестве важнейшего и наиболее перспективного направления в формировании и совершенствовании системы экологического законодательства [4].

На наш взгляд, отсутствие теоретических, обобщающих работ не только существенно затрудняет поиск приоритетов экологической политики, определение ее перспектив и путей, разработку вариантов реализации, но и, главное, существенно влияет на практику формирования экологической политики государства и ее реализацию в управленческой и правовой сферах.

Как известно, Европейский Союз является активным участником природоохранного процесса, как на международном, так и региональном (европейском) уровнях. Данная Организация уже более нескольких десятков лет успешно осуществляет интеграцию государств-членов неразрывно, как в экономической, так и в других сферах общественной жизни, в том числе и в области охраны окружающей среды. Экологическое регулирование является в настоящее время одним из важнейших направлений в деятельности Европейского Союза. В основу экологических мероприятий ЕС сегодня заложена концепция «устойчивого развития», являющаяся официальной стратегией ООН по выходу человечества из экологического кризиса.

Правовую основу этого направления составляют акты (главным образом директивы), принятые Европейскими Сообществами и институтами ЕС. Учредительные акты ЕС указывают защиту окружающей среды среди основных целей, направлений и принципов деятельности Организации и наделяет Европейское сообщество соответствующей компетенцией. Европейским Союзом проводятся разнообразные мероприятия в сфере экологии, создано внушительное количество норм в области охраны окружающей среды [5].

Этот правовой массив в силу своего значения, юридической проработанности составляет основу экологического права Европейского Союза. Для обозначения этого же юридического понятия применяется также термин «европейское экологическое право». Последний используется и в более широком смысле, имея в виду деятельность в этом направлении, например, Совета Европы. Однако трудно не согласиться с мнением, уже высказанным в международно-правовой науке, о том, что совокупность правовых норм, сложившихся и действующих именно в рамках Европейского Союза, представляет собой наиболее весомый и эффективный компонент европейского права вообще и экологического, в частности. Европейское экологическое право, будучи относительно новым и сложным правовым блоком европейской интеграции, уникально по ряду оснований. Речь

идет о том, что развитие европейского экологического права характеризуется поиском оптимальных подходов к решению сложных проблем управления природными ресурсами, сохранения природы: взят курс на экологизацию всех направлений политики ЕС, стимулирование вовлечения в выполнение экологических задач предпринимательских кругов; первостепенную значимость приобрели такие новые направления, как восстановление нарушенных земель, сохранение биоразнообразия.

На уровне Европейского Союза и государств-членов предпринимаются шаги в целях развития соответствующих действенных правовых механизмов (в первую очередь здесь имеются в виду процедура оценки воздействия хозяйственной деятельности на окружающую среду, иски граждан в связи с нарушениями экологического регулирования, процедура экологического аудита). Европейское экологическое регулирование - при учете национальных правовых особенностей стран-членов - развивается в русле мировых тенденций в этой сфере. В частности, эффективно используется американский законодательный опыт, который инициировал многие правовые средства, активно применяемые ныне в целях обеспечения рационального природопользования и сохранения окружающей среды.

Как показывает исследование экологического регулирования в формате сравнительного анализа, в европейском контексте эти механизмы получили новое содержание и новые направления развития применительно к интеграционным процессам.

Так, к примеру, получил развитие институт ответственности за правомерную деятельность; для реализации принципа «загрязнитель платит» адаптирована строгая ответственность (strict liability); расширяется сфера применения экоманеджмента и экологического аудита; перспективными считаются экологические соглашения; юридически детально проработаны такие важные с точки зрения реализации экологического права понятия, как «существенное воздействие на окружающую среду», «существенный риск», «наилучшие имеющиеся технологии» и др.

На современном этапе развития деятельность ЕС в сфере защиты окружающей среды обусловлена тремя особенностями:

- экологическая компетенция ЕС является совместной с государствами-членами;
- экологическая деятельность ЕС неразрывно связана с другими направлениями интеграции;
- ей присуще явление, обозначенное как «дуализм компетенции» [6].

Особенности современного этапа в развитии экологического права ЕС обусловлены качественно новыми концептуальными идеями и соответствующими правовыми принципами, а именно: идеей устойчивого развития, которая получает новую интерпретацию; особым акцентом на развитие содержания и применение принципов предотвращения ущерба окружающей среде в потенциальном источнике ущерба; принципами предосторожности, а также «загрязнитель платит».

В русле этих принципов формируются новые направления, и расширяется спектр правовых механизмов в сфере природопользования и сохранения окружающей среды, взят курс на экологизацию всех направлений политики ЕС.

Основными направлениями правового регулирования защиты окружающей среды, осуществляемого сегодня ЕС являются: экологическая стандартизация; оценка воздействия на окружающую среду; сбор и обработка экологической информации, мониторинг окружающей среды; экологическая сертификация; экологический менеджмент и экологический аудит; развитие механизма финансирования; защита экологических прав граждан и др.

Кроме того, комплексное рассмотрение внутренних связей организации позволяет сделать вывод о наличии хорошо продуманного и юридически разработанного экологического сотрудничества в рамках ЕС.

ЕС обладает полномочиями по сотрудничеству в области экологии на международной арене. ЕС активно сотрудничает в данном вопросе с другими субъектами международного права, прежде всего, ООН и ее специализированными учреждениями и вспомогательными органами.

Без всякого сомнения, присутствует глубокая взаимозависимость между деятельностью ЕС в области окружающей среды и деятельностью в этой области других субъектов международного права.

Представляется, что комплексное исследование современных правовых средств ЕС по обеспечению рационального природопользования и охраны окружающей среды, а также тенденций его развития в рамках ЕС, может быть использовано в ходе совершенствования правовой основы природопользования и охраны окружающей среды в Украине. Более того, целесообразно больше уделять внимания процессу адаптации в украинскую правовую систему принципов экологической политики ЕС, в частности, принцип предосторожности, предотвращения ущерба окружающей среде в источнике, «загрязнитель платит».

1. Экологическая функция государства и механизм ее реализации: теоретико-правовой аспект: теоретико-правовой аспект : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 Москва, 2005. - 367 с.
2. Экологическая функция государства закреплена в статьях. 16, 50, 85, 92, 106, 110 и др Конституции Украины 1996 г.
3. Наливайко Л.Р.Содержание экологической функции современного государства: конституционно-правовые основы // «Российское право в Интернете». - 2006 (02).
4. Сизов В.Е. Экологическая функция государства и механизм ее реализации: теоретико-правовой аспект: теоретико-правовой аспект : Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 Москва, 2005. - 367 с.
5. Калиниченко П.А. Охрана окружающей среды в деятельности европейского сообщества (международно-правовой аспект). Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. – М., 2001.
6. «Дуализм» компетенции ЕС в области охраны окружающей среды выражается в том, что полномочия в рассматриваемой области предоставляются организации учредительным договором для достижения непосредственно целей экологической политики ЕС, а также для достижения целей поддержания функционирования внутреннего рынка.

Юрченко С.М.*

МІЖНАРОДНИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються проблемні аспекти міжнародного і національного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, аналізуються шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: світове господарство, правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

В статье рассматриваются проблемные аспекты международного и национального регулирования внешнеэкономической деятельности, анализируются пути его усовершенствования.

Ключевые слова: мировая экономика, правовое регулирование внешнеэкономической деятельности.

The problems of international and domestic regulation of international economic relations are observed and the ways of its improvement are analyzed in the article.

Key words: world economy, legal regulation of international economic relations.

Актуальність теми дослідження. Регулювання економічних відносин є надзвичайно складною проблемою всередині кожної держави. Жодна держава не відмовляється від управління економікою, адже економіка має фундаментальне значення для існування суспільства. Навіть ліберальні держави виробляють загальні правові умови економічної діяльності. Держава зобов'язана, принаймні, забезпечити функціонування економічної системи через надання гарантії суб'єктам господарської діяльності.

В умовах глобалізації світогосподарських зв'язків рух мобільних факторів виробництва (робочої сили, технологій та капіталів) а також рух товарів та послуг набувають транснаціонального характеру. Ці відносини потребують відповідної правової регламентації, яка може бути створена завдяки координації політик держав.

Доктринальна розробка проблематики. Німецький юрист Рольф Штобер, виходячи з важливості стабільного економічного розвитку, обґрунтовує необхідність виокремлення окремої галузі права – господарсько-адміністративного, а для регулювання зовнішньоекономічної діяльності зокрема – формування зовнішньоекономічного адміністративного права. На його думку, необхідність у господарсько-адміністративному праві виникає коли держава має намір впорядкувати відносини господарюючих суб'єктів [6].

У вітчизняній доктрині теж обґрунтовується виокремлення окремої галузі права, предметом регулювання якої є відносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності [5].

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського міжнародного університету

Проте, термін «зовнішньоекономічне право» ще не увійшов у науковий і нормативний обіг, і його закріплення потребує вирішення цілого кола питань [1].

Мета і завдання статті. Отже, метою цієї статті є здійснити комплексний аналіз джерел правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також дослідити можливість формування права зовнішньоекономічної діяльності як окремої галузі в національній системі права, і проаналізувати перспективи формування системи міжнародно-правового регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

В умовах інтеграції та глобалізації, внаслідок міжнародного поділу праці на основі теорії відносних переваг світ перетворився у «глобальне село», де сукупність економік окремих держав становлять єдину взаємозалежну систему – світове господарство. Держави, регіони і компанії діють як глобальні гравці, конкуруючи між собою за інвестиції, технології і ринки збуту. Залучення іноземних інвестицій, створення дочірніх компаній за кордоном, реєстрація в офшорних юрисдикціях дозволяє значно зменшити вплив певного національного регулювання на бізнес. Юрисдикція держави щодо суб'єктів господарювання, які діють на її території звужується. Окрім того, транскордонна господарська діяльність зачіпає інтереси принаймні двох держав, що вже викликає необхідність узгодження норм і стандартів у відповідній сфері.

Вплив національного регулювання на господарюючих суб'єктів зменшується пропорційно розширенню видів і форм їх зовнішньоекономічної діяльності. Тому для досягнення загального блага держави змушені виробляти уніфіковані правила регулювання на міжнародно-правовому рівні.

Глобалізація економіки потребує спрощення міжнародних відносин шляхом глобалізації права [6]. Ця ідея знайшла своє відображення в універсальних об'єднаннях галузевого характеру, наприклад, у Світовій Організації Торгівлі або в діяльності Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій і Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів. Проте більших успіхів наразі досягнуто в межах регіональних інтеграційних об'єднань економічного характеру у формі зон вільної торгівлі (NAFTA) і митних союзів (Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану). Оскільки найвищого рівня інтеграції нині досягнуто в Європейському Союзі, то доцільно дослідити саме його практику регулювання міждержавних господарських зв'язків.

Члени ЄС передали значну частину своїх суверенних прав Європейським Співтовариствам, що обумовило існування європейського права, яке діє в державах-членах як внутрішньодержавне і має абсолютний пріоритет перед національними нормами, які йому суперечать.

Поширене в науково-практичному вжитку словосполучення *acquis communautaire* охоплює все, що Європейський Союз набув у правовому і політичному розумінні та зафіксував документально. *Acquis communautaire* – надбання Співтовариства, яке ще називають зводом правил і вимог, або законодавством Співтовариства [2].

Концепція *acquis communautaire* стосується насамперед регулювання спільного (внутрішнього) ринку ЄС та його основних чотирьох свобод (свободи пересування для товарів, осіб, капіталу та послуг), спільної політики членів ЄС у основних галузях (сільське господарство, торгівля, конкуренція, транспорт та ін.), а також заходів із захисту найбільш вразливих регіонів та верств населення – тобто економічного права ЄС.

Економічне право ЄС є основоположним, визначальним елементом права ЄС в цілому.

Штобер Р. вважає, що економічне право ЄС як би нашаровується на право держав-членів і значною мірою витісняє його. Таким чином, на його думку, здійснюється дена-

ціоналізація адміністративного регулювання господарських відносин. Це підтверджується оцінками експертів, відповідно до яких близько 80 % положень, які регулюють господарські відносини в державах-членах, обумовлені вимогами економічного права ЄС [6].

Джерелами права ЄС, як відомо, є установчі договори (первинне законодавство), міжнародні договори Європейських Співтовариств з третіми державами і міжнародними організаціями і документи, прийняті органами Співтовариств (вторинне право).

Дія установчих документів ЄС, як правило, поширюється лише на держави, але вони можуть бути джерелом прав і обов'язків для громадян, але за дотримання двох умов. По-перше, норма європейського права повинна мати чіткий зміст, наприклад, чітко закріплювати певний обов'язок. По-друге, даний обов'язок не повинен обумовлюватися якимись вимогами і не повинен конкретизуватися в актах органів ЄС, або держав-членів. Такими, наприклад, є закріплені у Договорі про ЄС основоположні свободи пересування товарів, послуг, осіб і капіталів [4].

До вторинного права належать регламенти і директиви. Регламенти ЄС підлягають прямому застосуванню нарівні з національним законодавством. Основна сфера їх застосування – аграрне, митне, зовнішньоекономічне і екологічне регулювання, а також регулювання виробництва і обігу медичних препаратів. Так, у Німеччині регламенти ЄС визначаються як заборони, встановлені законом, і договори, які їх порушують вважаються нікчемними [4].

Важливу роль у договірній практиці відіграють регламенти, про типові умови. Також шляхом прийняття регламенту було введено нові європейський суб'єкти приватного права – Європейське акціонерне товариство і Європейське об'єднання економічних інтересів. Особливістю є те, що відповідно до Регламенту створюється наднаціональна компанія. У сфері регулювання діяльності компаній в ЄС було прийнято вже три Регламенти, два з яких доповнюються Директивами: Регламент Ради 85/2137/ЄЕС від 25 липня 1985 р. про Європейське об'єднання економічних інтересів; Регламент Ради 2001/2157/ЄС від 8 жовтня 2001 р. про Статут європейської компанії (SE); Директива 2001/86/ЄС від 8 жовтня 2001 р., що доповнює Статут Європейської компанії стосовно участі працівників; Регламент Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22 липня 2003 р. про Статут Європейського Кооперативного Товариства (SCE) (ЄКТ); Директива Ради 2003/72/ЄС від 22 липня 2003 р., яка доповнює Статут Європейського Кооперативного Товариства стосовно залучення працівників.

Директиви, на відміну від регламентів, не можуть безпосередньо застосовуватися в державах-членах і потребують трансформації. Важливе значення мають директиви у сфері захисту прав споживачів, банківські директиви, директиви щодо страхової діяльності, платоспроможності і банкрутства, інвестування.

Отже, стосовно системи регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, то економісти, такі як Адам Сміт, і філософи, як Девід Юм та Еммануїл Кант, уже давно обґрунтували необхідність міжнародного економічного права для захисту демократичного миру та верховенства права у міжнародних економічних відносинах. Прогресивний розвиток права ЄС – від секторальної торгової угоди щодо вугілля і сталі до митного союзу, економічного і валютного союзу, з наднаціональними гарантіями фундаментальних прав людини, демократії та верховенства права для мільйонів «громадян Союзу» – здається, підтверджує передбачення Канта, що взаємна зацікавленість у міжнародній комерції «раніше чи пізніше заволодіє кожною людиною, і війна на зможе виникнути у такому суспільстві» [7].

Висновки і пропозиції. Таким чином, використання ефективного досвіду Європейського Союзу у сфері адміністративного регулювання господарської діяльності, у тому числі зовнішньоекономічної, може посприяти як вдосконаленню і кодифікації законодавства України у сфері зовнішньоекономічної діяльності, так і вдосконаленню безпосереднього державного управління і контролю за діяльністю суб'єктів ЗЕД в Україні. А це. В свою чергу посприє покращенню умов ведення бізнесу і притоку інвестицій.

Література

1. Вершинин А.П. Внешнеэкономическое право. Введение в правовое регулирование внешнеэкономической деятельности. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М), 2001. – 256 с. – (Краткие учебные курсы юридических наук). ISBN ISBN
2. Грицяк І.А. Право і інституції Європейського Союзу: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – 260 с.
3. Минюк Д.І. Організаційно-правові аспекти протидії правопорушенням у сфері зовнішньоекономічної діяльності 2007р. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний університет державної податкової служби України – Ірпінь, 2007.
4. Основы германского и международного экономического права. Учебное пособие / Х.Й. Шмидт-Тренц, Ю. Плате, М. Пашке и др. – СПб. : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2007. – 736 с. ISBN 978-5-9645-0085-8 (в пер.)
5. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В. Правові основи інвестиційної та інноваційної діяльності. Кримінологічний аспект: Навчальний посібник. К.: КНТ, 2006. – 368 с. ISBN 966-373-103-6
6. Штобер, Рольф. Хозяйственно-административное право. Основы и проблемы. Мировая экономика и внутренний рынок = Allgemeines- und Wirtschaftsverwaltungsrecht. Grundlagen des Wirtschaftsverfassungs- und Wirtschaftsverwaltungsrechts, des Weltwirtschafts- und Binnenmarktrechts; пер. с нем. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 400 с.
7. Petersmann, Ernst-Ulrich 'Time for a United Nations «Global Compact» for Integrating Human Rights into the Law of Worldwide Organizations: Lessons from European Integration', 13 EJIL (2002) 621.

УДК 341.17

Передерій О.С.*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ОФІСУ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

На основі аналізу базових положень Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р. розкривається сутність основних організаційно-правових форм співробітництва України і Європейського поліцейського відомства

Ключові слова: Україна, Європейське поліцейське відомство, Міністерство внутрішніх справ України, обмін інформацією, інформаційний запит.

На основе анализа базовых положений Договора между Украиной и Европейским полицейским офисом о стратегическом сотрудничестве от 04.12.2009 г. раскрывается сущность основных организационно-правовых форм сотрудничества Украины и европейского полицейского ведомства

Ключевые слова: Украина, Европейское полицейское ведомство, Министерство внутренних дел Украины, обмен информацией, информационный запрос.

Analyzing regulations of the Agreement between Ukraine and European Police Office about strategy cooperation dated from December 4, 2009, the essence of the basic organizational and legal forms of cooperation between Ukraine and European Police Office within EC on the matters of keeping public order and combating crimes is disclosed.

Key words: Ukraine, European Police Office, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, sharing of information, informational request.

Підписання Україною у Люксембурзі 14 червня 1994 року *Угоди про партнерство і співробітництво між ЄС та Україною* (набула чинності 01.03.1998 року) офіційно проголосило прагнення нашої держави стати повноцінним учасником інтеграційних процесів народів Європи [1]. Стаття 6 документу закріпила основні принципи положення, які покладені в основу розвитку і зміцнення зв'язків між нашою державою і Європейським альянсом. Зокрема, це тісний регулярний політичний діалог України і ЄС задля формування ефективного співробітництва у питаннях, що стосуються зміцнення стабільності і безпеки в Європі, додержання принципів демократії та сприяння правам людини. Зазначені положення стали основою для вироблення комплексного правового механізму двостороннього співробітництва між Україною та Об'єднаною Європою по багатьох напрямках розвитку економічної і гуманітарної сфер [2, с.16].

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права факультету міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Логічним результатом активної діяльності вищого політичного керівництва України і ЄС в напрямі практичної реалізації зазначених засад стало створення спеціального механізму співробітництва системи вітчизняних правоохоронних органів зі спеціальною інституцією ЄС – Європейським поліцейським офісом. Даний механізм передбачений в Угоді між Україною та Європейським поліцейським офісом¹ про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р. яка була ратифікована Законом України від 05.10.2010 р. і набула чинності 16.10.2010 р. (далі – Угода про співробітництво) [3]. Враховуючи надзвичайну практичну важливість для України налагодження ефективного співробітництва з Європейським поліцейським відомством, наукове дослідження різноманітних аспектів цього процесу видається особливо актуальним з позицій доктринального аналізу. Тому метою даної статті є *проведення загальнотеоретичного аналізу основних організаційно-правових форм співробітництва України і Європейського поліцейського відомства*.

Питання, що розкриваються в статті частково вже були в полі зору деяких українських і вітчизняних вчених. Серед них слід, в першу чергу, виокремити

А. М. Бандурку, Ю. І. Дір, К. С. Бельського, І. А. Горшеневу, В. В. Войникова. Напрацювання зазначених вчених стали теоретико-методологічною і, частково, інформаційною основою статті.

Виходячи зі змісту статті 1 Угоди про співробітництво від 04.12.2009 р. взаємодія України і Європолу здійснюється у багатьох напрямках. Зокрема це, запобігання і протидія незаконному обігу наркотиків, профілактика злочинів пов'язаних з нелегальною контрабандою іммігрантів, протидія торгівлі людьми, боротьба зі злочинами, що пов'язані з незаконним заволодінням автотранспортними засобами, підробкою грошових знаків та інших платіжних засобів, нелегальною діяльністю, пов'язаною з відмиванням грошей (Додаток до Угоди про співробітництво № 2). Крім того, Україна сприяє боротьбі зі всіма формам міжнародної злочинності які відповідають мандату Європолу. Зокрема це протидія організованій злочинності, тероризму, оцінка потенційних загроз злочинності, що становлять небезпеку для існування ЄС, проведення стратегічних аналізів динаміки розвитку злочинності, сприяння протидії злочинам, вчиненим з метою придбання засобів вчинення інших злочинів, боротьба з правопорушеннями, вчиненими з метою полегшення або доведення до кінця суміжних злочинних правопорушень². Налагоджуючи професійне співробітництво з Європолом, Україна, фактично, приєднується до загальноєвропейської системи профілактики і протидії найтяжчим формам злочинності. Цю обставину, відповідно, слід розглядати не лише як передумову підвищення рівня правопорядку і законності в нашій державі, а й як важливий крок в напрямі політичного наближення України до ЄС в контексті євроінтеграції.

Основними організаційно-правовими формами співробітництва України і Європолу є:

- обмін «стратегічною» і «технічною» інформацією;
- організація семінарів, навчальних курсів та інших форм професійних зустрічей;
- організація робочих візитів експертів, представників правоохоронних органів та їх керівників, які спеціалізуються на протидії різним видам злочинності.

¹ Альтернативна назва – «Європейське поліцейське відомство» (О.П.)

² Виходячи зі змісту частини 2 статті 3 Угоди про співробітництво суміжними кримінальними правопорушеннями є кримінальні правопорушення, які вчинено з метою здобуття засобів для вчинення кримінальних дій, а також правопорушення, учинені з метою сприяння таким діям, кримінальні правопорушення, скоєні з метою забезпечення безкарності таких дій. Але правопорушення, які є основними для нелегальної діяльності, пов'язаної з відмиванням грошей, стосовно форм злочинності яких Європол не має компетенції, не вважаються суміжними кримінальними правопорушеннями.

Для глибинного пізнання сутності співробітництва України та Європолу висвітлимо перелічені вище напрямки діяльності більш детально. Отже, **обмін «стратегічною» і «технічною» інформацією** є найголовнішим і найважливішим напрямком взаємодії національних поліцейських сил України і Європейського поліцейського офісу. Зі змісту статті 2 Угоди випливає, що «стратегічна інформація» включає в себе дані про заходи правоохоронного характеру, що можуть бути корисними для припинення злочинів і, зокрема, спеціальні засоби боротьби зі злочинами; спеціальну інформацію про нові способи скоєння злочинів, дані про тенденції та розробки способів скоєння злочинів, нову інформацію про дані, отримані в результаті успішного застосування новітніх методів та засобів протидії злочинності, інформаційні дані про маршрути що використовуються контрабандистами чи особами, причетними до злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми та зміни цих маршрутів, дані про стратегії та методи запобігання злочинності керівництвом правоохоронних відомств України і держав ЄС з метою вибору пріоритетів у правоохоронній діяльності, інформацію щодо оцінки загроз і доповіді про кримінальну ситуацію.

За своїм змістовним наповненням «стратегічна» інформація представляє оперативний інтерес для органів охорони правопорядку. Збір такої інформації відбувається в досить складних умовах і є, як відмічає К. С. Бельський, «...результатом не лише інформаційного, але й складного інформаційно-розвідувального процесу, в якому **накопичення інформації** складає початкову і одночасно фундаментальну стадію, за якою логічно слідує інші: аналіз, обробка, використання» [4, с.725].

Організаційно, обмін інформацією відбувається шляхом виконання спеціальних запитів, які може скласти будь-яка сторона Угоди про співробітництво. Запитуваній стороні ставиться в обов'язок оперативно вжити всіх необхідних заходів для забезпечення своєчасного й повного виконання запиту. В свою чергу, запитуюча сторона негайно інформується про обставини, які можуть перешкодити виконанню запиту або значно затягують його виконання в часі. В додаток до наведеного доцільно вказати, що запитуюча сторона має право вимагати від запитуваної сторони вжити всіх необхідних заходів для гарантування **конфіденційності** факту надіслання такого запиту, його змісту й будь-яких документів, що додаються, а також нерозголошення факту надання нею допомоги (ст. 6 Угоди про співробітництво). Технічне виконання запитів належить здійснювати спеціальним офіцерам зв'язку – посадовим особам, функції та права котрих є предметом спеціальних консультацій України і Європолу з огляду на необхідність.

Поряд з обміном «стратегічною інформацією», доцільно акцентувати увагу й на обміні «технічної» інформації. Такий різновид інформації включає в себе дані про засоби посилення потенціалу управлінських і правоохоронних структур держав у сфері протидії злочинності, експертно-криміналістичні методи та слідчі процедури, методи підготовки кваліфікованих фахівців-правоохоронців, аналітичні методи кримінальної розвідки, визначення правоохоронної експертизи. Накопичення «технічної» інформації відбувається в результаті систематизації досвіду функціонування спеціалістів експертно-криміналістичних підрозділів поліцейських органів різних держав-членів ЄС і України, результати проведення спеціальних криміналістичних експертиз і діяльності спільних робочих експертних груп, пошуку найбільш раціональних способів застосування техніко-криміналістичних і тактико-криміналістичних прийомів (прийоми фотознімки на місці пригоди, проведення дактилоскопічних досліджень, прийомів збору оперативної інформації, прийомів негласного зовнішнього спостереження тощо).

Враховуючи виключну важливість інформаційного обміну між Україною і Європолом, сторони угоди визначили, що обмін спеціалізованою інформацією, яка становить ін-

терес для Європолу, не виключає питань взаємного надання правової допомоги в кримінальних справах України і будь-якої іншої країни-члена ЄС. Це, як влучно зазначає В.В. Войников, обумовлено необхідністю більш тісного співробітництва європейських країн в галузі боротьби зі злочинністю [5, с.61]. Відповідно, жодні положення Угоди про співробітництво не перешкоджають будь-яким домовленостям про надання взаємної правової допомоги, здійсненню взаємних робочих контактів правоохоронних органів чи інших апробованих форм обміну інформацією між Україною та будь-якою державою - членом Європейського Союзу.

Доцільно зазначити, що наступні дві організаційно-правові форми співробітництва за змістом схожі між собою і пов'язані єдністю цілей. Так, *організація семінарів, навчальних курсів та інших спеціальних форм професійних зустрічей* має на меті обмін кращим практичним і науковим досвідом щодо впровадження сучасних підходів і методів управління поліцейськими службами і підрозділами з метою досягнення високоефективного рівня їх функціонування. В рамках означеного напрямку співробітництва між представниками правоохоронних органів України і Європолем проходять симпозиуми, робочі наради, конференції тощо. При реалізації зазначеної форми співробітництва України і Європолу, вітчизняним спеціалістам слід враховувати, що у Європейському Союзі головна увага при проведенні спільного навчання поліцейських країн-членів ЄС зосереджується на вивченні трьох основних блоків питань:

- проблемні аспекти управління поліцією (в першу чергу, управління персоналом поліцейських підрозділів різного функціонального призначення);
- зміни, котрі відбуваються з поліцейськими системами держав-членів ЄС в результаті апробації і впровадження нових принципів і стандартів роботи поліції з метою підвищення якості і ефективності функціонування всієї системи органів охорони громадського порядку;
- вивчення методів контролю за злочинністю і найбільш раціональних форм протидії їй.

Відзначимо, що в ЄС діють спеціалізовані навчальні заклади, в яких здійснюється спеціальна підготовка персоналу правоохоронних органів держав-членів ЄС. Зокрема, це Європейський поліцейський коледж у м. Бремшил (Англія). В зазначеному навчальному закладі здійснюється підготовка (перепідготовка) старшого начальницького складу поліції всіх держав-членів ЄС, а також будь-якої держави світу, яка має тісні зв'язки з Європою [6, с.153]. Є підстави прогнозувати, що підготовка спеціалістів українських правоохоронних відомств буде фактором зміцнення їх кадрового потенціалу і передумовою підвищення якості удосконалення управління відповідними службами і підрозділами.

Третьою важливою формою співробітництва України і Європолу є *організація візитів експертів, представників правоохоронних органів та їх керівників, які спеціалізуються на протидії різним видам злочинності*. Такі заходи здійснюються з метою аналізу методів і заходів взаємодії служб і підрозділів поліції, які доцільно застосовувати при виявленні тяжких форм організованої злочинності. Мова йде, передусім, про передовий досвід раціонального планування розслідування окремих видів злочинів, прийоми спільного вироблення і перевірки криміналістичних версій з метою розкриття резонансних злочинів, формулювання принципів найбільш раціональної взаємодії між слідчим і іншими працівниками поліції, які беруть участь у боротьбі зі злочинністю, вироблення уніфікованих заходів щодо залучення у процес розкриття злочинів громадськості та інше. Для держав ЄС подібна форма співробітництва поліцейських органів не є новою. Додатково зазначимо, що ефективною формою співробітництва поліцейських органів держав-членів ЄС

є щомісячні наради міністрів внутрішніх справ країн співдружності [7, с.563]. Уявляється, що систематичне залучення у перспективі Міністра внутрішніх справ України до роботи подібних нарад буде сприяти виробленню оптимальних моделей управління підрозділами Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), віднайденню найбільш оптимальних і раціональних способів використання тих чи інших підрозділів правоохоронних органів в неординарних умовах та ін.

Доцільно зазначити, що відповідно до Додатку 3 до Угоди між Україною та Європолем Україну у відносинах з організацією можуть представляти компетентні органи, які згідно з національним законодавством України є відповідальними за запобігання кримінальним правопорушенням та боротьбу з ними. Зокрема це міліція, Служба безпеки України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Державна митна служба України, Державна податкова адміністрація України, Державний комітет фінансового моніторингу України, Генеральна прокуратура України. **МВС України є національним контактним пунктом між Європолем та іншими компетентними органами України.** МВС співпрацює з Європолем на основі регулярного обговорення напрямів співробітництва в цілому і низки пов'язаних супроводжуваних питань становлять взаємний інтерес. Також МВС бере на себе більшу частину навантаження у порівнянні з іншими правоохоронними відомствами щодо обміну інформацією між Європолем і Україною.

Таким чином, розгляд основних організаційно-правових форм співробітництва України і Європейського поліцейського відомства, дає підстави зробити наступні висновки:

— правовою основою співробітництва України і Європолу є міжнародний договір - Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р., яка була ратифікована Законом України від 05.10.2010 р. і набула чинності 16.10.2010 р.;

— цілями співробітництва України і Європолу є посилення спільної діяльності держав - членів Європейського Союзу, які діють через Європол, з Україною з метою **запобігання небезпечним формам міжнародної злочинності, виявленню тяжких злочинів, припиненні та розслідуванні злочинів шляхом обміну спеціальною стратегічною й технічною інформацією;**

— основними організаційно-правовими формами співробітництва України і Європолу є **обмін «стратегічною» і «технічною» інформацією, організація семінарів, навчальних курсів та інших форм професійних зустрічей українських правоохоронців і представників Європолу, організація візитів експертів, представників органів охорони правопорядку України та Європолу і їх керівників;**

— **організаційно, обмін «стратегічною» і «технічною» інформацією відбувається шляхом виконання спеціальних запитів**, які може складати як Україна, так і Європол з метою отримання необхідних даних. Технічне виконання запитів належить здійснювати офіцерам зв'язку – спеціальним посадовим особам, функції та повноваження котрих є предметом спеціальних консультацій України і Європолу з огляду на необхідність;

— Міністерство внутрішніх справ України виступає **національним контактним пунктом між Європолем та правоохоронними органами України**, які можуть самостійно вступати у взаємодію з Європолем. МВС бере на себе більшу частину навантаження щодо обміну інформацією між Європолем і Україною.

Список використаних джерел

1. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною від 14.06.1994 р. // Офіційний Вісник України. – № 24 — 2006 р. — ст. 1794

2. Судебные и правоохранительные органы Украины: учебник / [Бессмертный А. К., Иваненко В. И., Тяпкин А. С. и др.]; Под ред. А. М. Бандурки. — Х.: Ун - т внутр. дел, 1999. — 350 с.
3. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво» від 04.12.2009 р. // Відомості Верховної Ради України.— 2011. — № 6. — ст. 48
4. Бельский К. С. Полицейское право: лекционный курс / К. С. Бельский — М.: «Дело и сервис», 2004. — 816 с.
5. Войников В.В. Европейское полицейское ведомство (Европол): история, задачи, структура / В.В. Войников // Российская юстиция. — 2005. — № 2. — С. 20-22
6. Горшенева И. А. Полиция в механизме современного демократического государства: учеб. пособие / Горшенева И. А.— М.: Юнити – Дана, 2004. — 174 с.
7. Дір Ю. І. Правові аспекти становлення «простору свободи, безпеки та юстиції» у розширеному ЄС /Ю.І. Дір, З.М. Макаруха // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. — 2007. — № 33. — С. 559 -564

Культенко О.В.*

ДО ОБГРУНТУВАННЯ ДЖЕРЕЛА ПРАВА ЄВРОПОЛУ

Підтримуючи діалог та співпрацю між Україною та ЄС в сфері діяльності правоохоронних органів враховуючи необхідність запровадження європейських стандартів у внутрішнє законодавство, як це обумовлено в п.п. (ii.) ч. III.2 Порядку денного про асоціацію Україна - ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію [2, с.14], доцільно звернути увагу на обсяг правосуб'єктності Європолу.

Зокрема, потреба у дослідженні статусу та діяльності Європолу спричинена тим, що Україні співпрацюючи з цим органом, слід виробити механізми запобігання негативного впливу його діяльності на права своїх громадян.

Правова проблематика діяльності Європейського Союзу окреслена у впрацях таких українських вчених: М.В. Буроменського, В.Н. Денисова, В.К. Забігайла, В.І. Муравйова, М.М. Мікієвича, В.В. Копійки. Проте на даний час в Україні відсутній ґрунтовний аналіз діяльності Європолу, що робить потребу в даному дослідженні надзвичайно нагальною.

Без сумніву цікавим є проведений Смирноюю К.В. аналіз федералістських, міжнародно-правових, «автономних» та «змішаних» концепцій правової природи права Євросоюзу, яким дослідник показує, що на сучасному етапі свого розвитку Євросоюз є особливим міжнародним інтеграційним об'єднанням, котре має елементи міжнародної міжурядової організації та державоподібного утворення. В основі правопорядку Євросоюзу лежить сукупність форм фіксації норм права, що мають власні характерні особливості, однак є подібними до міжнародно-правових та внутрішньодержавних актів [3, с.11].

Щоб уникнути етноцентризму, до раніше висвітленої позиції про чотири режими порівняння права [1, с.171] вважаємо необхідним провести аналіз праць західних вчених, в яких досліджено еволюцію та діяльність Європолу з часу створення до надання йому статусу Агенства ЄС.

Так, дослідницька група Ghent University з Бельгії вважає поліцейську та судову співпраці в якості концепції дуже розпливчастою та абстрактною для оцінки. На рисунку 1 вставленому нижче показано, як обраний ними набір за трьох тематичних досліджень стосується поліцейського і судового співробітництва та апроксимації [4, с.20].

З огляду на такий підхід доречно звернути увагу на необхідність чіткого розмежування в компетенції Європолу на національному та союзному рівнях, що спонукатиме усвідомленню статусу цього органу. Обговорення цієї проблеми відбулося в 2004 році [4]. З урахуванням висновків вчених, які взяли участь у цьому обговоренні, держави-члени ЄС взяли за основу діяльності Європолу третє правило одноголосного стовпа [6, с.75].

Необхідно додати, що порівнюючи Європол з ФБР, Alexandra De Moor та Gert Vermeulen вказують на відмінність у їхніх повноваженнях. Незважаючи на відсутність слідчих можливостей Європолу, вони розглядають його як предтечу утворення повноцінного виконавчого Європейського поліцейського відомства [6, с.77]. Крім того, вони аргументують свою позицію традиційним ставленням більшості країн до визнання типових завдань по-

* кандидат юридичних наук

ліції та розвідувальних функцій різних відомств, і даними ФБР про досягнення найбільшої ефективності у захисті Сполучених штатів під час їх виконання в тандемі [7, с.23].

Рис.1 Поліцейська та судова співпраця та апроксимація

Прийняте у Люксембурзі рішення 6 квітня 2009 року стосовно юстиції та внутрішніх справ на засіданні Ради Європейського співтовариства про перетворення з 01 січня 2010 року Європолу в Агентство ЄС [5, с.54] додало підстав не вважати ЄС як міжнародну організацію. Більш того, воно змінило порядок фінансування Європолу із сплати внесків держав-членів на загальний бюджет ЄС. Цим рішенням Рада Європи зменшила свої повноваження, збільшивши їх у Європейському парламенті, чим додала підстав вважати Європейське співтовариство державоподібним утворенням.

Оскільки консультативні процедури Європарламенту мають дію як право відкладеного вето, необхідне для винесення рішення, є підстави вважати, що в рамках поліцейського співробітництва вони будуть застосовуватися до України. На протидію цьому необхідно розпочати перегляд правосуб'єктності правоохоронних органів України та законодавчого врегулювання повноважень Європолу на території нашої держави, з огляду на це пропонуємо додати відповідний пункт до угоди.

А відтак, для правотворчості з метою інтеграції внутрішнього законодавства до права ЄС необхідно врахувати теперішні детермінанти професійної діяльності Європолу, щоб уникнути додаткових витрат з бюджету України на правоохоронні органи. Крім того, під час здійснення правового співробітництва агрегація стандартизованих напрямків діяльності Європолу дозволить уникнути можливого дублювання функціональних обов'язків в правоохоронних органах України, що спонукатиме до посилення прав людини та громадянина.

Література

1. Культенко О. Щодо потреби перегляду обсягу правосуб'єктності Інтерполу в Україні. Право України. – К. – 2010 – С. 169-173
2. Співсекретар Ради с питань співробітництва Україна – ЄС. Порядок денний про асоціацію Україна - ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. Брюссель. – 2009 – С. 38
3. Смирнова К.В. Джерела права Європейського союзу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. К. – 2005 – С. 15

4. De Hert, Division of competences between national and European levels with regards to Justice and Home Affairs. In J. Aap (Ed.), justice and home affairs in the EU: liberty and security issues after enlargement. Cheltenham: Elgar. – 2004. – pp. 55-102
5. House of Commons European Scrutiny Committee. Eighteenth Report of Session 2010-11. HC 428-xvi. – 94 p.
6. Marc Cools, Brice De Ruyver, Marleen Easton, Lieven Pauwels, Paul Ponsaers, Gudrun Vande Walle... (Ed.) Eu and International Crime Control: Topical Issues. Governance of Security Research Paper / Maklu. – 2010 – Volume 4 – 222 p.
7. Report to the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States: The FBI's Counterterrorism Program Since September 2001/ FBI – April 14, 2004 – 80 p.

Короткий Т.Р., Сажинко Н.В.***

МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ БИМЕДИЦИНСКИХ ПРАВ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

Проблематика защиты биомедицинских прав (в юридическом аспекте) является относительно новой для Украины. Зачастую ее сводят к правам пациентов. Однако, при наличии некоторых общих категорий, тем не менее, это различные сферы прав человека.

Целью статьи является анализ содержания биомедицинских прав, международные механизмы их защиты и особенности имплементации. Для достижения указанной цели нами были сформулированы следующие задачи: определить понятие и содержание биомедицинских прав, их отличие от прав пациента, проанализировать международные стандарты биомедицинских прав, раскрыть особенности реализации данных прав как на международном уровне, так и на национальном уровне.

Отдельные вопросы, связанные с биомедицинскими правами человека рассматривали А.А. Абашидзе, А.М. Солнцев (соматические права человека), О.Ю. Кашинцева (национальный аспект охраны прав человека в сфере биотехнологии и медицины), Е. Згречча, М.Л. ди Пьетра, А.Дж. Спаньоло (биоэтические вопросы), Е.В. Тарасьянц и Б.Г. Юдин (защита прав человека в области биомедицинских исследований), М.В. Шугуров (защита прав человека в условиях современного научно-технического прогресса), Т.Р. Короткий (вопросы клонирования человека). Однако, комплексного исследования в сфере защиты биомедицинских прав человека в отечественной литературе не проводилось.

1. Биомедицинские права и права пациентов были обособлены в отдельную категорию прав человека для реализации и конкретизации права на здоровье.

Под правами пациента следует понимать основные права человека, нуждается в медицинской помощи, на охрану собственного здоровья с точки зрения обеспечения доступа к медицинскому обслуживанию, равноправия, качества и эффективности такой помощи [1]. К правам пациентов относят такие права, как право на равный и справедливый доступ к медицинской помощи; право на безопасную и качественную медицинскую помощь; право на физическую и психическую целостность и неприкосновенность; право на получение медицинской информации; право выражать согласие, основанное на полной медицинской информации; право на выбор и отказ от медицинского вмешательства; право на конфиденциальность; право на неприкосновенность личной жизни пациента; право на соблюдение норм медицинской этики по отношению к пациенту; право на возмещение ущерба для здоровья, причиненного при оказании медицинской помощи; право на подачу жалобы и защиту своих прав и др.

Права человека в области биомедицины, как отмечает Г.Г. Карагезян, это особый комплекс прав человека, которые реализуются, как правило, при применении к нему сов-

* кандидат юридических наук, доцент, докторант Национального университета «Одесская юридическая академия», доцент кафедры международного права и международных отношений Национального университета «Одесская юридическая академия»

** ассистент кафедры общегуманитарных дисциплин Международного гуманитарного университета, соискатель кафедры международного права и международных отношений Национального университета «Одесская юридическая академия»

ременных медицинских (биомедицинских) технологий, направленных на обеспечение полного и своевременного доступа к достижениям биологии и медицины с целью удовлетворения потребностей и использования данных достижений, как на благо конкретного индивида, так и общества в целом, а также в защите человека, его жизни, здоровья и достоинства от неблагоприятных последствий биомедицинских технологий [2]. К биомедицинским правам относят такие права, как право на уважение анатомии человеческой личности, право на получение информации о диагнозе и прогнозе собственного состояния, право участвовать в принятии решений о выборе методов лечения, вплоть до отказа от лечения вообще и т.п. Возникновение этой группы прав связано как с развитием и углублением, «проникновением» в биологическую сущность человека прав человека, так и собственно с развитием медицины и биологии, возникновением новых аспектов прав человека.

Таким образом, биомедицинские права человека и права пациентов взаимосвязанные категории, однако, не поглощающие друг друга. Общим в данной категории прав является их предмет – реализация права на здоровье человека в широком смысле.

2. Реализация и защита биомедицинских прав человека и прав пациентов осуществляется преимущественно на национальном уровне, т.к. обеспечение права на здоровье – задача национальных систем здравоохранения, а в случае его нарушения на – судебных органов государства.

Несмотря на то, что право на здоровье относится к международным стандартам прав человека, обеспечение реализации которых осуществляется как на национальном, так и на международном уровне, в настоящее время, ни на универсальном уровне, ни на региональном уровне не созданы специализированные международные механизмы по защите биомедицинских прав. Тем не менее, определенных успехов в защите данных прав удалось добиться в рамках Совета Европы и Европейского Союза, а созданные в данных организациях механизмы являются наиболее эффективными [3].

3. В контексте правового регулирования биомедицинских прав особое значение имеет Конвенция Совета Европы о защите прав и достоинства человека в связи с использованием достижений биологии и медицины 1997 г.: Конвенция о правах человека и биомедицине, которая была принята в 1997 г. в городе Овьедо (Конвенция о биомедицине). По состоянию на ноябрь 2011 г. Конвенцию о биомедицине подписали 35 государств из них 28 государств ее ратифицировали [4]. Украина подписала Конвенцию о биомедицине, но не ратифицировала ее [5].

По мнению Е.В. Тарасьянц, целью Конвенции 1997 г. является конкретизация и развитие положений Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. [6]. Таким образом, Конвенция 1997 г. устраняет «пробельность» в европейском механизме защиты прав человека в отношении биомедицинских прав, которые непосредственно Конвенцией 1950 г. не защищаются.

Конвенция 1997 г. гарантирует каждому соблюдение неприкосновенности личности и других прав и основных свобод в связи с применением достижений биологии и медицины. При этом подчеркивается, что «интересы и блага отдельного человека превалируют над интересами общества». Согласно Конвенции 1997 г., тело человека и его части не должны в качестве таковых являться источником получения финансовой выгоды. Вмешательство в геном человека, направленное на его модификацию, может быть осуществлено лишь в профилактических, диагностических или терапевтических целях и только при условии, что оно не направлено на изменение генома наследников данного человека, кроме этого запрещается создание эмбрионов человека в исследовательских целях. Конвенция

1997 г. закрепляет основные принципы сотрудничества и деятельности в сфере применения биомедицинских технологий, кроме этого устанавливает и пределы возможного вмешательства медицины в жизнь человека с учетом соблюдения и защиты его чести и достоинства. Также в Конвенции 1997 г. провозглашен принцип «необходимости охраны человеческого достоинства», что подвергается опасности вследствие «неправильного применения методов биологии и медицины». Статья 2 Конвенции 1997 г. устанавливает, что «интересы и благо человеческого существа должны иметь преимущества перед интересами исключительно общества и науки».

Положения Конвенции 1997 г. касаются как проведения биомедицинских исследований, так и использования результатов этих исследований в медицинской практике. В ее тексте содержится обязательство подписавших сторон «предпринять все необходимые шаги по совершенствованию своего национального законодательства с тем, чтобы оно отражало положения настоящей Конвенции» (ст. 1).

Таким образом, в Конвенции закреплены в качестве стандартов следующие биомедицинские права: право на соблюдение целостности личности, право на доступную медицинскую помощь, право на согласие на медицинское вмешательство, право на уважение частной жизни, право ознакомиться с любой собранной информацией о своем здоровье, запрет на использование каких-либо частей человеческого тела с целью получения прибыли.

4. Как отмечают М. Казини, Г. Гамбино, А. Спаньоло, в тексте Конвенции 1997 г. биомедицинские права сознательно не упорядочены и не детализированы, а поданы обобщенно, с описанием основных направлений, которых должны придерживаться государства, взявшие на себя обязательства по данному договору [7]. Из этого следует, что Конвенция 1997 г. носит рамочный характер, устанавливает стандарты в сфере биомедицинских прав, с последующей детализацией обязательств в сфере биомедицинских прав в протоколах.

Согласно ст. 31 Конвенции 1997 г., могут заключаться дополнительные протоколы, направленные на применение и развитие изложенных в ней принципов в конкретных областях. При этом каждый протокол обладает той же юридической силой, что и сама Конвенция. В настоящее время уже разработаны три Дополнительных протокола: Дополнительный протокол к Конвенции о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины, касающийся запрещения клонирования человеческих существ (Париж, 12 января 1998 г.); Дополнительный протокол к Конвенции о правах человека и биомедицине относительно трансплантации органов и тканей человека (Страсбург, 24 января 2002 г.); Дополнительный протокол к Конвенции о правах человека и биомедицине в области биомедицинских исследований (Страсбург, 25 января 2005 г.).

В Дополнительном протоколе к Конвенции о правах человека и биомедицине, касающийся запрещения клонирования человеческих существ 1998 г. отмечается, что инструментальный подход к человеческому существу в форме преднамеренного создания генетически идентичных человеческих существ противоречит представлениям о человеческом достоинстве и в силу этого представляет собой недобросовестное применение достижений биологии и медицины. Также Протокол запрещает любое вмешательство, нацеленное на создание человеческого существа, генетически идентичного другому человеческому существу, живому или умершему (ст. 1). Украина подписала Протокол в 2006 году [8].

Дополнительный протокол к Конвенции о правах человека и биомедицине относительно трансплантации органов и тканей человека 2002 г. содержит норму, устанавли-

вающую защиту достоинства и индивидуальной целостности человека и гарантирующую каждому без исключения соблюдение неприкосновенности личности и других прав и основных свобод в связи с трансплантацией органов и тканей человека (ст. 1). Нормы Протокола не применяются к регулированию трансплантации репродуктивных органов и тканей, эмбриональных органов и тканей, крови и производных крови (ст. 2). Также в Протоколе указано, что получателю и лицу или органу, обеспечивающему разрешение на имплантацию, заблаговременно предоставляется соответствующая информация о целях и характере имплантации, ее последствиях и рисках, а также альтернативном вмешательстве (выделено нами Т.К., Н.С.) (ст. 5). Протоколом запрещается извлечение финансовой выгоды от трансплантологии и запрещается торговля органами и тканями (ст. 21, 22). По мнению А.А. Абашидзе и А.М. Солнцева, целью Протокола является определение и защита прав доноров органов и тканей, как живых, так и умерших, а также лиц, которым осуществляется пересадка органов и тканей человеческого происхождения [9]. Таким образом, пробел Конвенции 1997 г. в области защиты биомедицинских прав при проведении трансплантации органов и тканей человека был разрешен благодаря принятию Протокола.

В Дополнительном протоколе к Конвенции о правах человека и биомедицине в области биомедицинских исследований 2005 г. содержатся норма устанавливающая защиту достоинства и индивидуальности каждого человека и гарантирует каждому без исключения соблюдение целостности и прочих прав и основных свобод в отношении любых исследований, включающих **вмешательство** (выделено нами Т.К., Н.С.) в человеческий организм в области биомедицины (ст. 1). Положения Протокола применяется в отношении исследования плода и эмбриона *in vivo*, но не применяется в отношении исследования эмбриона в пробирке (п. 2 ст. 2). В Протоколе содержится определение **вмешательства**, что включает физическое вмешательство и любое иное вмешательство в той мере, в какой оно представляет угрозу психическому здоровью данного лица (п. 3 ст. 2). По мнению А.А. Абашидзе и А.М. Солнцева, целью Протокола является определение и гарантирование основополагающих прав в сфере биомедицинских исследований, в частности тех лиц, которые принимают участие в таких исследованиях [10]. Из вышеизложенного следует, что положения Протокола дополняют Конвенцию 1997 г.

5. В контексте настоящей статьи важным положением является ст. 29 Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г., согласно которой Европейский суд по правам человека (ЕСПЧ) может выносить заключения по юридическим вопросам, связанных с толкованием ее положений, которые носят рекомендательный характер. ЕСПЧ может, не ссылаясь непосредственно на какое-либо конкретное дело, находящееся в судопроизводстве, выносить консультативные заключения по юридическим вопросам, касающимся толкования Конвенции 1997 г., по просьбе: правительства одной из сторон Конвенции 1997 г., проинформировав об этом другие стороны; Руководящего комитета по биоэтике.

Однако, обращений по толкованию Конвенции по биомедицине в ЕСПЧ со стороны участников Конвенции и Руководящего Комитета по биоэтике пока не поступало.

Важным является тот факт, на который акцентирует внимание Е.В. Тарасьянц, что еще в период разработки Конвенции 1997 г. ЕСПЧ рассматривал значительное количество жалоб, и было бы неразумным наделять его полномочиями по рассмотрению дополнительной категории дел. Тем не менее, недостатком Конвенции 1997 г. некоторые авторы считают отсутствие возможности обращения в Европейский суд по правам человека [11] для защиты нарушенных прав. Так же, заявитель в ЕСПЧ не может обосновывать свои требования исключительно на нормах Конвенции 1997 г. в соответствии со ст. 35 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г.

Однако, в ряде дел, ЕСПЧ ссылается на положения Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г.

Так, в деле Glass против Соединенного Королевства рассматривалось нарушение права на уважение личной жизни, и в частности права на личную неприкосновенность, а именно касающиеся согласия на медицинское вмешательство. ЕСПЧ было признано, что решение об осуществлении лечения вопреки возражениям пациента (или его законного представителя) свидетельствует о наличии вмешательства в право на уважение его личной жизни и его право на физическую неприкосновенность [12]. Также ЕСПЧ в решении по данному делу подтвердил, что такое согласие должно быть добровольным, ясно выраженным и информированным, то есть ЕСПЧ применил положения Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г. к конкретному делу. ЕСПЧ постановил, что не считает применяемое законодательство Соединенного Королевства в той или иной степени несовместимым с принципами, установленными в Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г. [13] Таким образом, ЕСПЧ может оценить соответствие внутригосударственного законодательства с принципами Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г.

В решениях Кипр против Турции, Vo против Франции (при толковании понятия «вмешательство»), Evans против Соединенного Королевства, Hülya ÖZALP против Турции (ст. 5 право на согласие), Juhnke против Турции, V.C против Словакии (нарушение ст. 5 Конвенции о правах человека и биомедицине 1997 г., на которую ссылался заявитель в Конституционный суд Словакии) ЕСПЧ ссылался на положения Конвенции 1997 г.

6. Защита биомедицинских прав непосредственно Европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод 1950 г. не предусмотрена, но обращение возможно по ряду статей Конвенции 1950 г., и такая практика существует, например, при нарушении статей 2, 3, 6, 8.

В частности, в случае нарушения биомедицинских прав человека можно ссылаться на ст. 2 (право на жизнь), ст. 3 (запрещение пыток), ст. 6 (право на справедливое судебное разбирательство), ст. 8 (право на уважение частной и семейной жизни) Конвенции 1950 г., что подтверждается судебной практикой [14].

Нарушением биомедицинских прав является проведение биомедицинских опытов без согласия испытуемого, что можно отнести к негуманному обращению и данные действия подпадают под действие ст. 3 Конвенции 1950 г. В решении по делу X. против Дании, было признано, что лечение экспериментального характера без согласия пациента может в определенных случаях рассматриваться как противоречащее ст. 3 Конвенции 1950 г. Также было указано, что данное утверждение не относится к случаям совершения с согласия пациента операции, в ходе которой врач использует новый инструмент [15].

7. Нами проанализирована практика ЕСПЧ, связанная защитой биомедицинских прав, что позволило выделить несколько групп дел [16]:

К первой группе мы можем отнести дела, связанные с нарушением репродуктивных прав человека, например, **право на легальный аборт** (Д. против Ирландии, Tusias против Польши, А, В, С против Ирландии, Z против Польши), **право на медицинскую помощь** (Эванс против Соединенного Королевства, Диксон против Соединенного Королевства, S.H. и другие против Австрии), **право на смерть (содействие суициду)** (Санлес против Испании, Pretty против Соединенного Королевства, Эрнст Хаас против Швейцарии, Ульрих Кох против Германии).

Во вторую группу можно выделить дела, связанные с нарушением **права на согласие на медицинское обследование или лечение**. Общие вопросы права согласия на ме-

дицинское обследование или лечение были рассмотрены в деле Hoffmann против Австрии, Glass против Соединенного Королевства, Jalloh против Германии, Vogumil против Португалии. Вопросы **согласия на гинекологическое обследование** рассматривались в делах Juhnke против Турции, Salmanoğlu и Polattas против Турции. **Согласие на операцию стерилизации** – V.C. против Словакии.

К третьей группе относятся дела, нарушения прав ВИЧ-инфицированных, например, вопросы связанные с **угрозой заражения ВИЧ** - Arcila Ненао против Нидерландов, N. против Соединенного Королевства; **изоляция ВИЧ-инфицированных** – Enhorn против Швеции; вопросы конфиденциальности – I. против Финляндии, Armonien против Литвы, Biriuk против Литвы, Colak and Tsakiridis против Германии; вопросы связанные с **превентивными мерами и доступу к лечению** – Shelly против Соединенного Королевства, Алексанян против России.

К четвертой группе, дела, связанные с **правом знать своих биологических родителей** - Odièvre против Франции, Jaggi против Швейцарии, Phinikaridou против Кипра.

7. Одной из структур Совета Европы является Руководящий комитет по биоэтике, который разрабатывает документы, впоследствии утверждаемые Парламентской ассамблеей и Комитетом министров Совета Европы [17]. В задачи Комитета входит изучение этических, правовых проблем и проблем, касающихся прав человека, в связи с развитием биомедицины; осуществление работы с целью гармонизации политики государств-членов и разработка соответствующих правовых актов по этическим и правовым вопросам, связанным с данной специфической областью, включая защиту человеческих эмбрионов и генетику, что также подразумевает разработку дополнительных протоколов к Конвенции 1997 г.; осуществление деятельности с целью упрощения имплементации принципов Конвенции 1997 г. и Дополнительных протоколов к ней; сотрудничество с иными международными организациями и ЕС.

Членами Комитета являются представители государств-членов Совета Европы, являющиеся специалистами по биоэтике и обладающие квалификацией в области биологии, медицины и других наук, этики, права, а также иные лица, обладающие квалификацией в области биомедицины и способные рассматривать различные вопросы биоэтики с точки зрения прав человека. Участниками Комитета являются Руководящий комитет по правам человека, Европейский комитет по здравоохранению и Парламентская Ассамблея. Иными участниками Комитета являются Европейская Комиссия, государства, имеющие статус наблюдателей при Совете Европы, а также некоторые межправительственные организации, такие как ВОЗ или ЮНЕСКО. Статусом наблюдателей при Комитете обладают Австралия, и Израиль, а также неправительственные организации - Европейский научный фонд и Общественная и церковная комиссия Конференции Европейских церквей.

Также ЕСПЧ в своих решениях делает ссылки на работу Руководящего комитета по биоэтике Совета Европы, к примеру, Уилкинсон против Соединенного Королевства.

8. На национальном уровне, прежде всего в европейских государствах, созданы и функционируют механизмы защиты биомедицинских прав.

В Германии в 1990 г. был принят Закон о геномной инженерии. Показателен законодательный опыт США, Великобритании и Канады, например Закон о риске опытов, связанных с возможным загрязнением окружающей среды (США), Закон о регулировании деятельности, включающей исследования, преподавание, разработку, производство и коммерческий сбыт в области генетически измененных микроорганизмов и организмов (Франция), Нормативные положения в области биотехнологии: руководство для пользо-

вателей (Канада), также созданы специальные органы управления и контроля: районные бюро Исполнительного органа по здравоохранению и безопасности в Великобритании, Комиссия по изучению вопросов выпуска продуктов бимолекулярной инженерии в окружающую среду, Комиссия по генной инженерии (Франция).

Таким образом, современное международное право не содержит специальных механизмов защиты биомедицинских прав, хотя и выделяет их в качестве самостоятельной категории. Тем не менее, защита этих прав возможна через существующие международные механизмы защиты иных прав человека, прежде всего, права на жизнь, запрет пыток, неприкосновенность частной жизни. Однако, в связи с усилением национальных механизмов обеспечения и защиты биомедицинских прав, с одной стороны, и развитием биомедицинских технологий, с другой, можно прогнозировать появление специальных международных механизмов защиты биомедицинских прав.

1. Проект Закона України «Про права пацієнтів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://health-ua.com/articles/1050.html>
2. Карагезян Г.Г. Медицинский работник как субъект ненадлежащего врачевания // Аспирант и соискатель. – 2008. - № 4. – С. 50-53.
3. Тарасьянц Е.В. Международная защита и поощрение прав человека в области биомедицинских исследований. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Е.В.Тарасьянц. - М., 2010. – С. 23.
4. Convention for the protection of Human Rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=164&CM=&DF=&CL=ENG>
5. Convention for the protection of Human Rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=164&CM=&DF=&CL=ENG>
6. Тарасьянц Е.В. Международно-правовые аспекты защиты прав человека при проведении биомедицинских исследований / Е.В. Тарасьянц // Московский журнал международного права. № 2 (70), 2008. – С. 62 – 81. (68)
7. Згречча Е., Спаньоло А. Дж., Петро М.Л. ді. Біоетика / Переклад з італійської В.Й. Шовкун : Підручник. – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2007. – 672 (123).
8. Про уповноваження С. Головатого на підписання Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та людської гідності щодо застосування біології та медицини, який стосується заборони клонування людей : Розпорядження №57/2006-рп Президента України від 4 квітня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.rada.gov.ua.
9. Абашидзе А.А., Солнцев А.М. Новое поколение прав человека: соматические права / А.А. Абашидзе, А.М. Солнцев // Московский журнал международного права. 2009. № 1 (73). – С. 69-82 (77)
10. Абашидзе А.А., Солнцев А.М. Новое поколение прав человека: соматические права / А.А. Абашидзе, А.М. Солнцев // Московский журнал международного права. 2009. № 1 (73). – С. 69-82 (77)
11. Тарасьянц Е.В. Международно-правовые аспекты защиты прав человека при проведении биомедицинских исследований / Е.В. Тарасьянц // Московский журнал международного права. № 2 (70), 2008. – С. 62 – 81. (69)

12. Справа «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. the United Kingdom) // Журнал «Медичне право». № 2 (II), 2008. – С. 76-78.
13. Тарасьянц Е.В. Международно-правовые аспекты защиты прав человека при проведении биомедицинских исследований / Е.В. Тарасьянц // Московский журнал международного права. № 2 (70), 2008. – С. 62 – 81. (79)
14. Josef Prinz v. Austria: Judgment of 08/02/2000. §26 – 27. Hudoc; Josef Prinz v. Austria: Decision. 10/04/1997. Hudoc; D.V. v. Bulgaria: Decision of 16/04/1998. Hudoc; X v. Denmark, Application 39974/82, Decision of 2 March 1983. Hudoc; Roche v. UK: Judgment of 19/10/2005. Hudoc. §141 – 142
15. X v. Denmark, Application 39974/82, Decision of 2 March 1983. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.humanrights.coe.int/aware/GB/publi/materials/1123.pdf>
16. Данная классификация осуществлена на основании Доклада исследовательского отдела Европейского суда по правам человека о биоэтике и прецедентного права ЕСПЧ. См.: Report of the Research Division of the European Court of Human Rights on Bioethics and the case-law of the ECHR. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Bioethics_and_the_case-law_of_the_Court.pdf
17. Юдин Б.Г. Этическое и правовое регулирование биомедицинских исследований: новый документ Совета Европы // Медицинское право, № 2, 2005. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/med/2438>

*Кравченко Н.П.**

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРЕДСТАВНИЦТВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до концепту нотаріальної діяльності дипломатичних представництв, з'ясовано погляди зарубіжних і вітчизняних фахівців щодо нотаріальних аспектів міжнародного і національного права, проаналізовано джерела міжнародно-правового регулювання нотаріальної діяльності.

Ключові слова: консульське право, нотаріальні функції консула, Віденські конвенції, міжнародне співробітництво.

В статье рассмотрены теоретические подходы к концепту нотариальной деятельности дипломатических представительств, выяснены взгляды зарубежных и отечественных специалистов относительно нотариальных аспектов международного и национального права, проанализированы источники международного-правового регулирования нотариальной деятельности.

Ключевые слова: консульское право, нотариальные функции консула, Венские конвенции, международное сотрудничество.

The article discussed theoretical approaches to the concept of notarial activities of diplomatic missions, clarified the views of foreign and national experts concerning notarial aspects of international and national law, analyzed the sources of international legal regulation of notarial activities.

Keywords: law, notarial functions of consul, the Vienna Convention, international cooperation.

Актуальність наукової проблематики зумовлюється тим, що сучасні загальносвітові процеси інтеграції та глобалізації вимагають вдосконалення правового забезпечення міжнародного співробітництва в усіх сферах зовнішніх зносин. Глобалізація має різні виміри, ставить нові запитання, породжує нові виклики щодо способів врегулювання міжнародних правовідносин, зокрема, нотаріальної діяльності дипломатичних представництв у країнах перебування. У цьому універсальному процесі розвитку міжнародного права залишаються недостатньо врегульованими теоретичні та практичні проблеми консульських зносин, які не знайшли відображення і кодифікації у Віденських конвенціях 1961 та 1963 рр., багатосторонніх Консульських конвенціях 1911 та 1928 рр., двосторонніх Консульських конвенціях і міжнародних договорах з консульських питань 1992-1997 рр. та Консульських статутах 2000-2010 рр., національному законодавстві транзитивних держав тощо.

* здобувач кафедри міжнародного приватного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Фурса С.Я.

Зазначимо, Віденські Конвенції про дипломатичні і консульські зносини 1961 та 1963 рр. мають важливе значення для вирішення проблеми нотаріальної діяльності дипломатичних представництв, оскільки вони покликані відігравати провідну роль у розвитку міжнародного права на сучасному етапі трансформацій. Як універсальний міжнародно-правовий акт, який є основою права міжнародних договорів у сфері зовнішньої політики і дипломатичних зносин, Віденські конвенції зумовлюють тенденції до зближення, гармонізації та уніфікації норм міжнародного права і національних законодавств із забезпечення правової одноманітності загальносвітової практики, проте потребують доповнень з огляду на зміни міжнародно- правового порядку [1].

Отже, головний напрям дослідження полягає в тому, щоб спираючись на наявну теоретичну і юридичну базу, розглянути еволюцію становлення міжнародно-правових засад нотаріальної діяльності дипломатичних представництв, визначити чинні норми, проаналізувати ефективність міжнародних інституційних механізмів, створених для розроблення та реалізації нових принципів і норм, виявити специфіку практики національних держав щодо нотаріальної діяльності дипломатичних представництв в умовах розвитку міжнародного права.

Нотаріальна діяльність дипломатичних представництв вважається достатньо врегульованим інститутом у конвенційному контексті, зокрема, у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 року та Віденській конвенції про консульські зносини і факультативних протоколах 1963 року визначено основні підходи до нотаріальних функцій дипломатичних представництв, проте деякі положення Віденських конвенцій потребують вдосконалення з погляду сучасної теорії та реальної практики міжнародних правовідносин у сфері дипломатії.

Звертання до цієї теми зумовлено й необхідністю систематизації та узагальнення сучасної наукової інформації і чинних норм міжнародного права щодо нотаріальної діяльності дипломатичних представництв, з'ясування сутності наукових концепцій, пов'язаних з проблематикою консульського права, ще не проаналізованих в юридичній літературі; потребою дослідження практики нотаріальної діяльності дипломатичних представництв в рамках інтеграційних об'єднань ЄС, СНД та ЄврАзЕС, доцільністю міжнародно-правового аналізу сучасних стандартів національного законодавства у цій сфері.

Проголошення незалежності України, нова міжнародно-правова реальність держави викликали необхідність уточнення положень про нотаріальні функції дипломатичних представництв в контексті правонаступництва цілої низки міжнародних правових актів, важливих для захисту національних інтересів та прав громадян України в країнах перебування, вирішення нових політичних, економічних, соціальних та правових проблем міжнародного співробітництва.

Проблемам міжнародно-правового регулювання нотаріальної діяльності дипломатичних представництв присвячено дослідження західних, російських і вітчизняних науковців, в яких представлено розгляд дискусійних питань, аналіз нових норм і принципів застосування багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів щодо окремих напрямів зовнішніх зносин. Відтак, використані джерела за походженням, формою та змістом умовно можна поділити на такі групи:

1) теоретичні роботи зарубіжних науковців, дослідження яких присвячено аналізу концепцій і практики нотаріальних функцій дипломатичних представництв та національних норм, зокрема, роботи Х. Фесслера, Х. Понса, А. Йемму Ж.-Ф.Пієпу, Ж.Ягра, Х.Пютцера, Ю. Волльхардта, М. Мерлотті, Ч. Фенвіка, К. Філіпсона, Г.Стюарта, У.Бланке А. Брауера, Е. Борчарда, Л. Брайерлі, А. Гарнера, Л. Лі, Дж. Кутберта, Ч. Вісера, Я. Бро-

унлі; І.Бріга, К.Гамільтона, Р.Лагхорна, Л.Лі, Е.Сато, Р.Панара, А.Моро, Ж.Зампагліоне, С.Брунеллі та ін.

2) теоретичні та прикладні праці російських фахівців з проблем міжнародного і консульського права, а саме, Ю.Колосова, І.Лукашука, І.Блищенко, В.Дурденевського, І.Медведева, Г.Бобильова, О.Дударєва, О.Казанової, Н.Пустовалової, І.Чистоходової, В.Комарова, В.Баранкової, Г. Романовського, О. Романовської та ін.; в яких з'ясовано загальні характеристики міжнародно-правового регулювання дипломатичних і консульських зносин, визначено специфіку підходів до проблеми захисту громадян у країнах перебування, подано комплексний аналіз нотаріальної діяльності в контексті її взаємозв'язку з міжнародним правом.

3) вітчизняні дослідження з питань права дипломатичних і консульських зносин та нотаріальних функцій дипломатичних установ К.Сандровського, В.Василенка, В.Денисова, Д.Бобрової, О.Висоцького, А.Довгерта, В.Кисіля, О.Мережка, Л.Тимченка, Л.Радзієвської, С.Фурси, Г.Фединяк, В.Комарова, О.Гріненко, С.Лозінської, Г.Гулевської, О.Святуна, А.Гулієва та ін., в яких розглядаються теоретичні основи нотаріальної науки і нотаріального процесу, властиві їм нотаріальні правовідносини, особливості правового статусу консула при виконанні нотаріальної функції в міжнародно-правовому аспекті, питання інституту почесних консулів в міжнародному праві та практиці України, захист прав та інтересів громадян у практиці органів зовнішніх зносин України.

Новітні підходи до дослідження нотаріальної діяльності дипломатичних представництв у сучасному міжнародному праві ґрунтуються на синергетичній теорії багатовимірності і динамічності процесів формування нового міжнародного правопорядку, що зумовлює необхідність переосмислення еволюції конвенційного поля, уможлиблює визначення його домінантних тенденцій, з'ясування взаємозв'язків минулого і сучасного права міжнародних договорів, дипломатичних і консульських зносин, аналіз невирішених питань, вироблення відповідних узагальнень і висновків для міжнародно-правової практики держав.

Важливу роль для розуміння підходів до тлумачення міжнародного характеру нотаріальної діяльності відіграють праці зарубіжних фахівців Ж.Пієпу, Ж.Ягра, А.Іемму, М.Мерлотті, Х. Фесслера, Х.Понса тощо, які досліджували історію Міжнародного союзу латинського нотаріату і його роль у сучасних міжнародно-правових відносинах, зокрема, за такими напрямками, як визначення суспільної ролі нотаріуса, нотаріат за кордоном, нотаріат в країнах з централізованою економікою, нотаріат латинського типу, нотаріат в країнах англосаксонської правової системи [2].

Цілком можна погодитися з Ж.-Ф. Пієпу і Ж. Ягром в тому, що дух системи латинського нотаріату зумовлює, щоб професійність нотаріусів була результатом рецепції римського права. Зазначимо, що МСЛН був утворений 2 жовтня 1948 р. у Буенос-Айресі (Аргентина) на зустрічі представників національних нотаріальних організацій і спочатку нараховував 19 учасників. У теперішній час поєднує понад 70 країн (країни Південної та Центральної Америки, Франція, Іспанія, Португалія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Італія, Японія, Ватикан, Туреччина, Греція, Кот д'Івуар, Марокко, Сенегал, Російська Федерація, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словенія, американський штат Луїзіана, канадська провінція Квебек та ін.).

Відповідно до ст. 1 Статуту Союзу, його головними завданнями є сприяння, координація та розвиток нотаріальної діяльності у міжнародній галузі, забезпечення незалежності професії нотаріуса. Відповідно до цього Союз представляє нотаріат у міжнародних організаціях і співпрацює з ними, вивчає окремі правові проблеми та підтримує дослід-

ження і роботи щодо уніфікації законодавства про нотаріальну діяльність, реєструє та супроводжує законодавчу діяльність у цій галузі, поширює принципи латинського нотаріату, організовує міжнародні конгреси, приділяє особливу увагу нотаріусам тих держав, в яких ще відсутня професійна регламентація, а також вступає у відносини з організаціями, чії системи складання документів і посвідчення беруть своє походження не з латинського нотаріату.

Розширення та поглиблення процесу європейської інтеграції, підкреслюють фахівці, призвели до необхідності вдосконалення правового захисту учасників правовідносин, що перебувають за межами національних та європейських кордонів. Відтак, реалізація основних принципів нотаріальної діяльності дипломатичних представництв на інтеграційному рівні дозволяє застосувати досвід правового регулювання неординарної моделі організації політичної та соціально-економічної життєдіяльності європейської спільноти, творчо адаптувати прогресивні принципи права міжнародних договорів для ефективного розвитку національних систем, використати потенціал диференційованої інтеграції, правового зближення національного і наднаціонального права, конкуренції національних правопорядків. Нові ініціативи з поглиблення інтеграції стосуватимуться, перш за все, сфери спільної зовнішньої політики, правосуддя, безпеки, що змусить і держави-члени, і ЄС поіншому розглянути проблему нотаріальної діяльності у міжнародних відносинах [3].

Аналіз українського нотаріального законодавства з точки зору відповідності його основним стандартам латинського нотаріату дозволяє зробити висновок, що нотаріат України перебуває у стані реформування і тяжіє до моделі нотаріату латинської школи. За словами Президента Комісії Міжнародного союзу нотаріату М. Мерлотті, на сьогодні з тих країн, де функціонує система латинського нотаріату, тільки дві країни - Україна і Білорусь - не приєдналися до МСЛН, тому Міжнародний союз нотаріату сподівається на входження української нотаріальної спільноти до цього міжнародного об'єднання нотаріальних корпорацій. Для приєднання нотаріального співтовариства України в Міжнародний союз нотаріату, підкреслює М. Мерлотті, необхідно внести лише дві зміни у чинне законодавство, які б, по-перше, максимально зменшили адміністративний нагляд держави за діяльністю нотаріату та визначили Нотаріальну палату України єдиним органом самоорганізації та регулювання нотаріальної діяльності в країні; по-друге, на думку представника міжнародної нотаріальної спільноти, в Україні має бути прийнятий деонтологічний (етичний) кодекс нотаріусів [4].

Наукові розвідки зарубіжних фахівців стосуються також діяльності Ради нотаріусів Європейського союзу, офіційної організації, яка надає нотаріальні послуги європейським інституціям та країнам-членам ЄС, що входять до Міжнародного союзу латинського нотаріату, та сприяє інтеграції інституту нотаріату до європейських інституцій у сфері правового захисту громадян, рівноправного доступу до правосуддя та захисту прав споживачів, а також формуванню спільної європейської галузі права і належному застосуванню законодавства Співтовариства. Зокрема, фахівці CNUE аналізують європейські проекти та ініціативи щодо надання нотаріальних послуг у сфері іпотечного права; конкурентного законодавства; контрактного законодавства; спадкового права, діяльності юридичних компаній тощо [5].

Особливостям національного нотаріату, зокрема, дослідженню правових функцій нотаріусів присвячено публікації Х.Пютцера, Г.Райхерта, Ч.Брунеллі, Ж.Зампагіоне, А.Моро, Р.Панара, в яких розглядаються дискусійні питання щодо поняття правових функцій нотаріату. Так, Х.-Я. Пютцер, досліджуючи розвиток функцій нотаріату в історичному розвитку та їх еволюції, стверджував, що першою була функція писаря, яка ві-

дображала соціальну і опікунську функції відносно необізнаних у письменності громадян, потім – була функція складання офіційних документів, а в сучасну епоху превалюють функції обслуговування та консультування нотаріусом всіх учасників посвідчення. М. Мерлотті зазначає, що органи нотаріату здійснюють державні функції, інші автори отожднюють функції з принципами нотаріальної діяльності, чи розуміють функцію як конкретний напрям правового впливу на суспільні відносини.

Стосовно цивільного процесу під функцією розуміють нормативно регламентовану спрямованість процесуальних дій по реалізації цілей і завдань цивільного судочинства, оскільки опції забезпечують управлінський вплив на учасників процесу з урахуванням конкретних завдань та індивідуальних особливостей справи. На погляд фахівців, виходячи з розуміння правових функцій в цілому, нотаріальні функції слід розглядати як змістовні характеристики, що відображають основні напрямки та сутність діяльності органів нотаріату в правовій системі окремо взятої держави. У цьому плані функції і принципи, підкреслюється в дослідженнях, є різними категоріями нотаріального права, оскільки для останніх характерна, перш за все, нормативна закріпленість і вплив на процес як правового регулювання, так і право реалізації, тобто нотаріальні функції відображають вплив нотаріату як інституту громадянського суспільства на правову систему [6].

У російській науці міжнародного права слід відзначити дослідження О. Дударєва, О. Казанової, Н. Пустовалової, Чистоходової, Л. Сафонової, в яких представлено погляди на співвідношення міжнародного і національного права щодо нотаріальної діяльності дипломатичних представництв. Так, у дослідженні російського фахівця О. Дударєва «Нотаріат: Аспекти міжнародного і національного права» (2000) проаналізовано світові системи нотаріату, діяльність Міжнародного союзу латинського нотаріату, законодавство країн систем латинського і англо-американського нотаріату, вплив МСЛН на формування законодавства РФ про нотаріат, зокрема, щодо розробки пропозицій про вдосконалення російського законодавства. Автор виходив з наявності тісного взаємозв'язку між міжнародним і національним правом з огляду на те, що у сфері нотаріату розглядається багато питань міжнародного приватного права (застосування норм іноземного права; правовий статус іноземних громадян, юридичних осіб) і зазначав, що при цьому існують три концепції щодо місця міжнародного приватного права і системи права.

Представники першої концепції - С. Крилов, М. Плоткін, С. Голунський, М. Строгович, В. Грабарь, А. Ладиженський, Ф. Кожевников, В. Менжинський, І. Блищенко - виходять з того, що норми міжнародного приватного права входять до складу міжнародного права в широкому сенсі слова і вказують не лише на глибокий зв'язок, який існує між міжнародним публічним і міжнародним приватним правом, а й на близьку внутрішню спорідненість між ними, на єдність джерел, чому надавалося вирішальне значення. Інша точка зору виходить з того, що питання про природу норм міжнародного приватного права вирішується перш за все з урахуванням характеру регульованих ними відносин. Оскільки предметом регулювання в міжнародному приватному праві є відносини цивільно-правового характеру, російські науковці стверджують, що міжнародне приватне право входить до складу цивільного права, а наука міжнародного приватного права є однією з складових частин цивільно-правових наук. Цей висновок був зроблений І. С. Перетерським, а потім детально був обгрунтований у численних працях Л. Лунца, А. Альтшулера, М. Брагінського, І. Грінгольца, С. А. Гурєєва, С. Кузнецова та ін. У юридичній літературі отримала розвиток і третя точка зору, яка спочатку у 20-і роки була висловлена А. Макаровим, а потім розроблена Р. А. Мюллерсоном і за якою норми міжнародного приватного права, регулюючи міжнародні відносини, складаються з двох частин, а саме: з певних частин національно-

правових систем і певної частини міжнародного публічного права, проте ці частини, що утворюють в результаті такої взаємодії полісистемний комплекс, не виключаються з відповідних національно-правових систем або з міжнародного публічного права. Такого погляду дотримується і О.Дударев, досліджуючи нотаріат у контексті співвідношення міжнародного і національного права [7].

У науковій праці О.Казанової «Міжнародно-правові аспекти нотаріальної діяльності» (2002) йдеться про умови та порядок застосування нотаріусами норм міжнародного та зарубіжного права у практиці дипломатичних установ. Цим вперше у російській юридичній науці робиться спроба комплексного аналізу проблеми взаємозв'язку нотаріальної діяльності та міжнародного приватного права, розглядаються різні аспекти даного взаємозв'язку, аналізуються чинні правові норми і пропонуються рекомендації, спрямовані на їх вдосконалення, досліджуються перспективи використання досвіду Міжнародного союзу Латинського нотаріату стосовно РФ та СНД. На думку О.Казанової, у регулюванні нотаріальної діяльності важливе значення мають саме норми міжнародного приватного права, беручи до уваги а ріогі ту обставину, що міжнародне приватне право і внутрішньодержавне право являють собою самостійні системи, тому необхідно враховувати їх тісний взаємозв'язок, який виявляється, в тому числі, і в питанні джерел змісту правових норм. Авторка зазначає, що оскільки в ряді держав (ФРН, Франція, РФ) визнається верховенство міжнародного права перед правом національним, відповідно і до нотаріальної діяльності також має застосовуватися верховенство міжнародного договору РФ по відношенню до її законодавчих актів, встановлених Конституцією РФ і ст. 109 Основ законодавства РФ про нотаріат. З урахуванням положення п. 4 ст. 15 Конституції РФ, підкреслюється в роботі О.Казанової, в чинному російському законодавстві необхідно чітко визначити умови про відповідність нотаріальної норми міжнародним договорам РФ. У зв'язку з цим, на думку О.Казанової, не зовсім логічною виглядає формулювання ст. 5 Основ законодавства Російської Федерації, що згадує міжнародний договір у переліку джерел нотаріальної діяльності після правових актів суб'єктів Російської Федерації [7].

Щодо дослідження Н.Пустовалової «Міжнародно-правові і національно-правові аспекти консульської діяльності» (2003), то в ньому було проаналізовано нові внутрішні нормативні акти консульського законодавства Російської Федерації і проект нового Консульського Статуту, який було ухвалено Указом Президента РФ лише 2010 року. Розглядаючи основні напрями і проблеми діяльності консульської служби Російської Федерації у світлі нового законодавства та міжнародних угод з консульського права, авторка підкреслює, що для цього необхідно провести детальне вивчення джерел консульського права, консульських конвенцій і договорів, в яких бере участь Росія, і в першу чергу проекту нового Консульського Статуту.

У роботі представлено основні тенденції розвитку сучасного консульського права, визначено міжнародні аспекти консульської діяльності, проаналізовано діючу систему норм консульського права Російської Федерації, Республіки Казахстан і США. Зокрема, авторка зазначає, що на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, пов'язаного з посиленням у світі процесів глобалізації, розширенням світових, економічних, політичних і культурних зв'язків, значного збільшення потоків туристів, міграції робочої сили, роль і значення консульських відносин і консульського права об'єктивно зростає. Саме тому інтереси міжнародного співробітництва вимагають не тільки універсального застосування положень Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, але і їх подальшого розвитку, зокрема, в двосторонніх консульських конвенціях., оскільки у консульській сфері з'явилися нові форми співпраці, а саме, консультації з консульських питань як на двосторонній, так і на багатосторонній основі.

Особливого значення, наголошується в роботі Н.Пустовалової, для перехідних країн, передусім Росії, на сучасному етапі набуває розвиток консульських конвенцій з зарубіжними державами і ухвалення нового Консульського Статуту РФ. При цьому в зазначених нормативних актах мають знайти відображення положення про те, що основним пріоритетом консульської служби Російської Федерації має стати захист прав та інтересів громадян, тому вноситься пропозиція, що в новому Консульському Статуті об'єкти захисту повинні бути викладені в такій послідовності: в першу чергу, консульські установи РФ повинні забезпечувати захист прав та інтересів своїх громадян і юридичних осіб, а через них - прав та інтересів Російської Федерації.

Також Н.Пустовалова стверджує, що 1) консульська служба Російської Федерації, яка підпорядкована дипломатичній службі РФ, не повинна бути її доповненням, а мати свої визначені Статутом функції, а саме, з урахуванням накопиченого досвіду, слід укладати додаткові угоди, які б передбачали механізм реалізації консульських конвенцій; 2) виходячи з сучасних реалій, в консульському праві повинно використовуватися поняття «співвітчизники», оскільки поняття, яке подане в Законі Російської Федерації «Про державну політику щодо співвітчизників» і яким засвідчується, що «співвітчизники» - це особи, що народилися в одній державі, що проживають або проживали в ній і володіють ознаками спільності мови, релігії, культурної спадщини, традицій і звичаїв, а також нащадки вказаних осіб по прямій лінії», звучить дещо розпливчато і вимагає подальшої доробки; 3) положення про те, що в існуючих консульських конвенціях статус консульських кур'єрів визначений недостатньо чітко, вноситься пропозиція, щоб правовий статус консульських кур'єрів або був прирівняний до статусу дипломатичних кур'єрів, або повинен чітко і детально визначений в конвенціях, які будуть укладати в майбутньому; 4) положення про те, що російські консули повинні забезпечувати торгово-економічні інтереси Російської Федерації через механізми консульської служби, сприяти дотриманню взаємності торгових інтересів і добре збалансованому торговельному обміну, а також сприяти російському бізнесу і виробникам у закупівлі за кордоном сировини і матеріалів, які не перебувають у прямій конкуренції з російськими, доповнити застереженням, що для цього необхідна система консульського стеження і автоматичної підтримки; 5) сучасному світі, коли жодна держава, жодне приміщення, чи воно є службовим чи ні, не застраховане від терористичного акту, необхідно домагатися скасування «пожежного застереження» у Віденській конвенції 1963 року; оскільки Російська Федерація при здійсненні консульських відносин з зарубіжними державами, які застосовують недружні дії і дискримінують російських громадян, може використовувати принцип недискримінації. Якщо ж недружні і дискримінаційні дії будуть мати місце в майбутньому, то до такої держави необхідно застосовувати режим реторсії.

У консульських відносинах між державами, підкреслено у дослідженні, з'явилася така «новела», як виїзний консульський пункт у Тирасполі, що представляє собою не самостійну консульську установу, проте допущений до виконання консульських функцій, специфіка якої полягає в забезпеченні інтересів Росії в невизнаних утвореннях, типу Придністров'я, а консульська робота може вестися тільки за домовленістю з відповідними державами [8].

У дисертаційній роботі І.Чистоходової «Міжнародно-правовий статус и функції зарубіжних представництв держав і міжнародних міжурядових організацій» (2005) здійснено комплексний міжнародно-правовий та порівняльно-правовий аналіз таких зарубіжних представництв, як основних суб'єктів міжнародного права: дипломатичного представництва, консульської установи, представництва держави при міжнародних мі-

журядових організаціях, спеціальних та спеціалізованих місій, представництв міжнародних міжурядових організацій в державах або при інших міжнародних міжурядових організаціях з метою виявлення як загальних, так і відмінних характеристик.

Зокрема, всебічно шляхом порівняльно-правового аналізу розглянуто засоби по обов'язковому вирішенню спорів, що виникають у зв'язку з діяльністю зарубіжних представництв держав і міжнародних міжурядових організацій, визначено особливості правового статусу та функції як традиційних (дипломатичні представництва, консульські установи), так і порівняно нових видів органів акредитуючих суб'єктів (представництва держав при міжнародних міжурядових організаціях, спеціальні місії, делегації на міжнародних конференціях або в органах міжнародних організацій, представництва міжнародних організацій в державах або при інших міжнародних міжурядових організаціях, спеціалізовані місії; запропоновано у зв'язку зі збільшенням різного роду представництв держави у зарубіжжі застосувати більш адекватні терміни «закордонне представництво» і «право зовнішніх зносин» для повного охоплення всіх видів органів акредитуючих держав та міжнародних міжурядових організацій, а також для комплексного вивчення наукою діяльності цих органів.

Зазначимо, що під терміном «закордонні представництва» авторкою роботи розуміються групи людей, акредитованих основними суб'єктами міжнародного права за кордон для виконання там певних завдань, що стосуються відносин акредитуючого суб'єкта з одним або декількома іншими суб'єктами міжнародного права. Під «правом зовнішніх зносин» в цьому дослідженні розуміється сукупність норм міжнародного права (переважно договірних і звичаєво-правових), які визначають статус та функції зарубіжних представництв держав і міжнародних міжурядових організацій та їх персоналу. Аналіз положень ст. 1 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, в якій дано визначення термінів «дипломатичний персонал» і «дипломатичний агент», наголошується в роботі, показує, що в цих положеннях простежується певна тавтологія, тому питання про те, хто є дипломатом, як і раніше, залишається відкритим. У дослідженні І. Чистоходової висувуються дві обов'язкові умови для того, щоб особа розглядалася в якості дипломата: а) ця особа має бути наділена певними функціями в одному зі своїх закордонних представництв; б) держава перебування повинна визнати статус такої особи відповідно до норм міжнародного права.

Також йдеться про те, що з функцій дипломатичного представництва, перерахованих у ст. 3 Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 року, функція представляти в державі перебування «інтереси держави та її громадян у межах, що допускаються міжнародним правом», є найважливішою функцією. Однак, на думку авторки, це положення носить загальний характер, що не дозволяє визначити справжній його зміст. «Межі» за міжнародним правом, підкреслюється в роботі, зводяться, в основному, до встановлення міністерством закордонних справ меж для своїх представництв у здійсненні контактів і заборону на втручання у внутрішні справи держави перебування, проте функції захисту інтересів своїх громадян, які здійснюються дипломатичними представництвами, необхідно відрізнити від інституту дипломатичного захисту, що є частиною міжнародних зобов'язань держав, оскільки такий захист поширюється лише на випадки, пов'язані з порушеннями міжнародних зобов'язань [10].

Вітчизняні наукові розвідки представлено працями про нотаріат як загального, так і спеціального характеру. Зокрема, у фундаментальному дослідженні С. Фурси «Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні» (2003) обґрунтовано теоретичні основи нотаріальної науки, теорії нотаріального процесу та властивих йому нотаріальних правовідносин, привернуто увагу до інституту представництва у нотаріальному процесі,

особливостей нотаріально-адміністративних і нотаріальних процесуальних правовідносин, спірних правовідносин, особливостей охорони і захисту прав суб'єктів нотаріального процесу як у загальній процедурі вчинення нотаріальних проваджень, так і при вчиненні окремих проваджень тощо. Авторкою розроблена теоретична модель нотаріального процесу, яка передбачає можливість об'єднання декількох виробництв в один нотаріальний процес і його поділ на окремі нотаріальні виробництва, які можуть відбуватися паралельно, послідовно й узгоджено та ділитися на етапи, обумовлені особливостями вчинення окремих виробництв в часі з виникненням конкретних умов, а останні, в свою чергу, - на дві стадії, які притаманні кожному етапу нотаріального виробництва. Також С.Фурсою запропоновано нові критерії класифікації нотаріальних проваджень (за моментом вчинення нотаріального провадження; за порядком вчинення нотаріального провадження; за термінами зберігання нотаріальних документів; за кількістю осіб учасників нотаріального провадження) і доведено, що нотаріальні правовідносини є комплексними і складаються з нотаріальних процесуальних та нотаріально-адміністративних відносин, в яких беруть участь певні суб'єкти, що їм властиві характерні особливості, які є додатковою підставою для створення і систематизації знань про нотаріальну науку [11].

У дисертаційній роботі О.Гріненко «Особливості правового статусу консула при виконанні нотаріальних функцій» (2005) досліджено статус консула як посадової особи, якій державою делегуються повноваження по охороні і захисту прав її громадян на території іноземної країни шляхом вчинення нотаріальних дій, проаналізовано повноваження консула, особливості його діяльності в світлі міжнародних договорів, законодавство акредитуєчої країни та держави перебування консула, уточнено і конкретизовано процедури діяльності консула, особливості посвідчення найбільш важливих нотаріальних проваджень, запропоновано нові критерії для класифікації консульських договорів, а саме, необхідність враховувати існування і розвиток в країні - партнері нотаріальної діяльності, що дозволить виділити такі договори і уточнювати в них лише колізії, а в іншому- відповідний договір буде ґрунтуватися на законодавств іноземної країни. Класифікація нотаріальних актів за територією дії, на думку О.Гріненко, дозволить уточнювати волевиявлення громадян і забезпечити нотаріальними послугами громадян України, які нелегально перебувають в зарубіжжі. Також наголошується на необхідності приєднання України до міжнародної Конвенції про міжнародне управління майном померлих, підписаної в Гаазі 2 жовтня 1973 року [12].

С.Лозінська у науковій розвідці «Інститут почесних консулів в міжнародному праві та практиці України» (2000) досліджує теоретичні і практичні аспекти діяльності почесних консулів, критерії інституту почесних консулів, його використання в міжнародному праві та в консульській практиці України на сучасному етапі. Особливу увагу в роботі приділено визначенню та характеристиці таких основних елементів інституту, як неодержання винагороди за виконання консульських функцій, заняття іншою комерційною діяльністю, відсутність службових відносин почесного консула з акредитуєчою державою, кадрова підготовка, громадянство консула, обсяг привілеїв та імунітетів, виконання консульських функцій в обмеженому обсязі. Значний вплив на питання доцільності використання інституту почесних консулів конкретно державою, зазначає дослідниця, мають фактори внутрішнього характеру: особливості історичного розвитку, роль і місце держави в міжнародних економічних відносинах, обсяг зовнішньоторговельного обороту, географічне розташування. Крім того, призначення почесного консула означає для акредитуєчої держави значну економію коштів і дає можливість розширення мережі установ в тих місцях, де в даний момент не існує штатних консульств.

У дослідженні обґрунтовано фактори, що впливають на доцільність застосування інституту почесних консулів в Україні на сучасному етапі реалізації зовнішньополітичного курсу держави. Зокрема, почесні консули призначаються у ті держави, де є дипломатичні представництва України, задля підвищення ефективності роботи, спрямованої на розвиток економічних, торговельних, наукових відносин між Україною та країнами перебування почесних консулів. Також інститут почесних консулів використовують для забезпечення дипломатичного представництва України у державах, де відсутні дипломатичні представництва України [13].

Привертає увагу наукове дослідження О.Святуна «Захист прав та інтересів громадян в практиці органів зовнішніх зносин України» (2011), в якому автор аналізує теоретичні та практичні аспекти консульського захисту громадян ЄС в третіх країнах. Спеціальна увага в роботі приділена визначенню напрямків діяльності Європейського Союзу щодо підвищення ефективності захисту своїх громадян закордоном, а також тенденціям розвитку нормативно-правової бази ЄС в цій сфері, зважаючи на набуття чинності Лісабонським договором 2007 р. У контексті євроінтеграційних перспектив України, доводить науковець, набуває першочергової ваги розуміння процесів, що відбуваються на західних українських кордонах. На думку експертів, зазначається у публікації, Лісабонський договір 2007 року є нічим іншим як спробою повного перегляду правових засад Європейського Союзу, котрий за незначний історичний період збільшився з шести у 1957 році до двадцяти семи держав-членів у 2005-му. Змінюється й сам ЄС, його склад, розміри, функції наднаціональних інститутів, прагнення й вага у сучасному світі. ЄС, який ще у Маастрихтському Договорі 1992 року окреслив юридичний статус свого громадянина (стаття 17 Консолідованого Договору ЄС), продовжує активно вживати заходів із захисту за кордоном прав та інтересів своїх фізичних та юридичних осіб, зокрема, консульського захисту громадян Європейського Союзу в третіх країнах [14].

Дисертацію Г.Гулевської «Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні» (2004) присвячено розгляду організаційно-правових засад державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні, зокрема, досліджено генезис нотаріальної діяльності й державного регулювання з виділенням його періодизації та специфіки кожного етапу розвитку; визначено особливості нотаріальної діяльності як об'єкта державного регулювання, специфіку дуалістичної природи приватної нотаріальної діяльності; детально розглянуті елементи механізму державного регулювання нотаріальної діяльності (мета, завдання, функції та принципи; система суб'єктів, форми та методи); питання співвідношення державного регулювання та державного управління нотаріатом.

У роботі запропоновано концепцію повного переходу до державного регулювання нотаріальної діяльності із визначенням основних тенденцій її подальшого розвитку та доцільності запровадження зарубіжного досвіду організації нотаріальних органів; сформульовано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері державного регулювання нотаріальної діяльності, які полягають у твердженні, що для країн романо-германської системи права, завжди, на всіх етапах розвитку економічних, соціальних та правових відносин, є характерною наявність органів, які виконують нотаріальні функції. Однак роль та місце нотаріату в правовій системі країни, обсяг функцій й повноважень, що надаються державою органам нотаріату, сутність та межі організаційно-регулюючого впливу з боку держави на нотаріальну діяльність не завжди однакові і пов'язані зі ступенем розвитку економічних відносин, приватної власності та активності цивільного обігу [15].

Узагальнюючи підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми нотаріальної діяльності дипломатичних представництв, можна стверджувати, що всі вищезазначені теорії одержали своє висвітлення в науці міжнародного права і пропонуються доктриною як засіб, за допомогою якого можливо роз'яснити і вирішити проблему міжнародних договорів загалом. Водночас теоретики і практики наполегливо вказують і на певну дискусійність цієї проблематики, оскільки жодна з теорій не охоплює всю сучасну практику держав, організацій та інших суб'єктів міжнародних правовідносин. Сучасна практика нотаріальної діяльності дипломатичних представництв є достатньо різноманітною і залежить від співвідношення домовленостей між зацікавленими сторонами, тому сформулювати загальні правила в цій галузі є проблематичним.

Список використаних джерел

1. Венская конвенция о дипломатических сношениях, 18 апреля 1961 г.; Віденська Конвенція про консульські зносини, 24 квітня 1963 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_048&new=1
2. Професійне нотаріальне право. Переклад з французької / Пієпу Ж.Ф., Ягр Ж. - М.: МАУП, 2001. - 224 с; Понс Х.К. Международный союз латинского нотариата. История и современное состояние к 50-летнему юбилею // Нотариальный вестник. 1999. N 9. С. 41 – 44; Пютцер Х.-Я. Место и полномочия нотариальных палат в системе Международного Союза Латинского Нотариата // Нотариальный вестник, 1997, № 5, С. 38-46.
3. Міжнародний союз латинського нотаріату. Історія та сучасний стан до 50-річного ювілею // Нотаріальний вісник. 1999. N 9. С. 41 – 44; Моро А. Положение нотариуса в Европе Тенденции в странах-участницах Европейского союза [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.notariat.ru/bulletinarhiv/press_3023_23.htm; Рада нотаріусів Європейського союзу (CNUE) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://notariusz.wieszjak.pl/historia-notariatu/205399,Rada-Notariatow-Unii-Europejskiej--CNUE.html>
4. Мерлотти М. Общие соображения о роли нотариата латинского типа и основные принципы свободного нотариата // Развитие небюджетного нотариата в России: квалифицированная юридическая помощь, защита прав граждан и юридических лиц. М., 2000. - С. 13 – 14
5. Revised European notarial code of conduct [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cnue.eu/cnue-2010/en/003/005.html>; Європейська нотаріальна мережа (ENN) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cnue.be/cnue-2010/en/004/012.html>
6. Пютцер Х.-Я. Нотариат в частноправовой системе Германии // Нотариус, 1997, № 2, с. 86 – 91; Райхерт Г. О дисциплинарной ответственности нотариусов // Нотариальный вестник, 1998, № 6; Нотаріат у Франції і в світі // Нотаріус. - М.: Юрист, 2005, № 6. - С. 30-34
7. Дударев Александр Владимирович. Нотариат (Аспекты международного и национального права) : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10: Москва, 2000, 145 с.
8. Казанова Елена Юрьевна. Международно-правовые аспекты нотариальной деятельности : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : Москва, 2002, 157 с.
9. Пустовалова Наталия Викторовна. Международно-правовые и национально-правовые аспекты консульской деятельности : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10: Москва, 2003, - 168 с.
10. Чистоходова, Ирина Александровна. Международно-правовой статус и функции зарубежных представительств государств и международных межправительственных организаций : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.10. - Москва, 2005, - 156 с.

11. Фурса Світлана Ярославівна. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні: дисертація д-ра юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2003, 429 с.
12. Гріненко Олена Олексіївна. Особливості правового статусу консула при виконанні нотаріальних функцій : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.-К., 2005. - 208 с.
13. Лозінська Світлана Володимирівна. Інститут почесних консулів в міжнародному праві та практиці України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2000. - 186 арк. - Бібліогр.: арк. 171-186.
14. Святун Олексій Володимирович. Захист прав та інтересів громадян в практиці органів зовнішніх зносин України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Святун Олексій Володимирович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2011. - 22 с.
15. Гулевська Ганна Юріївна. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Державна податкова адміністрація України; Національна академія держ. податкової служби України. - Ірпінь К., 2005, - 205 с.

Яковенко Н.Л.*

ЗНАЧЕННЯ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА» В РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

В статті наголошується на пріоритетності євроінтеграційної стратегії України та аналізується її сприйняття з боку Європейського Союзу. Зазначається важливість всіх форм та механізмів співпраці між Україною та ЄС. Проаналізовано низку аспектів ініціативи Східного партнерства та її значення для поглиблення двосторонніх відносин між ЄС та країнами-партнерами та запровадження нової багатосторонньої основи для співпраці. Певну увагу приділено змісту сучасного головування Республіки Польща в Раді Євросоюзу та ролі Польщі в реалізації «Східного партнерства».

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, країна-партнер, європейська інтеграція, «Східне партнерство».

The article deals with the prime importance of Eurointegrational strategy for Ukraine's policy and analyses its apprehension by the EU. All forms and mechanisms of Ukraine – EU cooperation are considered to be of extreme significance. A number of aspects concerning Eastern Partnership initiative are analysed in the article, its importance for further development of bilateral relations and establishment of new grounds for cooperation between the EU and its partners are stressed. Certain attention is paid to Polish EU Presidency which is being taken, and the role of Poland in fulfilment of the «Eastern Partnership».

Key words: the European Union, Ukraine, partner state, European integration, «the Eastern Partnership».

В статье подчеркнута приоритетность евроинтеграционной стратегии Украины и проанализировано её восприятие со стороны Европейского Союза. Отмечается важность всех форм и механизмов сотрудничества между Украиной и ЕС. Проанализирован ряд аспектов инициативы Восточного партнерства и её значение для углубления двусторонних отношений между ЕС и странами-партнерами, а также введение многосторонней основы для сотрудничества. Определенное внимание уделено содержанию текущего президентства Республики Польша в ЕС и роли Польши в реализации «Восточного партнерства».

Ключевые слова: Европейский Союз, Украина, страна-партнер, европейская интеграция, «Восточное партнерство».

Впродовж свого складного і часами неоднозначно спрямованого розвитку Україна зазнала багато ускладнень і потрясінь, що спричинили її невиправдано відчужений та надто

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

підпорядкований поступ до Європи. Мрія про європейську Україну стала однією з основних рушійних сил української незалежності. Будучи практично відокремленою від європейської сім'ї народів впродовж кількох століть, Україна повернулася на геополітичну мапу Європи лише наприкінці ХХ століття. З перших днів набуття незалежності Україна відчувала вагому підтримку з боку своїх європейських сусідів, особливо Республіки Польща, а також з боку європейських політичних експертів та науковців, які пророкували Україні блискуче майбутнє як державі, що має величезний потенціал для всебічного розвитку своєї державності.

Водночас в очах західноєвропейських країн Україна та її східноєвропейські сусіди виступали в якості принципово відмінних категорій держав. З одного боку з'явилися так звані нові незалежні держави пострадянського простору, що входили до складу колишнього СРСР, а з іншого – були східноєвропейські країни, які не втрачали своєї державної незалежності, але перебували в складі соціалістичного табору, очолюваного тим самим СРСР. Тобто, з самого початку сприйняття цих різних категорій держав не було ідентичним. Україна опинилася в гіршому становищі, ніж її східноєвропейські сусіди: нашій державі постійно приходилося доводити свою приналежність до «європейського дому», підтверджувати своє право називатися справжньою європейською країною, наголошувати на своїх євроінтеграційних прагненнях і бажанні прямувати до Європи.

На цьому тлі євроінтеграційна стратегія виступила ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України впродовж всього періоду її незалежності. Європейська інтеграція і майбутнє членство в Європейському Союзі для України – це найкращий шлях реалізації національних інтересів, розбудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Євроінтеграційні прагнення України відображено і закріплено загальновідомими нормативно-правовими актами нашої держави. Так, задля забезпечення виконання «Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами 1994» від 14.06.1994 р. в червні 1998 р. президентським указом затверджена «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу», яка визначила пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р., впродовж якого мали бути створені передумови для повноправного членства України в ЄС, а в середньостроковому вимірі – для отримання статусу асоційованого члена ЄС. Черговий раз євроінтеграційний курс було затверджено в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який було прийнято Верховною Радою України 1 липня 2010 р. [4]. Стратегія, спрямована на європейську інтеграцію, підтримується Президентом України, органами державної виконавчої влади та визнається переважною більшістю політичних сил, представлених в українському парламенті. Прагнення «бути в Європі» висловлюється більшістю українського суспільства. За даними соціологічного опитування, що регулярно проводиться відомим Центром Разумкова, починаючи з 2002 р., 43-48% населення є палкими прихильниками вступу України в ЄС, і лише від 19 до 23% за останні п'ять років ставляться до цього скоріше негативно [7]. З'ясувалося також, що 72% громадян України у цілому позитивно ставляться до підписання з ЄС Угоди про асоціацію [2, с.3] – цілком логічний результат для держави, яка прагне євроінтеграції.

Комплекс проблем, що водночас постали перед Європейським Союзом з огляду на подальший розвиток співпраці зі своїми партнерами, включаючи Україну, відрізняється багатоплановістю, всеохоплюючим характером та індивідуальним підходом щодо кожної окремої країни. Цілком слушним виглядає висновок дослідниці О. Шаповалової про те, що «цілі політики Європейського Союзу у Східній Європі можна сформулювати у вигляді

триади «безпека – стабілізація – європеїзація». Європейський Союз має безпосередній інтерес у стабілізації цього простору та у зниженні його конфліктного потенціалу» [10, с.43].

Чергові раунди розширення Європейського Союзу явили результатом не лише його географічне зближення зі східними сусідами, а також обумовили обопільне політичне й економічне наближення завдяки реформам, що підтримані «Європейською політикою сусідства» (ЄПС). При цьому значно зросла і відповідальність ЄС за надання допомоги своїм сусідам для вирішення політичних і економічних викликів, що стоять перед ними, а також для підтримки їхнього прагнення тісніших зв'язків.

Як відомо, «Східне партнерство» (СП), розпочате 2009 р., є кроком до змін у відносинах ЄС з країнами-сусідами. Воно має доповнювати зовнішню політику ЄС стосовно країн Східної Європи та Південного Кавказу через розвиток особливого східного виміру «Європейської політики сусідства». Невипадково ініціатива «Східного партнерства» трактується Євросоюзом як невід'ємна частина «Європейської політики сусідства». Окрім України, безпосередньо залученими до «Східного партнерства» виявилися Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія та Молдова.

При цьому варто наголосити, що «Східне партнерство» по праву вважається польсько-шведською ініціативою. Ініціатива з підготовки пропозицій щодо поглиблення відносин Європейського Союзу із східними сусідами вперше була виголошена Прем'єр-міністром Республіки Польща Д. Туском на засіданні Європейської Ради у березні 2008 р. у контексті схвалення напередодні концепції Союзу для Середземномор'я державами-членами ЄС. 26 травня 2008 р. в Брюсселі міністри закордонних справ Республіки Польща та Королівства Швеція передали на розгляд глав зовнішньополітичних відомств держав-членів ЄС спільний позиційний документ щодо концепції «Східного партнерства» [12, с.7-8], а в грудні 2008 р. Європейська Комісія опублікувала повідомлення про цю ініціативу, що покликає визначити новий вимір політики у Східній Європі.

Російсько-грузинська війна на Південному Кавказі значно прискорила її прийняття, оскільки ЄС був змушений якось реагувати на можливе поширення нестабільності з цього регіону [5, с.47]. В науковій літературі існує думка про те, що цією війною Росія показала Європі кордони російської сфери впливу, на відносини з якою Європа не має права претендувати. Так фактично між ЄС і Росією утворилась лінія розподілу сфер впливу на континенті. Відтак питання безпеки стало спільним інтересом для країн ЄС в ініціативі «Східного партнерства». Таким чином, ЄС розмірковував, що ця ініціатива допоможе йому, з одного боку, захиститись від Росії поясом більш-менш безпечних і лояльних до ЄС сусідніх країн, а з іншого – знівелювати нову лінію розмежування в Європі [9, с.434]. «До початку останнього конфлікту в Грузії, – зазначає В. Константинов, – було достатньо причин для розробки більш амбітних програм ЄС з підтримки інтеграції країн Східної Європи до ЄС, проте російська експансіоністська політика створила нову ситуацію, яка вимагає якісно нової політики ЄС для забезпечення миру і безпеки в регіоні» [6, с.202].

В «Спільній декларації пражського саміту про «Східне партнерство» від 7 травня 2009 р. [11] зазначено, що міжнародне об'єднання у складі шести країн було утворено в якості східного виміру ЄПС. Головною метою запровадження «Східного партнерства» стала необхідність створення відповідних передумов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції східних країн-сусідів ЄС – партнерів ЄС, включаючи й Україну, з Європейським Союзом.

Загалом, на думку окремих дослідників, «Східне партнерство», як з боку Євросоюзу, так і з боку країн-учасниць, передбачає реалізацію двох груп цілей – ідеологічної та прагматичної [9, с.435]. Ідеологічний вимір ставить задіяні країни перед цивілізаційним ви-

бором, а саме: орієнтацією на Європу та європейські структури, а не на Євразію та Росію. До ідеологічного виміру належить також розбудова демократичних режимів, дотримання прав людини та компетентне адміністративне управління.

Прагматичні цілі передбачають можливість отримання фінансової та технічної допомоги від ЄС, а також можливість втілювати свою політику шляхом балансування між інтересами ЄС та Росії. Іншим критерієм оцінки є пріоритетність багатостороннього чи двостороннього формату співробітництва в рамках ініціативи «Східного партнерства», а також відношення до багатосторонніх політичних платформ та ключових ініціатив.

У відповідності до положень Декларації, зазначене об'єднання країн покликане сприяти проведенню політичних та соціально-економічних реформ на територіях східних партнерів ЄС, підтримці їх євроінтеграційних настроїв, що, в свою чергу, повинно гарантувати стабільність, багатосторонню безпеку та розвиток власне ЄС та європейського континенту в цілому. «Східне партнерство» повинно надати додатковий імпульс економічному, соціальному та регіональному розвитку країн-партнерів та сприяти налагодженню безпосередніх зв'язків між ними [11].

Механізм «Східного партнерства» передбачає подальше підвищення рівня політичної взаємодії, включаючи перспективу нового покоління угод про асоціацію, далекоюсяжну інтеграцію в економіку ЄС, спрощення перетину кордону ЄС для громадян за умови дотримання вимог безпеки на користь усіх зацікавлених сторін, а також зростання фінансової допомоги. ЄС пропонує більш інтенсивну поточну підтримку реформ країн-учасниць через Комплексну програму інституційного розвитку та нові багатосторонні заходи, які нададуть можливість об'єднати усіх партнерів у вирішенні спільних проблем. Ініціатива «Східного партнерства» включає нові заходи, спрямовані на підтримку соціально-економічного розвитку в усіх шести країнах-учасницях, а також п'ять ключових ініціатив (програма інтегрованого управління кордонами; сприяння розвитку малих і середніх підприємств; сприяння розвитку регіональних ринків електроенергії, енергоефективності та відновлюваних джерел енергії; розвиток Південного енергетичного коридору; та співпраця з попередження стихійних лих і техногенних аварій, готовності на них і реагування), які мають стати свідченням підтримки ЄС.

Специфікою «Східного партнерства» стало запровадження багатостороннього формату як основи взаємодії з державами-партнерами в якості групи, що, звичайно, є дуже вигідним для ЄС і значно полегшить процес впливу і поширення своїх цінностей на регіон. На практиці заплановане проведення кожних два роки самітів ЄС – країни СП, щовесни – зустрічей на рівні міністрів закордонних справ у форматі 27+5(6) з метою здійснення загальної політичної координації. Цінним є також встановлення чотирьох тематичних платформ (демократія, належне управління та стабільність; економічна інтеграція та зближення з політичними курсами ЄС; енергетична безпека; та контакти між громадянами для подальшої підтримки окремих реформ країн-партнерів), що визначають головні цілі та програму роботи на рівні високих посадових осіб, відповідно до головних сфер співробітництва [8, с.20].

Для реалізації «Східного партнерства» залучено додаткові кошти. Загальна допомога для шести країн, охоплених цією ініціативою, поступово зростатиме з 450 млн. євро у 2008 році до 785 млн. євро у 2013 році. Це означає, що протягом 2010-2013 років додатково буде надано 350 млн. євро. Крім того, для втілення програм «Східного партнерства» буде залучено 250 млн. євро, які раніше було заплановано для інших програм в рамках «Європейської політики сусідства» [11].

Як видно, держави-учасниці «Східного партнерства» мають отримати певні вигоди щодо поліпшення свого добробуту та подальшого прямування шляхом європейської ін-

теграції. Для нашої держави в цьому зв'язку найбільш позитивними моментами виступають два – можливість створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і повна лібералізація візового режиму. Згідно з положеннями зазначеної Декларації, названі аспекти разом із необхідністю забезпечення енергетичної безпеки, основною метою якої є гарантування країнами-партнерами ЄС у довгостроковій перспективі стабільності та безпеки енергопостачання та транзиту енергоресурсів, є трьома головними напрямками двостороннього співробітництва в рамках Східного партнерства між ЄС та країнами-партнерами.

Слід наголосити саме на тому, що «Східне партнерство» розвивається паралельно із двосторонньою співпрацею між ЄС та країнами-учасницями. Водночас воно започатковує нові багатосторонні рамки співпраці, відповідно до потреб та прагнень кожного з партнерів. При цьому для України на сьогодні особливо важливою виглядає підписання нової Угоди про асоціацію на заміну чинної «Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом». Стосовно укладення нової Угоди триває переговорний процес, черговий 17 раунд якого проходив 20-24 червня 2011 р. в Києві, в ході якого було досягнуто певного прогресу щодо узгодження окремих положень майбутньої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Було обговорено торговельні аспекти енергетичного співробітництва, митні питання, проблеми торгівлі товарами та послугами, інструментів торговельного захисту, конкуренції, санітарних заходів та ін. Наступний 18-й раунд переговорів між Україною та ЄС щодо утворення ЗВТ тривав з 19 по 23 вересня в Брюсселі. Задовго до цього Голова Представництва Євросоюзу в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра, однак, зазначив, що «у вересні угоду про створення широкої і всеосяжної Зони вільної торгівлі підписано не буде. ... Дуже незначні невирішені моменти більшою мірою залежать від політичної волі в Україні та бажання виконувати певні умови» [3, с.16]. Загалом обидві сторони не відкидають можливості підписання Угоди щодо ЗСТ до кінця поточного року. При цьому в українській науковій думці існує думка, що підписання Україною з ЄС угоди про асоціацію не матиме доданої вартості для України в контексті її євроінтеграційного поступу [1, с.144].

Варто зазначити, що наш найближчий сусід – Республіка Польща – сподівається на те, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС буде підписана в цьому році. Про це сказав голова Ради міністрів держави Дональд Туск 15 червня 2011 р. в Варшаві під час засідання Кабінетної ради з нагоди наближення Польського головування у Раді ЄС. На сьогодні, коли Польща стала до керма Євросоюзу, велика увага приділятиметься «Східному партнерству», адже саме Польща була співавтором ідеї започаткування цієї ініціативи.

Як відомо, польське президентство має три пріоритети: «Євроінтеграція як джерело зростання», «Безпечна Європа» та «Європа, яка користується перевагами відкритості». Зрозуміло, найбільший інтерес в Україні викликає третій пріоритет польського головування. Він, у свою чергу має три елементи: розширення ЄС, політика сусідства та зовнішньоторговельні переговори. Посол Польщі Генрік Літвін зазначив, що для польського головування важливим виступає досягнення прогресу в переговорах з Угоди про асоціацію і Угоди про вільну торгівлю: «Ми були б щасливі заявити про завершення їх перед самітом ЄС – Україна, запланованого на грудень цього року. Про відповідні наміри заявляє і українська сторона. Звісно, ми не є учасниками тих переговорів – це компетенція Єврокомісії. І після узгодження тексту угод попереду ще їх підписання та ратифікація. Та все ж завершення переговорів було б надзвичайно важливим фактом. Нам було би приємно оголосити про це під час нашого головування в ЄС» [3, с.9].

Впродовж періоду польського головування ініціатива «Східного партнерства» має отримати подальшого імпульсу. В рамках СП 29-30 вересня у Варшаві відбувся саміт «Схід-

ного партнерства», 28-30 вересня у Сопоті відбувся Перший діловий форум «Східного партнерства», 29 вересня – конференція громадянського суспільства в Варшаві, в Познані – конференція місцевих і регіональних органів самоврядування, регулярно проводяться Міністерські зустрічі представників ЄС та «Східного партнерства», заплановано провести Форум громадянського суспільства «Східного партнерства» в листопаді в Познані.

Але попри те, що для України «Східне партнерство» декларує відчутні результати, включаючи її подальше визнання як вагомого і потенційно спроможного європейського партнера, участь нашої держави в цій ініціативі не створює для неї передумов для отримання повноправного членства в Євросоюзі. Про це свідчить і минулий історичний досвід розширення ЄС, і свідоме об'єднання в одну групу країн Східного партнерства як географічно європейських держав (України, Республіки Молдова та Республіки Білорусь), так і країн Західної Азії (Азербайджанська Республіка, Грузія та Республіка Вірменія), які у відповідності з критеріями ЄС не можуть претендувати на офіційне членство.

Сприйняття ініціативи «Східного партнерства» з боку політичних та владних кіл, широкої громадськості України залишається доволі скептичним. Певне невдоволення було висловлене ще за часів запровадження «Європейської політики сусідства» 2004 р., яку навіть розглядали як спосіб «стримати» Україну в розвитку її відносин з ЄС, адже Україна є лідером у відносинах з ЄС з багатьох напрямів. Сучасний перегляд ЄПС за принципом «Більше за більше», затверджений Радою міністрів закордонних справ ЄС в червні 2011 р., суттєво не змінив змісту відносин між Україною та Євросоюзом.

Не менш важливим для громадян України є спрощений візовий режим з ЄС, який діє з 2008 р., при продовженні двостороннього діалогу щодо запровадження безвізового режиму у довготривалій перспективі. Перспектива запровадження безвізового режиму залишається однією з найбільш обговорюваних тем, коли йдеться про відносини між ЄС та Україною. Невиконання Україною умов Плану дій з візової лібералізації (ПДВЛ) за запропонованим графіком, що затверджено 22 листопада 2010 р. під час саміту ЄС – Україна, загальмувало вирішення цієї проблеми. Але навіть виконання плану, засвідчила Комісар Євросоюзу із внутрішніх справ Сесілія Мальмстрьом, не дає гарантії на отримання Україною безвізового режиму – на це потрібна буде політична згода всіх держав-членів ЄС [3, с.17].

На сьогодні Євросоюз продовжує будувати свої відносини з Україною у форматі «поглибленої взаємодії», «політики сусідства», «Східного партнерства», але, на жаль, це різноманіття взаємовідносин не визначає жодних перспектив стосовно членства України в ЄС. Є різні думки щодо надання Україні перспектив членства серед країн-членів ЄС, численні аргументи на користь цього і навпаки, безліч здогадок і припущень, чому та держава «за», а інша – «проти» тощо. Різноманітні «рамки», «виміри», «ініціативи», які окреслюють європейсько-українську взаємодію, не надають конкретної мети таким відносинам. В цьому зв'язку для України важливим є намір цих ініціатив відвернути увагу від тривалих дискусій, зосереджених на перспективах членства в ЄС, проте зосередити увагу на практичних можливостях щодо наближення до економічного, соціального та політичного середовища ЄС, надаючи при цьому достатньої гнучкості для отримання переваг від економічної співпраці в межах регіону.

«Участь України у «Східному партнерстві» не можна розцінювати у якості складової частини європейської інтеграції нашої держави, – зазначає А. Г. Гуменюк. – «Східне партнерство» – це в першу чергу намагання ЄС забезпечити свої східні кордони від можливих нових викликів з боку країн-партнерів по об'єднанню.

Євроінтеграційний поступ України може бути ефективним лише за умови його спрямування в рамки процесу розширення ЄС» [1, с.144].

Цілком зрозуміло, що інструменти СП призначені насамперед для підтримки партнерів у здійсненні внутрішньополітичних перетворень, що може принести користь у довготерміновій перспективі та поступово створити умови для подальшої інтеграції до європейських політичних та економічних структур.

Україна намагається домогтися фіксації перспектив членства у преамбулі майбутньої Угоди про асоціацію, але відоме їй те, що ЄС зараз до цього не готовий, адже потрібна згода всіх 27 держав-членів, а поки що такої немає. «Щоб змінити ситуацію, Україні слід зміцнити демократію та провести відповідні перетворення,» – так пояснив стан речей Голова Представництва ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра [3, с.3].

Переважно критичні оцінки на адресу України висловлено і Єврокомісією в оприлюдненому у травні 2011 р. звіті щодо реалізації Україною у 2010 році «Європейської політики сусідства», де було наголошено на низці проблем у царині демократії: «В Україні мали місце неповага до фундаментальних свобод, зокрема до свободи засобів масової інформації, свободи зібрань та демократичних стандартів. Щодо демократії, то після належного, в цілому, проведення президентських виборів на початку року, вибори до місцевих органів влади в жовтні зазнали жорсткої критики з боку міжнародних та національних спостерігачів. ... Ключовими завданнями залишаються комплексна реформа судової системи та подолання корупції» [3, с.15].

Брюссель не побачив успіхів і в інших сферах. Ось деякі оцінки: «Що стосується боротьби з корупцією, то позитивних зрушень не спостерігалось», «Лише обмеженого розвитку вдалося досягти у сфері місцевого самоврядування», «Український діловий та інвестиційний клімат залишаються нестійкими, що відображає непередбачуваність та непрозорість ухвалення рішень органами влади та суб'єктами економічної діяльності та відсутність довіри до судової системи» тощо.

Зрозуміло, що якщо Україна стане справді демократичною державою з функціонуючою ринковою економікою, то навряд чи у Євросоюзу будуть аргументи відмовити їй у перспективах членства та саме у членстві як такому.

Водночас євроінтеграційні прагнення України залишаються незмінними, оскільки вони об'єктивно відображають цивілізаційний вектор розвитку українського суспільства. Справжнє партнерство вимагає щирості, відкритості, зусиль з обох сторін. Україна давно прагне європейської інтеграції. Це її свідомий вибір, результат усвідомлення особливостей свого геополітичного розташування, історичної спадщини, нагальних потреб розвитку національної економіки, культурного розмаїття та багатих традицій. Найголовнішим на шляху європейської інтеграції України є проведення реформ у всіх сферах життя, які суттєво змінять державу, наблизять її до європейських стандартів. Наша держава має серйозні підстави сподіватися на подальше всебічне сприяння її обраному зовнішньополітичному курсу з боку як Європейського Союзу загалом, так і з боку кожної з його держав-членів.

Література

1. Гуменюк А. Г. «Політика Східного партнерства» щодо України: аналіз та оцінка // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2011. – Вип. 97. Ч. II. – С. 144.
2. Євробюлетень. – 2010. – № 3.
3. Євробюлетень. – 2011. – № 7.
4. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI.

5. Козловська А. Східне партнерство – інструмент для повної інтеграції з ЄС // *International Review*. – 2008. – № 2.
6. Константинов В. Ю. Регіоналізація на схід від ЄС: системні чинники та динаміка // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць*. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. – Вип. 55. Ч. I.
7. Послезавтра. Інтернет-газета. – 2011. – 16 сентября. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : poslezavtra.com.ua/chto-izmenilis-za-20-let/.
8. Програми допомоги Європейського Союзу та співпраця України з ЄС. – К.: ТОВ «МЕКС», 2009.
9. Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / [Кудряченко А. І., Білий О. В., Богданович І. І. та ін.]; под ред. А. І. Кудряченка. – К.: Фенікс.
10. Шаповалова О. Східна Європа в європейській системі міжнародних відносин // *Зовнішні справи*. – 2009. – № 12.
11. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 07/05/2009, Council of the European Union No.: 8435/09 (Presse 78). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eu2009.ez/event/1/3553/>
12. Polish-Swedish Proposal: «Eastern Partnership» 23 May 2008 // *European Neighbourhood Watch*. – 2008. – Issue 3. – 9 June.

Ковтун О.Ю.*

ВИБІР ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КУРСУ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу основних напрямів інтеграційної взаємодії України з найближчими країнами та об'єднаннями, зокрема ЄС та Росією.

Ключові слова: європейська інтеграція, Європейський Союз, угода про асоціацію.

The article analyses the main tensions of the Ukrainian integration with neighbor countries and international structures, such as EU and Russia.

Key words: European integration, European Union, agreement about association.

До специфічних рис зовнішньої політики України належить сприйняття європейської інтеграції як певної кінцевої мети, що у своїй суті є недоречним. На нашу думку європейську інтеграцію, власне як і інтеграцію у будь-якому іншому географічному вимірі, має розглядатись у трьох аспектах: як засіб, як процес і як певна мета. У підсумку політика, як внутрішня, так і зовнішня, має сприяти покращенню рівня життя окремого громадянина і соціально-економічному розвитку держави в цілому.

Підхід щодо європейської інтеграції як мети зовнішньої політики України сформувався ще на початку 2000-х рр. і визначався низкою документів, наприклад посланням президента України до верховної ради України про зовнішнє і внутрішнє становище України (2001 р.), Воєнній доктрині тощо. Цей курс послідовно проводився усіма президентами незалежно від їхньої партійної приналежності. Наприклад, у прийнятому у липні 2010 р. законі «про основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики» так само зазначається, що європейська інтеграція є стратегічним пріоритетом зовнішньої політики України [1].

Разом з тим, якщо спробувати розглянути процес європейської інтеграції України у контексті застосування інтеграції як засобу політики, спрямованої на поліпшення добробуту громадян та соціально-економічної ситуації, то можна дійти наступних висновків.

Перше, термін «європейська інтеграція» по суті сприймається більшістю чиновників, а вслід за ними ЗМІ та громадськістю як «набуття членства у ЄС». Разом з тим, офіційні представники намагаються уникати останнього терміну, оскільки він означатиме цілком конкретну процедуру із певними юридичними наслідками, першим кроком якої має стати проголошення цього прагнення і подача заявки. Тому значно вигідніше використовувати термін «європейська інтеграція, не конкретизуючи форми, методи, етапи, а також результат цієї інтеграції. Звідси виникає питання, яке і досі залишається відкритим чого конкретно прагне Україна на шляху до європейської інтеграції.

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

По друге, якщо сприймати все ж таки за кінцевий результат підвищення рівня життя громадян, а також ідентифікацію України як європейської держави(при чому як само ідентифікацію, так і сприйняття іншими державами, у першу чергу Західної Європи), то виникає декілька можливих шляхів досягнення цієї мети, окрім безпосередньо вступу до ЄС.

Тут має сенс наголосити і окремо розглянути обидві складові цієї мети. Якщо говорити про економічний і соціальний аспект, то тут можливі такі варіанти як створення зони вільної торгівлі з ЄС, так і приєднання до ЄАВТ, а через неї до європейського економічного простору. При цьому мова йтиме у першу чергу про економіку, через специфіку діяльності цього об'єднання. При цьому той варіант який пропонується у рамках Східного партнерства - створення поглибленої і комплексної зони вільної торгівлі з кожною країною-партнером (див. праяску декларацію) може вдало слугувати цій цілі. Разом з тим, обираючи подібний шлях варто все ж таки усвідомлювати, що подальші перспективи створення економічного співтовариства країн-партнерів (так само), як це вбачається нашим європейським партнерам, не є вигідним для України, бо рівень розвитку країн-партнерів є значно нижчим, аніж держав-членів ЄС, а також це остаточно позбавить перспективи набуття членства України в ЄС. Разом з тим, варто відзначити, що і в Україні подібні варіанти, які у своїй суті є альтернативними вступові до ЄС, проте передбачають залучення до загальноєвропейської системи не розглядаються. Найімовірніше саме через брак комплексного розуміння проблеми та чітких обрисів прагнень та амбіцій України. Також не варто залишати поза увагою і той чинник, що на сьогодні ЄС вже досяг оптимальних, з точки зору економічно теорії, обсягів - 300-400 млн. чол. населення, для повноцінної конкурентоспроможності. Перевищення цих розмірів породжуватиме проблеми внутрішнього характеру для даного об'єднання. Тому об'єктивно шанси нашої держави на вступ до Європейського Союзу залишаються доволі примарними. Нажаль, посилюють таку перспективу і чинники культурно-історичного характеру

Разом з тим, досліджуючи розвиток інтеграційних процесів на європейському континенті можна дійти висновку, що ці процеси охоплюють не лише відносини щодо створення і функціонування ЄС. Так, нагадаймо що перші вдалі спроби були зроблені північноєвропейськими країнами ще у 50-х рр. ХХ ст. Участь у них брала і Норвегія, яка і до сьогодні залишається поза межами ЄС. Так само і низка інших європейських країн тривалий час розвивалась залишаючись поза межами ЄС, проте поділяючи стандарти останнього і поглиблюючи економічну кооперацію.

Що стосується питання ідентифікації України як європейської держави, то це має стати метою зовнішньої політики нашої держави незалежно від участі у тих чи інших міжнародних організаціях та об'єднаннях. Це завдання є доволі складним і попри думку багатьох аналітиків все ще є актуальним. Географічна належність нашої держави не ставиться під сумнів, разом з тим ми можемо спостерігати зміни у застосуванні різноманітних назв регіонів відповідно до існуючого стану міжнародних відносин. Так наприклад, після розпаду СРСР щодо європейських пострадянських держав використовувалось декілька термінів - «нові незалежні держави», держави Центрально-східної Європи тощо. Поступово все частіше почали застосовуватись назви на зразок західні нові незалежні держави», і зменшувалось використання і вживання терміну Центрально-Східна Європа. пов'язано це не в останню чергу із розширенням ЄС і поступовим усвідомленням керівництвом західноєвропейських країн мех. Європи, при цьому у багатьох аспектах це вмотивовано не географічними, а саме культурно-історичними чинниками, а також специфікою позицією провідного гравця пострадянського простору - РФ.

На сучасному етапі міжнародних відносин можна виокремити такі характеристики відносин у трикутнику Україна - ЄС - Росія:

Останні декілька років відзначаються подальшою формалізацією та інституалізацією СЗБП ЄС, у рамках якої продовжують виокремлюватись самостійні напрями – у т.ч. Європейська політика сусідства, у форматі якої відбувається співробітництво з Україною, а також відносини з РФ, які набули окремого оформлення.

Формат відносин Росія - ЄС передбачає створення чотирьох спільних просторів, по суті, існуючі на сьогодні угоди передбачають вищий рівень співробітництва між ЄС і Росією, порівняно зі співробітництвом України і Євросоюзу. По суті, відповідно до угоди 2005 р. Росія і ЄС мають у майбутньому створити спільний економічний простір, спільний простір внутрішньої безпеки і правосуддя, спільний простір зовнішньої безпеки, а також спільний простір науки і освіти. Те, чого не передбачає для учасників формат ЄПС. У той же час на Росію поширюється Європейський інструмент сусідства і партнерства.

Опосередкований вплив на відносини ЄС і РФ справляють також відносини між Росією та НАТО, Росією та США. Охолодження відносин між Росією та Північноатлантичним альянсом, яке відбулось внаслідок розгортання збройних дій на території Грузії, призвело до загострення відносин всередині самого Альянсу, натомість до певної консолідації всередині ЄС, який власне виступив у якості посередника, за активної лідируючої ролі президента Франції. З іншого боку «перезавантаження» у відносинах Росії і США сприяло перегляду позиції ЄС відносно Росії і змусило шукати його більш активної взаємодії з останньою. Такий розвиток змушує ситуації нас звернути увагу на наступний аспект.

Значний вплив на розвиток відносин ЄС і Росії становлять двосторонні відносини Росії із країнами ЄС. У першу чергу мова йде про відносини з Німеччиною та Францією, які є локомотивом європейських інтеграційних процесів. Ці дві держави традиційно віддавали належну увагу російському чиннику. На сьогодні ми можемо констатувати про високий рівень підтримки Росії з боку обох держав, у якості і люстрації можна навести приклад трестороннього саміту у Довілі (листопад 2010 р.), де три сторони обговорювали питання стратегічного характеру, які стосувались майбутньої усього європейського континенту.

Вплив двосторонніх відносин на політику ЄС щодо третіх сторін можна побачити і на прикладі розвитку польсько-російських відносин. Після приходу до влади у Польщі нового президента усередині 2010 р. майже одразу припинилась політика цієї держави на гальмування розвитку відносин Росія - ЄС, що доволі наочно спостерігалось під час правління Л. Качинського.

Додаткову підтримку російській позиції у Європі забезпечує відчутна присутність в економічному житті низки російських підприємств, наприклад Газпрому. Загалом суттєва присутність і вплив за допомогою економічних та енергетичних важелів призводить до певних побоювань та поступок з боку ЄС на користь Росії, змушує рахуватись із інтересами та позицією останньої.

Слід також звернути увагу і на позицію України стосовно європейської та євроатлантичної інтеграції. Тут варто відзначити, що від загальної спрямованості на активне залучення до цих організацій відбувається поступовий перехід до вектору виключно європейської інтеграції. Європейський напрям є константою у зовнішній політиці України і ніколи не піддавався перегляду, на відміну від проблематики відносин з НАТО чи державами СНД.

Зміна влади в Україні призвела до визначення і формулювання таких напрямів зовнішньої політики як європейська інтеграція та позаблоковість у тісному зв'язку із поглибленням стратегічного партнерства із РФ. Не можна не помітити наскільки поживались відносини Україна - РФ у 2010 р. у багатьох випадках сучасна українська влада іде назустріч інтересам і побажанням російської сторони.

Серед сфер, які на сьогодні містять найбільший конфліктний потенціал у трикутнику відносин Україна - ЄС – Росія є питання транспортування вуглеводнів до Європи, проте існуючий стан речей демонструє певну стабілізацію відносин з цього приводу. Як показали попередні роки Євросоюз не готовий іти на відкритий конфлікт з Росією, підтримуючи Україну.

ЄПС як рамковий механізм не може задовольняти Україну у контексті проголошеної нею мети – набуття членства у цій організації, оскільки відповідно до політики ЄС до групи держав-сусідів потрапляють держави Близького Сходу, Кавказу тощо, більшість з яких не навіть потенційними претендентами на членство.

Європа демонструє свою зацікавленість у розвитку відносин з Україною, продовжуючи переговори про підписання угоди про асоціацію. Разом з тим, навіть підписання подібної угоди не є сигналом для нашої держави про те, що Євросоюз навіть потенційно розглядає її у якості потенційного члена, адже наявний досвід Туреччини яскраво свідчить що сам факт наявності подібної угоди не є визнанням прагнень до євро інтеграції.

Насправді, приклад з Туреччиною є доволі наочним, оскільки ця держава є доволі великою і за площею (781 тис. км²), і за населенням (за переписом 2009 р. – 72,5 млн. чол.), а також відрізняється за цивілізаційними ознаками. Так само і Україна, яка є меншою порівняно нею, проте сумарно майже дорівнює за обсягами усім тим країнам, які вступили до ЄС у 2004-2007 рр. Так само, наша держава відрізняється за низкою культурно - ідентичних показників від країн ЄС. І, нарешті, третій чинник. За вплив над Україною Європі доводиться конкурувати з РФ, яка 1) традиційно сприймала цю країну як органічну частину православно-слов'янської цивілізації і російської держави; 2) сприймає її як зону «життєво важливих» інтересів; 3) має надзвичайно потужний вплив на економіку та політику України (більший за ЄС); 4) прагне до глобального лідерства і поширення власного впливу і 5) має ефективні важелі впливу на економічну ситуацію всередині держав-членів ЄС. Цілком очевидно, що ЄС до цього не готовий.

Українська сторона у офіційних документах стверджує, що Східне партнерство є додатковим механізмом розвитку співробітництва України і ЄС. Зокрема, про це йдеться у Спільній декларації Празького саміту Східного партнерства [2].

Разом з тим переговорний процес щодо підписання угоди про асоціацію восени 2011 р. лише підкреслив існуючі розбіжності у меті цього процесу, а також розбіжності щодо сприйняття основних цінностей Брюсселем та Києвом.

Намагаючись вирішити проблеми внутрішньополітичного характеру владні структури України свідомо чи несвідомо черговий раз актуалізували дискусію про пріоритети та принципи державотворення. Українська сторона виявилась не готовою до того, що європейські партнери в основу взаємодії поставлять саме політичні принципи.

Протягом усього переговорного процесу більшість суперечок, які висвітлювались в українських ЗМІ зосереджувалась довкола проблем створення зони вільної торгівлі, не акцентуючи увагу на тому, що угода про асоціацію складається з двох рівнозначних частин – угоди про зону вільної торгівлі та угоди про асоціацію. Зрозуміло, що для держав-членів ЄС принципи верховенства права, демократії та поваги до прав людини є базовими, і недотримання їх країною потенційним кандидатом є неприйнятним. У той час, коли ук-

раїнський уряд наголошував на необхідності подолання суперечок економічного характеру.

Маючи стратегічну мету, українська сторона у ході самих переговорів послуговувалась різними тактичними прийомами, змінюючи їх в залежності передусім від внутрішньополітичної ситуації (змін в уряді, змін влади та зовнішньополітичних орієнтирів).

Пріоритет вирішення внутрішньополітичних проблем оперативного характеру над стратегічними завданнями призвели до того, що станом на кінець 2011 року запланований процес підписання угоди загальмувався і українська сторона, яка активно прогнозувала її підписання, спочатку змінила риторичку, наголошуючи на процесі парафування тексту договору. При цьому українські представники свідомо підмінюють поняття, адже підписання і парафування принципово різні процеси, які мають на меті різні наслідки.

Після цілої низки заяв і візитів європейських комісарів, представників Європарламенту, візитів представників європейських держав стало зрозуміло, що перспективи підписання угоди виявились мало ймовірними. Намагаючись пояснити ситуацію, що склалась, в першу чергу, своїм громадянам представники української делегації почали виступати із заявами про те, що підписання угоди і не було заплановано, до того ж Україні є не вигідним підписання угоди, в якій не зазначатиметься про перспективи членства України в ЄС.

На цьому тлі спостерігається чергова хвиля зусиль російської сторони по залученню України до інтеграційних проектів на пострадянському просторі. Варто наголосити, що стає закономірним, що подібні проекти активізуються з боку РФ в період загострення відносин між Україною та її західними партнерами. Наприклад, на початку 90-тих рр. ХХ ст. Росії вдалось стати своєрідним посередником у переговорах між Заходом та Україною довкола питання про ядерний арсенал, зосереджений на нашій території. Нагадаємо, що ця проблема була наскрізною для зовнішньої політики України того періоду і без її вирішення не вдавалось вирішити питання розширення присутності нашої держави у міжнародних структурах. У цей період вдалось залучити Україну до діяльності СНД, хоч і у доволі своєрідній формі. Зокрема, така ситуація спостерігалась у 2002-2003 рр., коли українська сторона опинилась у фактичній ізоляції, що було пов'язано із ситуацією навколо постачання систем «Кольчуга» до Іраку. На цьому тлі було розроблено і підписано угоду про створення єдиного економічного простору за участі Білорусії, Казахстану, Росії та України. Відповідно до цієї угоди під єдиним економічним простором сторони розуміють «економічний простір, який об'єднує митні території сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, які ґрунтуються на єдиних принципах, що забезпечують вільний рух товарів, послуг, капіталу і робочої сили, та здійснюється єдина зовнішньоторговельна та узгоджена, тією мірою і в тому обсязі, в яких це необхідно для забезпечення рівноправної конкуренції та підтримання макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна та валютно-фінансова політика» [3]. Маємо нагадати, що створений у 2011 р. Митний союз Білорусії, Казахстану і Росії реалізується в рамках цієї концепції і заплановано, що із 1 січня 2012 року має запрацювати єдиний економічний простір цих трьох держав. Від самого початку можна говорити про політичну мотивацію участі України у цьому проекті, хоч якщо спробувати проаналізувати економічні показники, то проект може виявитись доволі вигідним. Адже, на думку його засновників, економічний потенціал об'єднання становить до 90% від економічного потенціалу колишнього СРСР. При цьому, щоправда, творці об'єднання традиційно залишають поза увагою, що політичні чинники у розвитку інтеграційних проектів за участю нових незалежних держав переважають економічні мотиви.

Прикладом цього є спроби об'єднання в економічні угруповання країн з різним рівнем економічного розвитку – таких як Росія і Казахстан з одного боку та Киргизія і Таджикистан з іншого. При цьому проект не може не впасти в очі подібність двох російських проектів – ЄврАзЕС та ЄЄП, які відрізнялись лише за складом учасників. Якщо порівнювати два об'єднання, то останнє матиме кращі перспективи для відстоювання власного місця в системі світогосподарських відносин та на міжнародному ринку поділу праці.

При створенні ЄЄП, як і ЄврАзЕС російська сторона заклала низку принципових механізмів, зокрема передбачалось, що «органи ЄЄП створюються на основі поєднання міждержавних елементів та принципу передачі частини повноважень сторін єдиному регулюючому органу з поступовим підвищенням значущості останнього» [3]. Мова йде про створення наднаціональних органів, проти чого традиційно виступала українська сторона. Наші законодавці, ратифікуючи цей договір зробили низку застережень. Зокрема, зазначалось, що участь України обмежуватиметься лише рівнем створення зони вільної торгівлі, яка не потребує створення зазначених вище органів. Залишається риторичним питання про доцільність підписання угоди про створення єдиного економічного простору для створення, власне, зони вільної торгівлі. Тим більше, що угода про створення зони вільної торгівлі на той момент вже існувала в рамках СНД (від 1994 р.), але була неефективною. Так само, як виявилась неефективною позиція і участь України в ЄЄП.

При цьому, інші три сторони, які щоправда одразу ж погодились, що «різнорівнева та різношвидкісна інтеграція означає, що кожна сторона самостійно визначає, в яких з напрямків розвитку інтеграції або окремих інтеграційних заходах вона бере участь та у якому обсязі». По суті, мова йшла про перенесення неефективної моделі інтеграційної взаємодії в рамках СНД на нове об'єднання.

Іншим елементом, який був скалькований з Євразійського економічного співтовариства, був механізм прийняття рішень, який забезпечував домінування російської позиції: «у єдиному регулюючому органі ЄЄП рішення з усіх питань приймаються виваженим голосуванням. Кількість голосів кожної зі сторін визначається з урахуванням її економічного потенціалу» [3].

Поступова відмова України активно співпрацювати в рамках ЄЄП призвела до того, що Білорусь, Казахстан та РФ вирішили імплементувати рішення, ухвалені в рамках ЄЄП в ході реалізації власних домовленостей в рамках ЄврАзЕС. Тепер вже вони використовують тезу про «різношвидкісну інтеграцію» як механізм для відмови для доручення економічно слабкіших держав до митного союзу.

Нині ситуація повторюється. Додаються лише окремі нові елементи, як, наприклад, відроджена ідея створення євразійського союзу, яка активно пропагується В.Путіним [4], у поєднанні із погрозами застосування заходів економічного характеру у випадку, якщо Україна не приєднається до митного союзу.

Якщо спробувати узагальнити існуючий на сьогодні вибір, то дійдемо таких висновків. Перед Україною є три можливі варіанти розвитку ситуації: вибір європейської моделі інтеграції, при цьому не обов'язково її інституалізувати у вигляді домовленостей чи вступу до організації; вибір євразійської цивілізаційної моделі; спроба балансувати між різними пріоритетними напрямками, в основу моделі економічної розбудови країни поставивши її національні інтереси, беручи участь одразу у декількох зонах вільної торгівлі при збереженні політичного суверенітету, за прикладом Швейцарії чи Японії.

Список використаних джерел:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики [закон України] / Верховна Рада України, Президент України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html>
2. Спільна декларація країн-учасниць Празького саміту з питань Східного партнерства [7 травня 2009 року, Прага]/ Європейська Комісія [електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_uk_chronology/090507__prague_declaration_of_the_eastern_partnership_summit_uk.pdf
3. Угода про формування Єдиного економічного простору [закон України] /Верховна Рада України [електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_990
4. В.Путин Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня/ Известия [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.izvestia.ru/news/502761>

Сапсай А.П.*

ТЯГАР «ПОГЛИБЛЕННЯ» АБО ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ «SUI GENERIS» В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС

Основною метою даної статті є спроба автора через використання концепту «європеїзація» окреслити сучасні проблеми та можливі підходи покращення механізмів реєстрації Україною європейських правил, норм і принципів, які є ключовими в контексті поглиблення її відносин з Євросоюзом та отримання перспективи набуття повноправного членства в об'єднанні.

Ключові слова: Європейський Союз, європеїзація, європейська інтеграція, Східна Європа.

The main purpose of this paper is the author's attempt using the concept of «Europeanization» outline the current problems and possible approaches to improve the mechanisms of Ukraine's reception the European rules, norms and principles which are crucial in the context of the deepening of its relations with the European Union and the prospects of obtaining its membership in the Community.

Key words: European Union, Europeanization, European integration, Eastern Europe.

Основной целью данной статьи является попытка автора через использование концепта «европеизация» очертить современные проблемы и возможные подходы улучшения механизмов регистрации Украиной европейских правил, норм и принципов, которые являются ключевыми в контексте углубления ее отношений с Евросоюзом и получения перспективы обретения полноправного членства в объединении.

Ключевые слова: Европейский Союз, европеизация, европейская интеграция, Восточная Европа.

Закінчення першого десятиліття 2000-х років позначилося черговою точкою біфуркації в розвитку та поглибленні відносин між Україною та ЄС. Європейська спільнота в цілому відзначила демократичний характер президентських виборів 2010 року та обіцянки рішучих реформ з боку нової української влади. Європейський Парламент рекомендував надати Україні перспективи членства. Європейська Комісія вперше конкретизувала пріоритети реформ, доповнюючи порядок денний асоціації. Україні було надано План дій щодо лібералізації візового режиму з переліком необхідних реформ.

Разом з тим, зміна влади в Україні у 2010 році змінила і сам контекст потепління відносин між Україною та Євросоюзом. Попри позитивну динаміку зближення, що почала проглядатися впродовж 2008 – 2009 років, внутрішньополітичні події в державі протягом наступних 2010 – 2011 років призвели до явного зниження рівня демократії в державі,

* кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

що, відповідно, вкотре ускладнило діалог Києва з Брюсселем. Однією з головних рис при цьому, що заслуговує на особливу увагу, є чергове підтвердження (не зважаючи на двадцятирічний демократичний транзит та декларування євроінтеграційних цілей і спрямувань) фактично слабкого розуміння та реального прагнення з боку України до поділу ustalених європейських соціально-економічних та політичних норм і цінностей.

За двадцятирічний період незалежності в Україні так і не відбулася повна інституалізація демократичного режиму, не сформувалися в остаточному вигляді демократичні політичні інститути, які б сприяли рішенню соціально-економічних проблем, що залишилися від тоталітарного режиму. В такому середовищі демократія існує тільки за умовною формою, але не за суттю, інститути демократичного суспільства використовуються владою для легітимації непрозорих і недемократичних дій, реальна публічна політика починає підмінятися маніпуляціями суспільною свідомістю.

Натомість успішна реалізація демократичного транзиту, становлення прозорих правил ринкової економіки та відносин в контексті європейських спрямувань України апріорі визначаються як ключові детермінанти поглиблення відносин з ЄС. В рамках європейської спільноти зазначені критерії значною мірою визначають сам рівень цивілізаційної приналежності (ідентичності) держав, що прагнуть набути членства в Європейському Союзі.

Виходячи з цього, основною метою даної статті є спроба автора через використання концепту «європеїзація» окреслити сучасні проблеми та можливі підходи покращення механізмів рецепції Україною європейських правил, норм і принципів, які є ключовими в контексті поглиблення її відносин з Євросоюзом та отримання перспективи набуття повноправного членства в об'єднанні.

Сьогодні в рамках євроінтеграційних досліджень «європеїзація» є одним із найпопулярніших концептів. В наукових колах інтерес до нього пов'язаний з одночасним поглибленням та розширенням інтеграційних процесів ЄС, що відбувалися наприкінці 1990-х – початку 2000-х років. В західних наукових колах основними концептуологами європеїзації є Зедельмаєр У. [1], Капорасо Дж. [2], Коулс М.Г. [2], Ольсен Й.П. [3], Радаеллі К. [4], Рісс Т. [2], Шіммельфенніг Ф. [1]. Серед українських дослідників, які безпосередньо торкаються проблеми європеїзації України в рамках її євроінтеграційного поступу можна назвати Булика М. [5], Газізулліна І. [6], Лазового Л. [6], Оржель О. [7], Пелагешу Н. [8], Юрчука О. [9] та ін..

Як аналітична концепція європеїзація загалом використовується в цілях дослідження змін у внутрішніх структурах і політичній лінії, які відбуваються у відповідь на політичні кроки і практичні заходи, що інституціоналізуються на європейському рівні. В цілому вона символізує процес в якому європейські правила, механізми та колективні устрої взаємодіють з внутрішніми структурами [10, с.26]. Не зважаючи на таке узагальнене визначення даного поняття, різні дослідники, які вивчають європеїзацію, пропонують різні інтерпретації та підходи щодо його застосування в тих чи інших дослідницьких цілях. Найбільш поширеними зокрема є тлумачення європеїзації як: 1) характерних особливостей управління в рамках Євросоюзу, які експортуються за межі його кордонів [3]; 2) вплив динаміки європейської інтеграції на внутрішні політичні та економічні процеси держав-членів ЄС [2]; 3) процес формування нової загальноєвропейської ідентичності [11].

В рамках сучасної динаміки відносин України з ЄС особливий інтерес становить підхід таких дослідників, як Йохан П. Ольсен та Клаудіо Радаеллі. Зокрема, норвезький політолог Йохан П. Ольсена, в якості однієї з форм європеїзації називає експорт європейської моделі політичної організації та управління за межі ЄС [3, с. 924]. Через європеїзацію створюються відчуття приналежності до європейської спільноти, відчуття емоційної

прив'язаності до неї та спільної системи смислів і значень, що існують в її межах. Подібним чином британський політолог Клаудіо Радаеллі, зазначає, що європеїзація є процесом конструювання, розповсюдження та інституціоналізації формальних або неформальних політичних правил, процедур, методів і норм, що спочатку розробляються та впроваджуються в межах Євросоюзу, а потім переносяться на національний рівень врядування [4, с.110].

Поглиблюючи вивчення феномену європеїзації Зедельмаєр У. та Шіммельфенніг Ф. роблять акцент на розгляді останньої через призму взаємозв'язку «правил ЄС» та «рецепції кандидатів» – іншими словами, процесу та умов за яких ті чи інші держави приймають правила ЄС [1, с.12]. В цьому відношенні характерною рисою європеїзації є дуалізм логіки дії, що супроводжує рецепцію правил аплікантами. У світлі дебатів між раціоналізмом і конструктивізмом у теорії міжнародних відносин та між інституціоналізмом раціонального вибору й соціальним інституціоналізмом у порівняльній політології даний дуалізм пояснюється різницею між «логікою наслідків» та «логікою сприйняття». Перша передбачає наявність гравців, які стратегічно та інструментально мислять і прагнуть максималізації власної влади та вигоди. Згідно з другою логікою, гравці мотивуються інтерналізованими ідентичностями, цінностями і нормами. З-поміж альтернативних напрямів дій вони обирають легітимну або найприйнятнішу для себе. «Логіка наслідків» супроводжується торгами учасників навколо умов і винагород, а також примусу і санкцій, які застосовує ЄС з міркувань витрат-вигод держави, що впроваджує правила. В свою чергу «логіка сприйняття» робить наголос не на «матеріальних» ініціативах ЄС, а на спільній ідентифікації та переконанні держави-апліканта в легітимності правил ЄС, що виступають в якості головних умов рецепції.

Характерною рисою європеїзації країн Центральної Європи, що супроводжувала процес розширення Євросоюзу на Схід було слідування виключно в руслі «логіки наслідків». Підготовка до розширення значною мірою супроводжувалася особливою увагою ЄС до власної структури і механізмів врядування з одночасним примусом країн-кандидатів чітко дотримуватися попередньо визначених інтеграційних параметрів, а також примусом останніх робити власний внесок у спільну справу та нести витрати задля примноження того колективного блага, що створюється Спільнотою. Результатом таких дій стала асиметрична взаємодія ЄС з державами-кандидатами на членство. Асиметричність відносин позначилася дисбалансом в силі і ресурсах учасників, реалізацію ними нерівнозначних інтересів та цілей, неадекватністю дій та нетиповістю методів і механізмів досягнення власної кінцевої мети. Зокрема, серед основних видів асиметрії в контексті розширення ЄС на Схід стали наступні:

1) *нормоутворююча асиметрія*, що відображає односторонність дій з боку ЄС в процесі вироблення інтеграційної політики відносно тих країн, що претендують на членство або формують «пояс» його найближчого оточення і є сторонами поглибленого співробітництва.

2) *структурна асиметрія*, що відображає більшу складність адміністративно-бюрократичної структури й механізму функціонування ЄС порівняно з відповідними національною структурою та механізмом тих держав, що претендують на членство або залучені до поглибленого співробітництва із Спільнотою.

3) *асиметрія розвитку в часі*, що відображає різну динаміку трансформації й адаптації країн-претендентів на членство порівняно з аналогічною трансформацією бюрократичного механізму ЄС.

Останнє також відображає і так звану загальну 4) *асиметрію залежностей* ЄС та оточуючих держав, коли наявні залежність сторін одна в одній та потреби до об'єднання не є однаковими. Втім, стрижневою асиметрією в рамках розширення ЄС стала *асиметрія витрат і здобутків* сторін, що поєднує в собі прояви всіх вищезазначених асиметрій.

Асиметрія витрат і здобутків пов'язана з *політикою обумовленості* за якою ЄС може винагородити цільовий уряд, якщо останній виконує його умови і, навпаки, утриматися від винагороди, якщо відповідний уряд не виконує вимог. Державам, які не досягли пропонуванних стандартів, відмовляють в асоціації чи членстві, вони опиняються поза бортом змагань за фінанси ЄС та втрачають шанс на вступ. Головною особливістю політики обумовленості є те, що ЄС одночасно володіє належним інструментарієм для нав'язування додаткових вимог та витрат для держав-кандидатів, якщо вже досягнуті ними результати на поточний момент не відповідають потрібним інтеграційним показникам Спільноти. В цьому відношенні негативною стороною європеїзації за «логікою наслідків» є зростання об'єктивного розуміння урядами держав-кандидатів, що внутрішні витрати, які пов'язані з реєстрацією правил, часто перевищують винагороди ЄС, а його санкції обмежуються лише утриманням від цих винагород.

Останнє є особливо важливим для розуміння того, чому поширення на Україну процесів європеїзації за типом запровадження «логіки наслідків» є початково недоцільною і невиправданою. Стратегія обрання відповідної моделі європеїзації на внутрішньодержавному рівні вочевидь розглядається як заздалегідь програшна або ж взагалі неприйнятна в силу прихованої відмови політичних сил слідувати та практично реалізовувати ті норми, правила і принципи, що лежать в основі функціонування Європейської Спільноти. Вагомим чинником тут знову ж таки виступає розуміння значної асиметричності потенціалів учасників інтеграції, а головне її можливих наслідків для слабшої сторони внаслідок погодження на прийняття запропонованих норм та правил поведінки. Зокрема, за умови постановки питання про приєднання в найближчому майбутньому України до ЄС на класичних засадах розширення та обрання моделі європеїзації за «логікою наслідків» особливо негативними факторами для держави були б:

- 1) вимушеність проведення прискореного й радикального (читай «шокового») реформування соціально-економічної та політичної системи країни;
- 2) втрата можливості самостійного вибору найбільш вигідної для себе моделі розвитку співробітництва та рівня інтеграції з Євросоюзом;
- 3) незадовільний рівень представництва в інституційній системі ЄС.

Іншим вагомим фактором необхідно визначити тягар соціалістичного минулого, що в історичній ретроспективі також накладається на квазі-колоніальну спадщину і, як наслідок, довготривале формування унікальної ментальності та ідентичності української нації. Відповідна особливість державно-національного становлення і розвитку ніяким чином не може бути ототожнена з особливостями становлення інституту держави та обмеженим періодом соціалістичного розвитку країн Центральної Європи. На сьогоднішній день різниця між Україною та центральноевропейськими державами, які спромоглися впродовж 2004 – 2007 років здобути членство в ЄС багато в чому полягає саме в недостатньому розумінні, а головне сприйнятті як на владно-політичному, так і частково на громадянському рівні європейських норм і цінностей. Результати відповідного несприйняття є очевидними з огляду на стале збереження впродовж всього сучасного періоду української державності домінантного значення «політики попури», яка супроводжується банальним декларуванням європейських демократичних норм і принципів за одночасної відсутності реальних внутрішніх реформ, консервації радянської системи управління, не-

досконалості судової влади та відсутності впливу громадянського суспільства. В загальному вимірі це визначає стратегічну неготовність України довести власну цивілізаційну приналежність Європі, власну надійність та передбачуваність як повноправного члена ЄС.

Загалом, оцінюючи наявний розвиток відносин України з ЄС можна зазначити, що він відбувався за сценарієм *sui generis* або іншими словами як особливий *рух в межах протилежних підходів та методів інтеграції*. Сутність останнього пояснюється особливостями інтеграційної динаміки двох різнорідних, на наш погляд, періодів відносин. Перший – період 1990-х – першої половини 2000-х років – етап невизначених відносин та умовної інтеграції без функціонального наповнення. Другий – період другої половини 2000-х років – етап різкої зміни підходів, форсування інтеграції та спроби з боку ЄС запровадити по відношенню до України інструментарій «логіки наслідків». Після внутрішньополітичних подій в Україні 2004 – 2005 років інтеграційні ініціативи у вигляді німецького проекту «ЄПС плюс» 2007 року, шведсько-польського проекту «Східне партнерство» 2008 року, а також насичення відповідного проекту з боку Єврокомісії у 2008 – 2009 роках політикою обумовленості стали наочним підтвердженням відповідної зміни.

Перші роки (1991 – 1993 рр.) взаємодії на рівні Україна – ЄС позначилися формальністю відносин двох сторін. При цьому Європейський Союз робив ставку та, головним чином, обмежувався досягненням мети, що стосувалася лише проблем стабілізації ситуації на теренах колишнього СРСР та забезпечення власної безпеки на східних кордонах. Керуючись цими завданнями ЄС розвивав відносини з Україною переважно переймаючись питаннями позаінтеграційної тематики – переговорами щодо скорочення стратегічної наступальної зброї та проблемою приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [12].

Другою ключовою рисою відносин ЄС з Україною періоду 1990-х років було формування Брюсселем політики ЄС щодо Києва через призму бачення відносин ЄС з Росією. Зокрема, Спільна позиція ЄС щодо України, ухвалена на базі УПС 28 листопада 1994 року наголошувала на значенні для ЄС України як великої європейської індустріальної держави, розташованої між Росією і східними сусідами ЄС. Підкреслювалося, що мета ЄС – сприяння розвитку України як держави, що має збалансовані відносини з Росією та Заходом.

Спільним знаменником двох вищезазначених рис стало фактичне виключення України з розгляду як потенційного чи перспективного кандидата на членство в ЄС. З цього приводу сьогодні існують різні пояснення відповідного «виключення». Зокрема, український дослідник О. Юрчук зазначає, що порівняно з більшістю держав регіону ЦСЄ Україна пізно порушила питання про вступ, що дозволило ЄС виключити її з порядку денного останнього Східного розширення. Водночас низка факторів, зокрема, трансатлантичні відносини, внутрішні реформи, ведення інтенсивних переговорів про вступ з великою кількістю держав, спричинили те, що українське питання стало другорядним у зовнішній політиці ЄС [9]. Зі свого боку автор даної роботи інтерпретує виключення як відсутність спільних на той момент в Україні з Євроспільнотою економічних, політичних та культурно-цивілізаційних надбань. Останнє зумовило найгірший з можливих ефектів – ефект «незнання» власного партнера. Підтвердженням цьому зокрема стали неофіційні висловлювання, позиції та погодження політичних кіл переважної більшості західноєвропейських держав початку 1990-х років, що Україна як новопостала суверенна держава в своїх відносинах з Європейським Союзом, а саме питанні про членство, повинна спочатку утвердитися як повноцінний член інших міжнародних організацій регіонального та

глобального виміру, що своїм функціонуванням відображають загальноєвропейські цінності, стандарти та норми, а насамперед таких, як НБСЄ/ОБСЄ, РЄ, ОЕСР та ГАТТ/СОТ.

Неготовність провідних західноєвропейських держав та їх політичних кіл розглядати Україну як серйозного претендента на членство в Спільноті періоду 1990-х років засвідчило відсутність важливого сегменту євроінтеграційного процесу – «цивілізаційного визнання» та «соціального капіталу». Зокрема, як слушно зазначає український дослідник П. Рудяков саме цивілізаційна ідентичність визначає й надалі визначатиме межі розширення ЄС як внутрішньоцілісної системи. Значною мірою виходячи саме із з'ясування цивілізаційної близькості потенційного претендента на вступ до ЄС, здійснюється оцінка й інших геостратегічних, геополітичних та економічних факторів інтеграції. Поза форматом зазначеної близькості, жодні кроки із просування до набуття членства в ЄС виявляються не просто ускладненими, а практично неможливими [13].

Погоджуючись з твердженнями П. Рудякова, автор, в свою чергу, схиляється до використання концепції «соціального капіталу», яка аналогічним чином пояснює ключову проблему інтеграції України до ЄС як на початковому, так і на сучасному етапах двосторонніх відносин. Концепція «соціального капіталу» була запропонована французьким соціологом і філософом П. Бурдьє, який характеризував відповідний капітал як «сукупність реальних чи потенційних ресурсів, що пов'язані з володінням стійкою мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємної обізнаності та визнання – іншими словами, з членством в певній групі. Остання дає своїм членам опору у вигляді колективного капіталу, «репутації», що дозволяє їм отримувати кредити у всіх сенсах цього слова» [14, с.582]. В об'єктивному плані соціальний капітал формує мережі соціальних зв'язків, в інституціональному вимірі він постає як певні соціальні кола, список контактів, в інкорпорованому – як дотримання зобов'язань без санкцій, як довіра [15, с.22].

Керуючись положеннями саме цієї концепції автор вважає за необхідне при розгляді інтеграційної динаміки України з ЄС в цілому виходити з двох ключових тверджень: 1) за весь період взаємодії України з ЄС не було досягнуто належного рівня «знання» та «репутаційного потенціалу» між партнерами, що обумовлювало і все ще продовжує обумовлювати розвиток їх відносин; 2) Україна не керувалася імперативом необхідності використання стратегії з нейтралізації ефекту «незнання», якою на наш погляд могла б служити саме стратегія європеїзації за «логікою сприйняття». Остання може бути корисною з точки зору своєї здатності сприяти зміцненню довіри між учасниками інтеграції на основі формування та зміцнення спільних політичної, економічної та культурної ідентичностей, передбачуваності дій партнерів на основі поділу ними спільних норм і правил, сприяння зниженню ризику опортуністичної поведінки, підвищенню вірогідності досягнення учасниками інтеграції спільних цілей.

З іншого боку необхідно відзначити серйозні помилки та прорахунки не лише з боку України, але й самого Європейського Союзу, який повинен сьогодні вибудовувати власну стратегію відносин з Україною та іншими державами Східної Європи на інших принципах та використовуючи інші інтеграційні методи ніж у випадку з країнами Центральної Європи. В цьому відношенні на нашу думку також не зовсім вірним є підхід, що зводиться виключно до односторонніх трансформацій з боку ймовірних чи потенційних кандидатів на членство в ЄС. Загальний контекст та умови європеїзації країн Східної Європи (за умови їх ймовірної абсорбції) на сьогоднішній день переконують в необхідності змін і в рамках самого Союзу. Разом з тим, є також очевидним, що негативні наслідки останнього розширення ЄС на Схід, а також наслідки економічної кризи Євросоюзу зумовлюють біль-

ший акцент та увагу Брюсселю на внутрішньокмунітарних проблемах та відносинах, аніж на вдосконаленні власного зовнішньополітичного інструментарію.

В цілому для зменшення наявних політичних, соціально-економічних та культурно-цивілізаційних розривів між Україною та Європейською спільнотою, на нашу думку, необхідним є виконання принаймні двох основних умов процесу європеїзації.

По-перше, це формування адекватних сучасним інтеграційним проблемам і викликам інституційних структур, які, з одного боку, відповідали б вже існуючим в ЄС нормам, правилам та принципам врядування, а, з іншого, були б чітко адаптованими до постсоціалістичних реалій країн Східної Європи. Важливість запуску та належного функціонування таких інститутів обумовлена необхідністю забезпечити здатність практичного та всеосяжного залучення відповідних країн до інтеграційних механізмів ЄС.

В цьому відношенні можна констатувати певні позитиви та нові можливості, які Україна повинна активно використовувати. Мова насамперед йде про формування нових багатосторонніх дорадчих інституцій в рамках Східного Партнерства ЄС – заснування парламентської асамблеї Євронест. Особливістю цієї установи є те, що вона покликана виконувати функції багатостороннього форуму для ЄС та країн Східної Європи. Як політичний інститут форум може не лише впливати на становлення і розвиток нового конкретного стану речей чи ситуації, але й сприяти визначенню спільних інтересів та дій власних учасників. Форум слугує своєрідним каталізатором в процесі подолання перепон та ускладнень, які виникають в ході міжурядових контактів завдяки можливості своїх учасників спільно та на рівній основі вносити пропозиції та рекомендації щодо розв'язання конкретних проблем. Відповідна риса суттєво відрізняє форум як політичний інститут від інституту міжурядових переговорів, оскільки останній зберігає в собі примат керування національними інтересами та необхідністю для їх забезпечення ведення «торгів» (*bargaining*) на противагу вільній дискусії (*discussion*) або обговоренню (*deliberation*) [16, p.86].

Особливість обговорення натомість полягає в тому, що воно засноване на аргументації та переконанні як неієрархічних засобах управління з метою досягнення мотивованого консенсусу, а не на компромісі за результатами позиційних торгів, як у випадку переговорів. Одночасно основна ідея обговорення полягає у залученні всіх зацікавлених сторін в процес взаємного переконання стосовно нормативної обґрунтованості тих чи інших правил.

Іншою важливою рисою заснування парламентської асамблеї Євронест, на нашу думку, є початок формування прото-комунітарної інституційної архітектури «Східного Партнерства». В цьому відношенні сучасний принцип формування та характер компетенції парламентської асамблеї Євронест є доволі схожим з принципами формування та роботи Парламентської Асамблеї Європейських співтовариств періоду 1960-х років, яка була позбавлена законодавчих і бюджетних можливостей і могла лише формулювати «думку».

Одночасно не менш важливим в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, є також формування нових двосторонніх комунітарних органів зокрема таких як Рада Асоціації на рівні міністрів, Комітет Асоціації, на рівні старших дипломатів та підкомітетів у складі експертів з ЄС та України. Перевагою нової інституційної надбудови порівняно з тією, що існувала в рамках Угоди про партнерство та співробітництво є те, що рішення повинні носити юридично обов'язковий характер для обох сторін інтеграційного процесу.

Іншою важливою умовою для поглиблення інтеграції України з ЄС, на нашу думку, є необхідність пошуку так званого «взаємного поля проблем» як сприятливого середовища,

фону однакових позицій чи становища сторін – їх врівноваження перед конкретними спільними викликами. Останнє, таким чином може створювати необхідні передумови та багато в чому пояснювати саму доцільність і рух «секторальної» або навіть «точкової» (з приводу конкретного питання) інтеграції між ЄС та Україною. В цьому сенсі корисним для України є залучення до нових спільних з Євросоюзом інтеграційних структур, які, з одного боку, могли б вирівнювати (хоча б частково) наявні асиметрії, а, з іншого, відтворювати комунітарні механізми врядування ЄС, до яких залучалася б наша держава. Показовим в цьому плані зокрема може бути створення у 2006 році Європейського енергетичного співтовариства (ЕнС) та приєднання до нього України.

На сучасному етапі загальною місією Енергетичного Співтовариства є реалізація стратегії з лібералізації ринків на природний газ та електроенергію в країнах зі статусом «прихильних сторін» ЕнС і поширення на них регуляторних вимог та технічних стандартів ЄС (норм *acquis communautaire*) у галузі енергетики, екології та свободи конкуренції. Зокрема, засновницький договір ЕнС містить перелік 12 обов'язкових до виконання директив Єврокомісії ЄС. Інший базовий документ ЕнС – Меморандум щодо розвитку соціального виміру – містить 53 директиви [17, с.142].

У Договорі про заснування Співтовариства визначено також конкретні напрямки діяльності, контроль за виконанням яких безпосередньо покладається на Європейську Комісію. Серед них: 1) упровадження в «прихильних сторонах» ЕнС правової бази Євросоюзу у сфері енергетики, екології та свободи конкуренції; 2) розробка додаткових регуляторних вимог для зняття бар'єрів у транспортуванні газу та електроенергії через внутрішні кордони ЕнС; 3) формування зовнішньої енергетичної політики, зокрема координація дій у разі виникнення в одній з країн ЕнС енергетичної кризи.

Важливість для України ЕнС полягає в можливості своєрідного залучення до комунітарних механізмів врядування ЄС за відсутності безпосереднього членства в ньому. Останнє може бути проілюстровано в декількох наступних вимірах.

Першим може бути названий інституційний вимір. Так, Енергетичне співтовариство є багатосторонньою організацією, що за своєю концепцією фактично відтворює інституційну архітектуру та дизайн ЄС безпосередньо в енергетичній площині європейської інтеграції. Його відправною точкою є міждержавний Договір про створення Енергетичного співтовариства, що відображає міждержавну основу об'єднання. З іншого боку, в основу його функціонування закладено принципи неофункціоналізму, що передбачає розвиток та поглиблення інтеграції за зразком колишніх Європейських Співтовариств. Подібною до Європейських Співтовариств є також структура та повноваження робочих органів ЕнС. Зокрема, основним органом, який приймає рішення в рамках ЕнС є Рада міністрів, діяльність якої відбувається за підтримки Постійної Групи посадових осіб високого рівня. Функції ж наднаціональної виконавчої влади виконує Секретаріат.

Наявність засновницького договору та законодавчої бази в рамках енергетичної взаємодії Євросоюзу зі своїми сусідами визначають другий важливий вимір, що вказує на можливість поширення механізмів врядування ЄС на зовні. Умовно він може бути позначений як вимір підпорядкування. Зокрема, підписання та ратифікація європейськими державами Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, зобов'язує їх погодитися та в подальшому дотримуватися щонайменше чотирнадцяти нормативних актів, які сьогодні діють в рамках Євросоюзу та регулюють відносини держав у сфері енергетики, навколишнього середовища та конкуренції [18, с.9].

Окрім наявної в рамках Енергетичного Співтовариства договірної бази як інституту зобов'язання та дотримання, можна виділити ще три додаткові механізми примусу щодо

відповідності. Першим з них є санкції Ради ЕнС щодо невиконання державами вироблених Секретаріатом процедур. Другий механізм примусу щодо дотримання відображається через можливість здійснення політичного тиску в рамках Ради міністрів ЕнС. Нарешті третім механізмом примусу умовно можна назвати так звані вимоги за рахунок приєднання. Останнє гіпотетично передбачає, що небажання виконувати тими чи іншими членами ЕнС визначені зобов'язання може перешкоджати їхньому вступу до Європейського Союзу.

Третім виміром поширення комунітарного врядування ЄС на зовні є так званий комунікативний вимір. Він знаходить свій прояв у ступені зв'язків та контактів (вертикальних та горизонтальних) поміж різними суб'єктами інтеграційного процесу, що є особливо вираженим в рамках Європейського Союзу і підкреслює мережевий вираз його врядування.

Безпосереднім проявом так званої «вертикальної» комунікативної взаємодії в межах ЄС є встановлення контактів, розвиток зв'язків та, головне, обмін ідеями і пропозиціями між Єврокомісією та різного роду групами інтересів – бізнесовими структурами, незалежними регулюючими органами, урядами та їх субнаціональними підрозділами. Останнє певною мірою переноситься і на ЕнС, що забезпечується завдяки політичному представництву Європейської Комісії в структурі останнього. В межах ЕнС Комісія ЄС також виступає координуючим органом, що відповідає за підтримання контактів, врахування точок зору та пропозицій, які надходять від національних енергетичних регуляторів, різного роду чиновників, представників міністерств та урядів.

Що стосується «горизонтальної» комунікативної взаємодії в рамках ЕнС, то вона відбувається на рівні контактів між представниками Постійної Групи високого рівня, представниками міністерств енергетики, в тому числі і у форматі Ради міністрів, представниками національних енергетичних регуляторів та іншими зацікавленими сторонами в рамках Афінського та Мариборського форумів (в сфері електроенергетики та газового сектору).

Виходячи з окресленого можна сподіватися, що членство України в ЕнС повинно відкрити можливість її максимального наближення до ЄС. В сучасних умовах неможливості подальшого розширення участі України в інтеграційних структурах та механізмах врядування на кшталт ЕнС повинно стати дієвою альтернативою повноправному членству в Євроспільноті. Не дивлячись, що відповідний формат залучення передбачає інтеграцію лише в межах окремого сектору, він може служити своєрідною тестовою лабораторією, де буде перевірятися європейські механізми врядування, адаптування України до європейських норм, стандартів та правил в цілому.

Підсумовуючи все вищезазначене можна зробити наступні висновки:

1. Не зважаючи на можливість з боку ЄС застосування різних підходів та моделей здійснення європеїзації («модель наслідків» та «модель сприйняття»), його підхід у поширенні власних комунітарних норм, правил та принципів як у випадку щодо держав останнього розширення на Схід, так і у випадку України, яка не отримала перспективи членства і залишається лише партнером, зводиться виключно до реалізації односторонньої політики обумовленості, що супроводжується асиметричністю відносин сторін.

2. Виходячи з історичного минулого, культурно-цивілізаційних особливостей української нації, політичної та соціально-економічної моделей розвитку держави, що сформувалися впродовж періоду незалежності, сьогодні є очевидним, що модель європеїзації ЄС за «логікою наслідків» є малоефективною або взагалі неприйнятною для України.

3. Ключовим чинником, що як і раніше продовжує визначати відносини з Європейським Союзом та визначає успішність процесів європеїзації в Україні залишається чинник «незнання», що відображається в збереженні різноманітності політичної, соціально-економічної та культурної ідентичностей сторін. При цьому проблемою для України залишається відсутність використання ефективних стратегій на здобуття з боку Європи «цивілізаційного визнання» та «соціального капіталу», де корисною зокрема може бути конструктивістська модель європеїзації за «логікою сприйняття».

4. В рамках європеїзації України за «логікою сприйняття» важливим для останньої є, в першу чергу, формування і залучення до роботи нових інституційних структур, які, з одного боку, відповідають вже існуючим в ЄС нормам, правилам і принципам врядування, а, з іншого, є чітко адаптованими до постсоціалістичних реалій країн Східної Європи. По-друге, пошук нових спільних інтеграційних полів, сфер та секторів, в межах яких могли б врівноважуватися (хоча б частково) наявні асиметрії у відносинах та потенціалах сторін, а також відтворювалися комунітарні механізми врядування ЄС як своєрідні інструменти «інтеграційного знання» для України.

Література

1. Шіммельфенніг Ф., Зедельмаєр У. Європеїзація Центральної та Східної Європи. – К.: Юніверс, 2010. – 288 с.
2. Maria Green Cowles, James Caporaso, and Thomas Risse (eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2001. – 272 p.
3. Olsen J. P. The Many Faces of Europeanization. *JCMS* – 2002. – Vol. 40. – Number 5. – P. 921–52.
4. Radaelli, C. The domestic impact of European Union public policy: notes on concepts, methods, and the challenge of empirical research // *Politique européenne*, 2001. – Vol. 5. – P. 107 – 142.
5. Булик М.В. Поняття «Європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці // Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу. Збірник матеріалів Першої Інтернет конференції. – Маріуполь, 2011. – С. 4 – 9.
6. Газізуллін І., Лазовий Л. Газовий ринок України: Європеїзація та російський чинник. Аналітична записка. Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2011.
7. Оржель О. Європейська інтеграція та європеїзація: тотожність та відмінність // Державне управління та місцеве самоврядування. Зб. наук. Праць – Вип. 2(9). – 2011. – режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2011_2/index.html.
8. Пелагеша Н.Є. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3(8). – С. 60 – 67.
9. Юрчук О.О. Європеїзація та політика розширення Європейського Союзу на Схід у контексті демократичної консолідації // Електр. наукове видання. Європейські студії і право. – № 3. – 2001. – режим доступу: <http://www.euroa.org.ua>.
10. *Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии.* / Бруно Коппитерс, Майкл Эмерсон, Мишель Хёйссен, Тамара Ковзиридзе, Гегана Нутчева, Натали Точчи, Мариус Валь, с комментариями Нику Попеску, Гиа Нодиа; пер. с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2005 — 312 с.

11. Delanty G. The Idea of a Cosmopolitan Europe: On the Cultural Significance of Europeanization // *International Review of Sociology*. November, 2005. – Vol. 15. – No. 3. – P. 405 – 421.
12. Alexandrova O. The Premises of Ukrainian Foreign and Security Policy // *Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine*. Spillmann, Kurt R., Wenger Andreas, Müller Derek (eds.). – Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt/M., New York, Wien, 1999. – 357 p.
13. Рудяков П. Роль фактора цивілізаційної приналежності в реалізації державної стратегії євроінтеграції України та в оцінці альтернативних проектів // *Віче*. – 2010. - № 22. – С. 12 – 14.
14. Бурдые П. Формы капитала // *Западная экономическая социология: Хрестоматия современной классики*. – М.: РОССПЭН. 2004. – 680 с.
15. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. под науч. ред. О.И.Шкаратана. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с.
16. Seimenis I. and Makriyannis M. Reinvigorating the Parliamentary Dimension of the Barcelona Process: The Establishment of the Euro-Mediterranean Parliamentary Assembly // *Mediterranean Quarterly* - Spring 2005. – Vol. 16. – Number 2. – P. 85 – 105.
17. Корсунський С. Енергетична дипломатія. – К.: Вища школа, 2008. – 158 с.
18. Padgett St. Europeanization beyond Europe? The Role of Institutions in Externalizing EU Energy Norms. Council for European Studies: Seventeenth International Conference of Europeanists, Montreal 15-17 April 2010. – 18 p.

*Davoudi Tagi Ali Reza**

BASIC PRINCIPLES OF IRAN'S FOREIGN POLICY AT PRESENT STAGE

The Islamic revolution in Iran, which ended in victory in 11 February 1979, has led to fundamental changes in social and political life and in the state system of Iran. It has also cardinally revamped Iran's foreign policy which served to the interests of the Shah's regime for centuries. Having freed from the Shah's palace, from the narrow confines of serving to the interests of the family, it gained national significance, has become a political activity providing protection of national interests on the international scene. This update of Iranian diplomacy put the issue of development of conceptual and theoretical foundations on the agenda. This case was assigned to Ayatollah Behishti. Under his leadership, the basic law (constitution) of the Islamic Republic of Iran was prepared which approved the concept of foreign policy.

According to the Constitution of the Islamic Republic of Iran, Iran's foreign policy protests against any kind of exploitation and occupation. It is based on the principles of national independence and territorial integrity, protection of rights of all Muslims in the world in all areas, creation of a healthy relationship with the neo-colonial states. Provisions of this concept prepared in the Persian language, also coincide with the universal principles and norms of international law.

From the very beginning of the Revolution, Iran's foreign policy, before collapse of the Soviet Union in 1991, has not taken neither eastern nor western concept. Bipolar world order formed after 1945, with the beginning of propaganda war (also called as «cold war») between two superpowers, the Soviet Union and the United States of America, has changed the status quo in international arena. But with the collapse of the Soviet Union, the existing world order has been subject to erosion.

In such circumstances, Iran was forced to make some changes in its foreign policy. The main reason for these changes was a fact of finding of a unipolar world order. Thus, many countries in the world, feeling the need to ensure their safety, have begun to seek a rapprochement with the United States of America. In other words, a unipolar world order has been established with the United States of America in its top, which identified itself as the only force capable of ensuring stability in any region of the world, including the Middle East. Exactly for this reason, after the collapse of the bipolar system, many of the former allies of Soviet Union in the Middle East, have begun to converge with the USA in order to preserve stability. This process also took place in other regions of the world.

As it was noted, after the victory of Islamic Revolution in Iran, the country has taken its course, which differed both from eastern and western concepts. However, first it must be mentioned that exactly how the principles of foreign policy have been developed.

From the first half of the 50s of the twentieth century, the official concept of Shah's regime was the concept of positive nationalism, and pan-iranism ideas based on it and, first of all, ideas of protection of the interests of Shah's regime. Due to the fact that it did not converge with the

* Postgraduate student of Baku State University

Islamic ideology and could not be as its basis, it was officially rejected by the new leadership of Iran. Thus, Iran's foreign policy was based on the concept of so-called concept of Ummah of prophet, which was adopted during the reign the prophet Muhammad. It should be noted that it differed from the doctrine of Arab nationalism (pan-arabism), which was adopted for the first time in 1949 in the BAAS Party in Syria and later became the official ideology of the Saddam regime in Iraq.

Under the new international environment, the Islamic Republic of Iran took the Islamic ideology as the basis of its foreign policy. Iran's foreign policy was formed on the principles of Islam, on a reciprocal responsibility to all Muslims and the principle of unselfish protection of all indigent people, especially in the Islamic world. However, it is clear that Iran can not lock itself from all the world and live with its life just because of the factors indicated above. On the contrary Iran, keeping the line of full independence, had to create political, economic, military and other relations with all countries of the world, irrespective of their system of government and political structure, and so, it has taken practical steps in this area. Iranian diplomacy has faced with numerous threats from neo-colonial states and opponents of Islamic revolution. But despite that, Iran managed to achieve positive results under the leadership of Ayatollah Seyyid Ali Khamenei. This logical policy also touched the relations with neighbors.

According to the principles of foreign policy of the Islamic Republic of Iran, the main tasks of the Iranian diplomacy are: the protection of national independence of the country and the exercise of free activity, independent of any country and protection of the rights of all Muslims in the world.

These objectives are clearly defined in the constitution of the Islamic Republic of Iran. First of all, the emphasis is put on ensuring of the independence of the country in various political, economic, military and other fields. Therefore, the Iranian constitution prohibited any activity that may promote the mastery of the potential and natural resources of Iran by neocolonial states. For example, Article 153 of the constitution forbade any agreement which may promote the seizure by foreign forces of natural resources, economic, cultural and other values of Iran. Ayatollah Khomeini, founder of the Islamic Republic of Iran said that «If, in the course of conclusion of a diplomatic agreement with any country in any field, you feel or imagine something that may harm Iran in the future, you should immediately abandon this treaty». In addition, under Article 152 of the constitution, foreign policy of Islamic Republic of Iran does not accept any exploitation by foreign states and any obligations to them, and insists on the establishment of relations with those states that do not seek hegemony in the world. And in the same article, Iran supports the struggle of all peoples who have been subject to violence and fight against expansion.

On the assumption of all above principles, foreign policy and diplomacy of the Islamic Republic of Iran has developed within the framework of national interests. Relations of Iran with states of the region have been expanded. Much has been done with a view to ensure stability and development in relations with countries of the region, bearing in mind their systems of government and political structures. In this regard, the work of the Ministry of Foreign Affairs of Iran in the field of increase of political and other cooperation with countries of the region should be emphasized.

The main objectives and tasks of foreign policy of the Islamic Republic at the present stage may be described as follows: the unity of factors of strategic location and rich natural resources of contemporary Iran have turned this country into a field of global competition. This requires a serious approach to the problems of international relations. Leadership of the Islamic Republic of Iran forms its foreign policy, taking into account, first of all, Iran's national interests in the

modern world. In this case, the Islamic government in Iran, basing on provisions of the constitution, build equal relations with all countries of the world, and in this respect, it does not give preference only to relations with large and strong states. Iran always makes a statement to create a mutual and friendly relations, even with those states with which Iran has political and ideological differences. For instance, all the presidents and senior Iranian officials have repeatedly said that if the United States of America will eliminate the mistrust to Iran, if they will respect the laws of our country, we stand ready to establish diplomatic relations. But, unfortunately, the USA's hegemonic policy, internal and external pressure on it, make it impossible to establish normal relations between two countries. At least, Iran has never sought to create tensions, on the contrary, it made great efforts to establish stability and peace throughout the world as well as in the region.

Relations with all Muslim countries, including the Republic of Azerbaijan are of great importance for foreign policy of the Islamic Republic of Iran. This was reflected in the foreign policy concept of Iran. Iran and its northern neighbor Azerbaijan have deep historical, religious and cultural affinity. But two hundred years of domination of the Russian empire over Azerbaijan hinder the establishment of normal relations between two countries. Only after the collapse of the Soviet Union and gaining the independence by Azerbaijan, these relations were established on the basis of principles of international law and mutual benefit.

Iran acknowledged the state independence of Azerbaijan on 25 December 1991, the same day as the USA. Diplomatic relations were established on 12 May 1992.

Heydar Aliyev, President of Azerbaijan attached particular importance to the development of relations with Iran in all directions. And therefore, political, economic and cultural ties between two countries are being flourished.

As an example of this, one may bring an exhibition of Iranian products in Baku from 25 November to 4 December 1992. The exhibition was attended by over 300 companies of Eastern and Western parts of Azerbaijan, Zenjan and Gilan.

In December of the same year, Embassy of Iran commenced its activity in Azerbaijan. Simultaneously with the opening of the Embassy, a cultural center of Iran in Baku and Consulate General in Nakhchivan have been opened.

Trade relations between Iran and Azerbaijan are developing rapidly and the trade turnover usually takes place in the top ten.

Mutual official visits play an important role in the development of relations between two countries. Heydar Aliyev and Ilham Aliyev, Presidents of Azerbaijan and all presidents of Iran made mutual official visits. Hundreds of documents in many areas were signed.

List of used literature

1. Constitution of the Islamic Republic of Iran, p.43
2. Amir Haji Ahmad Yusif, Foreign policy of the Islamic Republic, Ministry of Foreign Affairs, 2005
3. Abbas Manuchehri, The Book of Iran (the political system in Iran), Tehran, Ministry of Culture and Islamic Orientation, 2002
4. Ibid.
5. Ibid.
6. Ibid.
7. Edmund Herzig, Southern Region of the former Soviet Union and Iran, Tehran, Ministry of Foreign Affairs, 2005
8. Rasul Ismayilzade, Friendly Hand, Baku, Al-Huda, 2004

9. Succession, innovation and dynamism in public administration, Book II, «Azerbaijan Publishing House» Baku, 2008, p. 139.
10. Heydar Aliyev opens Azerbaijan to the world, Baku, 1994, p.139.
11. Journal «Azerbaijan's Diplomacy», Special Issue, Baku, 1993.

ЗМІСТ

Гріненко О.О. Міжнародно-правові засади процесу підготовки асоціації між Україною та ЄС на сучасному етапі.....	3
Балабанов К.В., Трофименко М.В. Інститут почесних (нештатних) консулів.....	9
Бірюков О.М. Розвиток концепції законодавства про банкрутство в Україні на зламі віків.....	15
Гуменюк А.Г., Денисенко К.Ю. Особливості формування загальноєвропейського гуманітарного простору: місце України.....	22
Шпакович О.М. Перспективи вступу України до Європейського Союзу.....	39
Забара І.М. Відповідальність держави за інформаційні міжнародно-протиправні діяння.....	47
Білоцький С.Д. Правове регулювання використання відновлюваних джерел енергії в рамках Європейського Союзу.....	58
Невара Л.М. Перспективи співробітництва України з Європейським Союзом.....	67
Крулько І.І. Український досвід вироблення інституційних механізмів адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.....	73
Настечко К.О. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.....	81
Буквич А.В. Колізійний метод регулювання клірингово-розрахункової діяльності в acquis ЄС відповідно до Директив 98/26 ЄС.....	85
Шелудченкова А.С. Федералістські концепції юридичної природи Європейського Союзу.....	93
Спектор О.М. Запровадження альтернативного вирішення спорів (АВС) як невід’ємна складова процесу європейської інтеграції України.....	99

Миськів Л.І. Механізм нормативно-правового забезпечення виховної діяльності ВНЗ України.	103
Федько К.О. Проблема визначення поняття культурних цінностей в Україні.....	109
Мирошниченко О.П. Роль государства в правовом регулировании экологической политики (на примере ЕС и Украины).....	115
Юрченко С.М. Міжнародний і європейський досвід регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	120
Передерій О.С. Організаційно-правові форми співробітництва України і Європейського поліцейського офісу (теоретико-правовий аналіз).....	124
Культенко О.В. До обґрунтування джерела права Європолу.....	130
Короткий Т.Р., Сажинко Н.В. Международные и национальные механизмы защиты биомедицинских прав: европейский опыт.....	133
Кравченко Н.П. Теоретичні аспекти дослідження нотаріальної діяльності дипломатичних представництв.....	141
Яковенко Н.Л. Значення «Східного партнерства» в реалізації євроінтеграційного курсу України.	153
Ковтун О.Ю. Вибір інтеграційної моделі в контексті реалізації курсу на європейську інтеграцію України.....	161
Сапсай А.П. Тягар «поглиблення» або європеїзація «sui generis» в контексті інтеграційних відносин України з ЄС.....	168
Davoudi Tagi Ali Reza Basic principles of Iran's foreign policy at present stage.....	179

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 105

(Частина I)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф. Шнирков О. І.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 6 від 31 січня 2012 року.**

Підписано до друку 01.02.2012.

Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25